

వీరేశలింగం - వెలుగు నీడలు

దిగవల్లి శివరావు బి. ఏ., బి. ఎస్.

వేమన వికాస కేంద్రం
మొగ్గలాజపురం - విజయవాడ-10

ప్రచురణ నెం. 4
జనవరి 1985.

వెల : రు. 15-00

ముఖచిత్రం : చంద్ర

ప్రతులకు ;

వేమన వికాసకేంద్రం

88-12-8, మొగ్గలూరుపురం

విజయవాడ-520 010

ఫోన్ : 78588

ముద్రణ

సర్వోదయ ప్రెస్, విజయవాడ

విద్యోదయ ప్రింట్స్, విజయవాడ

విషయ సూచిక

1. హితసూచనినుండి హితకారిణికి	V
పీఠిక : బ్రిఘ్టనీని వెంకటేశ్వరరావు (విజయవాడ)	
2. ప్రథమ బాలికా పాఠశాల - శ్రీమతి గొడే జానకమ్మ	xxiv
3. COMPRADORE RENAISSANCE	xxix
4. పురుషార్థ ప్రధానీ పత్రికా సంఘ సభ్యులు	xxxiv
5. ఆచార గ్రంథాలు	xxxiv
6. ముఖ్యమైన తప్పులు	xxxiv
7. సీవితచరిత్ర అనగా...	1
8. వీరేశలింగంగారిపై నా పూర్వ రచనలు	4
9. వీరేశలింగంగారి మంచిదెట్లు	10
10. పంతులుగారిపై సుబ్రహ్మణ్య భారతి వ్యంగ్య రచన	18
11. పంటేషారం : భారతి - వీరేశలింగం	25
12. వీరేశలింగంగారి స్వభావం	27
13. పంతులుగారి ఉద్యోగాన్వేషణ - ప్రజాసేవ	37
14. తొలి విరంతు వివాదాలు - వానిరూపు రేఖలు	58
15. గ్రంథ చౌర్యము	66
16. వీరేశలింగంగారు - విద్యార్థులు	76
17. ఆత్మూరివారితో విరోధం	82
18. ఏలూరివారితో విరోధం	89
19. బసవరాజువారి మార్గదర్శకత్వం	97
20. మంగమ్మ కథ	99
21. అభినవ ఆశామిశోపాఖ్యానము	120
22. బ్రాహ్మ మతము - పంతులుగారి బ్రాహ్మణికము	127

చ ద వ ం డి !

విశ్వదాఖిరామ విసురవేమ — 25-00

(వేమన అంతరాంతరాల్లోకి)

వేమన-వివిధ దృక్కోణాలు

మేలుప్రతి — 30-00

సాదాప్రతి — 25-00

వేమన దర్శనం- విరసం పేరిట వక్రభాష్యం — 10-00

విరేళలింగం - వెలుగునీడలు — 15-00

వే మ న వి కా స కే ం ద్ర ం

86-12-8, మొగ్గలూరిపురం, విజయవాడ-520 010

ఫోన్ : 7 6 5 8 8

కామ్ర విజ్ఞానం, కామ్రీయ సోషలిజం

(-) గతితర్కం — 6-00

యోచన - యోజన ప్రచురణలు

86-12-8, మొగ్గలూరిపురం,

విజయవాడ-520 010

ఆంకితం

లిటరరీ ఆర్కైవ్‌లలో

మా బంగారం

మధుర స్మృతికి

హితసూచని నుండి హితకాణికి

— బ్రిష్టరనేని వెంకటేశ్వరరావు

కాలం : 1880 ఆగష్టు నాలుగో వారం, ఒక సాయంత్రం. (విషయవాద)

స్థలం : నాగపూరు దగ్గర కామిడి రైల్వేస్టేషనులో

రైలవేండు Mr. GROENE లో జరిగిన ఒక సంధానంలో దారి వివరముల పరిస్థితి దయనీయంగా వుందని ఒక కార్మికుడు గుండె కొట్టుకులాడినది.

"హిందువులు వ్యతీయ వివాహము లేకుండా చేసుటచేత బహుమంది బాల్యమున విధవలైన స్త్రీలు ఓక్కిరి రట్టపడుచున్నారని" కొట్టుకులాడింది. అదొక రైనుగు గుండె. ఆ గుండె కాశీయాత్ర మార్గంలో కొట్టుకులాడింది. సహగమనాన్ని ఉపస్థాపితరపు, మనమూల స్త్రీతులేమీ నీబుధించినదని గియ్యనందిన మలకత్తరు బప్పించిన పండితుని గుండె అది. అది ఏమగుల పీరాస్వామయ్య గుండె.

దారి వివరముపాట్లు చూచి కొట్టుకున్న రైనుగు గుండె అదొక్కటేకాదు. పిదప రెండుకూకేళ్ళలో బొంబాయిలో మరో రైనుగు గుండె కొట్టుకుంది. అది కొట్టుకులాడ టంతో సరిపెట్టకోక గొంతు పెగుల్చుకుని వాడినది. ఒక రైచోరాఫ్ఫిని గొంతు కడు కలపుకొని జంట గొంతుగా మారింది. ముదావానరాశి అనే పత్రికలో మోగింది. దాలో చిత్రావధులు వివరముల వ్రాసినట్లున్నారు. బొంబాయిలో మోగిన జంట గొంతులకు ఆంధ్రముంచి మరో గొంతు గట్టిగా మచ్చుకు నిలిచింది. అది కాశీ యాత్రికునిదేమోమరి. వారుహాద చృద్యవర్జకంగావున్న హిందు రైలవే రైన్వేటి ప్రజాశివలో భవా వివాహ ప్రోత్సాహం ఒక అంశంగా వుండేది. ఇది 1887 నాటికి జరిగిన కథ.

సహగమన దుర్మోగ నుంచి వివరములు వచ్చినవన మం దేశం. పండినే ఆమెను పునర్వివాహమొగం కలిగించుటా లోలేదు. తండ్రినూలేదు మళ్ళీ 14 ఏళ్ళను, 1842లో మరొకర స్త్రీకి తెలిచి నట్టమ్మలే భోక్తాన్ని తీసి విభూ వివాహం కాన్తు సమ్మతం నుమ్ అని చూపించి పూజించబోయింది.

అప్పట్లో ఆంధ్రులు రాజకీయంగాకూడా ముగ్ధుని దక్షిణానికి నాయకత్వం వహిస్తున్నారు. క్రిష్టియనులుగామరినవారిచే ఉద్యోగారిచ్చబ్యా. (Caste Disabilities Act) వ్యతిరేకించి, రైతులను పెట్టే దారలను బ్రిటిష్ పార్లమెంటు దృష్టికి తీసుకెళ్ళి పని చేస్తున్నారు. జారియెక్కు దావ జీవితాన్ని సాంఘిక జీవితాన్ని అభివృద్ధిరణ చెయ్యడానికి సర్వతోముఖంగా సంస్కరించడానికి ఒక సమగ్ర ప్రజాశివ, ఒక జ్ఞాపింతును ఒకరు తమ జీవితకాల కృషిగా అప్పట్లోనే తయారుచేశారు. గత శతాబ్దపు తొలి

సగంలో యావద్భారతంలో పొడవైన సకల సంస్కరణలకు, గౌరవ విధారణకు తంమానిక మనదగినట్టి ప్రణాళిక-కాల పునర్నిర్మాణ పరకము అది.

దానిపేరు హిత సూత్రమి. దాని కర్త సామినేని ముద్దు నరసింహనాయుడు ఇరవై యేళ్ళు పన్నుగ్రేకుమున్నుకొని న్యాయశాఖలో పనిచేసి ఈ ప్రణాళిక సిద్ధపరచి కన్ను మూశారు. వారు రాజమండ్రి ఆపరేటరులు. మద్రాసులో సైకంసరైన అంగ్లవిద్య భారతీయులకు చొరకనప్పుడు (1889 వరకు బందరు, మద్రాసుల్లో ఇంగ్లీషు మీడియం స్కూళ్ళులేవు) రంజాపూరు రాజులు కుంభకోణంలో పెట్టించిన అంగ్లవిద్యాలకు పోయి చదువుకొని కంపెనీ న్యాయశాఖలో న్యాయాధికారి అయ్యారు. వాడెవరో కాదు, వైతాళికులనే బాపకవితా రంజలవాడి కర్తలుగానూ, సీతారామరాజుల ప్రేమ త్రికుణాన్ని ఆశోకంఅనే నాటికగానూ వ్రాసి సాహితీలో కపరించిన ముద్దు కృష్ణగారి ముర్రాత.

అయినే మనకు తొలి వ్యావహారికభాషా వాది. పద్య రచనను వెనకబెట్టి పదనాన్ని విజ్ఞానవాహికగా, ప్రాచుర్యంలోకి లేవాలని చెప్పిన ఉపదేశ్య-రాగల పరిణామాన్ని పూహించినద్రవ్య. పర్వతాగ్రాగ్రాల విజ్ఞానం మొదలైనవి తెనిగించి 'గ్రామ్యమైన' సుందర వచనంలో మన యువతీ యువకులందరికీ అందించాలన్నవాడు. అతడే తెలుగులో తొలివ్యాస రచయిత. హిరణ్యుడనే అవ్యాస సంపుటి. మూడ విశ్వాస ఖండ నానికి ఉపక్రమించిన తొలి హితువాడి. దయ్యాల, మంబ్రాణ, బ్రహ్మారాక్షసులు అవే శిందరాలు, బాదామితి, భూత ప్రద్యం ఋషుల దివ్యదృష్టులు స్వర్ణయోగం వంటివన్నీ బూటకమని చెప్పిన తొలి ఆస్తిని హితువాడి. వైద్య విజ్ఞానం తెలుగులో ఆత్మవనరంగా వెలువరించాలని, నాటి అంబులోగాలప్రాబల్యందృష్ట్యా గట్టిగా ప్రబోధించినవాడు నాటి హిందూవివాహవ్యవస్థని సచ్చగ్రంగా పరిశీలించి, అందులో విపాక్షికసంస్కరణకలాన్నో పైనవేసుకోవడం గాకుండా, దానికి సర్వసామాన్య పరిష్కారాన్ని ప్రవేశుతః ప్రతిపాదించిన భారతీయుడు. భార వృద్ధ వివాహాలు, కన్యాశుల్కాలు, పంచరార వివాహ వ్యయాలు తప్పని రీతివని చూపించి శ్రీ విద్య రజనల్లాకంఠరవివాహాలు పదునవరాల పరస్పరేచ్ఛాపూర్వక వివాహాలు, విధవా పునర్వివాహాలు కర్తవ్యం అన్నవారు. అన్నింటి కన్నా ఇంకోమాటుండి. ఆయన చర్ణాంతర వివాహ ప్రతిపాదకుడు కూడాను హిందూ సంఘం కులవ్యవస్థనుంచి వైదవదాలని, సర్వకుల సమానత్వమని గాకుండా కులభేదాగ రాహిత్యం కావాలన్నవాడు. ఆ నాటికి అఘిల భారతంలో అలా పలికిన గొంతు అదొక్కదేనేమో ! (ఇంకా మహత్మా ఫూలే విజృంభించలేదు) అంత పనికి నాండిగా వృత్తిలో, సంస్కారంలో, నాగరికతలో, అంబాల్లో సమీపంగావుండే కులాల మధ్య ముందుగా పెళ్ళిళ్ళకు పూనుకోవాలి; చివరికి విద్య, నాగరికత పెరిగేకొంటే స్వ వర్ణాంతర వివాహాలు అనులోమ విలోమాలు జరిగేట్టు చూడవలెనన్నాడు ఇదీ ఆయన ప్రణాళిక.

వారిలో హిత సూచనేకాదు, హితచరణ కూడా వుంది. ఒక దారి వితంతువును వివాహానికి సిద్ధపరచి, ఆమెను పెండ్లాడితే జీవయాత్రకు కావలసినట్టి ఆస్తి ధనం యిస్తానని ప్రకటించి ప్రయత్నించారు. అయినా ఎవరూ ముందుకొరలేదు. అందుకని ఆయురవారి వితంతువివాహక ర్తకాలకవాయారు. న్యాయాధికారియైనా ఆయనపిలిచినవైద్యం చేసేవారు. ఇంకా కంఠా, మకూచివంటి అంటువ్యాధులనివారణా కృషి చాగాచేశారు. కలరాలలో మందులిచ్చి మంచి సాంఘిక సేవచేశారు. అటువంటి కృషికి వారే అద్యులు. ఇంట్ని చేసినవర్తకాలేవారి హితసూచనీ లభన. పరాంతర వివాహసూచన హితసూచనికి వెలుపలగాచేశారు. హితసూచనిలో విద్యా ప్రణాళిక చ్చి, శ్రీ విద్యను గూర్చి యలా వ్రాశారు.

"ఈ అనుక్రమముగా విద్యచెప్పించేయెడల శ్రీరాజుకి ఎవరెవరి మర్యాదస్థితికిన్ని అనుసారముని తోచినమట్టుకు విద్య చెప్పింపవచ్చును. సాధ్యమైనంత మట్టుకు గ్రంథము శ్రీలున్నూ చదవడమునకు లాయఱుగా నుండేలాగున రచించవలసినది. పురుషులకే కాకుండా జియోమిత్రి ఎరిత్కెటికు ఎస్ట్రోనామి .." శ్రీంతుకూడా చెప్పించాలన్నారు.

నిరర్పద వైధవ్యం అనేమాట వారివాడకమే పీఠకలింగం వ్రాతలో వచ్చింది. ఆ వైధవ్య నిరసన మానవ హృదయంతోను హేతువాదంతోను వెలివరదారేగాని శాస్త్ర సమ్మతి సన్నద్ధించినవారుకారు. అనగా ఆయన వైఖరి వంగీయుల భావ ప్రభావ ఫలితం కాదు. అది వారి సొంత గొంతుక.

న్యాయాధికారంలో, ఇంగ్లీషువారితో సన్నిహిత సంపర్కం కలిగివుండగా, అనాటి సందార న్యాయ స్థానాల వ్యవస్థ ఎందరెందరి చేశి పండితులతోనో, సంప్రదాయజ్ఞులతోనో చర్చా వివారాలకు పెద్ద అవకాశం కలిగింది. ప్లిథర: పట్టాధార్లుకూడా అప్పట్లో వుండేవారుకారు. అదార వ్యవహారాలు తెలిసిన పండితులే ప్రాధ్వివాదులనే పేర సందార న్యాయ స్థానాలలో వాచి ప్రతివాదుల తరపున వాదించేవారు. ఎక్కడి కక్కడ అట్టి పండితులతో తన సంస్కరణ, హేతువాదం అంలా చర్చించేవారు. తన కలం పెద్దలతో కూడా విధారిండేవారు. వారి వేషం, భాష, మతం వారిని అంగ్ల మానసపుత్రు లనడానికి పీల్చేటండా చేసినై. తెంగలశాఖ పంగనామాలు, పండెకట్టు, తలపాగ, అంగరథా, ఆయన వైష్ణవం అయన సంస్కరణకు, హేతు వాదానికి అడ్డంకాలేదు.

హితసూచని పూర్తిచేసుకొని, దానికి పీఠిక రాసిపెట్టి అచ్చు వేయకుండా ఎంత కాలంనుండి అట్టిపెట్టారో! ఒకరోజున పెద్దాపురంలో కేసువిచారిస్తూ వికారంగావుందని విచారణ చాలించి, తెల్లవారేదాకా లేవవద్దని, తెల్లవారగా లేవకపోయినట్లయితే రాజ మండ్రితో తన కొడుకుకు కఘంపముని చెప్పి నిద్రపోయి మళ్లీ లేవలేదు. అది 1855 గాని 1856 కాని కావచ్చుంటారు.

వారి కుమారుడు పెరిగి పెద్దవాడై రాజమండ్రిలో ప్రభుత్వ న్యాయవాది యైన తర్వాత 1862లో ఆహారసూచన అప్పు వేయించారు. బందరు క్రైస్తవ ప్రతిక హితవాది దాన్ని వెంటనే దారా వికంగా ప్రచురించి ప్రచారంలో పెట్టింది. పెరిగి పెద్దవాడై పీఠేళలింగం ఆ హితసూచన సంతాపించి చదివే వాడుకొన్నాడు.

జలుమూరు వితంతువుల మహాజరు :

ఈలోగా ఏమీ జరగలేదనుకోవద్దు విద్యాసాగరులవారి ఉద్యమంలో ఆంధ్రులు భాగం పంచుకొన్నారు. పాత గంజాం జిల్లా, నేటి శ్రీకాకుళం మండలం పాతపట్నం తాలూకా జలుమూరు వితంతువుల మద్రాసు గవర్నరుకొక మహాజరునామా పంపు కొన్నాడు. అందులో 87 మంది వితంతువుల సంతకాలున్నవి. అందులో రెండు ఇంగ్లీషు సంతకాలు! 1868 లో వెలుగు వితంతువుల ఇంగ్లీషు సంతకాలు! ఆశ్చర్యం కదూ! మహాజరు ముగింపు :-

".....We, therefore, beg of your Excellency, to have mercy enough to intercede on our behalf and to frame an enactment with the authority of which Hindu widows may marry, if they choose and the opponents who excommunicate such widows may be punished".

ఈ మహాజరు వ్రాసిపెట్టి, యీ సంతకాలు చేయించిన మహానుభావుడెవ్వరో మనకు తెలియలేదు. కాని ఇటువంటి ఉదారాశయులు, సంస్కారులు కొందరు తెనుగు పత్రికలోకూడా ఉన్నారనిపించుతున్నది. (ఇదీ లీనార్డు పరిశోధనలు).

శ్రీ పునర్వివాహం గూర్చి ప్రత్యేకంగా మైసూరు కృష్ణమనాయుడి కన్నడ రచన హిందూ వివాహ శాస్త్ర సంగ్రహంనెనుగము హిత సూచనకి తోడవ్వబడింది. హిత సూచన ప్రజాశాసక తంత్రకాండగా బందరులో 1864లో ద్వైవ సహజినీ నథ ఏర్పడింది. సామినేని నాయుడుగారి బంధువులు ఉమారంగ నాయుడునాయుడు దానికి నాయకులు. అదొక మేధావుల కూటమి. సకల కల సమ్మేళనం. సభ్యుల జాతాను లివరలో చూడండి. 1872 నాటి ఉమారంగనాయకులుగారు పురుషార్థ ప్రదాయని అనే ప్రతిక పెట్టి హిత సూచన ప్రజాశాసక ప్రభారంగా ఆంధ్రులకు అన్ని రంగాల్లోనూ విజ్ఞానాన్ని అందిస్తూ నడిపించారు. 1864 లో మద్రాసులో వెలసిన క్రైస్తవోద్యమ ప్రతికవలె ఇది బ్రహ్మసమాజ ప్రభావంకలదికాక నవ్య హైందవతా ప్రతిక. అందులోనే తొలిసారిగా విధవావివాహంపై చర్చ దండిగా దీర్ఘంగా నడిచింది. ఇరుపకాలవాదమూ అందులోనే. ఆ ప్రతిక అన్నింటా అలా చర్చా వేదికగా పనిచేసింది. దానికొప్పు విషయం. ఈ చర్చ ముడిచి ఆ ప్రతికను దాటి విధవా వివాహం సంగతి అతాకర ప్రశ్నల యుద్ధంగా 1872లోనే వ్యాపించింది. పీఠేళలింగం ఈ ప్రతికకు తొలి సంచికనుంచీదందాడారు. అందులో తన కృంగారపద్య కవిత్వం ప్రకటించుకొంటూ (రసితకన మనోరంజనం), దానిలో వచ్చే సంఘ కుంభ్యరణవేపు కక్కు తెలిపారు. శ్రీ విద్యవరకూ వెళ్ళారు. ఈ పురుషార్థ ప్రదాయని ప్రజా

జిక, పంపా ఆకరకంగావుంది. అదక్కంగావుంది దాన్ని వరమడిగా తీసుకొని 1874లో రాజమండ్రి వివేక వర్ణని 1875లో విశాఖ నగర విద్యాప్రవర్తని ప్రతికలు వెలుస్తే. వివేక వర్ణనిలో వీరేశలింగం శ్రీ విద్యా ప్రబోధ కూర్పుతోనే పరిమితమైవుండగా నకల విద్యాభివర్ణనిలో వరవస్తు రంగాదాస్కులవారు విధవా వివాహం కాస్త నమ్మక మంటూ విజృంభించారు. ఈ వరవస్తువారు తిరుపతి కవుల పరమ గురువులు.

ఆనలు విధవా వివాహ ప్రబలయత్నం 1872లోనే బళ్ళారిలో జరిగింది. ఆ యత్నం విఫలమైరప్పటికీ, సంస్కరణకూ సంస్కృతికీ బళ్ళారి ఒక కేంద్రంగా నిలిచి పోయింది. పంతులుగారికి సహాయుడైన సభాపతి మొదలియారు అక్కడివారే. 1874లో కొత్తగా మద్రాసులో విధవా వివాహ సంఘంపుట్టింది. అదిచాలా పెద్దమోతు బరుల సంఘం ఆ పెద్ద పెద్ద పేర్లు వింటేనే సనాతనులు వణికారు. బొంబాయిలోనూ మోతుబరులే ఆ మోతుబరులుచేసిన అంజడి పెద్దది. అంతలో పురుషార్థ ప్రదాయినిలో విధవా వివాహంగూర్చి సౌఖ్యార్థి అనే మారు పేరుతో ఒకరు వ్రాసేవారు. వీరేశలింగం గారు శ్రీ విద్య విషయంలో కొక్కొండ వారితో వివాదం ఆ పురుషార్థ ప్రదాయినిలోనే నడపడాన, సౌఖ్యార్థికూడా వీరేశలింగంగారే అనుకొన్నారు బళ్ళారి ధర్మజరం కృష్ణ మాదాద్యులవారు శ్రీవిద్యతోనే తమలాగే అగిపోమ్మని, శ్రీ విద్యావీరంలో తెచ్చుకొన్న మంచిపేరుకాస్తా విధవా వివాహచర్యలోఁగి పాడుదేసుకోవద్దని, మద్రాసు మోతుబరులు విధవావివాహ వ్యతిరేకతని తట్టుకోగలరగాని మనవంటి మధ్య తరగతి కిందిస్థాత్రులు తట్టుకోలేరు నాయనా, మద్రాసు మోతుబరులతో ఉజ్జీ కట్టకు అని హితోపదేశ లేఖ వ్రాశారు. కాని సౌఖ్యార్థి వీరేశలింగం కాదు. కాలేకపోయాడు. ఆ మద్రాసు ఘాటించు విశాఖ రంగాదాస్కుల వారు తోడై విజృంభించేసరికి కొక్కొండవంటి శ్రీ విద్యా వ్యతిరేక భయపడి, వీరేశలింగం విధవా వివాహంలో తనతో కలిసి వస్తాడని అనుకొని, తనతో చేసిన తగాదా మరచి కలాలు కలిపి సనాతనమ్మనకకై "రంగాదాస్కు నాస్తికంపై" ధర్మయుద్ధం సాగిద్దామని సందేశ లేఖలంపారు, పాపం. అప్పుట్లో వీరేశలింగారిలో శ్రీ పునర్వివాహవీరం కాదుగదా, అసంపృదికి ఆ సానుకూతి కూడా ఏర్పడలేదని పిస్తుంది. సంతానంలేని విధవ పెదతల్లి తనకర్త అస్తిఅమ్మితే ఆ అమ్మకందెల్లదనివాత్మ్యం చేసి ఆరేళ్ళుకాలేదు; తనఁడా ఒడుదురుకుం బ్రతుకుగా వుంటుండగా విధవ పెదతల్లి అస్తిని శిశువందతప్పని తానింకానమాదానపడలేదు. అంతపాటి ఉదారభావాలేవుంటే అదే అనుకూల సమయం. అశలు ఆ రర్వార తాను పూనుకొన్ననాటికి ఆ కేంద్రాలు మూడూ మూగపోయివున్నై. 1874-75ల్లో అయితే వేదివేదిగావున్నై. కానితాను జీవితంలో నిలదొక్కుకోలేదు, దిన్న మయిమ్మ, కాబట్టి విధవా వివాహోద్యమమే ఏకంగా తలపెట్టక పోవచ్చునుగాని అసలాలావాన్ని నమర్చిందక పోవడమేమిటా? వివేకవర్ణని మాటను టరగేసి నిర్దవకవేచి అంటూ వెచ్చడకలు లేనిది విధవ అంటూ వెక్కిరిస్తున్న కొక్కొండవాడు ఆ పుత్రరం వ్రాసిన మీద రంగాదాస్కుల వారితో చేరి కొక్కొండ

వారిచే మళ్ళీ ఖండించబోయాడా? ముద్రాను మోతుజరుం కంటికి తానగుపించలేదని దెప్పడమేగాని, అగుపించి వారి పలుపేముట్టివుంటే అందులో దిగి స్థితి ఎక్కడుంటా? రాజమండ్రి కోర్టు వ్యవస్థను ప్రిదర్శ దగ్గరనుండి, తిక్కాకపరు సీరస్థదాదోర, న్యాయాధిపతి వరహా పెకలిందివేసి అడలే తిరున్న స్థితిలోనూడా విధవా వివాహానికి సమయంకాలేదంటూ వాంటూ వేస్తూపచ్చారు. తనంతలానుగా సమస్యను ఎత్తుకోలేదు. చల్లపల్లి బాపయ్య చాల కష్టపడి ఆ సన్ను మొగించవలసి వచ్చింది. వైదిక సంసా రుల్ని కూడగట్టి తెచ్చి దెప్పించాల్సి వచ్చింది. 1872 లోనే పురుషార్థ ప్రధానునిలో నడిచే విధవా వివాహ వివాదంలో కలిగించుకోకుండా తప్పకొని, అప్పట్లో శ్రీ విద్యా పీఠంలో తగ విజృంభించారు. రాష్ట్రంలో శ్రీవిద్యాలయ మూడు నూర్లకు పైగావెలసి జమీందారీ జమీందారిజలంపంటి మద్య తరగతులవరకూ శ్రీ పాఠశాలలు పెట్టింది పూడగా పిచ్చి పండితుడొకరు దాన్ని కాదనటంతో ఆ తగాదాను ముదరబెట్టి రథనరేపి జాతిమాపు తనవేపు తిప్పకోవడం జరిగింది. పంతులుగారు అదృష్టవంతులై కొక్కొండ వారు ప్రత్యర్థులుగా దొలకారు.

ఆంధ్రలో శ్రీ విద్యకు శ్రీలే ప్రారంభకులు. గాదే జానకమ్మ జమీందారిణి ప్రారంభకురాలు. వారం జానకమ్మ తొలివ్యాస రచయిత్రి, అమె ర్తతో ఇంగ్లాండు వెళ్ళినదల్లి ఆ విదేశీయానంసూర్ని వ్రాయుగా కొక్కండవారే 1872 లో తమ పత్రికలో ప్రకటించారు. వివేకవర్ధని పెట్టకముందే ప్రకటించారు. కొమ్మిరంగయ్య, గజ్జెం రామాను జాలనాయుడు, జయ్యూరు సూరి వంటివారు పంతులుగాంకి శ్రీవిద్యా ప్రచారంలో మార్గదర్శ కులు పంతులుగారు విధవావివాహ పీఠంపూనేనాటికే ఆ వాదరంగంకూడా చాలావరకు పూర్తయిపోయింది. ఆంధ్ర దేశంలో ఎందరో విద్యాసాగరుల వారి వాదాన్ని, దానికేదో కొంత చేర్చిపూడా వినిపించారు. రాజమండ్రి, కాకినాడ ముద్రాను నభల్లో పంతులు గారు పొందిన విజయాలు పంతులుగాం విజయాలు కానేరవు. అదంతా విద్యాసాగరు లెప్పుడో పొందిన విజయానికి పురస్కరణ. ఆ పైన ఏమైనావుంటే ముద్దు నరసింహం నాయుని హృదయవాద విజయం. పంతులుగారి తొలి ప్రసంగం అదేకదా! 1879లో మొదలైన ఆ ఉపన్యాసాలునూడా మూతపడ్డాయి. 1880 అంతాభాళి. పునర్నివాహనాట రెండూ అనంతూర్థంగానే నిర్మిచేయినై. ఆరంభించి పరత్యజించినంత పని అయింది. కాలుపంతులుగారి పత్రిక మునిపాల్చి పైకివెళ్ళింది. రెండేళ్ళకోలో హలంబేసిప్పికమిండిన ముద్రాను సంఘంలాగానే రాజమండ్రిలో తయారయింది. బ్రహ్మసమాజ శివనాథశాస్త్రి వస్తారనగా మళ్ళీ కోలాహలం లేచింది. 1881 లోకాకినాడ నభలో చైర్మన్ పైదా రొమకృష్ణయ్యగారు తగిలారు. ప్రసంగం మెచ్చారు. మెప్పుకోనేసరి.

ఆ సై దబ్బు వృత్తిఅంటూ ముట్టజెప్పి మొగించకుండా, అవీలో అడర్పం కోనమని పంగిదేశంలోనూడా వితంతు వివాహ వరుల్లు దొరకలేదు. శివనాథశాస్త్రిగారు విద్యాసాగరులవారివాదాన్ని చేప్పించారని. ఆయన అర్జనంతా పెట్టవలసివచ్చి అధివాక

హితే ఆప్యలుచేసి, అవి తీర్చడానికి ఆయన పడినయమయతనలు, గృహస్థుగాళ్ళ దురాశలు గొంతెక్కుకోర్కెలు, పరాన్నభక్తిపరాయణత అంతా విసివ్వుతారని. ఎంత ప్రచారంచేసినా 'రెండేళ్ళుగా ఎప్పుడూ ముందుకురాని కారణం అప్పుడు తెలిసింది.' 'పెద్దనిధి కావాలి'. రాజమండ్రి బృందంలో ఎప్పుడూ ధనవంతులుకారు. కాని ధబ్బు కావాలి.

గత శతాబ్దంలో సంస్కరణకోరాజీయాయోజనలో కోమట్లు ముందున్నారు. శతాబ్దాదిలో మామిడి వెంకటార్జును మహాపండితుడవేచి వైశ్యులకు వేదం విధించిన కర్మ కాండంగా కోమట్లం జరుపుకొంటామని అడిగాడు. బ్రాహ్మణులు తిరస్కరించారు. తానే పౌరోహిత్యం చేసుకొంటామన్నాడు. బ్రాహ్మణులు నిరోధించారు. కేసు పెట్టారు. ఆ కేసు దాఖలాలు నడిచింది. వెంకటార్జుని వాదనే విజరకు నెగ్గింది. విశ్వ బ్రాహ్మణులు కూడా అప్పుడే విజృంభించారు. **క్రీస్తు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిచేత 1884 కే. డి. నీతి శాస్త్రమును వ్రాయించింది తుళుంగసెట్టి అనే వైశ్యులుకదా!** మద్రాసు నేటివ్ అసోషియేషన్ పెట్టి, ఇంగ్లీషు పత్రిక నెంకొల్వి దక్షిణ భారత ప్రథమ రాజకీయ నాయకుడైన గాజుల లక్ష్మీ నరసింహయ్య చెప్పింది. పీఠోలింగం రచనలను పాఠ్య గ్రంథాలుగా పెట్టింది వారిని వారి సంస్కరణలనుకూడా 1875 నుండి ప్రోత్సహించిన సమర్థి రంగయ్య చెట్టిగారు విద్యా విషయంలో నిర్వహించిన పాత్ర పెద్దది. మచిలీ బండరునుండిచ్చి బ్రహ్మ సంస్కరణ బీకాలు నాటివేసిన జడిపంతులు ప్రిడర్, అంతర్జాతీయ నీతి ప్రచారక సభ్యుడై ఉత్తర భారతంలో ఉపన్యాస యాత్రచేసి, అలహాబాద్లో ఆ సభాభ్యుత్తర పహింద, గలవాడై తిరిగి జుట్టిగావస్తూ రాజమండ్రిపొరుల మేళకాలంలో ఎదురేగి యిద్విగస్థాగతం పొందివున్న ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహయ్య చెట్టి వున్నారు. సమయానికే రాజమండ్రిచేరారు. పిల్ల చైతన్య జమీందారు పైదా రామకృష్ణయ్యగారచేత విధవా వివాహనిధి 80 వేలు వాగ్దానంచేయించి పెళ్ళి ఒక్కంటికి వెయ్యి రూపాయల ఖర్చురొక మనిపించారు. స్వీయపరిశ్రమతో చాలమంది వైశ్యులు పంతులుగారికి తోడ్పడినట్లు కనపడుతున్నారు. 1880 వడిలో వెయ్యి రూపాయలందే పడివన్నెండెకరాల ఆస్తి పెట్టు. అంత మదుపు ఆ సెట్టి జమీందారు పెట్టకపోతే పీఠోలింగం చరిత్రకెక్కక పోయేవాడు. విద్యాసాగరులకు పైదా రామకృష్ణయ్యలు దొరకలేదు. మహారాష్ట్రలో విష్ణుశాస్త్రి మాత్రం పెద్ద జమీందార్లు. చైతన్యమంతోసహా దొరికారు. పైదావారి నిధితో పదమూడు పెళ్ళిళ్ళుచేసి, క్రమంగా వివాహ వ్యయం సహాయం తగ్గించి వేస్తూ, ఆదర్శ విధవా వివాహాలు జరిగేట్లుచేసిన దక్షతమాత్రం పంతులుగారిదే. కానిసంఘ సంస్కరణ పంతులుగారి సంపాదనతో ఉపకరించకపోలేదు. వారి రచనలు లభించాయి. ధనవంతులయ్యారు. జట్కాబండి, గొడ్డుమాంసం పెట్టి పెంచే గంతుకుక్క, ఎక్కడెక్కడనుంచి తెప్పించి నాటిన నానానం ఘవ్వకాతుల చెట్లు నిండినతోట, వేసేవి శీతవాసాలు, దంతులం సాయంకాల విహారాలు, మూడునగరాల్లో బంతులు. అంతా యూరోపియన్ శైలి జీవితం అమర్చుకోగలిగారు దక్షిణ భారత విద్యాసాగరులు. బంగారి విద్యాసాగరు

వారిని మళ్ళీ ఖండించకపోయారా మద్రాసు మోతుజరుం కంటికి తానగుపించలేదని దెప్పడమేగాని, అగుపించి వారి పిలువేముట్టివుంటే అందులో చిగి స్థితి ఎక్కడుండి రాజమండ్రి కోర్టు వ్యవస్థను స్టిడర్ట్ దగ్గరనుండి, తొక్కాడపరు సీరఫ్తదారుదొర, న్యాయాధిపతి వరకూ పెకలిందివేసి అదలే తిరున్న స్థితిలోనూడా విధవా వివాహానికి సమయంకాలేదంటూ వాయిదా వేస్తూవచ్చారు. తనంతలానుగా సమస్యను ఎత్తుకోలేదు. చల్లపల్లి బాపయ్య దారి కష్టపడి ఆశను మొగ్గించవలసి వచ్చింది. వైదిక సంసారాన్ని కూడగట్టి తెచ్చి తెప్పించాల్సి వచ్చింది. 1872 లోనే పురుషార్థ ప్రధానునిలో నడిచి విరవా వివాహ వివాదంలో కలిగించుకోకుండా తప్పకాని, అప్పట్లో శ్రీ విద్యా పీఠంలో తెగ విజృంభించారు. రాష్ట్రంలో శ్రీవిద్యాశాలలు మూడు నూర్లకు పైగావెలసి జమిందారీ జమిందారిజులనుంచి మర్య తరగతులవరకూ శ్రీ పాఠశాలలు పెద్దించి పూర్వగా పుచ్చి పండితుడొకరు దాన్ని కాదనటంతో ఆ తగాదాను ముదరబెట్టి రక్షనరేపి జాతివాపు తనవేపు తిప్పకోవడం జరిగింది. పంతులుగారు అదృష్టవంతులై కొక్కొండ వారు ప్రత్యర్థులుగా దొరకారు.

ఆంధ్రలో శ్రీ విద్యకు శ్రీ ప్రారంభకులు. గాదే జానకమ్మ జమిందారిజీ ప్రారంభకురాలు. పోతం జానకమ్మ తొలివ్యాస రచయిని, అమె రత్న కో ఇంగ్లాండు వెళ్ళినదీ ఆ విదేశీయానంసూర్ని వ్రాయగా కొక్కండవారే 1872 లో తమ పత్రికలో ప్రకటించారు. వివేకవర్ధన్ పెట్టకముందే ప్రకటించారు. తొమ్మిదంగయ్య, గజ్జెల రామాను జాలనాయుడు, జయ్యూరు సూరి వంటివారు పంతులుగానికి శ్రీవిద్యా ప్రచారంలో మార్గదర్శకులు పంతులుగారు విరవావివాహ పీఠంపూసేనాటికే ఆ వాదరంగంకూడా చాలావరకు పూర్తయిపోయింది. ఆంధ్ర దేశంలో ఎందరో విద్యాసాగరుల వారి వాదాన్ని, దానికేదో కొంత చేర్చిపూడా వినిపించారు. రాజమండ్రి, కాకినాడ మద్రాసు నగర్లో పంతులు గారు పొందిన విజయాలు పంతులుగాం విజయాలు కానేరవు. అదంతా విద్యాసాగరు లెప్పువో పొందిన విజయానికి పునశ్చరణ. ఆ పైన ఏమైనావుంటే ముద్దు నరసింహం నాయుని హృదయవాద విజయం. పంతులుగారి తొలి ప్రసంగం అదేకదా ! 1879లో మొదలైన ఆ ఉపన్యాసాలునూడా మూతపడ్డాయి. 1880 అంతాభాళి. పునర్నివాహనాట రెండు అనంతూర్థంగానే నిలిచిపోయినై. ఆరంభించి పరత్యజించినంత పని అయింది. కాలపంతులుగారి పత్రిక మున్సిపాల్టీ పైకివెళ్లింది. రెండేళ్ళకోలోనాలంటేపిప్రమింపిన మద్రాసు సంఘంలాగానే రాజమండ్రిలో తయారయింది. బ్రహ్మసమాజ శివనాథశాస్త్రి వస్తారనగా మళ్ళీ కోలాహలం లేచింది. 1881 లోకాకినాడ నగర్లో కైర్లన్ ప్రధా రామకృష్ణయ్యగారు తగిలారు. ప్రసంగం మెచ్చారు. మెప్పుకోనేసరి.

అన్ని దమ్ము వృత్తిఅంటూ ముట్టజెప్పి మొగ్గించకుండా, అవీలో ఆధరం కోనమని పంగిదేశంలోనూడా వితంతు వివాహ వరుల్లు దొరకలేదు. శివనాథశాస్త్రిగారు విద్యాసాగరులవారివాదాన్ని రేప్పివుండాలి. ఆయన అర్థనంతా పెట్టవలసివచ్చిఅదీదాక

హితేఅప్పులుచేసి, అవిరీర్పడానికి ఆయనపడినయమయాతనలు, గృహస్థుగళ్ళ దురాచలు గొంతెమ్మకోర్కెలు, పరాన్నకు క్రిపరాయణత అంతావిసివుందాలి. ఎంత ప్రధారంచేసినా 'రెండేళ్ళుగా ఎవ్వరూ ముందుకురాని కారణం అప్పుకు తెలిసింది.' 'పెద్దనిధి కావాలి'. రాజమండ్రి బృందంలో ఎవ్వరూ ధనవంతులుకారు. కాని డబ్బు కావాలి.

గత శతాబ్దంలో సంస్కరణలో రాజీయాయోజనలో కోమట్లు ముందున్నారు. శతాబ్దాదిలో మామిడి వెంకటార్జును మహాపండితుడులేచి వైశ్యులకు వేదం విధించిన కర్మ కాండంలా కోమట్లం జరుపుకంటామని అడిగాడు. బ్రాహ్మణులు తిరస్కరించారు. తానే పౌరోహిత్యం చేసుకంటామన్నాడు. బ్రాహ్మణులు నిరోధించారు. కేసుపెట్టారు. ఆ కేసు దశాబ్దాలు నడిచింది. వెంకటార్జుని వాదనే విజరకు నెగిసింది. విశ్వ బ్రాహ్మణులు కూడా అప్పుడే విజృంభించారు. **రెండు కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి దేవ 1884 కే. డి. నీతిశాస్త్రమును** వ్రాయించింది తుంగనెట్టి అనే వైశ్యులుకదా! మద్రాసు నేటివ్ అసోషియేషన్ పెట్టి, ఇంగ్లీషు పత్రిక నెంకొల్వి దక్షిణ భారత ప్రథమ రాజకీయ నాయకుడైన గజాం లక్ష్మీ నరసిమెట్టి వైశ్యులు. పీఠలింగం రచనలను పాఠ్య గ్రంథాలుగా పెట్టింది వారిని వారి సంస్కరణలనుకూడా 1875 నుండి ప్రోత్సహించిన సమర్థి రంగయ్యచెట్టిగారు విద్యా విషయంలో నిర్వహించిన పాత్ర పెద్దది. మచిలీ బండరునుండిపచ్చి బ్రహ్మ సంస్కరణ బీకాలు నాటివేళ్ళ న జరిపంతులు స్థిరరై, అంతర్జాతీయ నీతి ప్రధారక సమర్థుడై ఉత్తర భారతంలో ఉపన్యాస యాత్రచేసి, అలహాబాదులో ఆ సభాధ్యక్షత వహించి, గలవాడై తిరిగి జుట్టిగావస్తూ రాజమండ్రిపొరుల మేళతాలలో ఎదురేగి యిర్విసాగతం పొందివున్న ఆత్మార్థి లక్ష్మీనరసింహచెట్టి వున్నారు. సమయానికి రాజమండ్రిదేరాడు. పిల్ల వైశ్య జమీందారు పైదా రామకృష్ణయ్యగారచేత విధవా వివాహనిధి 80 వేలు వాగ్దానంచేయించి పెళ్ళి ఒక్కంటికి వెయ్యి రూపాయల ఖర్చురొక మనిపించాడు. స్వీయదర్శితలో చాలమంది వైశ్యులు పంతులుగారికి తోడ్పడినట్లు కనపడుతున్నారు. 1880 వడిలో వెయ్యి రూపాయలందే పడవన్నెండెకరాం ఆస్తిపెట్టు. అంత మదుపు ఆ సెట్టి జమీందారు పెట్టకపోతే పీఠలింగం చరిత్రకెక్కక పోయేవాడు. విద్యాసాగరులకు పైదా రామకృష్ణయ్యలు దొరకలేదు. మహారాష్ట్రలో విష్ణుశాస్త్రి మాత్రం పెద్ద జమీందార్లు. పైల్కానులతోసహా దొరికారు. పైదా వారి నిధితో పదమూడు పెళ్ళిళ్ళుచేసి, క్రమంగా వివాహ వ్యయం సహాయం తగ్గించి వేస్తూ, ఆ దర్మ విధవా వివాహాలు జరిగేట్టుచేసిన దక్షతమాత్రం పంతులుగారిదే. కానిసంఘ సంస్కరణ పంతులుగారి సంపాదనకు ఉపకరించకపోలేదు. వారి రచనలు లాభించాయి. ధనవంతులయ్యారు. జుట్టాబండి, గొడ్డుమాంసం పెట్టి పెంచే గంతుకుక్క, ఎక్కడిక్కడనుంచి తెప్పించి నాటిన నానాపల వుచ్చుకాతుల చెట్లు నిండినతోట, వేసవి తీరవాసాలు, దంతుల సాయంకాల విహారాలు, మూడునగరాల్లో బంతులు. అంతా యూరోపియన్ శైలి తీవ్రతం అమర్చుకోగలిగారు దక్షిణ భారత విద్యాసాగరులు. బంగారి విద్యాసాగరు

లంటారా, నెంతు వెయ్యరూపాయలు ఆదాయమిచ్చే ఆస్తిని కొడుకుకు ఇవ్వకుండా ఆ ఆదాయాన్ని 40గురువ్యక్తులకు, పైన కొన్ని సంస్థలకు నెలనెలాముద్దేటట్లు పీల్చామా బ్రాసేరి, కలకత్తా నగరవాసం పీడి దూరంగా సంకాలిపరగణా అడవుల్లోకి తెళ్ళి ఆ కొండజాతి సేవలో శేష జీవితం గడపిన దయాపాగిరులు

కాని మన పంతులుగారు తనకు విధవావివాహ నిర్వహణక, అవకాశం కలిగించిన పైదారామకృష్ణయ్యగారిని గూర్చి మంచిమాటలెన్ని వ్రాసినా చిట్టచివరి మాటగా మాత్రం ఆయన దాతృత్వాన్ని అప్రధానం చేసి వ్రాశారు. అదే జమాబాదాకర్మమైన సంగతి.

"ధనము లేకనేపుటదేత సర్కార్లములు సాగక నిలిచిపోవనియు, అప్పుటికి రామకృష్ణయ్యగారి ధనముతో చేయబడిన వాసతంబు ద్వగుణముగా వారి ధన సాహాయ్యము లేకయే చేయబడినవి" (287, స్పృ.చ. 1వ భాగం, విశాలాంధ్ర ప్రచురణ). పైదారామి పడివేరి ట్రస్టు ధనం పాత దంపతుల క్షేమానికేగాని కొత్త పెళ్ళిళ్ళకు కాదని కట్టడ తేసివట్టి ఆత్మూరిని దెప్పిపొడివచానికైనా ఈ మాటలు అనవసరమిగావు.

పంతులుగారిలో తనకువచ్చిన వికోరాన్ని అవతలబెట్టే ఆత్మూరివారు సంస్కరణ కోసంగావచ్చి, వధూవరులకు కిట్టించడమిచ్చి ఇలా దెప్పిపొడిపించుకొని వెళ్ళడం ఆయన శిలాన్ని పెంచి, పంతులుగారి అనుదాత చిత్త ప్రవృత్తి తెలుపుతున్నది. మన సంఘ సంస్కరణలో పాల్గొన్న వివిధ కులాలు, వ్యక్తులు ఏవో ఎవరెవరో ఏకొంచెంలింగా తెలిపేవున్నా, పంతులుగారి స్వీయచరిత్ర ఆత్మూరి వారి ప్రాధాన్యాన్ని దాదివేసిందని తెలుసుకోగలరు. ఆయన్నొక ఇంగ్లీషు చదువుల జడ్జి మాత్రుడిగా, దారిలో దిగిపోయినవరోడి ప్రయాణికుడిగా మాత్రమే పంతులుగారు చిత్రించారు. ఆ చిత్రిణే ఆస్వీయ చరిత్ర అంటే నాలో అనుమానం కలగడానికి కారణమయింది. కోమట్లు ఆర్య వైక్యంబి పిల్చుకోడానికి ఆయనేకారణం. వారు సోమయాజులు, వేదపండితులు. వారినిగూర్చి బ్రాహ్మణ పండితులు పద్య కావ్యాలు వ్రాశారు. ఆయన కుల వ్యవస్థను నిరసించి ఉప న్యసించాడు పంతులుగారు బ్రాహ్మణమం విమర్శగాని కుల వ్యవస్థ మీద అంతపాటి వ్రాయలేకనుకొంటాను. "కైత్రీస్తవదార్య ప్రేరణమున ఈ నడుమనే జాతి భేదమునందు యన్యమును తెలుపుచునొక ఉపన్యాసమిచ్చెను" అని వ్రాశారు. ఆ కైత్రీస్తవంబి పంతులుగారు పొందిన ప్రేరణ, ప్రోత్సాహ సహాయాలు ఇంతంతకాదుగదా. వారిసనలు ప్రచురణ కైత్రీస్తవంబే వారున్నారు. ఈ వ్రాత గురిగించుతనం. "అకస్మికముగా వేదములయందు అపరిమిత విశ్వాసమునొంది వేదపాఠశాల పెట్టియున్నారని" ఎగతాళి మాటలు వ్రాశారు. సంఘ సంస్కరణకు వేదాన్ని సాధనం చేసుకోవచ్చని ఆత్మూరి భావన. ఆర్య సమాజమే అట్టిది. అప్పుటికే ప్రచురమయింది. పంతులు రి సంస్కరణ మనేది ఆర్యసమాజ సంస్కరణస్థాయిని అందుకోలేదని తెలియకుండావ్రాశారు; ఆయనే ఆ దారి తొక్కివుంటే దాందన పక్షం అవాక్కు అయ్యేది. బ్రాహ్మవైదిక మతాల కం

గలుపు నడవడి తప్పేది. తెల్ల అచితార్థ మివనరీల అందడందలు దొరికేవికావు. కనుక
తావుసాపాత ఓరును లింగదేవతాదేమో అర్చనకూడా వుండేకాదేమో.

అంతేకాదు, లాయరుగాజుడిగా కూడా అత్యునికి స్థితి చరిత్రలో పంతులుగారు తగుపాటి
స్థానము వ్యలీడనుకొంటాను. తనకు తెలిసినంత లా అత్యునికి తెలియదని ధ్వనించారను
కొంటారు. తమ్ము తెలివేసిన విరూపాక్ష పితాధిపతిమీద దావావద్దంటే కూడా వేగారని, జిల్లా
కోర్టు దాన్ని కొట్టివేసిందని, అది ప్రజ్ఞనమనక అనుచున్న పైకోర్టులో దాన్ని తాను
జాగ్రత్తగా నమపుకొన్నట్లుగా వ్రాసి అత్యునివారి ఆ విజయంలో తనదేయి వుందని
పించారు. అత్యుని సామర్థ్యం తెలిసినవారెవ్వరూ ఈ ధ్వనిని నమ్మరు. ఆయన జీవిత
చరిత్రలందుకు బిన్నంగా చెప్పుకున్నాయి. పంతులుగారు - కోర్టులు అనే శిక్షికా దృష్టిలో
స్వీయచరిత్రను చూస్తే వారి లిటిగేషన్ పెద్దదని, అందులో అందెవేసిన చేయి అని,
అంతేగాకుండా కోర్టు పండితుణ్ణని కూడా అనిపించుకోవాలన్న అలవాడ వారికి లేకపోలేదని
తెలుస్తుంది. పంతులుగారి జీవితంలో కోర్టుపేరే చాలా పెద్ద భాగమైవుంది. దాన్ని
ప్రత్యేకంగా పరిశీలించి, వారి జీవితరచనలో ఒక అశ్వాసం కేటాయించాలి. అందులో
తప్పనిసరి లిటిగేషన్ ఎంత, సంస్కరణకు ఉపయోగించినదెంత, వ్యక్తిగతకోణమెంత
వగైరాలు చర్చించదగివుంటుంది. పంతులుగారేకాదు, వానింట్లో పెరిగి, ప్రపంచవిరంతు
వివాహవరుడైన గోగులపాటి భూర్మానాచలూడా లిటిగేషన్లో గురువునుమించిన శిష్యుడు.
నాడు తెలిసిన సంస్కరణలో ఎవరూ వీరేశలింగం గారిలాగా కోర్టులపై పడినవారు
లేరు. మానవరా ప్రేరణ ప్రధానంగా సంస్కరణకు దిగుతుంటారు. అట్టి సంస్కరణ
కోర్టుపేరే అనుకోరడు. కోర్టు వెలుపలే సంస్కరణ విజయాన్ని అపేక్షించాలి. ప్రజా
జీవితంలో నిందలు తప్పవు. కోర్టులద్వారా నిందలు పాపుకోవాలనుకోవటం వింతగా
వుంది. ఆ పని చిన్నవాళ్ళమైన మనం చెయ్యడంలేదు. బెంగాల్లో విద్యాసాగరుల మీదా
నిందలు వేగారు. వారు కోర్టుకెక్కలేదు ఇలా కోర్టు లిటిగేషన్లు పోరాటసాధనం చేసు
కోలేదు. వీరేశలింగం గారు కోర్టుకు ఏదీ మాటికీ వాడుకొన్నారు. అది వారి స్వభావాన్ని
తెలియజేస్తున్నది. కోర్టులో ఆయన ఓడిపోయినదాకే ఒక్క సందర్భం. కాని అతనికాస్తా
మర్మబేదకమై పోయింది.

వివేకవర్ధనిని నమస్కరి నిర్వహిస్తూ దుష్టచతుష్టయ ముపించుకొన్న నలుగురి
లోను పంతులుగారి ఉన్నతవిద్యనభ్యసించుకున్నట్టివారు. వివేకవర్ధని ఇంగ్లీషు విద్యాన్ని
రక్తినివారే, ముఖ్యంగా పిలవే లక్ష్యనరసింహంగారే చూచుకొన్నారు. ఆ తర్వాతవారే
వేరొక ఇంగ్లీషు ప్రతికపెట్టారు. ఆ సరిక పాఠశాల పెట్టిమంచిపేరు పలుకుబడి సంపాదించి,
బొనులో బ్రాహ్మణేతరులనుంచి ఈ సంస్కరణలకు మందిమద్దతులెచ్చారు. రాజమండ్రి
తొలి ప్రజాశాసనమండలి ఆయన. ప్రజాశాసన పంతులుగారికి ఆయన గురువు. గొప్ప ఉదా
రుడు, ఆశ్రితపోషణకు పేరు. పంతులుగారి స్వీయచరిత్ర చిత్రణలో ఆయనొక సిటి
బుల్లిచిన్నాడు పరిశోధనలో మహాత్ముడు. శివరావుగారు కూడా చెప్పేది అదే. నిజమైన

ప్రజానాయకుడు కావడాన్నే పంతులుగారు వారిమీద కోర్టునుకొల్పారు తెరచాటునుండి, మధ్యలో తెరదీసి కోర్టులో సాక్షిగా ప్రవేశించారు. ఏలూరివారు పంతులుగారిమీద తేసు వేశారు. ఒకతేసులో వారిని మరొకేసులో పీరిని కోర్టు బైటపెట్టింది. కాని ఏలూరిని విమర్శించిన తీర్పునే ముప్పై పేజీల్లో యిచ్చారు. తనతప్పలెన్నైన తీర్పుమీదెత్తకుండ చాచారు. స్వీయచరిత్ర దొరణి ఇలాగుంటుంది.

పంతులుగారిలోపాటు దుష్టదృష్టయం అనిపించుకొన్న వారిలో బసవరాజు గవర్నరాజు గారొకరు. ఆయనశాంతకూడు. ఆయన చేసిఅదంతా పంతులుగారి పేరజమవేసి అకాంగా వెళ్ళిపోయారు. తప్పురాసు చెరిపేసుకొని వెనుక వరుసలో నిలబడేవారు. ఆయన నాయకుడుకాడు, సైనికుడు. కాని నేపథ్యంలో నాయకుణ్ణి దిద్ది రంగంమీదికి పంపగలవాడు. అందుకే పంతులుగారికి ఆయనందే ప్రీతి. బుర్రా రాజాలింగం, చల్లపల్లి బాపయ్యగారలు ఆ దృష్టయంలోనూ, షట్పక్షవద్దుల్లోనూ లెక్కకెక్కినప్పటికీ త్వరలో తెరవరుగయ్యారు.

1880వ వర్షంలో ఒకచెల్లదొరసాని జిల్లాజడ్జిగారి భార్య పతనమందిరంపెట్టి వెళ్ళిన దగ్గరనుండి, సామిచేసి విధవారిచాచా ప్రయత్నాలవల్లను వారి హితసూచని ప్రచురణ వల్లను రాజమండ్రిలో ఒక సంస్కరణ వాతావరణం ఏర్పడింది. అక్కడ బందరుసెట్టి దిద్ద బ్రహ్మాకు ఆ రాజమండ్రికి పరిచయంచేశాడు. దానిలో ఒక మధ్యతరగతి సంస్కారుల చిరుగుంపు తలెత్తించి. ఆ చిరుగుంపు సంస్కరణకు కాకినాడ సెట్టి జమీందారొకరు మదుపు పెట్టారు. ఏగిజపతులో ఏ రావువారో, ముద్రాసు ఘరానాలో జెయ్యలేని పనులు చేయగలకర్తీ ఆ రాజమండ్రి చిరుగుంపుకు సమకూరింది. బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణేతర మధ్యతరగతి అడుదయ శక్తుల ఉమ్మడి కృషిగా ఆంధ్రదేశ సంస్కరణ రూపుగొని విజృంభించింది. అది చెప్పడమే ఈ రచన ప్రధానోద్దేశం

ఆసంస్కరణ దుష్టదృష్టయంలోనూ షట్పక్షవద్దుల్లోనూ ఇంగ్లీషులో ఉన్నతవిద్య అభ్యసించనిదొక్క పంతులుగారికదా. కానివారి తెలుగుసంస్కృతాలే అగుంపుకి ఆయన్ను నాయకుణ్ణి చేశాయి. దానికి రోడు పంతులుగారికి యింట్లో పెద్దల ఒడ్డింపులేదు. తన యింటికి రానే పెద్ద చిన్నప్పటినుంచి. తండ్రి, పెత్తండ్రి చదువుముగియక ముందే కాలం చేశారు. తల్లిగారుమాతా త్వరలోనే కన్నుమూశారు. రాను, ఈ వెంటనడిచే భార్య అంతే. అన్నదమ్ములుగాని, అక్కచెల్లెళ్ళగాని, మేనమామలుగాని ఎవ్వరూలేరు. ఆ పైన పిల్లలు లేరు. ఆ సంసారం బరువేముండి? ఆ సంసారం మీద సంఘానికి ఎంత పట్టు వుంటుండి? సంఘ నివాహకరం వారినేమి బాధిస్తుండి? ఏ బంధువుల ఒత్తిడి వుంటుండి? తెల్లదొరతనాన్ని కాస్తమంది చేసుకొందే, సంఘంమీద దాడి చెయ్యడానికి ఆయనకు అంతా సులువే. వెనుదిరగనక్కరలేదు. ఆ కుటుంబ వ్యవస్థే ఆయన నాయక పదవికి పెద్ద వరమయింది. ఆ సులువు లేనివారంతా ఆయన్ను ముందుపెట్టి వెనుకనుండి అంతా చేశారు.

వారిలో ఎవ్వరూ దేశమీద సంస్కరణ నాయకపట్టం తమకే కావలనుకొన్న వారులేదు. కాకపోతే స్థానికంగా కొంత ప్రాధాన్యం (ఏలూరివారికి) తమ కృషినిబట్టికలగడం రామకృష్ణవ్యూహారి నిడిమీద అత్యునికి అధిపత్యం కలగడం - అంతేగాని అంతకన్న పంతులుగారి నాయకత్వానికే ఎవరు పెట్టేస్తే ఎవరివల్లనూ ఏర్పడలేదు. కాని అంత మాత్రంకూడా సహించని నాయకుడు వీరేశలింగంగారు. అంత మంచిగ్రూపులో ఎవని ప్రాధాన్యం వారికివ్వలేకపోయి, ఆ గ్రూపు సమిష్టిని చంపి అంతా సొంత ప్రయోజన కార్యం తప్ప ఇంకెవరికీ ఏమీలేదనిపించడానికి తంటాలుపడి ఆ గ్రూపు సొంపుని పాడుచేశారు పంతులుగారు. అంతమాత్రపు స్వల్ప ప్రాధాన్యమైనా సహచరుల కేర్పడ రాదని వారిలో మచ్చరించి వారిని చెబుతీసినప్పటికీ వారెవ్వరూ సంస్కరణను వ్యతిరేకంగా మారిన వారకారని గమనిస్తేముట్టుకు పంతులుగారి ప్రవర్తనను మనమెంతో బాధపడకతప్పదు. సహచరులను చెబుతీయడానికై వారివారి ప్రత్యర్థుల సాయంపొంది, తామే ఆ ప్రత్యర్థులకు సాయపడితే వారు (న్యాయతి సువ్వాసాపు) కాస్తా తమ సంస్కరణను ఒక్క రాజమండ్రిలోనే కాకుండా, రాష్ట్రంలోనే చెబుతీయడానికి ఉద్యమించారు.

ఎదురెత్తుగా హిందూ సమాజాన్ని స్థాపించి, మద్రాసుదాకా అనీదీసెంటు ఆవ్యవృత్తదాకాను ప్రాకిందారు. విదవావివాహ సంస్కరణోద్యమాన్ని ఇలా తెలివిగా చెబుతీసేవారినే తమసంస్కరణకు అడ్డదండగా నిల్వారని తుదిప్రకటనలో వ్రాయగలిగారు. కాని జీవిరాంతము ఈ సంస్కరణను వీడకుండా తమ లిటిగేషన్ దండప్రహర లాడి తులైన మృత సహచరులనుగూర్చి నాలుగు మంచి మాటలు వ్రాయలేకపోయారు. పంతులుగారి సహచర, అనుచర ముఖ్యులందరూ అర్థాయుస్కులు. స్వీయచరిత్ర రచనా, ప్రచురణకాలానికి క్రమంగా కాలంచేశారు. వెళ్ళిపోయినవారిని వెళ్ళిపోయినట్లే వెంటనే వెలువరించే బాగాల్లో ఎంత చెడుగా వ్రాయాలో - అనవసరమైనప్పటికీ - అంతా వ్రాశారు. సమాధుల్లోనుంచి మళ్ళీ వివిధంగానూ లేవలేనంత బరువు ఎనటై పేజీలకునింపి - చాళి సమాధులమీద పెట్టారు. ఆ మృత సహచరులను క్రితీకేషులుగా మిగలసీయరాదనుకొన్నారు. పంతులుగారి కసి, స్వభావం, ఏకమేవాద్వితీయంగా తన స్వానాన్ని చరిత్ర తెక్కించుకోవాలనే తపన ఇందులో ప్రస్ఫుటమవుతుంది.

స్వీయచరిత్ర తొలి సంపుటిపైన దాం గోంలేదొంది. వైశ్యపత్రిక, వసుంధర, కళింధి వగైరా పత్రికలు బాగా అక్షేపించాయి. అక్షేపణలను సమాధానించే పూచీ వహించలేదు పంతులుగారు. చాలా నిర్లక్ష్య వైఖరితో ఏకపక్ష కథనంగా అలాగే రెండో భాగం వ్రాసుకొంటూపోయారు. తన నైతిక వ్యక్తిత్వానికి సవాలుగా మూడేళ్ళు నడచిన ఘట్టాన్ని ఒకటొంతుకొంటే - ఆ విషయం యింతా కోర్టులో వుండరాన - (నాలుగవారం క్రిందనే ఉప వంతురించుకొనికూడా) ఇందులో ఇప్పటికీ వ్రాయదలలేదని అవతారికలో ప్రకటించి దాటుకుపోయారు. అది అబద్ధపు వ్రాతఅని ప్రచురణ కర్తలకు తెలియనిది

కాదు. దీనితోపాటు, తొలిసంపుటిలోని అసత్య కథనాల సంగతిబాగా తెలుసుకొన్న కొనుద్రాజు లక్ష్మణరావుగారు తొలిసంపుటి ప్రచురణమయినప్పుడు పంతులుగారి కథన ముందుందిన సమ్మతాన్ని తగ్గించుకొని, రెండోసంపుటి సంపాదకీయ కూచితో జాగ రూక వదనం ఒకటి వ్రాయాలిన్నవారయ్యారు.

"గ్రంథమునను సమకాలికులగు ననేకులంగూర్చి ... పంతులవారు ఒక్కొక్కచో దూషింపుదు, నొక్కొక్కచో దూషింపుదు వ్రాసియున్నారు. ... కొన్ని ఎడల పంతులువారికిని మాకును అభిప్రాయ భేదములున్నను గ్రంథరచనా స్వాతంత్ర్యము సంపూర్ణంగా వారిదియేయనుటచే వ్రాసినది వ్రాసినట్లు ప్రకటించితిమి" అని ప్రకటించు కొని తమ బాధ్యత పడిరించుకొన్నారు!

అలా తమ చేపాలు కడిగేసుకొని ప్రకటించిన మరి సంపుటిని దేశం తొలిసంపు డినిలాగా పట్టించుకోలేదు. ముగమ్మ కేసులో భంగపడి పంతులుగారి నైతిక ప్రతిష్ఠ దెబ్బతిన్నవారలు వైన వైనాలుగా పత్రికల్లో ఎక్కుతుండగా, పబ్లిక్ డివిజనుండి వారిని తప్పుకొమ్ముంటున్న చూటలు వినిపిస్తుండగా వెలువడిన ఈ సంపుటి కథనాన్ని లోకం పట్టించుకోలేదు. పంతులుగారు కథమ నాలుగేళ్ళు తలవొడ్డిగల బెట్టుకొని వెళ్ళి పోయారు. అలియన్ వాలాబాలో జరల్ డయ్యర్ దురంతాలపైలేచిన జాచియోడ్యమ రువాసుహోదులో పంతులుగారు నిశ్చలంగా చనిపోయారు. వందేమాతరం నాటినుండే జాతీయ వాదంతో ఏకీకరించక సైకుకిచ్చెట్లోకి వెళ్ళిపోతున్నారు. బెంగాలు బ్రహ్మ సామాజికలు - దిపన్ చంద్రపాల్, శివనాథశాస్త్రి మొదలగువారు వందేమాతరంలో ముమ్మొనదారులుగావుండగా మన బ్రాహ్మణులు ఏదేశలింగ వెంకటరత్నాలు బ్రదిమ ప్రభుభక్తిపాదులై విరుదాలు, హోదాలు, ఉద్యోగాలు చూచుకొంటూ సంఘసంస్కరణ అన్నారు. పీరి యీ ప్రవర్తనవల్ల ఆంధ్రలో సంఘసంస్కరణను, జాతీయతను వేర్పాటుభావం ఏర్పడింది. సంఘసంస్కరణను జాతీయతతో జోడించే నాయకులు ఆంధ్రలోలేకపోయారు. స్వాతంత్ర్యంముందు-దాని తర్వాత సంస్కరణ అన్నవారిదే ప్రాబల్యం.

ఆ రెండింటిని ఏకకాలంలో నడపాలన్న గ్రహణ గతికైన వారిద్దరున్నారు-వారు ఉన్నవ, ప్రస్తుతం. వారిద్దరూ ఏదేశలింగంగారి పోలపాటు నెరిగినవారే. ఈ కళాబద్ధ తొలి దశాబ్దంనుండి వారికృషి సంఘసంస్కరణను స్వాతంత్ర్య సాధనను అంకిత కర్త వ్యాజుగా గ్రహించిసాగిందే. వారిద్దరూ విద్యార్థకనండి అమరణమూ గొప్ప స్నేహితులు. ఒకరు కాంగ్రెసులోవుండి, మరొకరు కాంగ్రెసు వెలుపలవుండి చేసిన కృషితో ఏక సూత్రంవుంది. వారలా విడివిడిగా ఉండటానికి కూడా ఏకావగాహనవుంది. అందు కొకరినొకరు సమర్థించుకొన్నారు. వారిద్దరూ రచయితలేగారు, సిద్ధాంత కర్తలేగారు, ఆచరణకీర్తరు, ల్యాంగధనులు. వారి కృషిని పాత్రను తిరిగి చూచింపు తేయాల్సివుంది.

వారిద్దరూ ఏకోన్ముఖమైన కృషి సాగించివుంటే మరెంతో బాగుండేది. స్వాతంత్ర్యముందు వారికది ఉద్యమం మించినపని అయిందిగాని, వారికృషి అలానే సాగింది.

“ఆంధ్రులు రెండో ప్రపంచయుద్ధం అనంతరందాకా వీరేశలింగాన్ని మరచిపోయారు. దీక్షగా వీరేశలింగాన్ని స్మరించడం ప్రారంభించినవారు ఆంధ్రదేశంలోని అభ్యుదయ రచయితలు”. కాని, వారుచచ్చిపోయిన కొత్తలో జస్టిస్ పార్టీయులకే కాస్త స్మరణ చేయుదుగా మిగిలారు. అదొక విశేషం. ఆలోచించవచ్చు. అది జస్టిస్ పార్టీ సంస్కరణాభిరతినే తెలుపుతుందో, ఆ పార్టీ చేసిన బ్రాహ్మణ విమర్శకు, చూషణకు, చూపిని బ్రాహ్మణ ద్వేషానికి పంతులుగారే పునాదులుమేసి మార్గదర్శకులు కావడాన్ని తెలుపుతుందో, బ్రిటిష్ రాజ భక్తిలో ఏకీకరణాన్ని తెలుపుతుందో - ఈ త్రిక సమాసాన్నే తెలుపుతుందో కానవలసిన సంగతి. బ్రాహ్మణ చూషణకు ద్వేషానికి, పంతులుగారే నాందీ వాచకం పరికారని శ్రీ శివరావుగారంటారు. వీరేశలింగంగారిపై పరిశోధనలో ఇదొక నూతన కోణం. కేశవచంద్రసేతుల నాటినుండి బ్రాహ్మణసమాజం పాటించిన బ్రాహ్మణ విమర్శ, పురాణనింద - వెంకటరత్నం నాయుడుగారితోడి గాఢానుబంధం, నాయుడుగారి జస్టిస్ పార్టీ ప్రవేశం - కె. వి. రెడ్డి నాయుడుగారు మంగమ్మ కేసులో పంతులుగారి తంపున పీదరీ, ఇలా ఆలోచిస్తే...

ఆ జస్టిస్ పార్టీకూడా అడుగంటి పంతులుగారి స్మరణ చేతుండా పోలేపోయింది గాని, అభ్యుదయ రచయితలవల్ల కమ్యూనిస్టు పక్షంవల్ల ఆదిర్చమైన విస్మృతి సమాధి నుంచి పంతులుగారు పునరుద్ధారణ పొందేసరికి, వారిని గుర్తిపున్న రెండో అభిప్రాయానికి ఆక్షేపణకీ మూలకం పునరుద్ధారణకీ పోయింది. తన్నుగుర్చి, దేశం గుర్చి, తన విరోధించిన సహచరలగుర్చి రాజెప్పుకొన్న ఏకపక్ష - పక్షపాత కథనమేదైలేవుందో దాన్నే విశవంసి వచ్చింది, అభ్యుదయకుం కొత్తతరం - యువతరం. ఈలోగా సాంఘిక, ఆర్థిక, రాజకీయ వ్యవస్థలో సమూల విప్లవం సోషలిజండాకా పురోగమించివున్న నవతరం చరిత్రలో తమకు ఏకాంతం దీక్షం, ఆనుబంధితే దాలని, దాన్ని తమకు చారిత్రక వారసత్వంగా స్వీకరించుదామనే ఆయనలో వెదకలాది వీరేశలింగాన్ని ఒక మహాపురుషునిగా తీసుకొన్నప్పుడు వారి పీఠియ చరిత్రను ప్రత్యక్షర సత్యంగా నిరూపింపమి, ఆయన తన సహచరలకు చేసిపోయిన అన్యాయాన్ని కానలేకపోయారు. తనకు రాజెప్పుకొన్న ప్రాథమ్యతలనన్నింటినీ నిజానకొన్నారు. దానితో వీరేశలింగంగారికి ముందు సంస్కరణయత్నమంటూ ఉండన్న మాటే వారెవరూ సరిగదా ఆంధ్రదేశ పరిస్థితులలో వీరేశలింగంగారినిక చారిత్రక అదృతంగా, వారిది అచ్చమైన వ్యక్తి విజయంగా చూడారు, చూపించారు. వారి జీవితాన్ని బుర్రకద చేసి ప్రచారించారు. అదెప్పుడో 1940లో వారి బాల్యదశలో దేశారంభే సరే; కాని 1971 లోనూ 1988 లోనూ కూడా వారి వైఖరి అలాగే వుంది. “అయినకు మార్గదర్శకులులేరు. అయినతో

పోల్చదగిన అనుయాయులులేరు" అని మంచూరి ఈశ్వరదత్తుగారన్న మాటల్ని పట్టుకొని అచారిత్రమటేయంగా వీరికాపేటికల్లో పదింపరచి స్వీయ చరిత్రను ప్రచురించారు. గత నలభై మేళ్ళ పరిశోధనలో పంతులుగారి ముందొక ఆర్థికతాత్పర్యం, రెండు తరాలుగా స్వబుద్ధి స్వానుభవాలనుంచి సంస్కార భావాలను వెల్లడించిన ఆంధ్ర మహాకవితోడో, వారి అభ్యాసంపైనే కృషియంతో వెలుగు జూచింది. కాని మార్క్సియన్ చరిత్రకారులు, వారి సాహిత్య సంఘాలు వీరేశలింగ పూర్వ సంస్కృతంను, వారి తృప్తి దాదోదయాన్ని ప్రచారణను గుర్తించకుండా పాత పాఠాలనే యథాతథంగా వర్ణిస్తున్నారు. ప్రభుత్వం దాని సంస్థలు వీరినే అనుసరిస్తున్నాయి.

కమ్యూనిస్టులేక మేదావుల ఆంగ్ల రచనలు వారిననుసరించినవే అయినై. కమ్యూనిస్టులుకాక మరెవ్వరూ ఆరాధ్య ఆంధ్ర మహాపురుషులంటూ జాతి ముందు నిలబెట్టడానికి చేసిన కృషిలేదు. ఆ నిర్ణయాను, ఆ ప్రాధాన్యాలను వారు ఇప్పుడు పునస్సమీక్ష చేసుకోవలసి వున్నప్పుటికి ఆ పని తప్పొకటే మార్క్సిస్టులే చేశారనక తప్పదు.

వీరేశలింగ ద్విగ్రహారాధనకు వీరు పూనుకోగానే, పంతులుగారి పాత్రను అతిశయోక్తులతో నింపుతున్నారని, అందుమూలంగా ఎందరికో అన్యాయం అపదారం జరుగుతున్నదని శ్రీ దిగ్విజయ శివరావుగారే వేరెత్తి చూపించారు. ఐతే వీరేశలింగాన్నిక క్లామేషును చేస్తున్నారని శిల్పకపెట్టివారు. కాని నిజానికి అంతపని వారు చెయ్యలేదను కోంటారు. కాకపోతే, పంతులుగారిని ప్రచారంలోపెట్టి, మరచిపోయిన సంస్కరణ వారావరదాన్ని మళ్ళీ కలిగించాలనుకొన్నారు. తద్వారా బలపరాంపకొన్నారు. అది తప్పకాదేమో. అప్పుడో వారుమంచి ఆదర్శ కృషిచేశారు. కానిక్లామేడ్ వీరేశలింగాన్ని చేస్తున్నారనగానే, అది రాజకీయ వ్యతిరేకతతో చేసిన విమర్శగా చూడారేగాని, శివరావు గారు చూపించిన తిరుగులేని చరిత్రక సత్యాలను స్వీకరించాల్సి వుంటుందనుకోలేదు. అదే వారి పొరపాటు.

పంతులుగారిని క్లామేడ్ను చేయడం, చేయకపోవడమనే రాజకీయ స్వర్ణ లేకుండా, వారి కృషిని అనాటి చరిత్రక సంవత్సరాలపై చూపించుటూ, స్వీయ చరిత్రలోని ఆత్మోత్కర్షను, పరావేశకర్షను చర్చిస్తూ ప్రామాణికమైన పరిశోధనను ఒక యువ అమెరికన్ వెలువరించాడంటున్నారు. వెలువరచి దశాబ్దం జరిగింది. మన విశ్వ విద్యాలయాలు సిగ్గుపడవలసినంత పని చేశాడంటున్నారు. మన సంగీత్రనకు బిన్నమైన మదింపు అతడు చేశాడన్నారు. అట్టిదొక బలమైన బిన్నాభిప్రాయం వెలువడగానే, దాన్ని చర్చించడం మన కనీస ధర్మంకావాలి. కాని అటువంటి గొప్ప పరిశోధన మాట ప్రసక్తికి రావీకుండా, దానివునికినైనా గుర్తించకుండా దానితో అంగీకారమో, అనంగీ

కారమో సవరణో తెలిపేపని పెట్టుకోకుండా, స్వీయచరిత్రకు అనేక అదృష్టాపి కలను, పవరణలను చేర్చింపదానికే పరిశోధకులను నియమిస్తూ, పాఠమందింపులో పాఠ పీఠికల్ని, పాఠ బాటిలో కొత్త పీఠికల్ని వ్రాయించి దానిని ముద్రిస్తున్నారు. అధునాన పరిశోధనను గమనికలోకి తీసుకొని ననువుకోలేని సాంస్కృతిక కృషి, పరిశోధక వివరణలు వాక్యవిస్తారము చరిత్రకు పరిశోధనక: అపదారం, మేధావిత్వానికి చందన. అంముకొన్న వార్తకానికి సంతేతం.

పంతులుగారినిగూర్చి శివరావుగారి ముదింపుకు, అహగూడకు దివ్యార్థ పురోహిత ద్రువీకరణమని, చాల కొత్త కోదాలు, చాల చాల కొత్త సంగతులు బహిష్కరించినవన. మరొకొన్ని విశేషాలనీకీ తెలియలేదని, తీవ్రజటివలలి పరిశోధనగా చెప్పవలసివెంటే వుందని, ఇంత వ్యాకృతిలో (86) దానికినాం ది రామే పరిచయం చేద్దామని వెలుకు తున్నాడు.

నేటికి మనకుగావలసిన సంస్కరణదృష్టి వీరేశలింగంతోగాక వేమనతో ఆరంభ మైనదని, వీరేశలింగాదులు వేమన చెప్పిన సంస్కరణ సాధ్యంతో ఏ ఒక కక లాన్నో వహించి కృషిచేశారని, అదీ అర్హ సంస్కృతి సంపదక వల్ల, పరపథుల్న, మర సంస్కర సంరక్షణ సహకారాలక్రింద జరిగిందని మా వేమన శివాసేంద్ర ప్రచురణల ద్వారా నివేదించివున్నాను. సుప్రసిద్ధ పురోహితులు, స్వతంత్ర విచారకులు, స్వప్రచార విముఖులు, గుణప్రబుద్ధులు అగున శ్రీ దివ్యర్థులు నా అభిప్రాయాన్ని, ఆశీర్వాదించిన పెద్దలు కాగా వారి మాటలిగానే నాలో విశిష్టతం తెలిపిన మార్గిస్త్రువు శివ పరిశోధకులు యం. పట్టాభిరామిరెడ్డిగారు వీరేశలింగం, అనంతరులను వేమనతో పోల్చితే Compradore Renaissance Figures అవువారని వారిని దిగువాయి చేసే ఒకపద ప్రయోగంచేస్తూ నాకొకలేఖవ్రాశారు. ఆ పచ్చామెచ్చుకొని వీరేశలింగం మీద తమకున్న అభిప్రాయానికి తగినపదం దొరికిందన్నారు శివరావుగారు. వీరేశలింగం కృషిని ఈపేర పునస్సమీక్ష చేయవలసివచ్చిందారు, తటపటాయించాను. మన సంస్కరణ వికాసాలకు వేమనే మూలపురుషుడని నేన. ప్రతిపాదించినప్పుడు వీరేశలింగం, గురజాడం కృషిని, వ్యక్తిత్వాలను పునఃపరిశీలించాల్సి వుంటుందని అనుకోలేదు. వారికన్న ముందుస్తానంలో వేమనను నిలిపితే సంపాతుందనుకొన్నాను. అలాగే స్పష్ట పరచాను. అందుకే వేమన వికాస కేంద్రం ఈ పున కేలందరు వేముస్తే వేమనతర్వాత లోపలిపుటమీద వీరేశలింగం, గురజాడ, తముపతి, శ్రీపురినేని, కట్టమంచివార్ల తొమ్మలువేస్తే ఎలాగుంటుంది అని పట్టాభిరామిరెడ్డిగారిని అడిగాను కాల్ పెడెగో ఓనే జాన్సు పురుషులైన వీరందరినీ ఆకాశమంతుడే వేమనకాళ్ళ దగ్గర కుట్రగవాలగా పేయమని వ్రాశాడు. తీవ్రవాదమనిపించి మిన్నకున్నాను.

వీరేశలింగం, గురజాడల మహాపురుషత్వానికి, విగ్రహారాధనకు అభ్యంతరం చెప్పిన మొదటి మార్క్సిస్టు ఉండనేవున్నారు. వారు కొల్లా వెంకయ్యగారు. వారు "పాతన పరిధిలో" బసిన సంస్కరణ కర్తలని. వారిది చలనపరిధిలోనైన సంస్కృతి" యని "గురజాడను మహాకవిగా చిత్రించి వేమన సరసన నిలవడం" తప్పని - వారి సంకీర్తనం "వాస్తవాలతో నిమిత్తంలేని ప్రచారమని" కొల్లావారు "దేశీయ భాషలు, జాతుల సమన్య - ప్రజాస్వామిక పరిష్కారం" అనే రచనలో వ్రాసి పునస్సమీక్షా వనరాన్ని ప్రతిపాదించాడు. దానిపై విరసులు విరుచుకుపడ్డారు. ప్రజాస్వామిక పరిష్కారం అంటూ వీరేశలింగం, గురజాడల దివేన్యాకుండా వేమనను దిగరాగుతూ కూడా వొట్టి కుక్క ప్రకటనా పర్చునిర్వహించాడు. వీరేశలింగం - గురజాడలపట్ల చూపిన Tolerances ను వేమనపట్ల చూపకుండా, వీరేశలింగాదులుకున్న చారిత్రిక పరిమితుల వంటివానిని వేమనపట్లగానకుండా, వేమననలు చదవకుండా విరసులు ద్వేషద్వ ప్రమాణాలను అవలంబించారని నేను విమర్శించానుగాని వీరేశలింగం, గురజాడలపై వంస సంస్కృతి-వంస పరిధిగత సంస్కరణ ఆసేమాటను స్వీకరించలేదు.

రామస్వామి చౌదరి అన్నదమ్ములు జ్ఞాతుల కుటుంబాలైన మాయళ్ళపల్లి వీరేశలింగం మెలిక మనస్సి అయినట్లుగా రామస్వామి కవిరాజు చెప్పేవారని నా దిన్న తనంతో వివేచింపబడింది. కవిరాజు తొలుత వీరేశలింగాన్ని తలదాల్చిన వారని, 1908 బందరు సమ్మానంలో పంతులుగారికి స్వాగత పద్యపత్రం యిచ్చకవి రామస్వామిగారిదే నని చెప్పేవారు. చింతమర్రిని మామూలు తోవ్వాని వెళ్ళారనేవారు. వర్ణధర్మాన్ని ఉక్కు చట్టాన్ని పగులగొట్టి మాల కన్నుమూసు మహా సేనానిగా కలిగిన పల్నాటి సంస్కారక వీరగాథను "కానెంపూడి కదనం"గా వర్ణవ్యవస్థపై (1908) తొలి తిరుగుబాటు నాటకాన్ని తన తొలి రచనగా వ్రాసి, ప్రదర్శింప జేయమూ వీరేశలింగంకన్నా సంస్కరణలో కవిరాజే మనసే ముందున్నామనేవారు మాతాతలు. బిపిన్ చంద్రపాల్ ఉపన్యాసాలతో రగిలి మండిన దేశభక్తితో రాజా ప్రతాప్ నాటకాన్ని బందరు బి. డి. రామవదారి (శ్రీనివాస చక్రవర్తిగారి మేనమామ) కంపెనీకి ప్రదర్శనానుకూలంగా వ్రాసి, రంగస్థల విజయం సాధించినట్టి ఆంధ్రుల తొలిజాతీయతా ప్రబోధకనాటకానికి కర్తలై తర్వాత దాన్ని రెల్ల దొరతనం నిషేధించింది కూడా. వీరేశలింగంగారి బ్రిటిష్ రాజభక్తిని ఏవగించుకొనే స్థితిమారి, వారి స్వీయచరిత్ర అత్యనుతి పరాయణమైనదనే భారనీ, బ్రహ్మసమాజాన్నికాదని వివేకానందుని మెచ్చేవారని చెప్పుకొనేవారు. కాని నేను కమ్యూనిస్టునైన తర్వాత వీరేశలింగ సంకీర్తనం వింటూ, ఇదేమిటా అనుకొన్నా దానిని ప్రశ్నించ గలంత సమాధారంగాని, వీరేశలింగ కృతుల అధ్యయనంగాని లేక పోయింది. పార్టీ నిర్ణయం గదా పాటించాను - ప్రశ్నించలేదు. క్రాంగెను వెనకబెట్టిన శుంఠ సంస్కరణను వీరేశలింగం పేర, సాదించ దలంకట్టుగా పుండేది. అంతే. వేమన ప్రాధాన్యం కొరకైనా పంతులుగారి సంస్కరణం అనుపానులను, పూర్వాపరా

లను, పరిమితులను తదమవంసివుంటుందనుకోలేదు. అది నిజమే. వేమనకోసం ఇదేమీ అవసరంకాదు, కాలేదు.

అలాంటి నన్ను కాంప్రెహెండ రినేజాన్సు మాటతో పీరేశలింగ శీలితత్వన్ని వున ర్మూల్య నిర్ణయం చేయాలి - అందుకు నన్ను పూనుకోమంటూ కొన్ని సంగతులు చెప్పారు. అంతా విన్నాను. చిని అదేవో వారు చేస్తేనే బాదిత్యముంటుంది; నాకన్న వారు చేస్తేనే దానికొక బరువు, సౌముఖ్యము ఏర్పడుతుంది - పైగా నేనేవ్రాయలంటే పీరేశలింగాన్ని మొత్తం మొదలెత్తుకొని చదివి శీర్షిండుకొన్నతత్వాత కలంమోపాతి; అది కొంతకాలం పట్టేపని. ఎంతోనోట్లు ఏర్పరచుకొన్న పెద్దలు వ్రాయడమే సులువు. వ్రాయండి, ముద్రదాబాధ్యత వహిస్తానని విన్నవించుకొన్నాను. ఈలోగా నన్ను స్వీయ చరిత్ర చదవమన్నారు. కాని చదవటం ప్రారంభిస్తే అన్నీ ప్రశ్నలే - అనుమానాలి. ఆ కథనాన్ని మార్క్సిస్టు పెద్దలు ఆధ్యుధ్యుకలు ఎలా శంకించకుండా నమ్మారో అర్థంకాలేదు. ఈస్టియచరిత్ర కథనంపట్ల అపనమ్మకం కలగకపోలేమట్టుకు మన అవగాహనా శక్తిని, అంద్రదేశ సంస్కరణ చరిత్రలో మన పరిజ్ఞానాన్ని ప్రశ్నించుకోక తప్పదు. శ్రీ శివరావు గారికే పుంఖానుపుంఖంగా నా ప్రశ్నలు గుంజాయాయి పోవు చేశాను. చాలాప్రశ్నలం దృష్ట్యా తమ వ్రాతప్రతిని విస్తరించారు. నవరిందార - చర్చలు పెంచారు. ఇంత కన్నా మురివద్దు-ఇవి స్వీయచరిత్ర విమర్శమాత్రమేకాదు సుమీ అని నా ప్రశ్నలను నిలువరించారు. వారి రచన-ఈ ముద్రదా సమాంతరంగా సాగాయి.

పీరేశలింగంగాని గూర్చి వ్రాయగల అధికారం అర్హత ఇప్పుడు అంద్ర దేశంలో శ్రీ శివరావుగారి ఉన్నంతగా మరొకరికిలేదు. పీరేశలింగమంటే పీఠారాధన చేసినబంగోదెమండి పరిశోధకుణ్ణి తన త్రోవకుఁబెట్టి, తన ముదింపు సంగీకరింపజేసి, తన రచన పూర్తిచేసి, బంగోరేయే అచ్చువేసేట్టు అచ్చుకొనజేసినవారు. అంద్రాత ప్రతి అచ్చుకని బంగోరే పట్టుకెళ్ళారట. అది బంగోరేతోనే వెళ్ళిపోయినట్లుండి. మళ్ళీ చేసిన రచన ఇది.

తమిళ మహాకవి సుబ్రహ్మణ్య భారతి అసంపూర్ణ నవల-చారిక కథలో మన పీరేశలింగం ఒకపాత్ర గావడంచూచి, పొంగిపోయి, దాన్ని తనిగి(పిం)ది, అచ్చు వేసి, అయన తమిళభారతి కొలుపుచెలా అందుకొన్నాడో చూడండి, అంతవాణ్ణి మన మెంతగా కొలవాలో చూడండన్న బంగోరేను - అదికాదు నాయనా, భారతీయారో పీరేశలింగం సంస్కరణ పరిమితుల్ని పట్టి చూపింది సున్నితమైన వ్యంగ్యం చేశాడని తెలియాలి సుమీ అన్నాడు. వితంతు వివాహంంటే యిష్టమున్నవాడుకాదని, అనురోప వివాహంకే గిరిగిరికొట్టుకొనేవాడని ఇష్టంలేకపోయినా సంస్కర్తగా పేరుకోసంమాత్రం పెళ్ళితంతు జరిపించమంటే జరిపించ సిద్ధపడగలవాడనిచూపడం అందులో వ్యంగ్యం కదా, గ్రహించమన్నాడు. బ్రాహ్మణ క్రమబద్ధ వితంతువైన కనకరిత్తుం చూచుతాడైన చూడడితోలేదిరాగా, ఆ విలోమవివాహానికి పంతులుగారు సిద్ధపడక, ఆ తాత్రప్రియని

బైబిల్, వేయిప్రాసనీ తయరైతి దూరంచేసి ఒక కోమటి యువకుణ్ణి సంపాదించి (1908 లో) పెళ్ళిచేసినట్లు స్వీయచరిత్రలోనే (II భా. 243, 244) చెప్పినాడ వారి సంస్కరణం పరిమితిని తెలిపేదవుతున్నది. అంతేగాకుండా బ్రాహ్మణ యువతులైన కన్యకత్రి సరోజినీదేవి, రాధాబాయిగారలు బలిజలైన గోవిందరాజులు నాయుణ్ణి, గొంట్లవారైన సుబ్బరాయన్ను పెండ్లి చేసుకోగా పంతులుగారే పొరోహిత్యం వహించి హఠా వాదిన అదోరకంగా వ్రాయడమో, అసలే వ్రాయకపోవడమోదేవారు. ఆ కథలు బంగోరె దర్శించేవున్నారు]. Veeraselingam was a Brahminical reformer అని భారతీ భావమని చెప్పి లీనార్థ అపి కొంత నిజమేయని అభిప్రాయపడితే, కొంత కాదు పూర్తిగా నిజమని బ్రాహ్మణేతర మిత్రుల యింటివంటే ముట్టని సంగతులన్నీ చెప్పి బంగోరెను ఒప్పించిచేసినరచన. కన్యాశుల్కం వీరేశలింగం సమ సుస్కరణ పావుతాకు సమర్పించిన సమగ్ర సుందర కళారూపమైన జోహారందే - అది చాలా ప్రశంసలు. అది వీరేశలింగం ఉద్యమమందే, ఆ వ్యవస్థమంలో వెలువడిన వ్యక్తులమీద చేసిన గొప్ప వ్యంగ్యరచన సుమీఅని గురజాడ రైరింగుంచి అదనపు భోగట్టాచూపించి బంగోరె బుర్రగిడుగు తిప్పినతర్వాత చేసిన రచన ఇది. వీరేశలింగాన్ని భారతీ గురజాడం విమర్శకు గురైన వ్యక్తిగా తేల్చారు మరి. [గురజాడ రచనలన్నీ వీరేశలింగం, వెంకటరత్నంనాయుళ్ళ ఉద్యమ విమర్శయని నిరూపించిన కమ్యూనిస్టుమిత్రులే పున్నారు]. అందుకే ఈ రచనను బంగోరెస్మృతికి అంకితంచేయడం మరింత సముచితం.

అందుచేత వీరేశలింగంగూర్చి ఇప్పుడి పుస్తకం చేసికీ, స్థిరపడిన అభిప్రాయంను కదిపి కుదిపేయడం ఎందుకు, జాతి పూజించటానికిని చెక్కి ప్రతిష్ఠచేసిన స్త్రీగ్రహం కొంతలు ముక్కు మొగం పోలికలు మార్చడందేసికీ, విరమించగూడదాయని నమ్మ, దిగవల్లి వారి స్నేహితులనూ కొందరు మిత్రులు అడిగివున్నారు. ఇందులో చెప్పినవి చూపినవి యధార్థంపునా కాదా అన్నదే ప్రశ్నకాని ఎప్పుడో ఏమీ అంతగా తెలిసికొనితే ఒక నిర్ణయమేదో చేసుకొని, అందుకు లిన్నంగా ఎన్నోవాస్తవాలు బైటపడినవ్యధు దాన్ని సవరించుకోకుండా పసిసాటి స్వీయంలోనే నిలిచిపోదామనుకోవడమేమిటి? అయినా ఇందులో ఎవరో ఒకరుచెప్పని, అమృతేయని సంగతులేమున్నాయి. ఇప్పుడక్కడుంకక్కడక్కడఎందరెందరోఅచ్చులోపెట్టిన అనేకసంగతుల్ని ఒక్కచోటికి చెట్టి ఒకరూపమివ్వటమే ఇందులో ఎక్కువగా జరిగింది. కాదనే సంగతులందులోవున్న ప్రతిఅమాటచెప్పాల్సిగాని, ఉన్నయధార్థంనుదాచి, కల్పనమీద ఊహమీద అవసరమని చెప్పి మహాపురుషులను ఉత్త్రుతి చేసుకొందామా? దానికి సమాధానమే నెహ్రూలియన్ విమర్శనలో అవలంబించిన ప్రమాణమెంత తినినమైనదో ఈ గ్రంథానినే శివరావుగారు పట్టేలిందామో తమజాతికి అంత ఏరాదిపీరుడైన నెహ్రూలియన్ను గూర్చి అంత సుకఠిన మాటలతో తిరిగిచర్చిత మార్పాడు. కాగా, ఇదిచూపాటి విషయం :

దీనిపేరు పీఠేశలింగం - వెలుగుబీడలేగాని, ఇందులో నీడతప్ప వెలుగేమి చూపించారనే ప్రశ్నవృద్ధి; సమీక్షలు సాగవచ్చు. ఆదేమంత గొప్ప ప్రశ్నకాదు గాని శీర్షికనుబట్టి చమత్కారమంతమైన ప్రశ్న అవుతుంది. పంతులుగారు ప్రసరించిన, ప్రసరించని వెలుగులను ఎందరో ఎన్నోవిధాల విస్తరించారు. నిజానికి అంతా అంతా అను న్నిగ్రహించడమే ఇక్కడ జరిగినవని. అయినా పంతులుగారు చేసినదేమిటో తమ పూర్వరచన (1944) నుంచి పుస్తకాదినే ఉటంకించి వివరించారు :

"పీఠేశలింగంగారి గొప్పతనము అంతకు పూర్వమెవరున్నా చేయనివని చేశారనిగాని, అంతకు పూర్వమెవ్వరూ రచించని కృతి రచించారనీ కాదు. అనేకులు మెల్లగా చెప్పిన మాటలను ఆయన గట్టిగా చెప్పారు. అనేకులు కొందెము కొందెముగా సాదించిన కార్యములను ఆయన ఎక్కువగా సాదించినారు. అనేకులు మాటలలో నరి పెట్టిన విషయములను ఆయన కార్యరూపములో పెట్టినారు. అనేకులొక్కొక్క నమ యములో ఒక్కొక్క విషయమును చూపిన తెలివితేటలను ఆయన ఒకే నమయములో అనేక విషయాలలో చూపించాడు"

పీఠేశలింగంగారిలో లేనిదేమందే ఒరిజినాలిటీ. ఉన్నదేమందే ఒరిజినల్టన:మరపించే Craftsmanship. అదీ అప్పట్లోమీదే. భావాలన్నీ సంగ్రహించినవే - సేకరణే రచన మూలంనది. కానిదికూడావుండటం. ఇక్కడ ఆర్థర్ కోస్ట్లరునువిధాం : The principal mark of genius is not perfection, but originality, the opening of new frontiers; once this is done the conquered territory becomes common property". ఈ సత్యం పీఠేశలింగానికి తెలు సేమో, ప్రాధమ్యాలన్నీ తన వన్నాడుగాని పరిపూర్ణరూపాలు తనవనలేదు. వారికి ప్రాధమ్యంలేదని తేలిక విష యాల్లో ఆయన సాదించిన సమగ్రతను, సౌష్ఠవాన్ని పరిశోధకులు ఇతరులు చూపడం పేలవంగా కన్పిస్తున్నది. పీఠేశలింగం గణ్యమానుడెందుకయ్యాడంటే, ఎవరినుంచి ఎలా ఎటువంటిసహాయసహకారాలనుపొంద వున్నప్పటికీ, అచరణశీలికావడమే ఉద్యమించడమే. ఈ పీఠిక శీర్షిక దీనింతదీని తెలుపడానికే హితసూచని నుండి హితకారిణి అన్నాను.

ఒక గద్దు సంగతినిగూర్చి రెండు మాటలు - అదే మంగమ్మ వ్యవహారం. మంగమ్మ వృత్తాంతాన్ని పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్ర కెక్కించి చర్చించలేక ముంగి నంగిఅయ్యారు; ఫలితంబి మనిషి పిల్లి అయిపోయాడని ఎంత నిస్సరించి చూపించినప్పటికీ కడపటికి శ్రీశవరావుగారన్న మాట ఒకటైంది. అది గుర్తు చేయడం రాను. "ఒకవేళ మంగమ్మలో వేరేశలింగంగారికి సంబంధమున్నదనుకొన్నను, అది ఆయన అంధ్రదేశానికి, అంధ్రభాషకూడేసిన సేవకు భంగము కలిగిస్తుందా" అని ప్రశ్నించి "ఆయన జీవితచరిత్ర వ్రాసినవారు ఆయనవలెనే నిష్కారణముగా భయపడి ఆ పుట్టమును వ్రాముటకు అంకురంవారు." అనిచెప్పి ఆ పుట్టాన్ని నుదీర్చడా పొందుపరచారు. అది శివరావుగారి సాహసం, అందచలమైన సత్యనిష్ఠ.

మహాత్మా వీరేశలింగంపై పుకారు పుట్టించినవారు ప్రకాశంపంతులుగారి తమ్ముడు. వీరేశలింగం శ్రీరాములు, నాళం కృష్ణారావులుకాదు, పంతులుగారి కరణాంశంలో వీరేశలింగంపంతులు, కొందరు యువకులు పుట్టించారు. బొనలూ ఆగుబ్బుగా చెప్పకో సాగి. వీరేశలింగంపంతులు రాచగులు చెంబేగేసరికి, అనుచరులకు ఆప్రతిష్ఠాకరమైన పరిస్థితియైంది. అపుకారు నమ్మిన అనుచరులు శ్రీరాములు కృష్ణారావుగారట. శంకాస్పద ప్రవర్తనకు సంస్కర్తలు రావివ్వరాదని, రావిచ్చినవారు సంస్కరణరంగంనుండి విరమించుకొంటున్నారని వాదించారు. పంతులుగారు కోర్టుకెక్కగా ఇక బెంగుళూరులో వారిద్దరూ మూడువెంటపాటు కేగితిరిగింది. ఏకాంతములో పంతులుగారు ఆమె వీపు నిమిరే వాదించి రుణవహించారు. ఈ వ్యవహారంపల్ల పంతులుగారు ఆంధ్రదేశానికి, ఆంధ్రభాషకు చేసిన సేవకాక, శ్రీ జాత్యుద్ధరణ సేవకూడా తుడిచిపెట్టుక పోదనేమాట నిజమేగాని, శ్రీ జాత్యుద్ధరణలైన సంస్కర్తల శిలం శంకాస్పదం కాలాదనే మాటను, దాన్ని పురస్కరించుకొని వెళ్లిన అవిమర్శను గర్హించరాదనుకొంటాను. అంతేకాక, అనాడు నాయకుల శిలం ప్రవర్తనా ప్రమాణాను, జీవన సరళిని గూర్చి మనదేశంలోవున్న అవగాహనకు కాస్త గుర్తుకొస్తే వలం మందిది.

నార్థన్ వ్యవహారం మాట చెప్తాను. అది 1894 మద్రాసులో జాతీయ కాంగ్రెసు మహాసభ జరుగుతోంది. ఎదురులే నార్థన్ అనే ఇంగ్లీషువ్యాయవాది మన కాంగ్రెసులో ముఖ్యుడై ఉన్నాడు. 1880లో కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళే, వీరస్వామయ్యల నాటి జాతీయార్థన్ (నాటి అడ్వకేట్ జనరల్) నుంచి మూడు తరాలుగా ఈ నార్థన్ మన దేశీయులకు పార్లమెంటు విజ్ఞాన విశాస భాగ్యం కలిగించడానికి, రాజకీయ హక్కులు యిప్పించడానికి కృషిచేశాడు. మూడోతరంలో ఈనార్థన్ సాంసారిక జీవితం కుద్రమైనదికాదు. విశాసాలు పొందని ఒకామెతో వివాహేతరమైన సంబంధంలో కాపురం పెట్టివున్నాడు. ఇంగ్లీషు వాళ్ళకూడా అనదవదికి అంజలి చెందారు. కాని ఆయన నాటి కాంగ్రెసు మహాసభలో ముఖ్యపాత్ర వహిస్తున్నాడు. Social purity ఉద్యమకర్తగావున్న రమణి వెంకటరత్నంనాయకు లేది ఆ అపరిశుద్ధ వర్తనల్లో సభలో పాల్గొనివ్వరాదని తీర్మానం తెప్పించి, వెళ్ళింది, వెళ్ళగొట్టించాడు. మర్నాడు మహాదేవ గోవిందరనదే No one whose private life was not pure should be accepted as a leader అనే తీర్మానాన్ని కాంగ్రెస్ పార్టీదేత చేయించాడు. రాజకీయనాయకుల జీవితం కూడా పరిశుద్ధంగా వుండాలి? అప్పుడది విచిత్రమనిపిస్తుందికదా! అప్పుటి నైతిక స్ఫురణ మరి అలాంటిది.

కేశవంధ్రసేన్ విషయముంది. మైనారిటీలైన యువతీయువకులు స్వతంత్రించి, తల్లిదండ్రుల ప్రసక్తిలేకుండా, చిన్న మతస్థులైనప్పటికీ రిజిస్ట్రేషన్ ద్వారా పెండ్లి చేసుకోవచ్చనే Civil Marriages Act - 1872 చేయించినవాడు. బాల్యవివాహాలు కూడవచ్చునాడు. కాగా తన పద్నాలుగేళ్ళ కుమార్తెకు వివాహం చేసినంత మూతాన

బ్రహ్మ సమాజం ఆ నాయకణ్ణి ప్రక్కన పెట్టేసింది. గత శతాబ్దంమాటెందుకు ? నిన్న మొన్న రామస్వామినాయకర్ సంగతేమయిందీ వృద్ధుడై యువతని పెండ్లాడినందుకు అన్నాడొరై ఆ గురువునుండి చీలిపోయాడు. సాంఘిక సంస్కర్తలనుంచి అవరణ కుద్దిన, నైతిక ప్రతిష్ఠను అనుచరవర్గం, సంఘం చాలగట్టిగా కోరుతుంది. మంగమ్మ వ్యవహారంలో టింగుటూరి నాళం వార్ల వైఖరి సందర్భంలో ఈ విశేషాంగాన్ని గమనించాలనుకొంటాను.

ఇంతకూ ఇన్ని అప్రియమైన సంగతులను కుప్పగాపేర్చియిచ్చి, వరితార్థంగా చెప్పదలిచిందేమిటి అన్న ప్రశ్న మిగిలించిపోదా ! ఈ గ్రంథం ముఖపత్రద్వితీయే ఆ ప్రశ్నకు సమాధానమని పురించే వుండాలిమరి. వీరేశలింగంగారొక్కరుగారు - పంచ పురుషాత్మకులు, పంచముఖేశ్వరులు. అందుకే ఐదు తలకాయల చిత్రం, ఆ వెనకవారికి చరిత్రనేపథ్యం-రాజముల్లీయులకు ప్రత్యేకంగా పథనిర్దేశించేసిన మహానీయుడున్నాడు. ఆయనే పాతసూచని కర్త సామినేని ముద్దు నరసింహానాయుడు. వీరేశలింగంగారికి కుడి ఎడమల మొదటితలలు పైదా రామకృష్ణయ్య, అత్యుచిత లక్ష్మీనరసింహంగార్లవి. ఎడమచివరతల ఐనవరాజుగారిది. కుడిలోఖాళితం ఏలూరి లక్ష్మీ నరసింహంగారిది. చారి పోదో దొరకక ఖాళీగా చూపాము. ఎవరైనా పుణ్యం కట్టుకుంటే మరిముద్రణలోనో, ఈ మధ్యలోనైనాగాని చిత్రాన్ని సవరించి పరిపూర్ణంచేస్తాం. వీరేశలింగంగారిని ఏకమేవాద్వితీయుడు బ్రహ్మగా కాకుండ ముద్దునరసింహనారాయణుని నాటికమలో త్తికుడైన పంచముఖ బ్రహ్మగా చెప్పిచూపడం సత్యం - శివం - సుందరమని మా పరమోద్దేశం.

మా కేంద్రం తలపెట్టిన పని :

ఇప్పటి వీరేశలింగంగారి కృషి - జీవిత పునర్విచారణలోపాటుగా గురజాడ, రఘుపతి, త్రిపురనేని, కట్టమంచివారి విషయమైకూడా శ్రీ దిగవల్లివారి పునస్సమీక్ష స్థూలంగా సాగనేసాగింది. ఇదే జరగవలసిన చర్యకు మంచిఆరంభంగా గ్రహించుదాం. వేమన వీరేశలింగాం మధ్యకాలంలో వెలుగుచూడనిసంస్కరణకృషినిజాతికరించుదాం. వీరేశలింగానంతరులైన వైచారియొక్క ఇతరులయొక్క కృషిని జీవితాన్ని ప్రత్యేక ప్రత్యేకంగా పునర్విమర్శ చేయించి పునర్మూల్య నిర్ణయం జరిగించడమే తరువాతి కార్యక్రమం. పాత సూచని ముద్రణ - గురజాడ పునర్ముద్రణ, మా తక్షణ కర్తవ్యాలు. పాతసూచని అచ్యుతిస్తున్నాం.

ప్రథమ బాలికా పాఠశాల : శ్రీమతి గౌడే జానకమ్మ

Report in the Madras Journal of Education, 1869 July.

On the 7th Sept. this our somewhat isolated station witnessed a sight the like of which only one other in India can yet show-the opening of a school for Adult Hindoo Girls. The step is one of so much significance, that I venture to think a report of what was said on the occasion and that in the words of the two principal speakers, will not be without interest to your readers generally.

The meeting was a very full one, presided over by Mr. Minohin, and attended by a large number of the residents of Walsair, and the influential Hindoos of Vizagapatnam. There were also present a number of Hindoo ladies, spectators of what took place though themselves screened from view.

The Chairman said a few words of congratulation on the auspicious occasion, particularly praising the liberality and kindly interest of Mr. and Mrs. Narsinga Rao in the School from its commencement.

This was followed by Mr Narsing Rao's reading an address in which he said :-

Mr. President, Ladies and Gentlemen ..... I rise to congratulate my countrymen, on this truly joyous occasion: Hindu Female Education has now a local habitation among us. Only a few years ago the idea of inaugurating a Hindu adult girls school, would, certainly have been, to most of my townsmen, a monstrous absurdity ..... an utter impossibility. I see many of these, who would have laughed at the idea, now seated soberly, to realize what once seemed hope against hope. We might then well explain how comes this change, this altered condition of things. Why? the influence, most emphatically, of western civilization! Time was when our ancestors were civilized and our females were educated ..... this to my mind is beyond doubt. But the vicissitude of time alas! has, whatever the immediate cause may be, spoiled, abused, most of our valuable institutions.

To speak more personally and to the occasion, it was Mr. Carmichael who first inspired a respectable Hindu lady, with the happy idea of founding a Hindu girl's school. Would that she could have witnessed this interesting scene! ... let her memory be very fragrant! Educated herself, and educating her daughters in the association of European ladies, that benevolent old lady was exceedingly glad, when I conveyed to her and supported Mr. Carmichael's proposal. From her acquaintance with the sisters of St. Joseph, who do so much good in silence and to whom her daughter, Mrs. Narsinga Rao, stands partly indebted for her education, she easily succeeded in enlisting the zeal of these charitable religious ladies, in the cause which herself had so much at heart.

At one time we tried and failed, unassisted by our European brethren. The very institutions of the education of our boys would never have been in existence, but for their indefatigable exertions and whole some example.

After some remarks on widow marriage, Mr. Narsing Rao concluded "Now raise Hindu woman in society, educate her, and polish her intellect, that they might appreciate as it were, long withheld and at last vouchsafed to her. She will keep within bounds and will fight for her rights reasonably, when denied. An oath would be something inviolable to her, and from a barrier insurmountable to transgress.

There is time yet for widow marriage, but now produces a spirit of opposition. Let us first lay the superstructure of Hindu advancement

Mr. Narsing Rao then thanked the Chairman for presiding and Mr. Lingam Lakshmaji Pantulu delivered an eloquent address nearly as follows :

An institution for the benefit of young Hindu ladies is indeed of a novel character, as it is no way similar to what is called the Zenana Niessim, which necessarily affecting only isolated and individual instances, is not calculated to achieve as large an amount of good, as there is every reason to expect from this.

As yet, as far as I know, there is but one institution of this character in the whole of India. and that is the Karna Chanta Young Ladies' Institution, established and supported by His Highness the Maharajah of Vizianagaram, in the city of Benares.

Report in the Madras Journal of Education (July, 1869)

భారతదేశంలో ప్రథమ హిందూ బాలికా పాఠశాలను పెట్టించిన వారాండ్రులు-
విజయరామ గజపతి అని - రెండవది, (ఆంధ్రలో మొదటిది) కూడా ఆంధ్రులే
పెట్టించారని చెప్పుతున్నారు గదా !

xi పేజీలో గాజులంకి నరసుచెట్టి వైశ్యుని ప్రవాణము. తాని వారు పెట్టిబలిగ
వర్తక ప్రముఖులు. కోమట్ల వంటివారే కదా !

xiii పేజీలో గోగుంపాటి కూర్మినాథుడు బదులుగా శ్రీరాములు అని వుండాలి.

xix పేజీ 17 లైనులో గుణ ప్రబుద్ధులుకు బదులుగా గుణ ప్రబుద్ధులు అని ఉండాలి.

xx పేజీ 28 వ లైనులోవున్న తర్వాతదాన్ని తెల్లదొంగతనం నిషేధించింది కూడా.
అనే వాక్యాన్ని బ్రాకెట్లలో వాక్యంగా తీసుకోవాలి.

COMPRADORE RENAISSANCE

Professor M. Pattabhirami Reddy, retired Principal of Jawahar Bharathi, Kavali, a well-known Marxist and Editor of Andhra Pradesh Historical Journal, wrote a letter dated 12-1-1982 to Mr. Tripuraneni Venkateswara Rao of Vemana Vikaśa Kendram of Vijayawada, which was published in his book, Vemana Darśanam and Virasam Perita Vakra Bhashyam in which Reddy said :

"There is a feeling, nay, tremor among some well known intellectuals, that you have dethroned Veeresalingam and Gurajada from the high pedestals erected by a generation of progressive writers and debunked their status as fathers of Andhra renaissance. After reading your book (Viswadabhirama Venura Vema) I am persuaded to think that Vemana is the first revolutionary poet and the father to our awakening. His philosophy was more progressive in several respects and hence deserves primacy, as our national and revolutionary poet par excellence."

Mr. Reddy wanted to have a copy of the paper, Vemana, the Robinhood turned Saint-poet. Mr. Tripuraneni presented Bodhgaya session of Indian Historical Congress (December 1981), and on having it along with a request to know his opinion on Tripuraneni's proposal to publish a calendar with Vemana on the front page followed by Veeresalingam, Gurajada, Venkataratnam Naidu, Ramaswami Chowdary and Ramalinga Reddy on the following five pages, wrote a long letter, in which he stated :

"Vemana was the pioneer among modern revolutionary poets, not a Medieval poet, which you have demonstrated conclusively, not only from the point of view of ideas, but also world History. So Veeresalingam, Gurajada, Raghupati, Ramaswamy, Kattamanchi all of them, in a way, the proteges of colonial ruler and the representatives of a Compradore renaissance, the bastard child of imperialism in India. It is tainted by colonialism or feudalism serving farther than others. 'The Great Beginner' to use Carlyle's phrase for heroes and heroism, Vemana stands taller than his successors."

Although Veeresalingam played "the role of unconscious tool of history and objectively progressive role", imperialism was the worst curse of modern India. B. C. Dutt, Palme Dutt and Marx have taught us to understand the destructive role of colonialism. Veeresalingam kept a cool, and praised the virtues of British imperialism and wrote a biography of Queen Victoria and a life of Jesus Christ, received patronage and titles from them. He followed in the foot steps of missionaries even in the matter of women's education who even as agents imperialism, they approached the poorest classes, but not Veeresalingam, who only enlightened the middle class intelligentsia, a micro-cosmic minority. Vemana did not compromise with any ruling class. He approached the masses. Perhaps no missionary, priest or politician had visited so many villages in Andhra Pradesh, with a singularly progressive message as Vemana did in the 17th century. Even the national leaders could have visited the towns and a few villages on the roadside. So you can announce Vemana was the 1st national peasant leader teacher-missionary in modern history. This is why I say that your hypothesis about Vemana has cut to size the fathers of Indian renaissance and carved out a rightful niche for him in Indian History."

It is a pity that Mr. K. V. Ramana Reddy and some others hail these persons as harbingers of Andhra renaissance. These persons are the products of British Imperialism in India, whose main business was political, and cultural domination and economic exploitation of the country and its people.

They were blind admirers of the British and western civilisation. They always thought in terms of the permanency of the British Empire and they could never conceive of a Free and Independent India, a welfare state or an egalitarian society.

It is true that Veeresalingam criticised the domination of Brahminism in religion and over other caste, but he did not take away his yagnopavitam till 1908 and did not take food cooked in a non-Brahmin's house including that of Brahmarshi, even after 1908.....

Gurajada was only a writer, not at all a man of action, in the field of social reform while others in the list were both in

some measure or other, Participation in a cosmopolitan dinner was all that stands to his credit. But considering his long addiction to drink and his non-vegetarianism, precious acquisitions in the intimate and confidential company of the Maharaja, his cosmopolitanism was not a matter, helpful or conducive to social reform. All the same, he never refrained from offering his daily Sandhya Vandanam. (Page 488 Mahodayam.)

We find none, except Gurajada, among modern poets, taking charge of dancing girls, the Maharaja was interested in. His reform, literary and social, never went beyond his patron's views but was, in fact, inspired by him. Even some English men were behind him in his language-taste. It is not surprising to find him sing the praise of a new Bungalow of his new master. His Communist publishers chose to expunge the poem (of sycophancy) from his volume of verse itself. His many hymns of praise for the British rule were well-known and very much in line with those of Veeresalingam.

Mr. Raghupati Venkataratnam Naidu who was one of the three pillars of Brahmo in Andhra became a member of the Telaga Sangham and Justice Party in 1917, in the year of its founding (*Auto Biography of Kamaraju Hanumantha Rao) and could thereby become Vice-chancellor of Madras University and obtained Knight-hood from the British.

Mr. Tripurabeni Ramawami Chowdari was a poet, scholar and writer. His case was a bit different. He was, no doubt, anti-British. He wrote song and poem for the Satyagraha. He even condemned the formation of the Justice party. All the same he was a product of English education and fell prey to the divide and rule policy of the British. He was the active theorist, the propagandist of the Non-Brahmin movement. He wrote many book, or treating the role of Brahmins in Hindu religion and culture. His rationalism, rejection of Puranas and Itihasas was the outcome of western influence over him. While, condemning Brahmin domination, he advocated Swasangha Pourohityam in place of Brahmin one.

Sir Kattamanchi Ramalinga Reddy was an educationist, politician and scholar. He is a product of English education and

Western culture and a severe critic of caste culture of India and the domination of Brahmins. While, he was dubbed an Anglo-Indian, he corrected it as Indo-Anglian. He however did not like egalitarian society. He disapproved non-cooperation movement of Gandhiji. He worked against Purna Satyagraha in 1932 at the instance of British Government and became an active war propagandist at the behest of British rulers. He was proud of his knight-hood.

Sri K. V. Ramana Reddy of Kavali is a confirmed Marxist and advocate of social change. He is however a great admirer of Veeresalingam and Gurajada who were patronised by Feudal Rulers and is not able to see anything wrong in their verses or activities. Surprisingly he and his colleagues in Kavali and other places are not able to see anything progressive (anti-feudal, anti-rich and pro-poor etc.) in the views of Vemana. He is not able to appreciate Gandhism or even the patriotism and sacrifices of the young men who faced death in their struggle against British Imperialism.

In an article on the Kakinada Bomb case, he says "Individual terrorism is a form of struggle. Collision-compromise-collision right to tune with the Collaborationist nature of the ascendent bourgeoisie intolerant of petty bourgeois revolution indulging in daring acts of fruitless species".

Mr. Ramana Reddy made some unsympathetic remarks about the views of late Mr. Bangorey in his book, on Malapalli Novel about the political philosophy of late Unnava Lakshminarayana. He also made an uncharitable remark about Gadicherla Hari Sarvothama Rao. Mr. Ramana Reddy fails to see the comp-radore nature of the views and activities of Veeresalingam, Gurajada and other educated leaders of Andhra Desa.

పురషార్థప్రదాయినీ వ్రతీకా సంఘ సభ్యులు

కవివరపు కామయ్య

తట్టానం బెరుమళ్ళా దార్శనీయగారు

లంక యజ్ఞన్న

కోట కృష్ణయ్య

దీనపహి రామయ్య

తట్టా వీరరామవదార్యులు

రాదేపల్లి మల్లికార్జునుడు

గాడిచెర్ల కామేశ్వరరావు

కందుకూరి చిన బసవరాజు

ఉప్పల నరసింహాచార్యులు

జిద్దు వెంకటగర్జుం

వారణాసి కృష్ణాస్త్రిలు

బెరుకూరి రామస్వామినాయుడు

రాజనాల సాంబయ్యనాయుడు

యం. వి. లక్ష్మీనరసింహారావునాయుడు

చిలమకుర్తి సుబ్బారాయుడునాయుడు

కోకా వెంకటరత్నంనాయుడు

మాదిరెడ్డి రామానుజాచార్యుడు

మోటుపల్లి వెంకట నరసింహాచార్యుడు

వెలిచేరి శ్రీనివాసులునాయుడు

కంభంపెట్ట రామమూర్తి

దర్శా వెంకటాస్త్రిలు

పెళ్ళూరి కుటుంబరావు

వావిలాల వాసుదేవశాస్త్రి

సర్వహితార్థి : ఉమారంగ నాయకులు నాయుడు

1872 ఏప్రిల్ 1వరి నుండి

వీ రేశలింగం - వెలుగు నీడలు

కొన్ని ఆధార గ్రంథములు

1. హితనూదని - స్వామినీన ముద్దు నరసింహాచార్యుడు 1882
2. Kandukuri Veeresalingam by John grenfeld Leonard 1970
3. శ్రీకా కల్లోరిని - జియ్యర్ల సూరి - బెంగళూరు 1875
4. 10-1-1914 న పంతులుగారి క్రిమినల్ కేసులో తాయింటు
మేజిస్ట్రేటు యస్. దబ్ల్యు. స్టవర్ట్ ప్రాసిన జడ్జిమెంటు
5. పై దానికి పంతులుగారి వాఖ్యానము
6. రాజమహేంద్రవరం మున్సిపలు రికార్డులు 1886 - 1894

7. ఏలూరి లక్ష్మీ నరసింహంగారు పంతులుగారిపై పరపు నష్టానికి దాఖలుచేసిన
సివిలు దావా రికార్డు
8. పురుషార్థ ప్రదాయని (పత్రిక) 1872 - 1879
9. వివేక వర్ధని ,, 1874 - 1890
10. దర్శనాదన (పత్రిక) 18-8-1915, 18-10-1915
11. వేమన దర్శనం - విరసం పేరిట పత్రభాష్యం - త్రిపురనేని వెంకటేశ్వరరావు
12. వేమన - సి. ఆర్. రెడ్డి - బంగోరె
13. నాల్గ వెంకటేశ్వరరావుగారు ఇంగ్లీషులో వ్రాసిన వీరేశలింగం గ్రంథంపై సమీక్ష -
- దిగవల్లి వెంకటశివరావు
14. మన ఆంధ్రత్వము - దిగవల్లి వెంకటశివరావు
15. తెలుగు సాహిత్యంపై ఇంగ్లీషు ప్రభావం - కొత్తపల్లి వీరభద్రరావు - 1960
16. వీరేశలింగం సమగ్ర పరిశీలన - అక్కిరాజు రమాపతిరావు - 1965
17. వీరేశలింగం రై రీలు - రేఖలు - 1970
18. వీరేశలింగంగారి స్వీయచరిత్ర - సంపూర్ణ గ్రంథావళి
19. కామరాజు హనమంతరావుగారి స్వీయ జీవిత సమీక్ష - 1978
20. టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగారి జీవితయాత్ర - 1951
21. వావిళ్ళ వెంకటేశ్వరశర్మగారి వష్టిపూర్తి సమ్మాన సంచిక - 1952
22. ప్రజ్ఞా ప్రభాకరం (వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సంస్కరణ ఫంక్షన్)
23. వల్లూరి సూర్యనారాయణరావుగారి స్వీయచరిత్ర - 1988
24. చింకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారి స్వీయచరిత్ర - 1941
25. గురజాడ అప్పారావుగారి రై రీలు, కన్యాశుల్కం, కొండు భద్రయ్యం
26. సుబ్రహ్మణ్య భారతిగారి చౌదిక కథ
27. రాయనం వెంకట శివుడిగారి వీరేశలింగ సంస్మృతి 1981
28. ఆదిభట్ల నారాయణ దాసుగారి అత్యుత్తమ
29. దాసు విష్ణురావుగారి స్వీయ చరిత్ర
30. చంపం స్వీయ చరిత్ర

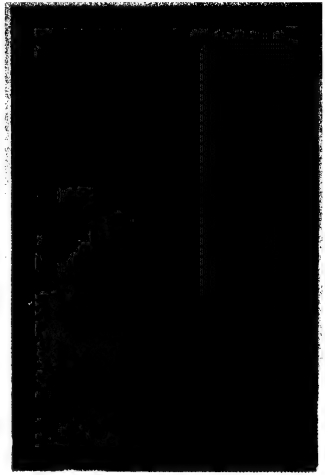
మొఖ్యమైన తప్పులు - దిద్దుబాట్లు

పేజీ	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
4	7	అనేక పుస్తకం	అనే పుస్తకం
5	18	విషయం	విషయంలో
6	17	వ్యాపింపలేదు	స్థాపింపలేదు
14	6	1982	1942
14	20	బసవరాజుగారి	గవ్వరాజుగారి
17	2	సుప్రసిద్ధుడై	సుప్రసిద్ధుడైన
17	15	Encyclopa of Britannica	Encyclopaedia Britannica
18	16	అరవ భాషపైన	తెనుగు భాషపైన
20	9	విశాలాక్షి	చంద్రిక
28	11	జట్టును	జబ్బును
26	12	గాడిచర్లవారి వల్ల	గాడిచర్లవారి మిత్రుల వల్ల
28	10	కక్కుర్తి పనులు	అత్మస్తుతి, పరనింద కక్కుర్తి పనులు
80	20	మొదలు చెప్పునద్దెల్లను	ఒరులు చెప్పునద్దెల్లను
80	28	రెండవ భాగం	మొదటి భాగం
80	28	నేనిప్పుడు	నేనెప్పుడు
89	12	రాజమండ్రి	రాజమండ్రిలో
41	16	బాపయ్య	రింగయ్య
44	88	ఇరవై యేళ్లు	మహాత్మ పదేళ్లు
46	6	కూడిమంచివారి	వీరేశలింగంగారి
50	4	పార్టీలో	జస్టిన్ పార్టీలో
50	14	బయ్యపునేని	బయ్యపునేడి
50	24	లిటరరీ చర్చ	యానిటేరియన్ చర్చ

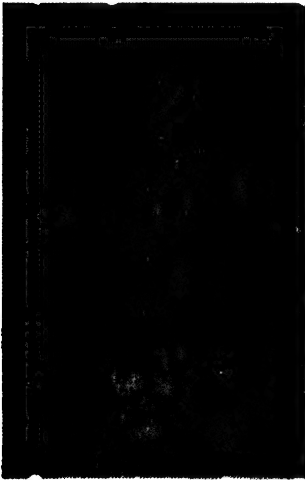
సంఖ్య	పేజీ	నవపాఠమును బట్టి పట్టా	నవపాఠమునుబట్టి పేజీలకు పట్టా
66	100	1908	1948
76	7	Ordeal	Peastical
77	18	historical	historical
80	80	పూజాచరిత్ర	పురోహితచరిత్ర
87	28	అవతారాలు	అవతారాలు
76	81, 82	లక్ష్మి నరసింహగారి మీద	లక్ష్మి నరసింహగారు
			పాతులుగారిమీద
91	14	విమర్శగానిది	విమర్శగానెం
100	6	జానకమ్మ	దుర్గమ్మ
101	15	1918 ఏప్రిల్ 14	1912, ఏప్రిల్ 14
101	18	1912 ఏప్రిల్ 8వ తేదీ	1912 ఏప్రిల్ 21వ తేదీ
101	12	1912 జనవరి 24	1918 జనవరి 14
104	17	కేను వేసిరని	కేను కొట్టి వేసిరని
102	5	శ్రీరాములు	శ్రీపంతులు
107	27	అడవారిచేత	మంగమ్మచేత
114	శీర్షిక	శ్రీరాములుగారి భవనం	శ్రీ ములుగారి కథనం
121	28	పూపిరి, తల్లిడి	పూపిరి, తిండి
122	12	Rev lution	Evolution
127	5	అంధాధిమానులు	అధిమానులు

సామినేని ముద్దునరసింహంనాయుడు

ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహం

పైడా రామకృష్ణయ్య

బసవరాజు గవర్రాజు

ಶಾಹುಜಿರಾಜ್‌ರವರ ಪೋರ್ಟ್ರೆಟ್

ಶಾಹುಜಿರಾಜ್‌ರವರ ಪೋರ್ಟ್ರೆಟ್

ಶಾಹುಜಿರಾಜ್‌ರವರ ಪೋರ್ಟ್ರೆಟ್

ಶಾಹುಜಿರಾಜ್‌ರವರ ಪೋರ್ಟ್ರೆಟ್

జీవితచరిత్ర అవగా వ్యక్తిగతమైన మంచి చెడ్డలు

13 సంపుటల అద్భుతమైన నెపోలియన్ చక్రవర్తి జీవిత చరిత్రను రచించిన ఫ్రెడరిక్ మేనన్ గారు అయిదవ సంపుటం పీఠికలో ఇలా వ్రాశారు:

“చరిత్ర ప్రసిద్ధుడైన ఒక వ్యక్తి జీవితాన్ని రచించడంలో అతని బహిరంగ (పబ్లిక్) జీవితము మాత్రమే చరిత్రలో తెక్కాలని, వ్యక్తిగత (ప్రైవేటు) రహస్య జీవితము చరిత్రలో తెక్కించ కూడదనే పూర్వకాంక్ష నాటి పిచ్చి అని ప్రాయాన్ని ఇప్పటికైనా వదలడం అవశ్యకం. ఒక మానవుని స్వభావం వలనే అతని శీలము కూడా విడదీయ పీలుచుంది. అతడైనా చరిత్రాత్మకమైన పాత్ర వహించగానే చరిత్రలో తెక్కుతాడు. అంతట అతడెక్కడ కనిపించినా చరిత్ర పరికించి చూస్తుంది. అతని జీవితంలోని ఎంత పనికిమారిన చిన్న సంగతిమైనా కూడా గమనిస్తుంది. అతని చిత్త వృత్తిని ప్రకటించే తాషణములు, అతని అలవాటు భూతవ్యము పెట్టి పరిశీలిస్తుంది. అతనిని గూర్చి లోతులకు ఇంకా బాగా తెలియ చెప్పడానికి ప్రయత్నిస్తుంది. అతనికేమైనా దుర్వ్యవసములుంటే, అతనికేమైనా అపాచారణ ఆసక్తులుంటే, అతని స్వభావంలో ఏమైనా వికారములుంటే, నేను విచార పడతాను. అతని కంటిలో పెల్లయ్యానా, కాలుకుంటిమైనా కూడా చరిత్ర గమనిస్తుంది. అతడు అస్పష్టంగా గొడగే మాటలు, సడకటింటిలోచేసే ప్రేమకలాపాలు కూడా బోగుచేస్తుంది. అతని తెవైనా ఏయిరాటుంటే అతనినిగూర్చి అవిదనదుగుతుంది. అతనికి నైద్యము చేసే నైద్యుణ్ణి అదిగి అతని రోగాలు, నొప్పులు తెలుసుకొంటుంది. అతనికి పేషచేసే నోకరును, అతని మిత గురువును కూడా వ్రక్షించి అతని రహస్యాలను గ్రహిస్తుంది. అతడు వ్రాసుకున్న జమా బియ్యం పుస్తకం గమక దొరికితే అతడు దశము వెలా పంపాడించాడో, పొమ్ము వెలా తియ్యబెట్టినాడో, అతడెలాగ తాగ్యవంతుడై ఖాడో, ఎలాగ వికారిమైనాడో, అతడు పోటీ

నాటికి ఏమి మిగిల్చి పోయాడో కూడా తెలుసుకుంటుంది. తుక కతవి శవము పైన కప్పిన తెల్లగుడ్డను తొలగించి, అతడే జిచ్చునల్ల మరణించాడో, అత ఏ లోకమును వదిలి పోయేటప్పుడతని తాచాడేమిదో తెలుసుకుంటుంది. అతడు చరిత్రాత్మకమైన పాత్ర వహించినప్పటి నుండి అతడు చరిత్ర వృష్టికి పూర్తిగా లోబడి యుంటాడు."

చరిత్ర అంటే ఇలాగ వుండాలి. కేవలము రాజకీయ పరపళ్ల, ముచ్చటలూ, కథలూగాక మానవ జీవితమును ప్రదర్శించాలి. అది కేవలము ఎరుస లేదీయూ మాటలూ గల సాంవత్సరిక పంచాంగముగా నుండకూడదు. అది అతని జీవితమునే మీకు జ్ఞాపకం చేసేటట్లుండాలి. ఆయన భౌతిక శరీరం యొక్క వాసన మీకు కొట్టాలి. అతని ప్రేమ కలాపాలూ, ఏదైనా దాదా కలిగినప్పుడతడు వేసే కేకలూ, తాను క్రోధాది గుణాలను బట్టి అతడు నడిచే నడకలూ మన తోటివారైన ఆ మానవుని చూపురేఖలన్నీ మనకు కనబడాలి.

ఎంత అన్యాయము: కవిత్వంలో మానవుని అరిషడ్వర్గాల ప్రవృత్తి యావత్తూ చిత్రించ వచ్చునా? నాటకంలో చానిని ప్రదర్శించ వచ్చునా? కల్పనా కథలో రచయిత చానిని గూర్చి ఊహించి వ్రాయవచ్చునా? చరిత్ర మాత్రం మర్యాద-గౌరవం-సిగ్గు కనబరుస్తూ ముదావంగా వ్రాయాలా?

పూర్వం రాజాది రాజుల చెప్పు కోసం వారిశౌర్య ధైర్య ప్రతాపాలు చిత్రించే చరిత్ర విధానాన్ని మార్చాలి. చరిత్ర నిజస్వరూపం తెలియకుండా కప్పివేసే డిస్తులను విప్పవేయాలి. కేవలము మర్యాదకోసము మొగమాటముకోసము సత్యాన్ని మరుగునరచి అందీ పొంచని అస్పష్ట రచనచేసే వ్యక్తి మానాలి. అగోళములోని గ్రహాలను, నక్షత్రాలను వర్ణించినట్లే మానవులను గూడా వర్ణించాలి.

మానవులను గూర్చి వివరించే చరిత్ర సిఫుణిమైన దొంక తిరుగుడు మాటలలో మర్యాదకోసం నిజాన్ని కప్పిపుచ్చుతూ, ఈ మానవలోక మంతా అరిషడ్వర్గాల ప్రవృత్తికి ప్రేమకలాపాలూ పాపాలకూ తావలంగా నున్నదని తావగర్భితమైన సూచనలు మాత్రం చేస్తూ పూరుకోవలసినదేనా!

రాజకీయాలకు కేవలము రాజకీయములే కారణములై యుంచడము చాలా అరుదైన సంగతి."

జీవిత చరిత్ర రచన ప్రెడరిక్ మేసన్ ప్రమాణంగా సాగవలసి యున్నదని విశ్వసించి దేనిన ప్రయత్నమే పీఠేశలింగంగారి వెలుగు నీడలు అనే నా యీ రచన.

పీఠేశలింగం గారిపై నా పూర్వ రచనలు

మరణానంతరం పురుగున పడిన పీఠేశలింగంగారిని కమ్యూనిస్టు మిత్రులు 1943-44 సంవత్సరాలలో అపవిత్ర రచయితల సంఘం స్థాపించి పంతులుగారి వర్తంతి సంచికను ప్రచురించి, పీఠేశలింగంగారిని యుగకర్తను గావించి, దైనిక ప్రచారంలో పెట్టిన తరువాత చూచి 'కామ్రేడ్ పీఠేశలింగం' అనే పేరిట 1944 జూన్ ఆంధ్ర పత్రికలో కొన్ని వ్యాసాలను ప్రచురించి మొదటి సారిగా నా అభిప్రాయాలను కొంతగా తెలియ జేశాను. ఏకం, 1962లో, నేను ప్రచురించిన 'ఆంధ్రత్వం' అనేక పుస్తకం ద్వారాను, నాల్గవారు పీఠేశలింగంగారిపై ఇంగ్లీషున వ్రాసిన గ్రంథము మొక, 1968లో నేను చేసిన సమీక్షల ద్వారాను వెలువరించిన నా పూర్వాభిప్రాయాలను ఇప్పటి రచన ద్వారా తెలుసుకున్న అభిప్రాయాలకు పూర్వరంగంగా ఇక్కడ పొందుపరచటం సముచితమవుతుంది.

నేను రాజమహేంద్రవరంలోని పీఠేశలింగం హైస్కూలులో పాఠ విద్యార్థిని. 1911 మొదలు 1916 వరకూ మొదటిపాఠంనుండి స్కూలులు వ్రేసినవరకూ అక్కడ చదివవున్నాను. శ్రీ పీఠేశలింగం పంతులుగారిని చాలా ఎరుగుదును. వారునన్యసింపించిన నభలంబు నేను పాల్గొన్నాను. వారి యందు నాకు భక్తి విశ్వాసములున్నవి. ఆంధ్రభాషనూ, దేశానికీ, ప్రజలనూ పీఠేశలింగంగారు చేసిన అమూల్య సేవను గురించి నేను ఎరుగుదును. ఆయన మహా పురుషుడు. ప్రతిభాశాలి- కార్యభూరుడు. పీఠేశలింగంగారిని గూర్చి ప్రస్తుతించడంలో నేనెవ్వరికిని తిసిపోను గాని చాలా నుండి వారిని గూర్చి ఉపన్యసించడంలోను, వ్రాయడంలోను ఉపయోగించే అతి శయోక్తులను మాత్రం నేను హర్షించను.

పీఠేశలింగంగారి నాటికి దేశం చాలా దుస్థితిలో నుండినదనీ, పీఠేశలింగంగారు సంఘసంస్కరణ చేసి దురాచారాలను మార్చినారనీ, ఆంధ్ర విశాసానికి మూలపురుషుడనీ, వారు తల పెట్టినది విప్లవమనీ, మన జాతీయ జీవనంలో వాటిక మార్పు కలగ చేశారనీ, వారే మొదటి నవల, మొదటి నాటకము మొదలైన

కృతులు రచించినారనీ, వారే గవ్యరవిజిహ్వానునీ చెప్పే మాటలు సరిమైనవి కావు. వారికి పూర్వమున్నూ వారి తరువాతనూ కూడా అనేకులు ప్రతిభాగాలురున్నారు. సంఘ సంస్కర్తలున్నారు. ప్రజా సేవకులున్నారు. కృతికర్తలున్నారు. ఆయన కన్న ముందుగనే నరహరకెట్టి గోపాలకృష్ణకృష్ణకెట్టి గానాక నవంను 1872 లో వ్రాశారు. పీఠేళలింగం గారు నాటకములను, ప్రకృతి శాస్త్రములను రచించడం పూర్వము శ్రీ మదవస్తు రంగాచార్యులుగారు నాటకాలను, ప్రకృతిశాస్త్ర గ్రంథాలను రచించారు. వారు హిందూ సురభిలో అనేక కృతులు వ్రాశారు. సంఘసంస్కరణ మును గూర్చి ఉపన్యాసములు ఇచ్చారు. పత్రికను ప్రకటించారు. పీఠేళలింగము గారి కిదీ రంగాచార్యులు గారికిదీ హిందూ పూర్వము చాలా కాలము కిందటనే రచించబడిన నాటకాలు, వచన గ్రంథాలు రచనకాల స్వరసలు అనేకములు లంజాభూత సరస్వతీ మహిళా గ్రంథాలయంలో కనబడుచున్నవి. పీఠేళలింగముగారి గొప్పదనము అంతకు పూర్వ మెవ్వరున్నూ చేయని పనిచేశారని గాని, అంతకు పూర్వమెవ్వరూ రచించని కృతిని రచించారని గాని కాదు. అనేకులు మెల్లగా చెప్పిన మాటలను ఆయన గట్టిగా చెప్పినారు. అనేకులు కొంచెము కొంచెముగా సాధించిన కార్యములను ఆయన విక్రమగా సాధించినారు. అనేకులు మాటలతో సరిపెట్టిన విషయములను ఆయన కార్య రూపములో పెట్టినారు. అనేకులు ఒక్కొక్క సమయములో ఒక్కొక్క విషయ చూపిన తెలివి లేటలను ఆయన ఒకే సమయంలో అనేక విషయములలో చూపించారు.

మరల 1962 సం॥ లో నేను రచించిన "ఆంధ్రకర్మము" అనే గ్రంథములో పీఠేళలింగం పంతులుగారు ఆంధ్రదేశానికి చేసిన మంచిచెడ్డలను గూర్చి కొంత చర్చచేసియున్నారు. పాతకుల సౌకర్యంకోసం అందులోని కొంతభాగమును, శ్రీంక వివరిస్తున్నాను : ఆ భాగము "విస్మృతాండ్రము - విశాలాండ్రము" గ్రంథంలో 1975 సం॥ లో మరల ముద్రింపబడినది.

ఆంధ్రదేశములోని ప్రజాసంఘమునందుగల లోభములను దురాచారములను తొలగించి సంఘసంస్కరణ చేయవలెనని, పీఠేళలింగాధనమును స్థాపించవలెనని కృతవిశ్వములైన కందుకూరి పీఠేళలింగంపంతులుగారు, గొప్పవారిలో దుర్బీతిని చూస్తుంటుకు, ఉద్యోగులలో లంచగొండితనము, పేళ్ళాపియ్యకము చూస్తుంటుకు

అనేక ప్రహసనములు, వ్యాసములు వ్రాసిరి. ఇట్లే బాల్యవివాహములను గూర్చి, అతి వృద్ధ వివాహములను గూర్చి, కన్యాకుల్యమును గూర్చియు వ్రాసిరి. మతాదారుల బాహ్యవేషములను విమర్శించిరి. పూర్వాచారములను విమర్శించిరి. ఆంగ్లేయుల గుణ లీలమును వారి మతధర్మములలోని ప్రాశస్త్యము నుగ్గడించిరి. శ్రీవిద్య యావళ్య కథను ప్రచారముచేసిరి. వితగురు వివాహములను ప్రోత్సహించిరి.

వీరేశలింగముగారు సంఘమును సంస్కరింపవలెన్న యుత్సాహముతో ప్రజల లోపములను అవగూఢములను గోరింతలు కొందంతలుగ ప్రకరించి ఎగ తాళి చేసి, నవ్వుపెట్టించి వానినిగూర్చి నిగ్గునడునట్లుచేసిరి. వారికృషి యింతటితో ఆగలేదు. మన పూర్వాచారములను విమర్శించుటలో పురాణేతిహాసము లందలి కథ లను శ్రీ పురుషులను ఎగతాళి చేసిరి. మతధర్మములను పేరకాత్త పురాణేతిహాసము లనుబాదా తూలనాచి వారిపట్ల గౌరవములేకుండ చేసిరి. అంతేగాని మన పేరకాత్త పురాణేతిహాసములందలి ఉత్తమధర్మములను వివరించి, మన పూర్వనాగరికతలోని విశేషములను వర్ణించి, ఉత్తమధర్మములను చిత్రించి పూర్వులవలె సాహసాదా త్యాలను, నగ్గునములను అలవరచుకొని అభివృద్ధి చెందవలెనను భావము కలిగింప లేదు. వారి విమర్శలు మన మతధర్మములను ఆచార వ్యవహారములను వివ్వంస మొనర్చుటకే లోచ్యుతినవి. ప్రజలలో పూర్వాచారములపైన అవిమానము నేరించి నదేగాని, సూతన సకనంప్రదాయములు వ్యాపింపలేదు. వీరేశలింగంగారి విమర్శలు సంఘసంస్కరణోద్యమము లంతరిక్కిన నవనాగరికులు, కన్యాకుల్యములోని గిరీ శమువలె పూర్వాచారములను తెక్కచేయని అవినీతిపరుడై, పనికిమాలినవారై పోయిరేగాని ఉత్తమగుణములు గలిగిన ప్రజాసేవకులుకాలేదు. వీరేశలింగంగారి విమర్శలవలన తెలుగువారు తమలోని లోపములను చూచుకొని క్రుంగిపోయిరేగాని లోపములను సవరించుకొని సూతనోత్సాహముకలిగి, అభివృద్ధి చెందలేదు. మహారాష్ట్ర, వంగదేశములలోని నాయకులు, చింతారెడ్డి, గానదే, లోకమాన్యతిలకు మొదలగువారును వంగదేశములోని బంకించంద్ర చటర్జీ మొదలగువారు వీరేశలింగముగారివలెగాక, పేరకాత్త పురాణేతిహాసములందలి ఉత్తమ సంప్రదాయములను ప్రజలలో ప్రచారముచేసి, పురాణేతిహాసములందు ప్రసిద్ధులైన శ్రీపురుషుల యొక్కయు, చరిత్రప్రసిద్ధులైన శివాజీవంటి మహావీరులయొక్కయు, సాహసాదా త్యాది నగ్గుణములను వర్ణించు గ్రంథములు, హరికథలు, జంగమకథలు, నాటక

ములు ఉపన్యాసములు, రచించి ప్రజలనుత్సాహపరచిరి. గణపతి నవరాత్రములు, దుర్గాపూజలు మొదలగువానిని దేశకాల మతానుసారముగా నుపయోగించి వానికి క్రొత్తరూపమిచ్చి, ప్రజలలో ఉన్నతాశయములను కలిగించి, దేశాభిమానము, భార్యభూతత్వమును కలిగించిరి. మహావాష్ట్రచేతమున తిలకు మహాశయము ప్రారంభించిన గణపతి యుత్సవములు, శివాటీపట్టాభిషేకోత్సవములు, ప్రజలలో సూతనోత్సాహము కలిగించినవి.

పంగవాష్ట్రమునందును, మహావాష్ట్రమునందును తెలుగుదేశమునందువలెనే దురాచారములు లేచిపోలేదు. ఆత్మకడను పేళ్ళలోలక్ష్యముంచెను. అత్కికడను దారిక వివాహములు, అతివ్యర్థ వివాహములు వుండెను. అత్కికడను లండగొంపితనము, అవిసీతి యుండెను. అత్కికడను వామదారము, మంత్రతంత్రములందు నమ్మకము, మూఁచిగ్నానములు ప్రబలియుండెను. అయితే అత్కికడనును సంస్కర్తలు, గ్రంథ కర్తలు, దేశనాయకులు, ఆ దురాచారములను అంపించిరేగాని, దీనితోపాటు దేశప్రజల మతధర్మములను, పూర్వాచారములను అవహేన్యము చేయలేదు. దేశీయుల పూర్వ నాగరికతను సత్సంప్రదాయములను ఎగతాళిచేయలేదు. ప్రెగాడున పేరకాత్రి పురాణేతి హాసములను ప్రకంపించి, అంకలి ఉపనిషత్సారమును పునఃపఠనముచేసి కృషిచేసిరి. మన పూర్వనాగరికతను సత్సంప్రదాయములను వివరించి ప్రజలలో మతభక్తిని, దేశభక్తిని, ఆర్యగౌరవమును, తార్యదీక్షను కలిగించిరి. పూర్వాచారములను నిరసించి పాశ్చాత్య సంప్రదాయమును ప్రచారము చేయుటకు ప్రయత్నించిన బ్రిహ్మసమాజ నాయకుల వ్యర్థతమును శ్రీరామకృష్ణసరమహాంస మార్పిడేయగలిగెను.

మిషనరీలును బ్రిహ్మసామాజికులును తృటికొందు ఎగతాళిధర్మములో విశేషమున్నదనియు సనాతన ధర్మమును వివనాదకుండగనే పాశ్చాత్య విజ్ఞానము యొక్క లాభముపొందవచ్చుననియు శ్రీ రామకృష్ణసరమహాంస ఆచరించివాడెను. అయితే మన మతధర్మాంను ప్రకంపించిన పాశ్చాత్యవిద్వాంసుల రచనలు దయా నందుచి బోధలు శ్రీరామకృష్ణసరమహాంస ప్రబోధమును తెలుగుదేశంలో వ్యాపిం చకముందే బ్రిహ్మసమాజితల ప్రచారము విచ్ఛాదితుల తలకెక్కినది. అందులు దా వోలేక్షలు. అందువలననే బ్రిహ్మసామాజికుల విమర్శలును, బోధలును తెలుగు వారిలో అతిత్వరితముగా వ్యాపించెను. బ్రిహ్మసమాజమునందు చేరిన అంద్రప్రము

లులో శ్రీ వీరేశలింగముగారును, రఘుపతి వెంకటరత్నమునాయుడుగారును అగ్ర గణ్యులు. దేశములోకిరిగిన మాట్టులంతకు బ్రహ్మసామాజికులే మూలకారకులను కొనుట సరికాదు. దీనికి ముఖ్యమైన కారణము అంగ నాగరికత ప్రభావమే.

కాని ఇంతలో వీరేశలింగంగారి పట్ల రఘూనిస్థు మిత్రులు వహిస్తున్న దృక్పథాన్నే గైకొని సుప్రసిద్ధ పత్రికా రచయితలైన నాల్లవారు వీరేశలింగంగారిని గూర్చి ఇంగ్లీషులో ఒక పుస్తకం వ్రాయగా, దానిని సమీక్షిస్తూ 1968 నవంబరు ఆంధ్రప్రదేశ్ లో "పంతులుగారు చేసినవి చేయనివి" అనే పేరుతో నేను రెండు వ్యాసాలు ప్రకటించి ఉన్నాను తెలుగులో ఆధునిక పత్రికా రచనకు వీరేశలింగంగారి పునాది పేసి 'వివేక వర్షిని' పత్రికను నిర్వహించారనీ, వీరేశలింగంగారు నిస్సందేహంగా తెలుగులో మొదటి నవలా రచయిత అనీ, మొదటి నాటకము, మొదటి అవహేళన (Satire) జీవితచరిత్ర, ప్రకృతికావ్య గ్రంథము, స్త్రీల-పిల్లల కథలు మొదలైనవి వారే రచించారనీ, పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో తమను గూర్చి కామ్రైవాసుకొన్న అసత్యప్రకటనను నాల్లవారు ఆమోదించి పునశ్చరణచేశారని వ్రాశాను. అన్నియు సూతనస్పృహచేయవలసి యుండెననీ, అందుచే కష్టము లెక్కువ అనీ, ఆయనను తెలుగులో మొదటివచన ప్రబంధమును నేనేచేసితిని, మొదటినాటకమును నేనే తెలిగించితిని, మొదటిప్రకృతికావ్యమును నేనే రచించితిని, మొదటిచరిత్రమును, మొదటిప్రహసనమును నేనే విరచించితిని, స్త్రీలపై మొదటి పుస్తకమును నేనే కావించితిని, అని చెప్పకొన్న మాటలన్నియు కొత్తపల్ల వీర భద్రరావుగారు పరిశోధించి తెలుగు సాహిత్యముపై ఇంగ్లీషుప్రభావము' అన్న పేరుతో వ్రాసిన రచనతో, విజముకావని నిరూపించబడినట్లు వ్రాశాను. 1874 లో పంతులుగారు దవేశ్వరములో స్థాపించిన బాలికాపాఠశాలే ఆంధ్రదేశంలో మొదటి బాలికాపాఠశాల అయిఉంటుందని నాల్లవారు చరిత్ర కానకుండా వ్రాశారన్నాను. 1867 లోనే గోదే సూర్యప్రకాశరావుగారి సరీదుటి జానకమ్మగారు విశాఖపట్టణంలో స్త్రీలపాఠశాలను స్థాపించారనీ, 1868 లో విశాఖపట్టణం రాజాగారైన గంగాధర రామారావుగారు కౌశినాథలో మహాకవీ పాఠశాలను స్థాపించారనీ, విజయనగరం రాజాగారు చెన్నపూరిలో మైలాపూర్ కేవలయందగ్గర 1869 లో ఒక బాలికా పాఠశాలను స్థాపించియున్నారనీ చరిత్రను ఉదాహరించియున్నాను.

వీరేశలింగంగారిది గురించి చిరకాలముగా నేవీంతగా విమర్శాత్మక వైఖరి నవలందించి అతిశయోక్తులను, అనత్యములను వింటిండుచూ వీరేశలింగంగారి కృషిని, స్థానమును పునఃపరిశీలించవలసియున్నదని వ్రాయుచూ వర్చివనూ, ఇటీవల ఆమెరికన్ యువ పరిశోధకుడైన రియోనార్డు వీరేశలింగంగారిపై రచన నేను లక్ష్యించిన చూరికిమైన పునఃపరిశీలనాత్మకరచనగా వెలువడినట్లు నాకు లోచివనది.

వీరేశలింగంగారి మంచిచెడలు

ఇటీవల రియోనార్డు అనే అమెరికాదేశపు యువకుడు వీరేశలింగంగారి జీవితచరిత్రనుగురించి దాగా పరిశోధనచేసి 450 పుటల గ్రంథాన్ని రచించి విస్కాన్సిన్ విశ్వవిద్యాలయం వారివల్ల 1970 సం॥లో (Ph.D) డాక్టరుపట్టా పొంది యున్నాడు.

అతడు తనగ్రంథంలో పంతులుగారి మంచిచెడ్డలను చాలవరకు చర్చించాడు. వీరేశలింగంగారి జీవితచరిత్రను ఇదివరకు రచించిన వారందరూ ఆయన ప్రకటించిన స్వీయచరిత్రలో వ్రాసిన సంగతులన్నీ అక్షరాలా నిజమనినే పొరబాటు అభిప్రాయంతో వ్రాసినారని, ఆయన వ్రాసిన సంగతుల నిజానిజాలు పరిశీలించలేదని అతడు విమర్శించాడు. పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో తమగొప్పతనమును ప్రకటించుకొనడానికి తమ చర్యలను సమర్థించుకొనడానికి కొన్ని అసత్యాలు వ్రాశారని అతడన్నాడు.

సంఘ సంస్కారోద్ధృతముయొక్క కార్యక్రమము కేవలము తమ పుర్రెలో పుట్టినదని, దానిని తాము స్వయంగా నిర్వహించామని పంతులుగారు వ్రాసినమాట నిజంకాదని, ఆయన అనేకమంది వ్యక్తులయొక్క, సంస్థలయొక్క, రోడ్డులువల్లనే దానిని సాధించారని అతడు వ్రాశాడు. శ్రీ పునర్వివాహోద్ధృతములో ఆర్యురి లక్ష్మీ సరసింహంగారు, బసవరాజు గవర్రాజుగారు, న్యాసతి సుద్వారావుగారు మొదలైన వారు చేసినవ్యక్తి సామాన్యమైనదికాదని, పంతులుగారు దానిని గూర్చినదిగా వ్రాయక పోవడం అన్యాయమని రియోనార్డు వ్రాశాడు. తమకు దాసానదాసులుగా నుండిన బసవరాజు గవర్రాజుగారిని తప్ప మరెవ్వరినీ మెచ్చుకొనరని, తమ సహచరులు చేసినపనులు తప్పుపట్టడము, వారినిగూర్చి చాలా తేలికగా వ్రాయడము పంతులుగారికి అలవాటన్నాడు. రియోనార్డు పంతులుగారి స్వభావాన్నిగూర్చి కూడా చాలా తీవ్రంగా విమర్శించి ఆయనలోని లోటుపాటల సుచాహరించాడు.

వీరేశలింగంగారి జీవితచరిత్రనుగూర్చి పరిశోధించేముందు లియోనార్డువిస్కాన్సిన్ యాసిపర్స్కిలో తెలుగుబోధిస్తూవుండిన అచార్య జి. ఎన్. రెడ్డిగారివద్ద తెలుగు నేర్చుకొని, హిందూజీవచరిత్ర అధ్యయనంచేసి ఇంగ్లాండు వెళ్ళి పంతులుగారి జీవిత చరిత్రకు సంబంధించి లండన్ లోని ఇండియా హౌసు లైబ్రరీలోనున్న రికార్డులు పరిశీలించి మద్రాసువచ్చి అక్టోబరు నుండి 1965 సం॥ లో విజయవాడ వచ్చాడు. అప్పట్లో విజయవాడ రామయోహన గ్రంథాలయ శార్యవర్తిగా నుండిన శ్రీ గోవిందరాజుల రామరావు M.A గారిని వెంటబెట్టుకొని 1. 2. 1965 తేదీ సాయం కాలము 7 గంటలవేళ మాయంబడివచ్చి వీరేశలింగం పంతులుగారినిగూర్చి, వారి స్వీయచరిత్రనుగూర్చి ఒకగంట పైకాలము నాలో చర్చించాడు.

ఆ పిమ్మట లియోనార్డు రాజమహేంద్రవరం వెళ్ళి అక్టోబరు పంతులుగారిని గూర్చి దర్శాప్తచేసి, మునిసిపలు రికార్డులు పరిశోధించి వెర్నాక్స్ తీయించాడు. వీరేశలింగంపంతులుగారు, ఏలూరి లక్ష్మి నరసింహంగారు, న్యాపతి సుబ్బారావు గారు మొదలైనవారు మునిసిపల్ రాజకీయాలలో నిర్వహించిన కార్యకలాపాలను గూర్చి అతడు తన పరిశోధనలో వివరించడమేగాక మన స్థానిక స్వపరిపాలనను గూర్చిన ఒకప్రత్యేక గ్రంథంబాగా రచించాడు. దానిలోని కొంత ముద్రితభాగాన్ని 1968 సం॥ లో గోవిందరాజుల రామరావుగారికి పంపించాడు.

వీరేశలింగం పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో వ్రాసిన అంశాల నిజానిజాలను గూర్చి లియోనార్డుబాగానే పరిశోధించాడుకాని, పంతులుగారు వ్రాయకుండా వదిలిన జీవితచరిత్రలోని విషయాలను గూర్చి జాగ్రత్తగా పరిశోధించలేదు.

పంతులుగారు 1919 సం॥ మే 27 వ తేదీన స్వర్గస్తులైనారు. ఆయన చనిపోయేలోపుగా ఆయన జీవితచరిత్ర రాజమహేంద్రవరములోని పీఠులలోకి మాత్రమేగాక కోట్టకుకూడా ఎక్కింది. ఆకాలంనాటి సత్రికలనిండా వారి ప్రవర్తనను గూర్చిన విచిత్రతలే. పంతులుగారిని నిందించినవారు పామాన్యులుకారు. రాజమహేంద్రవరములో పేరు ప్రతిష్ఠలుగలవారు. అందులో ముఖ్యంగా ఉంగుటూరి శ్రీరాములుగారు సత్కుటసుదని గౌరవంపొందిన పట్టభద్రుడు, న్యాయవాది. ఆయన

అన్నగారైన ఆంధ్రకేశరి ప్రకాశంగారు తమ "జీవితయాత్ర"లో శ్రీరాములుగారి సత్యవ్రతాన్నిగూర్చి వ్రాశారు. శ్రీరాములుగారు పంతులుగారి అనుయాయి. విశంతు వివాహప్రచారం చేసినవారని చిలకమర్తివారి స్వీయచరిత్రే చెప్పుతున్నది. వారి కార్లలియన్ పత్రిక వీరేశలింగంగారి సంస్కరణలను బాగా ప్రచారంచేసింది.

శ్రీరాములువంటివాడు వీరేశలింగంగారిపైన నిష్కారణంగా నిందమోపి కోర్టులో ముద్దాయిలుగా నిలబడతారా అనేసంగతి లియోనార్డు ఆలోచించలేదు. లియోనార్డు ఆకాలంలో ప్రకటింపబడిన కార్లీరియన్ పత్రికలనుగాని, ధర్మసాధని పత్రికలనుగాని పరిశీలించలేదు. కోర్టురికార్డులు పూర్తిగా చూడలేదు. వీరేశలింగం పంతులుగారి భార్య చనిపోయినతరువాత ఆయనకు శరదాలయంలోని మంగమ్మ ఆమెభర్తా సంతక్షణచేస్తూవుండగా పంతులుగారి కామెతో అర్చమనంబంధ మున్నదని అనుమానపడినాచి ఆ వ్యవహారం కోర్టుకెక్కినదని, పంతులుగారి అభిమానులు నమ్మలేదని లియోనార్డు చెప్పి విడిచిపెట్టాడు.

మంగమ్మకు పునర్వివాహము కాకమునుపే ఆమె పంతులుగారికి సంతక్షణ చేసేదని, వివాహానంతరం రాత్రులు ఆమె మేకమీద పడుకుంటున్నందువల్ల శరదాలయంలోని స్త్రీలును, అచ్చటి కొందరు యువకులును అపవాదులుపుట్టించిరని పంతులుగారి స్వీయచరిత్రే తెలుపుతున్నది. ఈసంగతి ఊరిలోనికి పోకినదని, పంతులుగారి శిష్యులైన చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారు 1941 సం॥ లో ప్రకటించిన స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు.

అందువల్ల ఈ విషయమునుగూర్చి లియోనార్డు బహుజాగ్రత్తగా పరిశోధించి తన అభిప్రాయమును వెల్లడించి యుండవలసినదిగాని అతడా పనిచేయలేదు.

ఈ వ్యవహారంలోని ఇంకొక ధర్మ సూక్ష్మమును గూర్చి లియోనార్డు ఆలోచించలేదు. పంతులుగారి ప్రవర్తనను గూర్చి అనుమానాలు వ్యాపించి యున్నందువల్లను, ఆయన నిర్దోషిత్వము కోర్టులో స్థాపించబడనందునను ఆయన పల్లికు రంగము నుండి వైచారిగ వలెనని శ్రీరాములుగారు కోరే కోరిక న్యాయంగానే అన్న

దనే సంగతిని లియోనార్డు గమనించలేదు. బ్రహ్మసమాజ వ్రతమున దర్శింపబడిన కూడా 16-8-1915 లేదీన ప్రకటించిన వ్యాసంలో ఇలాగే కోరివ్వనే సంగతి కూడా లియోనార్డు గమనించలేదు.

ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు రాజమహేంద్రవరంలో పీఠేశలింగం గారిలో పాటు బ్రహ్మ సమాజ నాయకులుగా నుండి పేరు ప్రతిష్ఠలుగల పురవ్రములు. ఆయన 1888 సం॥లో మునిసిపలు కౌన్సిలు కైర్త్యముగా ఎన్నుకొనబడినారు. అప్పు డాయన ఆ ఊరిలో కిరీటంలేని రాజుగా నున్నారని ఆంధ్రదేశీని ప్రభావంగాలు తమ స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు. లక్ష్మీనరసింహంగారు తమకు స్నేహితులని, వారిలో కూడా కౌన్సిలు సుగుణములున్నవని చిల్లపూర్తివారు తమ స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు. అయితే పీఠేశలింగం పంతులుగారు తమ స్వీయ చరిత్రలో ఆయన నొక దుర్మార్గునిగా చిత్రించారు.

రాజమహేంద్రవరం మునిసిపలు రాజకీయంలో లక్ష్మీనరసింహంగారికి ప్రతిపక్షిగా నుండిన న్యాయతి సుద్ధారావుగారు ఆయనను పవర్ణుతుని చెప్పుకొని అనేక దుష్ప్రయత్నాలు చేసేవారని, పీఠేశలింగం పంతులుగారాయన పక్షం వహించి వివేకవ్యనిలో లక్ష్మీనరసింహంగారిని గూర్చి లేనిపోని వ్యంగ్య రచనలు చేసేవారని ప్రభావం పంతులుగారు తమ స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు. పీఠేశలింగంగారికి ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారికి 1881 సం॥ లోనే ఆస్తిక పాతకాల విషయమై అతి ప్రాయ లేదాలు కలిగినవని, బ్రహ్మసమాజములో లక్ష్మీనరసింహంగారు పంతులు గారిలో పోటీనడకం వల్ల తగాదాలు వృద్ధిపైనవని, అది విరోధంగా పరిణమించిన దని లియోనార్డు వ్రాశాడు. లియోనార్డు లక్ష్మీనరసింహంగారికి జీవితమును గూర్చి చాలా వివరాలు వ్రాశాడు. అతడు లక్ష్మీనరసింహంగారు మునిసిపలు రాజకీయాలలో వహించిన ప్రముఖ పాత్రను గూర్చి, న్యాయతి సుద్ధారావుగారు ఆయనను సాధించడానికి ప్రయత్నించిన సంగతిని, పంతులుగారు సుద్ధారావుగారి పక్షము వహించిన సంగతిని గూర్చి కూడా వ్రాశాడు. అయితే పంతులుగారికి లక్ష్మీనరసింహంగారు గారికి జరిగిన కోట్ల వ్యవహారం తాటాడు రికార్డు చొరకనంపవల్ల ఉభయుల మంచి చెడ్డలను పూర్తిగా తర్కించడానికి పీలులేక పోయినదని వ్రాశాడు.

హనుమంతరావు గారనే బ్రహ్మసమాజ ప్రముఖుడు 1907 సం॥లో రాజమహేంద్రవరంలో తెలువింగు కాలేజీ విద్యార్థిగా నుండగా వందేమాతరం ఉద్యమంలో పాల్గొన్నాడు. వీరేశలింగం పంతులు గారికి దీక్షనందున అతనికి విశ్వయమైన విశంతు వివాహమును అప్పటికి షరతులు పెట్టారు. దీనిని గూర్చి తిలకమర్రి లక్ష్మీనరసింహంగారు విమర్శించగా పంతులుగారికి కోపంవచ్చి కొన్నాళ్ళు వారికో మాట్లాడలేదని చిలకమర్తివారు 1932 సం॥లో ప్రకటించిన స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు.

హనుమంతరావుగారి వివాహమును ఆపడానికి గల కారణాలను గురించి వీరేశలింగం పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో అనత్యాలు వ్రాశారని, దీనిని గూర్చి హనుమంతరావుగారే ఐండియా 18-10-1915 లేదిన ధర్మసాధని పత్రికలో వ్రాసి దాని ప్రతిని వారికి పంపినప్పటికి వారు జవాబు వ్రాయలేదని హనుమంతరావు గారిటీ వల 1973 సం॥లో ప్రకటించిన తమ స్వీయ జీవిత సమీక్షలో బయల్పరచారు.

రియోనార్డు 1915 సం॥ నాటి ఈ ధర్మసాధని పత్రికను పరిశీలించలేదు. వీరేశలింగం పంతులుగారి మిత్రులైన శ్రీ జనవరాజుగారి అల్లుడైన శ్రీ దాసు విష్ణు రావు పంతులు గారు 730 Foolscape పేజీల స్వీయచరిత్రను రచించి 1939 సం॥లో దివంగతులైనారు. ఆయన వెలవాడలో సుప్రసిద్ధ వకీలు. మహాకవి దాసు శ్రీరాములుగారి తుమారుడు. ఆ జీవిత చరిత్ర అచ్చుకాలేదు. అందులోని కొన్ని ముఖ్యతాగాలను నేను వ్రాసుకొన్నాను. కొంత భాగము ఇటీవల దాసు శ్రీరాములు గారి వర్ణం నందికలో ముద్రింపబడినది.

ఈ వ్రాతప్రతిలో వీరేశలింగం పంతులుగారి గూర్చిన విశేషాలున్నవి. విష్ణు రావుగారు రాజమహేంద్రవరం కాలేజీలో ఎఫ్. ఏ. చదివినప్పుడు పంతులుగారు తెలుగు పండితులుగా నున్నారు. ఆయన పాఠాలు చెప్పేవారు కారని తమ పుస్తకాల ప్రాజ్ఞలు దిద్దుకునేవారని, సంఘ సంస్కారమును గూర్చి ప్రసంగించేవారని, బల వంతము మీద ఎలాగో ఒక పద్యానికి ప్రతిపదార్థము చెప్పేవారని వ్రాశారు.

వీరేశలింగం పంతులుగారు జరిపించిన మొదటి విశంతు వివాహమును గూర్చిన చిత్రకథను గురించి పంతులుగారు సరిగా వ్రాయలేదు. ఆ విశంతువును

పీఠేశరింగం - పంటగూడలు

పెద్ది చేసుకోడానికి ఎవరూ దొరక్క పోతే పంతులుగారి ముద్రాక్షరాలలో కని చేస్తూ వుండిన గోగుంపాటి శ్రీరాములు గారి తార్య కొన్ని నెలల క్రితం ఒక పిల్ల వానిని కని, చదివోగా ఆ శిశువును పంతులుగారి తార్య పంచబోగివారు. పంతులుగారు ఆ శ్రీరాములుగారి పెదబువ్వని వికంటు వివాహం చేసినారని విష్ణురావు గారు తమ జీవిత చరిత్రలో వ్రాశారు. పంతులుగారి నిపాకను వల్ల శ్రీరాములు గారికి విశాఖపట్నం పోలీసు కార్యాలయంలో గుమాస్తా పని దొరికింది. అయితే పెళ్ళి కూతురు ఆయన చెప్పిన మాట విననందువల్ల పోట్లాటలు వచ్చినవి. పంతులు గారు బిష్టరాజు గమ్మరాజుగారిని పంపి తాత్కాలికంగా పొత్తు చేశారు. చివరకు శ్రీరాములుగారు చరిత్రలేక క్రైస్తవ మతంలో కలిసారు. పంతులుగారి తార్య పెందిన శ్రీరాములుగారి కుమారునికి పీఠేశరింగంగా పేరు పెట్టారు. చివరకతడు వారిని వదిలి వెళ్ళి స్రావ్యకృతం చేసుకొని ఒక నియోగి బ్రాహ్మణ తిస్యను వరించాడని కూడా విష్ణురావుగారు వ్రాశారు.

పీఠేశరింగం పంతులుగారు న్యాయశాస్త్ర సుద్ధాంతాన్ని అమ్ముడైన శేషగిరిరావు గారికిచ్చి పెద్ది చేసిన వికంతువు గుడిపాటి వెంకటరంగం పుత్రుడు. ఆయన గూర్చి వ్రాస్తూ చరిత్రగాలు 1975 సం॥ లో ప్రకటించిన తమ స్వీయ చరిత్రలో పీఠేశరింగంగారు చేసిన వికంతు వివాహాలను గూర్చి వివరించారు. (పుట 61)

“కరణాలయంలో చేరిన వికంతువులను పీఠేశరింగంగారు ఎలా Treat చేసే వారో తెలిపించే కథా మొగుడో మొగుడో అంటూ ఇళ్ళ గుంచి పారిపోయి వచ్చిన ఈ ప్రాంతం పెళ్ళి చేసుకోడానికి ఎవరు వస్తారు వాళ్ళకు ఎక్కడా దిక్కు లేని పీటలు, ఎక్కడా తార్యలు దొరకని దరిద్రులు, ఎందుకూ కొరగాని వాళ్ళు వరుల క్రింద తయారయ్యేవారు. అప్పుడు పీఠేశరింగం గారు పురుష స్వయంవరం ఏర్పాటు చేసేవారు. వారు (అవరులు) ఇష్టపర్చి పిల్లల్ని ఆ ఆదపిల్లలకు ఇష్టమున్నా లేకపోయినా ఆ వరుడికి కట్టి పంపేవారు. అవును; విజయ, కాకపోతే ఆ సంస్కరణ ఉద్యమం ఎట్లా పాగుతుంది? ఆ వరుళ్ళ మొహాలు చూసి ఏ ఆడది అతనితో వివాహానికి ఒప్పుకొంటుంది? అట్లా చూసుకుంటే వస్తూ వున్న యీ ప్రాంతం ఎంతమంది అట్టి పెట్టి పోషించగలరు? ఎంత రయోమయ్యుడైనా దాంట్లో అర్థమేముంది? తక్కిన

పీఠేశలింగంగారి మునిబిడ్డలు

జగద్విదికమే. నా అత్తయ్య అవ్యవస్థ కొద్దీ గొప్ప అపసర న్యూపతి శేషగిరి రావుగారు Widows Home దర్శించి వచ్చారు. ఈమెను చూసి వరించారు. తక్కినదంతా పీఠేశలింగం గారి స్వీయ చరిత్రలో చదవొచ్చు." అని 61 వ పుటలో వ్రాశారు.

పైరా రామకృష్ణయ్యగారు చేసే ధనసహాయంతో ఇల్లు, బంగారునగలు, మొదలైన స్థిరచరాస్తులకు ఆశపడి కొందరు వితంతువులను పెండ్లిచేసుకునేవారు. వాళ్ళవల్ల తమకుకలిగిన దాదలను పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు. పంతులు గారు చేసిన వివాహాలలో కొన్ని ఆ దంపతులమధ్య వచ్చిన తగాదాలవల్ల తగ్గుమైన వనికూడా స్వీయచరిత్రవల్ల తెలుస్తుంది. పంతులుగారి దయకుపాత్రులు కాకపోయినా కామరాజు హనుమంతరావుగారి దంపతులు మూతం ఆచర్యదంపతులుగా ప్రఖ్యాతి వహించారు. ఇదీ పంతులుగారి వితంతు వివాహోద్యమంలోని మంచిచెడ్డల చరిత్ర.

ఇటీవల శ్రీ త్రిపురనేని వెంకటేశ్వరరావుగారు రచించిన "విశ్వదాభిరామ విసురచేసు" అనే గ్రంథంలో చేమనయోగినిగూర్చి వర్ణిస్తూ, ఆంధ్రదేశ ఆధునిక విజ్ఞానవికాసానికి చేమన మూలపురుషుడని, పీఠేశలింగంగారు, గురజాడ అప్పారావు గారు చేమనకు నరిపోలరని వ్రాయగా కావలిలోని కొందరు కమ్యూనిస్టు సాహిత్య వేత్తలకు దాదకలిగిందనీ, అయితే నిష్పక్షపాతంగా ఆలోచిస్తే వెంకటేశ్వరరావు గారు వ్రాసిన మాటయధార్థమని, పీఠేశలింగంగారు, గురజాడ అప్పారావుగారు కట్టమంచి రాచులింగారెడ్డిగారు, రఘుపతి వెంకటరత్నంగారు దోహదం చేసిన విజ్ఞానవికాసము చేమనచేసిన దానివలె పరిశుభ్రమైనదికాదని, వారి రచనలు ఆంగ్ల విద్యాధికులకు, మధ్యతరగతివారికి సంపన్నులకు ఉపయోగించినవేగాని జనసామాన్యానికి గ్రామీణులకు అట్టడుగు కులాలవారి కేమలాలకు తోడ్పడినవి కాదని, ఈ మహనీయులందరూ బ్రిటిషు వారి నాగరికత విజృంభించిన కాలంలో పుట్టి పెరిగి, బ్రిటిష్ వారి వల్ల లాభాలను పొంది పైకి వచ్చిన వారని, బ్రిటిషు ప్రభుత్వ కలిగి, వారి ఏజెంట్లుగా వ్యవహరించినవారని, అంతేగాక పీఠందయా పాశ్చాత్య నాగరికత పైన, వారి నీతి మత ధర్మాలపైన, సంస్కృతి సంప్రదాయాల పైన చాలా మోజు కలిగిన వారని, వారు దోహదము చేసిన విజ్ఞాన వికాసము బ్రిటిష్ సామ్రాజ్య తత్వము వల్ల కలుషితమైన నంకర జాతి విజ్ఞాన వికాసమని కావలిలో

పూర్వము జవహర్‌లాల్‌తో చరిత్రాధ్యయంగా నుండి, విద్యావేత్తలలో మార్క్సిస్టుగా ముద్రపెట్టడై, చరిత్ర పరిశోధకుడు, ఆంగ్లప్రదేశ్ హిస్టారికల్ జర్నల్ సేంపాచకుడు అయిన శ్రీ పట్టాభిరామిరెడ్డిగారు వ్రాశారు. వారింగ్లీషులో వ్రాసిన Compradone renaissance, a bastard child of British Imperialism అనే మాటలలోని కాంప్రదోర్ శబ్దం యొక్క వాడుక కమ్యూనిస్టులలో హెచ్చు. కాంప్రదోర్ బూర్జువజీ అనే పదము వారికి రోజువారీ వాడుక పదము. దాని విశేషార్థం చీనాదేశాన్ని కొల్లగొన్న పాశ్చాత్య దేశాల వారలందించిన రాజ్య తండ్రి చరిత్ర చదివిన వారికి తగుగా తెలియగలదు.

ఇప్పటికి ముప్పై సంవత్సరాలకు పూర్వము నేను బ్రిటిష్ ప్రభుత్వ క్రియగ మనే పెద్ద చరిత్ర గ్రంథము రచించి అందులో వీరేశలింగం ప్రభుత్వంను గూర్చి చర్చించాను గాని అప్పుట్లో నాకి తావము స్ఫురించలేదు. ఆ గ్రంథమిప్పటికిని ముద్రించబడలేదు. ఈ స్థితిలో కాకలాకాయంగా ఈ మధ్య ఒక సంగతి జరిగింది. నా పెద్దకుమారుడైన చిరంజీవి వెంకటరత్నం (అద్యక్షేటు) ఏడువేల రూపాయలు ఖర్చు పెట్టి 1982 సం॥లో సరికొత్తగా ప్రకటింపబడిన ప్రసిద్ధ ఇంగ్లీషు విజ్ఞాన సర్వ స్వము (Encyclopaedia of Britannica) కొన్నాడు. అత్యంత సుందరంగా ముద్రింపబడిన 30 సంపుటలు ఈ నెలలోనే వచ్చినవి. అనారోగ్యం వల్ల నాకు ఓపిక లేకపోయినా మన తెలుగు దేశాన్ని గూర్చి, రాష్రువు గూర్చి, దాహిరా్యాన్ని గూర్చి, మత ధర్మాంశు గూర్చి అందులో ఏమున్నదీ చూడాలనే భూటాటాలంకో పుటలు తిప్పడం ప్రారంభించాను. వీరేశలింగంగారి జీవిత పేరు రెక్కడా రన్పించ లేదు గాని పేరునను గూర్చి మాత్రం రెండు చోట్ల చిన్న చిన్న ప్రశంసలు దినపడి నవి. దీనివల్ల శ్రీ పట్టాభిరామిరెడ్డిగారు వ్రాసిన మాటలనే విజ్ఞాన సర్వస్వము చృవ పడుస్తూ పున్నట్లు నాకు తోచినది.

ఏటువంటివారిలోనైనా కొన్ని తోపాయంటాయి. అంత మాత్రం చేత వారు చేసిన మంచి పనుల విలువ తగ్గిపోదు. ఎవరి జీవితమైనా మంచిచెడ్డలమృతమంగానే పుంటుంది. వారి గొప్పతనమంతా ఆ మంచి చెడ్డల కూడిత తీసివేతలలోనే యిమడి యుంటుంది.

ఇది వీరేశలింగం పంతులుగారి మంచిచెడ్డల సమగ్ర చరిత్ర కాదు. తెలిసి సంర వరకు వ్రాసిన చిన్న గ్రంథము. సమగ్ర చరిత్ర రచన రీతి పునాదిగా నుండ గలదని నా అభిప్రాయం. దీనిని ప్రకటించాలని నా మిత్రుడు బంగోరె నిశ్చయించి ఒక ప్రతిని వ్రాయించుకొని పెళ్ళాడు గాని ముద్రించకుండానే దివంగతుడైనాడు. దీని నివృద్ధుడు మా ఉదయంకు మిత్రుడైన శ్రీ త్రిపురనేని వెంకటేశ్వరరావుగారు ఆ ముద్రణాధారం వహించారు.

పంతంలంగారిపై సుబ్రహ్మణ్యభారతి వ్యంగ్యరచన

సుబ్రహ్మణ్య భారతి భారతభారతి నారాధించి తాహు వారివలె చుహా కవిగా కీర్తనంపాదించిన అదునిక తమిళకవి. ఆయన 1882 డిసెంబరు 11 వ తేదీన తమిళనాడు తిరునల్వేలి జిల్లాలోని ఎట్టియాపురంలో జన్మించినాడు. 1921 డిసెంబరు 11 వ తేదీన చెన్నపట్టణములో దివంగతుడైనాడు.

దక్షిణదేశములో తెలుగు నాయకులు స్థాపించిన రాజ్యాలలో ఎట్టియాపురంలో సంస్థాన మొకటి. ఈరాజవంశం మూలపురుషుడు తెలుగు నాయకుడైన ఎట్టిప్ప నాయకుడు. ఎట్టియాపురం తమిళనాడులో తెలుగు సంస్కృతి కేంద్రాలలో ఒకటి. ఈ సంస్థానమువారు అనేక తెలుగు కవులను పోషించారు. సుబ్బరామచీక్షితులుగాలు తెలుగులో రచించిన “సంగీత సంప్రదాయ ప్రచరిని” అనే ఉద్గ్రంథమును ఈ సంస్థానమువారు చాలాకాలముక్రిందట ముద్రించారు. ఇటీవల ఆంధ్ర సంగీత-నాటక ఆకాదమీవారు దాని పునర్ముద్రణ చేశారు. అందులో పేర్కొన్న పుమారు సూరు మంది వాగ్గేయకారులలో తొంబదిమంది తెలుగువారు. కొందరు తెలుగు అధిమానించిన అరవలు. ఈ దీక్షితులవారు మన కవిత్వయమువారి మహాభారతాన్ని అరవములోనికి అనువదించారు. తమిళదేశంలో తెలుగువారు చాలామంది వున్నారు. అరవ వారికి తెలుగుకృతులపై అధిమానం. ఎట్టియాపురంలో జుట్టిపెరిగిన సుబ్రహ్మణ్య భారతికి తెలుగువచ్చును. ఆయనకు అరవభాషపైన ఆంధ్రులపైన చాలాప్రేమ. ఆయన తన రచనలలో త్యాగరాజును, పోరన్నగారిని కీర్తించాడు.

1917 సంవత్సరం జూన్ 1 వ తేదీన నెల్లూరులో జరిగిన ఆంధ్రమహాసభ విశేషములనుగూర్చి వ్రాసినాడు. భారతి ఆంధ్రుల రాజనీతి, సంగీత సాహిత్యనాట్య కళల ప్రభావము, అరవమునకు తెలుగునకుగల సన్నిహిత సంబంధాలు వివరించాడు. భారతి గొప్పదేశభక్తుడు. “ఇది వేదశాస్త్రాలు వెలసిన పుణ్యభూమి. మహా ఋషులకు మహావీరులకు జన్మభూమి. వారి సంకల్పివారము చునము, జాతి మరతుల భాషాభేదాలేమీ లేకుండా ఇక్కడివారందరు భారతీయులే” అని ఉద్ఘోషించారు.

తారతి 1904-5 సంవత్సరములో "స్వదేశ మిత్రం" సహాయ సంపాదకుడుగా నున్నాడు. "పంచేమాతరం" జాతీయోద్యమంలో పాల్గొన్నందున బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారి ఆగ్రహానికి గురియై తారతి 1908 నుండి 1918 సంవత్సరమువరకు పాండిచేరిలో తంబాచుకొనవలసివచ్చినది.

తారతి రచించిన పాటలు, పద్యాలు, కవితలు, వ్యాసాలు రసజ్ఞుల మన్ననల నందినవి. ఆయన పూర్తిచేయకుండా చనిపోయిన రచన "చంద్రిక కథ" అనే నవల. ఇందులో పీఠేశరింగంగాడు జరిపించిన రెండు వివాహములును వ్యంగ్యంగా చిత్రించబడడం గొప్ప విశేషము.

జాతి కుల మత భాషాభేదము లేకుండా అందరూ భారతీయులే- అనేసంగతి చూటలో సరిపెట్టకుండా తన జీవితములో అచరణలో పెట్టిన భార్యలూరును తారతి. ఆయన వర్ణాశ్రమ భ్రష్టును విడనాడి యజ్ఞాపీఠము రిసివేసి అన్నిజాతులవారిలో కిరిసి రోజునముచేసిన ధైర్యశాలి. వర్తాంతర వివాహములు సమర్పించాడు. మాలవియాజీవరెనే సర్వజనులకు గాయత్రి మంత్రమును ఉపదేశించాడు.

"చంద్రిక కథ"లో పేలాంగుడి ఆగ్రహారంలో భూకంపం వచ్చి చాలా మంది మరణిస్తారు. బ్రిటిష్ బయట పడిన వారిలో చిన్నతనములో వికలంబుడైన 20 సంవత్సరముల యాడుగం వికలాక్షి, అమె అన్న బాతుడు మూడేండ్ల చంద్రిక దిక్కులేవి వారైనారు. వికలాక్షి ఆ పాపను పోషించడానికి దిశమెత్తుచుంది. తాను మళ్ళీ వివాహం చేసుకుంటే ఈ దుఃస్థితి తొలగి పోయిందని తలచి అమె చెన్న పట్నం వచ్చి "స్వదేశ మిత్రం" పత్రికాధిపతి, కాంగ్రెసు నాయకుడు, సంఘ సంస్కర్తయైన జి. స్వరహృదయ అయ్యలగారిని ఆశ్రయిస్తుంది. ఆయన అమెకు లక్షమె సూచి చూపాచురిచ్చి పీఠేశరింగంగానికి ఉత్తరము వ్రాసియిస్తాడు. వికలాక్షి రాజమహేంద్రవరం వెళుతుంది. పంతులుగారు ఆపుటికే చెన్నపట్నం వస్తారు. అమె తిరిగి వచ్చి పంతులుగారిని దర్శిస్తుంది. ఆయన, భార్య అమెను ఆవరించి తగిన వచని చూచి వివాహం జరిపిస్తామని వ్యాసం చేస్తాడు.

పీఠేశరింగంగారి భార్య రాజ్యలక్ష్మమ్మగారి అనుభూతి దాంపత్యము, అమెకు పంటలోగల నేర్పు తారతి వర్ణించాడు.

రెలుగుడేశంలో పని చేసి ప్రస్తుతం తంజావూరులో డెప్యూటీ కలెక్టరుగా నున్న గోపాలయ్యంగాడు పీఠేశరింగముగారికి స్నేహితుడు. ఆయనకు భార్య వియోగం కలిగింది. వడివయస్సులో నున్నాడు. పురుడ్రూపి. వికలాక్షిని ఆయనకు

వివాహం చేస్తే బాగుంటుందని రాజ్యలక్ష్మమ్మగా రంటారు. అతడు మాంసం తింటాడు, తాగుబోతు; తాగుబోతులో ఎన్నిమంచి గుణాలున్నా అవన్నీ క్వరలోనే నాశనమవుతాయి, చారి బోగభాగ్యాలు, నీరి సంపదలు క్షీణించిపోతాయి అని పంతులుగారంటారు. ఆయన దుర్వ్యసనాలను నేను మాన్పించ గలననే దైత్యము వున్నదని విశాలాక్షి అంటుంది. ఇంట్లో గోపాలయ్యంగారే బండి దిగురారు. ఆయనకు పంతులుగారింటనే బస, భోజనము ఏర్పాటు చేస్తారు. విశాలాక్షి రాజ్యలక్ష్మమ్మ గారికి వంటలో సహాయం చేయడానికి లోపలికి వెళుతుంది. మినాక్షి అనే పనిమనిషి విశాలాక్షి మేనకోడలైన చంద్రికను చొట్టో లకిస్తూ వుంటుంది. చంద్రిక ముచ్చటగా చూట్టాడుటండి, పాడుతుంది. విశాలాక్షి భారతిగారి 'సందదారి' అనే అభిప్రాయ గేయం ఆలపిస్తుంది. గోపాలయ్యంగారికి పీఠేకలింగముగాట విశాలాక్షి కథ చెప్పి వివాహం చేసుకోమని అంటారు. గోపాలయ్యరు పనిమనిషి మీద కన్నుచేస్తారు మొదట. అమెయే విశాలాక్షి అనుకుంటాడు. భోజనాల దగ్గర విశాలాక్షిని చూపించి అమె గుణగణాలను విరిచి అమె చేసిన దుచిగల వంటను మెచ్చుకుంటూ పంతులుగా రామెను వివాహం చేసికోమని అయ్యంగారిని కోరినా, అతడు విశాలాక్షిని ఎగాదిగా చూసి అమె అందమయినదే అయినా గుణవతియే యైన ప్రౌఢున్న రాను చూసిన పని మనిషి మీదనే తనకు ప్రేమ కుదిరి యున్నదని, అమెనే పెండ్లి చేసి కొంటానని అంటారు; అంతట సంభాషణ ఇలా సాగుతుంది.

పంతులుగారు : ప్రేమా! పిండాకూడ? పనిమనిషి యెక్కడ, పెళ్ళి యెక్కడ? జరిగేసినేనా యిది? మీరు పనిమనిషి నెట్లా పెండ్లాడుతారు? ప్రజలేమనుకుంటారు? మీకు చిత్తదాంచల్యము కలిగినదనుకొంటున్నా? మిగిలినవం తగ్గిపోతూ?

గోపాలయ్యంగారు : ఇట్లంటునుకునేదే అనుకుంటారు. నా పువ్వోగం పోడుకదా? ఒకజాతివారిం కొకజాతివారిని వివాహం చేసుకోవడదని నిషేధం లేదుకదా?

పంతులుగారు : ఆసంగతి నాకు తెలుసుగాని మామిత్రులు, తోచి యువ్వోగులూ మిమ్మల్ని నీచంగా చూస్తారు. మీరు పనిమనిషిని వివాహ మారదదం నాకిష్టంలేదు. జనుల అపవాదులు లెక్కచేయకుండా మన మనస్సాక్షికి తోచినట్లు నడవడము ధర్మమని నేనూ అంగీకరిసానుగాని ఈమె వివాహము యుక్తముకాదనడానికి

ఇంకా చాలా కాలములున్నాయి. ఆ పనిమనిషికి కిందిత్రుహవా విద్యాగంధంలేదు. విద్యలేకపోవడమేగాక ఉత్తమకులజాలై న కన్యకలకుందే సంప్రదాయము, నాగరికత, ఆచార వ్యవహారాలూ పేళ్ళకుందవు. పీటన్నింటినీ ఆలోచిస్తే అఅమ్మాయిని మరుచేపట్టడం లగనిసనే అని తోస్తుంది.

అయ్యంగారు : నాలో ఒకసంవత్సరము కాపురము చేసేటప్పటికి అన్నీ చక్కబడతాయి. ప్రేమఅనేది ముఖ్యం.

పంతులుగారు : ఈమూటలు ప్రపంచక్షానంలేని పనులనుగేళ్ళ కుబ్జవామి చెప్పే మాటలు. ప్రేమఅనేది మూర్ఖాళ్ళముచ్చట. కొత్తకనంపోగానే ప్రేమ మూయుచువుంటుంది. ఉన్నతమైన విద్యాబుద్ధులచేత సచ్చలంలేదే చంపులమివ్వ వచ్చుచే. అన్యోన్యసురాగమ చిరస్థాయిగా వుంటుంది.

అయ్యంగారికి మూటలు తలచెక్కిలేదు. అయ్యంగారికి పనిమనిషిమీద చివరి గిన వ్యామోహాన్ని పోగొట్టడానికి పంతులుగారు సరిల విచారా ప్రయత్నించారు, నాని లాభంలేనిదోయింది. అంతట పంతులుగారు అయ్యంగారి కోరిక చెల్లించడానికి అంగీకరిస్తారు.

అయ్యంగారు ఈ పనిమనిషి ఎక్కిడికని పంతులుగారిని అడగగా, పేంటలా వలం నాయుడుగారిదే బ్రహ్మసమాజ ముద్రుడు పంపించాడని, అయినను తీసుకున్నంటే ఈమెసంగతి హార్తిగా వెలుస్తోందని అన్నారు. అంతట అయ్యంగారి ప్రార్థనపైన వీరేశలింగముగారు నాయుడుగారింటికి రంగురాని చెప్పారు. ఈ పనిమనిషి యాదవకులానికి చెందినదని, పక్కపిరిలోనున్న నుబ్బసామికోనలో కూచుని నాయుడుగారు చెప్పారు. అయ్యంగారి కోరిక నాయుడుగారికి చెప్పగా పిరందూరి చిలిసి కోనలోలో ముట్టాడడానికి అతని ఇంటికి వెడతారు. తనపిల్లను బ్రాహ్మణుని దిచ్చి పెండ్లిచేస్తే ఏమిహాసం వస్తుందోనని కోనాడు సంభేషిస్తాడు. అయితే అయ్యంగారు దబ్బులంబాకని, పీట కావలసినంత నామ్మస్తారని చెప్పేసరికి అతడు మెత్తబడతాడు. అయ్యంగారరచికి మూడుపేం రూపాయల విస్తానంటాడు. కోనాడు ఒప్పుకుంటాడు. మనాకివారా పెళ్ళికి అంగీకరిస్తుంది. ఆవారంలోనే వారిద్దరూ బ్రహ్మసమాజంలో చేరతారు. చెన్నపట్టణంలోని బ్రహ్మసమాజ మండలంలో వీరికి వివాహం జరుగుతుంది. పంతులుగారు ఈ వివాహసందర్భంలో వారంరోజులు తీరు బదిలేకుండా వున్నందువల్ల విశాఖాషి పెళ్ళిసంగతి ఆలోచించడానికి అవకాశంలేదు.

ఈ కథా సంవివాహంలో కొన్ని అసందర్భములు బుద్ధివి. త్రాగుబోలైన గోపాలయ్యంగారూ పీఠేళరింగంగారూ స్నేహం చేశారనే సంగతి వారి నెరిగున్న వారెవ్వరూ నమ్మరు. వారి స్నేహంసంగతి వాదాఅయ్యంగారూచేసిన సంభాషణలో చాలావిచిత్రంగా నడిచింది. పంతులుగారు నాయుడుగారింటికి కోనారు ఇంటికి వెళ్ళి మాట్లాడడముకూడా చాలా ఆశ్చర్యకరమైన సంగతి. కోనారులో మాట్లాడి పెళ్ళిచేరము కుదర్చడము డబ్బు ఇప్పించడము పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో, ప్రహసనములలో, ఉపన్యాసాలలో వ్రాసిన సిద్ధాంతాలకు, దోచించిన నీతిధర్మాలకు విరుద్ధమైన సంగతి.

ధారతిగారు ఇలాంటి వ్యంగ్య చిత్రణము నెందుకు చేశారు? దీనికేమైనా పూర్వరంగమున్నదా? అని ఏమర్కులు పరిశోధన చేయవలసివున్నది. 1973 సంవత్సరములో 'చంద్రికకథ'ను ప్రకటించిన (శ్రీ) బంగోరెగాట, దానిలో ఉపాధ్యక్షములు వ్రాసిన శ్రీ కె. వి. రమణారెడ్డిగారు, శ్రీచల్లా రాధాకృష్ణశర్మగారు ఈ విషయమును పరిశీలించినట్లులేదనుకొన్నాను. కాని వారనలు దానిని పంతులు గారిపై వ్యంగ్యరచనగా గ్రహించనేలేదు.

బంగోరెగాట నాకీ పుస్తకము సంపించి దీనిని గూర్చి నా అభిప్రాయమివ్వని కోరారు. అందులో నాకు తెలిసిన సంగతులను బట్టి ఈ కథను ధారతిగారు రాయడంలో పీఠేళరింగంగారిని గూర్చి వారికి అంతమంచి అభిప్రాయంలేదని దానికి కొన్ని కారణాలు చెప్పాను. ఈ కథలోని వివాహం కక్కురితి వివాహం కదా! అలాగే ఇందులోని ఉపాధ్యక్షులనూ కూడా ఒక కక్కురితి వివాహమే. పీటిని పంతులు గారు జరిపించడము కక్కురితి పనికదా!

విశాలాక్షి

పీఠేళరింగము పంతులుగారు ఆయ్యంగారికి పనిమనిషికి వివాహం జరిపించే సందర్భంలో వారంలోజరిపాటు హిమితి తిరగకుండా వుంటారు. అటు లేకుంటే నీ వివాహం సంగతి ఆలోచిస్తామని రాజ్యలక్ష్యమ్యుగారు చెప్పగా విశాలాక్షి చెన్నపట్నంలో వారి బంధువు లింటికి వెళ్ళింది. ఇంటి యజమాని అయిన చెరచ దానికి ప్రయత్నించి విఫలపడుతాడు. ఆమె ఇంకొక బంధువు ఇంటికి వెళుతుంది. ఆ ఇంటి యజమాని మిత్రులు వ్యాపారి. ఆయనకు పేదాంతం అంటే ఇష్టం. అక్కడికి ఒక బాల సన్యాసి వస్తాడు. అతడు మంచి రూపసి. చాలా తెలివైనవాడు. అతడు జీవన్ముక్తి అనే విషయాన్ని గూర్చి ఉపన్యసిస్తాడు. విశాలాక్షి వింటుంది. అతడి కామెను వివాహమాడవలెనని కోరిక కలుగుతుంది. ఆమె కూడా అంగీక

రిస్తుంది. అతడు తన కాషాయాంబరాలను తీసివేసి చలువబట్టలు వరిస్తాడు. విశ్వనాథ శర్మ అనే పూర్వాశ్రమం పేరు వహిస్తాడు. వారుభయూ చంద్రిక సహితంగా పీఠేశలింగము పంతులుగారి ఇంటికి వెళ్ళి జరిగిన సంగతి అంతా చెప్పి రమణు వివాహం చేయమని కోరతారు. ఆ దీనజనోద్ధారకులైన దంపతులకు ఆవరణిరానంద పునది. అంతా దైవ సంకల్పం, మన మొకటి తలుస్తే దేవుడు మన మంచికే వేరొ కటి తలుస్తాడు అని నిండు చునస్సుతో పంతులుగారు భగవంతుణ్ణి స్మరిస్తారు. తరు వాత పంతులుగారే విశ్వనాథశర్మను విశాలాక్షిని బ్రహ్మ సమాజంలో చేర్చిస్తారు. గోపాలయ్యంగారి వివాహమైన రెండు వారాలకే మద్రాసు బ్రహ్మసమాజాలయంలోనే సమాజ విధుల ప్రారంభం విశాలాక్షి విశ్వనాథశర్మల వివాహం వైభవంగా జరుగు తుంది. వారు చంద్రికతో కలిసి కొంత కాలం సుఖంగా జీవిస్తారు తరువాత శర్మకు మత్రిద్రమ కలుగుతుంది. భార్యగారు ఈ జట్టును గూర్చి, చైత్యుల చర్యలను గూర్చి చిట్రంగా వర్ణిస్తారు. ఇంతలో భారతిగారు కథను అసంపూర్ణంగా వదిలిపోతారు.

భారతిగారు పీఠేశలింగముగారి విలంబ వివాహ ఉద్యమం, సంఘ సంస్కార ఉద్యమాన్ని గురించి చెప్పుకునే వుద్దేశంతో ఈ చుట్టలను చిత్రించారా లేక హాళన చేయడానికి చిత్రించారా అనేది గొప్ప సమస్య. దీని వెనుక ఒక పూర్వరంగ మున్నది.

వందేమాతరం : ఛారిత్ర - వీరేశలింగం

ఛారిత్రాగారి సిద్ధాంతాలకు వీరేశలింగముగారి సిద్ధాంతాలకు చూస్తే ముఖ్యతరతరతరమయ్యి వున్నది. అసలు వారి భృత్యులారే చేరు. వారి చిత్తవృత్తులు వేరు. ఛారిత్రాగారు తీవ్ర జాతీయవాది. వీరేశలింగముగారు బ్రిటిషు ప్రభు భక్తుడు. ఛారిత్రాగారు వందేమాతరం ఉద్యమంలో మునిగి రేలి ప్రభుత్వం వారి ఆగ్రహానికి గురియై, 1908 సంవత్సరము నుండి పాండుచేరిలో కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. వీరేశలింగముగారు ప్రభుత్వంవారి మెప్పుకోసం వందేమాతరం ఉద్యమాన్ని తీవ్రంగా అందించి ప్రభుత్వమును దిక్కురించిన వారిని ప్రత్యక్షంగాను పరోక్షంగానూ గర్హించారు వారికి 1893 నాటికి "రావుబహదూర్" బిరుదు వచ్చినది. వంగ రాష్ట్ర విభజన సంవత్సరంలో ప్రారంభమైన వందేమాతరం ఉద్యమంలో బ్రిటిష్ వస్తు బహిష్కారము స్వదేశీ (వస్త్రావయోగ) వ్రతము ముఖ్య ప్రణాళికయైనది. ఈ ఉద్యమం 1905 సంవత్సరము నాటికి దేశవ్యాప్తమైన జాతీయోద్యమమైనది. దీనిని అణచడానికి ప్రభుత్వం అనేక చర్యలు జరపసాగినది.

ఈ ఉద్యమం విద్యార్థులలో, విద్యార్థులలో సంచలనం కలిగించినది. ఆ సమయంలో చెన్నపట్టణంలో ఎం. ఐ. చమపురున్న గాడిచర్ల హరినర్సోత్తమ రావుగారు, ఎఫ్. ఎల్. చమపురున్న కొమర్రాజు వెంకట లక్ష్మణరావుగారు, వి.ఎల్. చమపురున్న అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావుగారు చెన్నపట్టణం తిరువళ్ళూరు వీధిలో ఒక మహాసభ జరపడానికి పూనుకొన్నారు. అప్పుడు "స్వదేశీ ముద్రన్" అనే తమిళ పత్రికాధిపతి, ప్రసిద్ధ కాంగ్రెసు నాయకుడైన జి. సుబ్రహ్మణ్యం అయ్యబగారిని ఆ సభకు అధ్యక్షత వహించమని కోరడానికి వెళ్ళారు. అప్పుడా పత్రికకు సహాయ సంపాదకుడైన సుబ్రహ్మణ్య ఛారిత్రాగారు వారి నాదరించి అయ్యబగారికి నిఘానము చేయగా, ఆయన అధ్యక్షత వహించారు. సభ జయప్రసంగా జరిగింది. ఈ సంగతి కాళేశ్వరరావుగారి జీవితచరిత్రలో వ్రాశారు.

"వందేమాతరం" ఉద్యమం క్రమక్రమంగా తీవ్రరూపం తాల్చినది. దానిని అణచడానికి ప్రభుత్వంవారు వంగరాష్ట్రంలో తీవ్రతర నిర్బంధ శాసనాలను ప్రయోగించారు. 1907 సం॥ ఏప్రిల్ లో పూర్వం బ్రహ్మసమాజం నాయకుడుగా నుండిన

విపిన చంద్రపాలుగారు వందేమాతరం ఉద్యమ ప్రచారం చేయడానికి ఆంధ్రదేశంలో పర్యటించడానికి వచ్చి రాజమండ్రి, కాకినాడ, బెజవాడ, బుడదు మొదలైన వట్టణాలకు వెళ్ళి తీవ్రమైన ఉపన్యాసాలను చేశారు. అంతట దేశంలో ఆ ఉద్యమం అగ్ని హోత్రంలాగ వ్యాపించినది.

రాజమహేంద్ర వరంలోని అద్భుత కాలేజీకి, త్రైనింగు కాలేజీకి మార్కు హంటరు అనే దొర పిన్నిపాలుగా ఉన్నాడు. అతడు విద్యార్థుల నీయుద్యమములో పాల్గొన వద్దని కాపించాడు. విద్యార్థులను నను దిక్కరించారు. అంతట ఆయన విద్యార్థి నాయకులను, విద్యార్థులను వెళ్ళగొట్టి శిక్షించాడు. అందులో త్రైనింగు కాలేజీ విద్యార్థియైన గాడిచర్ల హరినర్సయ్య తమరావు గారొకరు. పీఠేళలింగముగారికి శిష్యులుగా నుండి బ్రహ్మ సమాజంలో పని చేస్తూ వున్న కామ రాజు హనుమంతరావుగారు, మరి ఇద్దరు యువకులు కూడా వున్నారు. పీఠేళి ప్రభుత్వోద్యోగా లివ్వ కూడదని ప్రభుత్వ ఉత్తరువులు వచ్చాయి.

పీఠేళలింగముగారు బ్రిటిషు ప్రభుత్వ భక్తుడు. వందేమాతరం వ్యవస్థానికి వ్యతిరేకి. దానిని చాలా తీవ్రంగా విమర్శించారు. తమ శిష్యుడైన హనుమంతరావు గారు ఉద్యమంలో పాల్గొన్నందుకు ఆయనకు నిశ్చయమైన వివాహాన్ని ఆపివేసి శిక్షించారు. తమ “స్వీయ చరిత్ర”లో వందేమాతరం ఉద్యమంలో పాల్గొన్న వారిని డూషించారు. ముఖ్యంగా గాడిచర్ల హరినర్సయ్య తమరావుగారిని, బోడి నారాయణరావు గారిని తులనాడినారు.

ఈ స్థితిలో హరినర్సయ్య తమరావుగారు బెజవాడలో ప్రకటిస్తూ వున్న “స్వరాజ్య” అనే పత్రికలో దక్షిణ దేశంలో దేశభక్తుడైన చిదంబరం పిళ్లెగారిని వట్టకున్న సంవర్సంలో జరిగిన అల్లరి సంవర్సంలో దొరల హతక చర్యలను విమర్శిస్తూ వ్రాసినందుకు ప్రభుత్వము వారాయనపైన, బోడి నారాయణరావుగారిపైన ‘రాజద్రోహ’ నేరానికి కేసు దాఖలు చేశారు. ఇంగ్లీషు వారు ముగ్గురు భారతీయులను కార్చి చంపిన ఆ విషయాన్ని విమర్శిస్తూ వ్రాసిన వ్యాసం బ్రిటిష్ రాజద్రోహ పూరితమైనదని కేసు బనాయించారు. అందులో పీఠేళలింగముగారు ప్రభుత్వం తరపున సాక్ష్య మిచ్చిరి. దాని పైన హరినర్సయ్య తమరావు గారికి, నారాయణరావుగారికి శిక్షపడింది. Leonard: Veeresalingam. P. 345. Govt of India. Telegra

పంజాబ్ పరిశీలన

గమనము Chief Secretary to the Govt of Madras G.O. Home Department - 13 Nov. 1908. Home (Political) Proceedings No: 109 - May 1909. India office Library. సాక్షాత్తులైన తెలుగు (పార్టీవాదులు) హరినర్సయ్య తమరావుగారికి ఆరునెలలు పది వైదు, బోర్డు నాయకులరావుగారికి తొమ్మిదెలలు కలిపి 44 విధించారు. ప్రభుత్వంవారు అప్పటి చేయగా హైకోర్టు హరినర్సయ్య తమరావుగారి 44 మూడు సంవత్సరములకు పెంపు చేశారు. ఆకాలంలో రాజకీయ వైదింను వైదులో చాలా దాదలు పెట్టేవారు. ఆయన ఆ దాదలన్నీ వదలారు. నర్సయ్య తమరావుగారికి "స్వరాజ్య" పత్రిక నిర్వహణ విషయంలో పింగళి లక్ష్మీనారాయణగారు వ్రాసిన వుత్తరాలు పోలీసువారికి చొరికినవి. ఆయన పాండిచేరికి వరాటి అయి జార్జిచక్రవర్తి పట్టాభిషేక సందర్భాన ప్రకటించిన amnesty క్రింద మరల 1912 సంవత్సరములో తిరిగి వచ్చారు. పాండిచేరిలో ప్రవాసంలో వున్న గాడిచర్లవారివల్ల అక్కడే ప్రవాసం గడపిన తారతిగారు పిరేళలింగంగారి సంగతులన్నీ వినియుంటారు.

పిరేళలింగం పంతులుగారు గాడిచర్ల వారిపై తెల్లచొరతనం తెచ్చిన రాజ ద్రోహనేరవిచారణ సంగతిని- ఆ విచారణలో పంతులుగారికి మంచి ప్లేహితు దుగా తమ సంస్కరణోద్యమమునకు ద్రవ్య సహాయము కూడాచేస్తూ వచ్చిన సమర్థి రంగయ్య పెట్టిగారు . పుద్రాసు నుండి బందరు వచ్చి సాక్ష్యము చెప్పి తిరిగి వెళ్ళు దుండగా జరిగిన రైలు ప్రమాదములో చనిపోయినట్టి సంగతిని వ్రాశారు గాని, రంగయ్య పెట్టిగారి వలెనే తామున్నూ ఆ కేసులో సాక్ష్యమిచ్చిన దారిశ్రాంత్యమైన సంగతిని మాత్రం స్వీయ చరిత్రలో వ్రాయకుండా చాచివేశారు.

• చెన్నపురి క్రైస్తవ కళాశాలలో గణిత శాస్త్రోపన్యాసకులు,
కె. భాషా పర్యవేక్షకులు.

వీరేశలింగంగారి ప్యభావం

వీరేశలింగం పంతులుగారు చాలా తెలివైనవారు. కాము తెలివైన వారమనే అహంభావం కలవారు. అయితే, పైకి మాత్రం చాలా అనమానమైన ప్రవృత్త చూపించేవారు. తనలో పనిచేసిన వారి లోపాలు నహించేవారుకాదు. వారు సరిలో పని చేయకపోతే చాలా కోపగించేవారు. ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ పంతులుగారు 1906 వ సంవత్సరంలో ఆయనతో కలిసి పనిచేద్దామని రాజమండ్రి నకుటుంబముగా వెళ్ళి, ఆయనతో సరిపడక, తిరిగి గుంటూరు వెళ్ళిపోయారు. (లియోనార్డు "వీరేశలింగం") ఆయనతో పని చేసే వారిని పంతులుగారు చాలా చురుకైనగా చూసేవారు. ఎవరి పని వారికి నచ్చేది కాదు. పంతులుగారు ఇతరులను గూర్చి చాలా చురుకైనగా మాట్లాడేవారు. "స్వీయ చరిత్ర"లో చాలా మందిని గూర్చి హేళనగా, వెలకారంగా కూడా వ్రాశారు. (ఉదా: ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు.)

వీరేశలింగముగారు కార్యసాధన కోసం మాయోపాయాలుగాని దౌర్జన్యాలు గాని చేయించడానికి వెనుదీసేవారు కాదు. ఆయన గొప్ప లోతుడు.

వీరేశలింగముగారు మంచి విద్వాంసుడు. మంచి జ్ఞాపకశక్తి గలవాడు. మంచి రచయిత. ఆయన తన తోడి వారందరిలోకి గొప్పవాడ ననిపించుకోవాలనే తపన, ప్రబలమైన కీర్తి కాంక్ష కలవారు. ఎవరైనా ఏదైనాచేస్తే దానిని వారికన్న బాగాచేసి చూపించాలనే భావం (ambition) కలవాడు. ఆయనలో ఉపజ్ఞత (originality) కొరవడినా ఎవరైనా ఒక కొత్త సాహిత్య ప్రక్రియ, ఒక సంస్కార ప్రయత్నము ఆరంభించుట చూడగానే తాను దానిని అనుకరించి వాని కన్న బాగా చేసి చూపి వారిని మరపించి అకీర్తినివారే పొందేవారు. ఈ గుణము ఆయనలో మొదటి నుండి చివరదాకా వుండేది. ఆయన ఒకరి మాట వినేవారు కాదు. తన మాటకు ఎదురు చెప్పినవారిని నహించేవారు కాదు.

ఆయన చాలా పట్టుదల గలవాడు. ఏదైనా కార్యం తలపెట్టితే దానినిసాధించ దానికి తన ధనమును శక్తిని పూర్తిగా వినియోగించడానికి వెనుదీసేవారు కాదు. మంచి దైర్య సాహసాలతో కార్యసాధన చేసేవాడు. అందుకు సామ దాన ధన

దండోపాయాలను అన్నింటిని ఉపయోగించేవాడు. ఆయన “స్వీయ చరిత్ర”లో ఆయన ప్రతిపక్షిలను పొందించిన పద్ధతులు చక్కగా కవచదళాయి. తానెంతో నీతి పరుడనని, నత్యవ్రతుడనని, పాపవీరి కలవాడనని పైకి చెప్పినా, కార్యపాధన కోసం ఏదైనా చేసేవాడని తెలుస్తుంది.

“స్వీయ చరిత్ర” మొదటి భాగం పీఠికలో “పనిచేసి చూపవలయు నన్న దింతయే కాని నన్ను గూర్చి నేను చెప్పుకోవలయు నన్న యభిలాష మొదటి నుండియు నాకంతగా లేకుండెను. తన్ను గూర్చి తాను వ్రాసికొనునప్పు డీశ్వర ముఖము జూచి నత్యమునే చెప్ప జూచినను నమకాలపు వారది యాత్మస్తుతిగానో పరనిందగానో చేకొని యన్యథా తావింప వచ్చును” అని వ్రాశారు గాని పంతులుగారు, పలుసందర్భాలలో కక్కుర్తి వసులు చేసేవారు.

లియోనార్డు మడింపులో

లియోనార్డును చదవగా పంతులుగారి “స్వీయ చరిత్ర” లోను, వారిని గూర్చి ఇంత వరికు రచింపబడిన గ్రంథాలలోను అనేక అంశాలు అతిశయోక్తుల కోసం, అసత్యములకోసం విండియున్నవని స్పష్టపడుతున్నది. తమ స్వీయ చరిత్రలో తమ జీవిత వృత్తాంతాన్ని ‘వీరేశలింగంగారు తమ స్వంత భృక్పథం’లో గ్రంథస్థం చేశారు.

ఆయన తమ మహదాళయాలు పూర్తిగా సవరిత చెంకని ఒక మహాపురుషునిగా తమ్ము తాము చిత్రిండుకొన్నాడు. (పుట 270) సంఘ సంస్కరణలో ఇతర సంస్కర్తలకోసం తమ ప్రత్యర్థులకోసం తమకు గల సంబంధాలను గురించి, తాము చేసిన కార్యపాధనను గూర్చి వివరించారు. శ్రీ పునర్వివాహ యుక్యమ మంతా కేవలము తమ స్వంత దివ్యాభిప్రాయము (Inspiration) వల్లనే ఆరంభమై తమ మార్గ దర్శకత్వము క్రిందనే కొనసాగినదని, విద్యాభివృద్ధి కృషి, మత-సంఘ సంస్కరణ కృషి, ప్రత్యేక సంస్థల స్థాపనము- అన్నీ తమకు తాముగా ప్రారంభించినామని, కొనసాగించినామని, ఇదంతా కేవలము దైవసంకల్పముతోనే జరిగిందినామని ‘స్వీయ చరిత్ర’లో వ్రాసుకొన్నారు. (పుట 270) తాము స్వకర్త వల్ల, స్వయం కృషి వల్లనే పైకి వచ్చినామని, తమ గొప్పతనమును, నాయకత్వమును ఇతరులు వెంటనే గ్రహింపలేక పోయినా మొదటి నుండి ప్రవర్తించువుతూనే వున్నదని, దురదృష్టవశాత్తూ, మూఢత్వమును ప్రతిఘటించిన తమ విశిష్ట వ్యక్తిత్వమును

గూర్చి వీరేశలింగముగారు పేర్కొన్నారు. తమ వ్యక్తిగతమైన కృషిని గూర్చి పంతులుగారు మాటిమాటికి నొక్కి చెప్పుతాడు. ఇతరులు తమకు తోడ్పడక పోవటం అలా వుండగా తమ పనికి అడ్డుగా వుండేవారని వ్రాయడమే అహం భావ పరిశం. (పుటలు 367-372)

వీరేశలింగముగారు తమ స్నేహితులను గురించి, తమ తోడి కార్యకర్తలను గురించి చాలా తేలికగా వ్రాస్తారు. బసవరాజు గవారాజుగారివలె తమకు దాసాను దాసులైన వారిని గూర్చి తప్ప ఇతరులను గూర్చి ఏ విధంగానూ ప్రశంసించరు వారి పనిపాటులు నిరసిస్తారు. స్నేహితులను విరోధులను గూర్చి ఆయన చేసే చిత్రణము అతి విచిత్రంగా వుంటుంది.

'స్వీయ చరిత్ర' రెండవ భాగములో ఆకాశంగం చెందిన మహా వీరపురుషునిగా తమ్ము తాము చిత్రించుకున్నారు. అందులో అసంఖ్య ప్రేమ, దాదా, ఒక విధమైన విచారము కనబడుతుంది. తన భవిష్యత్తును గూర్చి ఇతరులే విధంగా భావిస్తారో అనే ఆందోళన కనబడుతుంది. (పుటలు 367-372)

వీరేశలింగంగారి సంఘ సంస్కరణోద్యమము నాయకత్వమూ విడిగా ప్రత్యేకంగా సాగినదై నప్పటికీ, నేనొక్కడనే వ్యక్తి గతంగా సంఘ సంస్కారములను సాధించినానని ఆయన 'స్వీయ చరిత్ర'లో ఉచ్చరించినప్పటికీ నిజానికి రాజమహేంద్ర వరం లో అనేక సంస్థల యొక్క, వ్యక్తుల యొక్క కృషి మీదనే ఆక్కడి సంఘ సంస్కరణ మారాదనడి నడచినది. ఉదాహరణానికి ప్రభుత్వ కాలేజీ, మిషనరీ పాఠశాలలు, మునిసిపల్ కౌన్సిలు- రాజకీయాలు- ఇవన్నీ కూడా ఇందులో పాత్ర వహించినవి. శ్రీ ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు, శ్రీ న్యాయతిరుప్పారావు పంతులుగారు, వారి వంటి ఇతర పెద్ద మనుష్యులు చేసిన కృషి సామాన్యమైనది కాదు. వీరేశలింగంగారి జీవిత చరిత్రలు రచించినవారు ఆయన నొర మహాపురుషునిగా చిత్రించడం ఒక అలవాటు అయిపోయినది (పుట 400).

విశాల దృక్పథంలో స్థానిక, ప్రాంతీయ, జాతీయ పరిస్థితుల, సంస్థల, వ్యక్తుల పాత్రల పరస్పర ప్రభావము (Inter Play) మొదలైన విషయాలను దృష్టిలోవుంచుకున్నప్పటికీ సంఘసంస్కర్తగాను, నాయకుడుగాను పంతులుగారిలో లోటుపాటులున్నా, ఆయనకు అవసరాలు కలిగినా ఆయన సాధించిన కార్యములు మొత్తముమీద గణనీయములే.

అనాటి స్థానిక రాజకీయాలలో నంపు జీవితములోని తికమకలు ఆయన జీవితచరిత్రలో అవతరించుకొని ప్రతిపరిస్థితి వున్నవి. నంపు సంస్కర్తగా, విద్వాంసుడైన రచయితగా ఆయనచేసిన కృషి ఇప్పటికీ వాగ్వాదములకు, చర్చలకు దోహదకారిగానే వున్నది.

పీఠేళింగంగారి జీవితమునుగూర్చి, వారి చరిత్రను గూర్చి వ్రాసినవారు అయిన "స్వీయచరిత్ర"లో ఆయనవ్రాసిన సంగతులను, అంకాలను ఎట్టి పరిశీలన లేకుండా అనాటి పరితర, ప్రభుత్వ మిషనరీల రికార్డులు మొదలైనవాటిలోని సంగతులతో పోల్చి అందరి నిజానిజములు నిర్ణయించకుండా స్వీకరిస్తారు. ఆయనకృషిలో ఆయనకు కలిగిన అటంకాల నెలా విగ్రహించినదీ వ్రాయరు. ఆయనకు ఎవరును హామీచేసినదీ పరిశీలించరు.

అన్నిటికన్న ముఖ్యముగా ఆయన తాను సాధించినట్లు వర్ణిస్తూచేసిన ఉద్ఘాటనలకును సాక్షాత్తుగా సాధించబడిన కార్యములకును గల తారతమ్యము గమనింపడు." అని రియోనార్డు వ్రాశాడు. (ప్రకరణము 1, పుటలు 13-15)

(ఈవ్యాసం 1-1-1981 రేడిన రాజమహేంద్రవరం "నమాలోచన" పత్రికలో యీరచయిత ప్రకటించారు.)

పంతులుగారిలో మార్పు

"ఏదైన వింతసంగతిని విన్నదో తోచింది, దాని నిజమును తనుగొనవలెననియు, విన్నదానినెల్ల విశ్వసించకూడవనియు, విశ్వసించినదాని ననుసరించి ప్రవర్తించవలెననియు నాకు మొదటినుండియు నైసర్గికాభిరతిమై యుండెనుగాని యాలోచనలేక మొదలుచెప్పునల్లెల్లను నడచున్నలావము యెప్పుడును లేదు. అందుచేత నేను కొన్నిసమయములయందు అహంభావమును, స్వర్వంద చారిత్ర్యమును గలవాడనయి యాతరుల యభిప్రాయములయందు గౌరవముండకుండెడివాడను" (స్వీయచరిత్ర" రెండవభాగం 58 వ పుట)

శ్రీపంతులుగారు వ్రాసిన వాక్యములివి. వారు చిన్నప్పుడు పురాణములు భద్రపు పిచ్చి అంతకంతకు ముదిరి అందులో విశ్వాభిమత్రుడు, అగస్త్యుడు, కపిలుడు మొదలైన ఋషులకు తపస్సువలన కలిగిన మహిమలను చదివినప్పుడు చిత్తాద్రేకము కలిగి "నేనిప్పుడు తపస్సునకు పూని మహిమలను పొందుదునాయని తహతహలు వదెడివాడ"నని పంతులుగారు తమ "స్వీయచరిత్ర" ప్రారంభము

చీకలింగంగారి స్వభావం

లోనే వ్రాశారు. (పుట 23). వారికి భగవద్వక్త, విగ్రహారాధనము, దేవాలయము లకువెళ్ళి దేవుని (శివకేశవులను) చర్చించుట వరిపాటిగావుండేది. ఉపవాసవ్రతములు భగవత్ప్రతికరములనియేవారు నమ్మిరి. బలహీనతవల్ల ఉపవాసములు చేయలేక పోయినా రాత్రివరకువుండి చుట్టించడము ఏకాదశినాడు చేసిరి. శివరాత్రికి కోటిలింగాలకుపోయి గోదావరిలో స్నానముచేసి రాత్రి జోగారముకూడా చేసినారు. ("స్వీయచరిత్ర" పుట 51). త్రికాలసంధ్యావందనము, సహస్రనామస్తోత్రం చేసేవారు మంత్రముల ప్రధానమందు విశ్వానముగలవారై ఆంజనేయ రామమంత్రములను బహువారములు పునఃపఠన చేశారు. భూతవైద్యులుచేసే మంత్రతంత్రములు భేషజముచూడగా వారికికొంత ఆసనమ్ముకముకలిగినది. పంతులుగారికివారుభూతములను చూపించలేకపోయారు. దయ్యములను చూడవలెనని రాత్రిళ్ళు శృంగానమునకు కూడా వెళ్ళేవారు. అవి కనబడనందువల్ల వారికి ఆసనమ్ముకము హెచ్చినది. మంత్ర వేత్తలభేషజము, మామోపాయములనుచూచినందువల్ల భూతావేశమునందునమ్ముకము నశించినది. జ్యోతిష్యములో జాతక, ముహూర్తములయందు, శకునములయందు విశ్వాసముచెడినది." అనివ్రాశారు. ఇట్లు దయ్యములను మంత్రములనుగూర్చిన మూఢవిశ్వాసములు, 1868 నరికే స్వానుభవముచేతనే సడలినట్లుగా చెప్పుకొన్నారు. కాని వారిపై ఆమేయప్రభావం చూపి, యీ విశ్వాసమును భయములను నిరాచారములని నిరూపించిన గ్రంథమొకటి రాజమండ్రి ప్రముఖులే పంతులుగారు పచ్చాలుగేండ్లప్రాయంలో వుండగా 1862 లోనే వెలువరించియున్నారని మాత్రము గుర్తుంచుకొనవలసియుంటుంది.

ఆ తర్వాత ఈ స్థితిలో కేవలచంద్రపేన్గారి ఉపన్యాసములు పంతులుగారు చదివానంటారు. కేవలచంద్రపేనుగారు వంగదేశములో బ్రహ్మ సమాజ నాయకులలో అగ్రగణ్యులు. వారిపైన క్రైస్తవ భావముల ప్రభావము పడినందువల్ల ఆకాలములో వారు హిందూమతాచారముల యందు, హిందూ మత ధర్మముల యందు గౌరవము లేక వాటిని తీవ్రముగా విమర్శించినారు.

బ్రాహ్మ సమాజకులు ఏ మత గ్రంథమును ఆపొరుషేయమని, పరమ పవిత్రమని అంగీకరించరు. అవతారముల నమ్మరు. బహుదైవతారాధనమును, విగ్రహారాధనమును విరసించుదురు. వర్ణాశ్రమ ధర్మములను, కులభేదములను గర్హించుదురు. కర్మమును పునర్జన్మమును నమ్మిన నమ్మ వచ్చును. నమ్ముకపోయి నందువల్ల సప్తము లేదు. పై విషయముల గూర్చి కేవలచంద్రపేనుగారు చేసిన

తర్ఫలలో వారు చూపిన కారణములు వారు చేసిన విమర్శలు వీరేశలింగముగారికి నర్పించినవి. అంత వరకు వారు విజయనగర సమీప మత విషయములు కొన్నింటిని గూర్చి వారికి సందేహము కలిగినది. (స్వ. చ. పుట. 54) అని వ్రాసుకొన్నారు.

ఇంతలో, బందరులో తర్ఫిమిషను స్కూలులో ఉపాధ్యాయులుగా నుండిన అత్మూరి లక్ష్మీనరసింహముగారు రాజమహేంద్రవరములోని మండల పాఠశాలలో సహాయోపాధ్యాయులుగా (1868-70) వచ్చారు. వారు బ్రహ్మ సమాజకులుగా నున్నారు. వారు ఆ సిద్ధాంతములను వీరేశలింగముగారు మొదలైన విద్వాంసులకు బోధించ నారంభించారు. అంతట ప్రతివారము మత విషయములు మొదలైన వాటిని గూర్చి వారి ఇంటిలోగాని, వీరేశలింగముగారి ఇంటిలోగాని చర్చించుట ప్రారంభించారు. ఈ సంగతులు 1868-69 సంవత్సరముల మధ్య తలస్థించి నందువల్ల వీరేశలింగము గారి భావములలో కొంత మార్పు జరిగినది. ఈ సంగతిని వారు "నా పూర్వ విశ్వాసములలో కొన్ని యభిప్రాయములు మారుట కారంభించుట సంభవించెను" అని (స్వ. చ. పు. 54) వ్రాశారు.

పాఠశాలకు పోయి చదివి, పాఠశాలకు పోకుండ చదివి పరీక్షలు కూర్చుండి, కూర్చుండక మెట్రిక్యులేషను చదువు పూర్తిచేయుటకు 1867 నుండి 1870 వరకు నాలుగేళ్ళపాటు ప్రయాసపడిన ఈ దశలో దయ్యములను చూప మంటే భూతనైద్యులు చూపలేక పోయినారని వ్రాసుకొన్నప్పటికి, కేవలచంద్రసేను రథనలను విడిచినప్పటికి, అత్మూరి వారి బోధలకు గురిఅయినప్పటికి, వానిచే తమ విశ్వాసములు మారుటకు ఆరంభించినవని వ్రాసుకొన్నప్పటికి, సంప్రదాయ సిద్ధమైన బహుదేవతారాధనము క్రిందనే యుండి, నైషధ కావ్యమును, రసిక జనమనోరంజన కావ్యమును, శివునకు విష్ణువునకు అంకితము చేసిన యద్వైతాన్ని బట్టి వారప్పటికి మూలలేదనే చెప్పవలసియుంటుంది. ఆ రెండు కావ్యములలో నైషధమును బారో దొరగారి 'గోదావరీ విద్యా ప్రదోషిని' యందు 1870లోను, రసిక జనమనో రంజన మును పురుషార్థ ప్రదాయని యందు 1872 లోను ప్రకటించి యున్నారు. కాని ప్రొవిన్షియల్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడైన బారోదొరగారికి తాను తెలుగునేర్చి, బారోదొరగారి నుండి హిందూ మతముపైన, హిందూ సాంఘికాచారముల పైన, విశ్వాసములపైన అందన విమర్శలను ప్రత్యక్షముగా వినివుంటారనుకొనుట ఎంతైనా సంభావ్యము. లోగడ కేవల చంద్రసేను, అత్మూరి వారల ప్రభావము ఇప్పటికి పాఠమున బడినది. అది 1871 వ సంవత్సరములో తాను చెప్పకొన్న

అరటిగిరి వృత్తాంతము, ఇంటిదూలమునకు పట్టిన కేసెత్తుపై వృత్తాంతములోను ప్రతిపదిచినది. కోరంగి పాఠశాలలో ఉపాధ్యాయుడుగా అమావాస్యనాడు ప్రవేశించుటతో రుజువుయినది. ఏమైనప్పటికి బారోదార్‌గారికో వరితయేం పంతులు గారిలో మార్పును ఒకకొలికి తెచ్చినదని పూహించవచ్చును. వరికోధకులు ఆ ఆధారములను సేకరించవలసి యున్నది. బారోదార్‌గారి ప్రతికవలననే పంతులు గారికి ప్రతికారచరములో రుచికరిగిన దనుటకు సందేహములేదు. దానిలో వ్యాకరణ విషయమై వివాదంకూడా నడిచింది.

బారోదార్‌గారి ప్రతిక మూలదగిన అనంతకాలంలో 1871 లో చెన్నపట్నములో శ్రీ కాక్కొండ వెంకటరత్నం పంతులుగారు స్థాపించిన “ఆంధ్రబ్రాహ్మ సంజీవని”లో ప్రచురణకు పంతులుగారు తమ పద్య రచనలు పంపించారు. కుద్దాండ సంగ్రహ భారతాన్ని అందులోనే ప్రకటించారు. 1872 జనవరి నుండి మచిలీపందరులో ప్రకటించబడిన “పురుషార్థ ప్రదాయిని” ప్రతికకు ప్రథమము నుండి పంతులుగారు చందాదారులై పాఠకులుగా ఉన్నారు. తమ రచనలుకూడా దానికి పంపసాగినారు. ప్రీవిద్యా విషయమై పద్యములు దానిలో ప్రకటించారు. సాంత్వప్రతిక పెట్టేవరకు - 1874 వరకు ఇచ్చొక్కటే వారి సంస్కరణ రచన. ఆప్రతికకు సంపాదకులైన చెరుకూరి ఉమారంగనాయకులు గారు ప్రతిభాశాలి. అందులో వ్యాసములు వ్రాసేవారు కూడా చాలా తెలివైనవారు, విద్యాధికులు. ఆ ప్రతికలో అనేక నవీన భావాలు ప్రంటింపబడేవి. మన హిందూ మత ధర్మాలలోని లోపాలను గూర్చి చర్చలుండేవి. కులాధారముల గూర్చి, సంఘ సంస్కారమును గూర్చి, వితంతు వివాహములు శాస్త్ర నిమ్మకములే అని, ప్రీ విద్య అవశ్యకమని- ఇంకా కొన్ని గొప్ప విషయములగూర్చి, ప్రకృతి, పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రాంశములను గూర్చి వ్యాసములు ప్రకటించబడేవి. అనాడు ఆంధ్రదేశములో చెన్నపట్నము తరువాత బందరే ముఖ్య పట్నముగా నుండేది. నోబుల్ అనే క్రైస్తవ మతబోధకుడు 1843లో స్థాపించిన పాఠశాల దినదినాభివృద్ధిని పొంది ఉన్నత పాఠశాలమైనది. హైస్కూలులో చదువు చున్న బ్రాహ్మణ విద్యార్థులు కొందరు క్రైస్తవ మతమును స్వీకరించారు. మత ధర్మాలను గూర్చిన చర్చలు తీవ్రముగా సాగినవి. దీనిని గూర్చి కూడా ‘పురుషార్థ ప్రదాయిని’లో వార్తలు ప్రకటించబడేవి. పైన చెప్పిన వీరేశలింగముగారు సహజంగా తెలివైన వారు, అలోచనా పరులు అయినందువల్ల ఆ ప్రతికలోని పద్య భావాలను అన్నిటిని అవగాహన చేసికొని క్రమక్రమముగా పరిణతి పొందారుగాని ఆ ప్రతికలో ప్రధానంగా తమ ప్రబంధాలనే ప్రకటించసాగినారు. అప్పటికి ఇంకా

వారికి శ్రీ విద్యావిషయమునకు మించి ఇతరమైన వంతు సంస్కార భావాల కలుగ లేదు. అటువంటి భావాలను ఆ పత్రికలో వ్రాసిన వ్యాసాలలోవారు ప్రకటించలేదు. అపత్రికా పతనము తర్వాతనే అవి క్రమ క్రమముగా పరిణతి చెందినవి. తరువాత వారు 1874 లో "వివేకవర్ధిని" పత్రికను స్థాపించినప్పుడు "పురుషార్థ ప్రదాయిని" వరవడిలో దానిలోని విధవా పునర్వివాహ సమస్య ఒక్కటి మినహా తక్కిన అధునిక భావాలన్నింటిని అందరికన్నా మిన్నగా చూపుదీర్చి తమపత్రికలో వ్రాయు గరిగినారు.

మార్పుకు మూలమైన హితసూచని

తమపైగల ప్రభావములలో ఒకటిగా తమ స్వీయచరిత్రలో ఎక్కడా పేర్కొనకుండా అతిజాగ్రత్తగా కప్పిపుచ్చిన ఉద్గ్రంథమొకటిన్నది. అదే హిత సూచని. దానికర్త సామనెని ముద్దునరసింహనాయుడుగారు. అందులో చెప్పని సంస్కరణలు పంతులుగారు కొత్తగా పొందముగా చేపట్టినవిలేవంటే అతిశయోక్తి ఎంతమాత్రమూరాదు. నాయుడుగారు ఇంగ్లీషువిద్యను అభ్యసించి జిల్లా ఫస్ట్ క్లాసు ముసనలుగా పనిచేసి ఉపకార వేతనము నంది 1850 వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుడైనారు. 'ఆ హితసూచని' గ్రంథమును రాజమహేంద్రవరములో వారికొమారుడు 1862 లో ప్రకటించిరి. వారు అనేకవిషయాలనుగూర్చి చర్చించిన వ్యాసముల సంపుటి "హితసూచని". అందులో 'విద్యాప్రమేయము' అనువ్యాసములో రోకవ్యవహార వైజ్ఞానిక విషయములగూర్చిన గ్రంథములు సులభముగా అర్థమగునట్లుండవలెనని, అటువద్యములలోగల వచనములలో వుండవలెనని, సామాన్య విజ్ఞానమును (General Knowledge) గ్రంథరూపమున అచ్చువేయించి బాలరకు చెప్పించవలెనని, శ్రీలకుకూడా విద్య చెప్పించవలెనని నాయుడుగారు వ్రాసినారు. ఇంగ్లీషులో ఇప్పుడు వాడుకలోనుండే గొగ్గరి, జామిట్రీ, అప్తమేటిక్, ఆస్ట్రోనమీ, పిలినపి, యనాటమీ అనేకాశ్రములు సంగ్రహముగా దేశభాషలో వ్రాయించి విద్యార్థులకు చెప్పించవలెనని, ఇంగ్లీషు స్వరీని తెలుగుచేయవలెనని వ్రాశారు. దీనివల్ల ఆనాటి చాయనకుగల నవీనభావములు తెలియగలవు. ఈసరికాశ్రవారము ఉమారంగనాయకులు తంకాదాట్యలుగారు మొదలుగాగల పలువురికిపెనుకనే వీరేశలింగముగారు కొన్ని గ్రంథములు రచించినారనే సంగతి గమనించవలసిన విషయము.

"సువర్ణప్రమేయము" అను ప్రకరణములో నీచలోహములను బంగారముగా మార్పుచే అనంభవములని నాయుడుగారు నిరూపించినారు.

'మనుస్మేతర జంతుపరిజ్ఞాన ప్రమేయము'లో జంతువులు మాట్లాడగలవని నమ్ముటను అందించినారు. 'రక్షప్రభృతి ప్రమేయము'లో దయ్యములు కలవని

సమ్మతము అధారములేవని చెప్పి కొంతవరకు జరిపినారు. ఈవ్యాసమును పీఠేశలింగము పంతులుగారు యథాతథముగా తాషను కొంతమార్చి “వివేకవర్ధని” పత్రికలో తమ వ్యాసముగా ముద్రించుటవల్ల ఈ “హితసూచని” గ్రంథమును ఆయన ఎంత జాగ్రత్తగా చదివిప్రభావితులైనా, ఉపయోగించుకొన్నారో తెలియ గలదు. ఈహితసూచని పంతులుగారు ఎప్పుడుచదివినారో ఇప్పటికీతెలియుటలేదు. కాని 1886 లగాయతుగా దయ్యములనుగూర్చి జాతకములనుగూర్చి ఇతర మూఢ విశ్వాసములనుగూర్చి స్వానుభవముచేతనే సమ్మతము చెడినదని వ్రాసుకొనియున్న పంతులు ఈగ్రంథప్రభావమును కప్పిపుచ్చుటకే స్వీయచరిత్రలో వ్రాసుకొన్నారని తలచుట అన్యాయముకాదు. ఎవరెవరి ప్రభావములకు తానులోనైనట్లు తెలుపుకొని యున్నను హితసూచనితో పరిచయము, దాని ప్రభావమునుమాత్రము ప్రత్యేకముగా చాచిపెట్టినారు. దయ్యములు, జాతకములు, ఇతర మూఢవిశ్వాసములనుగూర్చి అప్పటిలోచెప్పిన గ్రంథం ఒక్క హితసూచనియేయని గమనించవలెను.

‘మంత్రప్రమేయము’ అనే ప్రకరణములో మంత్రములకు శక్తిలేదని నాయుడుగారుచెప్పి, పరదాయప్రమేవాది విద్యలున్నవని సమ్మతము మూఢత్వముని నిరసించినారు. మంత్రతంత్రములనుగూర్చి విమర్శిస్తూ పంతులుగారు “వివేకవర్ధని”లో అనేక వ్యాసములు వ్రాశారు. “సత్యరాజా పూర్వదేశయాత్రలు” గ్రంథంలోకూడా పంతులుగారు మంత్రములను, జ్యోతిషమును హేళనచేశారు. నాయుడుగారు ‘పరోక్షవిజ్ఞానప్రమేయము’ అను ప్రకరణంలో మనుష్యులకు దివ్యదృష్టి కలదనుట తప్పఅని జాతకములను సమ్మతరాదని విమర్శించారు. ఈవిషయములనే పంతులుగారు “వివేకవర్ధని” పత్రికావ్యాసములో చక్కగా వ్రాశారు.

‘వివాహప్రమేయము’ అను ప్రకరణములో నాయుడుగారు కన్యాబింకమును నిర్బంధపై దవ్యమును నిరసించి, చిన్నది రజస్వలమైన తరువాత కన్యకు పిల్లవానికి పరస్పరేచ్ఛ కనిపెట్టి వివాహమును చేయవలెనని సూచించారు. ప్రివిద్య, ప్రిపునర్వివాహములను చెప్పియున్నారు. పెండ్లివేడుకలు, అమితవ్యయము తగ్గించవలసినదని నాయుడుగారు వ్రాశారు. పీఠేశలింగము పంతులుగారును “వివేకవర్ధని”లో అదే సూచిస్తూ వ్యాసాలు వ్రాశారు.

‘పైద్యప్రమేయము’ అను ప్రకరణములో నాయుడుగారు గృహపైద్యమును గూర్చి వివరించారు.

ముద్దునరసింహం నాయుడుగారు రాజమహేంద్రవర కాపురములు. వారి కుమారులు శ్రీరంగప్రసాదు నాయుడుగారు 1882 జూలై నెలలో రాజమహేంద్రవరం జిల్లాకోర్టులో గవర్నమెంటుప్రతినిధుగా వున్నారు. ఆయన తమతండ్రిగారు రచించిన ‘హితసూచని’ చెన్నపట్నములో 1882 లో ముద్రించి ప్రకటించినారు.

అగ్రగంథముయొక్క ప్రతి పీఠేశలింగముగారి స్వంతగ్రంథముల సంఘములో నుండి పంతులుగారి ఇతరగ్రంథములతోపాటు రాజమహేంద్రవరము గౌరవగ్రంథాలయములో భద్రపరుపబడి పంతులుగారి భావచార్యమును అసందిగ్ధముగా చాటుచున్నది.

పంతులుగారికి కలిగిన ఆధునిక భావములకు “హితసూచని” లోని చర్చలే మూలకారణములనుట నిస్సందేహము. పంతులుగారు 1874 అక్టోబరు లోడ్డొంగిలిన “వివేకవర్ధని”లో ‘హితసూచని’ లోని అనేకవిషయములను వ్యవహరించినారు. పంతులుగారి రచనలలోకూడా అనేక విషయములను అందుతోనుంచి గ్రహించి విపులీకరించినారు.

పంతులుగారి ఉద్యోగాన్వేషణ- ప్రజాపేవ

వీరేశలింగంగారు రాజమహేంద్రవర ప్రభుత్వ పాఠశాలలో నెలకు పాఠిక రూపాయల జీతంపైన ద్వితీయాంధ్రోపాధ్యాయులుగావుంటూ, వివేకవర్ధని పత్రికా సంపాదకులుగా ప్రజాపేవ ప్రారంభించి, సంఘ సంస్కర్తగా పేరుపతిష్టల నాడించారనే విషయం అందరు ఎరిగినదే. ఉపాధ్యాయవృత్తిలో స్వేచ్ఛవుండని, అందుకే ఆవృత్తిని ఎమ్మెకొన్నట్టును, అందులోకూడా స్వదేశీయుల యాజమాన్యంక్రింద ఆస్వేచ్ఛ వుండదని, ప్రభుత్వపాఠశాల పదవే స్వేచ్ఛకు స్థానమని స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు. కాని పంతులుగారి ఉద్యోగాన్వేషణ సుమారుక దశాబ్దం పాటు విస్తరించినట్టదని, ఉపాధ్యాయవృత్తి వారి అభిమానవృత్తి కాదని, వారావృత్తిలో చేరి కాలం వెళ్ళుచున్నామన్నప్పటికీ చారివృష్టి యత్నం అంతా న్యాయవాది వృత్తిమీదేవుండేదని, యింకా వివిధోద్యోగాలనుగూర్చికూడా ఆలోచించేవారని, అవేమీ లభించలేదని, నలభై నాలుగురూపాయల ప్రధానోపాధ్యాయ పదవి వదిలేసి పదిమూసాలు ఉద్యోగంలేకుండా వివేకవర్ధనిని నడుపుతూవుండి ప్రభుత్వ పాఠశాలలో పాఠికరూపాయలకు రెండవ తెలుగు ఉపాధ్యాయుడుగా మొదట చేరి దానికి ఇష్టపడక, తర్వాత వెళ్ళి చేరి అందులో స్థిరపడ్డారని చాలామందిరి తెలియదు. ఈవిషయంగా స్వీయచరిత్ర ప్రథమభాగంలో చిత్రణకు, రెండోభాగంలో వెల్లడవుతున్న యధార్థానికి వ్యత్యాసంవుంది. తక్కువజీతపు ఉద్యోగంలో చేరినమేమిటాయని లిమెనార్డు ప్రశ్నించుకొని పంతులుగారు మెట్రీక్ పరీక్షలో కృతార్థుడనై నల్లు వ్రాసుకొన్న దెంతవరకు విజయో చూడాలనుకొన్నారు. గతెట్టిబు వీరేశలింగం పంతులుగారు ఆవుద్యోగంలో చేరేనాటికి మెట్రీక్ ప్యాసుకాలేదని తేల్చాడు. ఇంత వింతవిషయాలకు అవకాశమిచ్చిన పంతులుగారు ఆ ఉద్యోగంలో చేరేదాక ఏమిటాలు నడచినవో, ప్రజాపేవలో వారెట్లు ప్రవేశించావో వివరంగా చూడవలసివుంది.

పంతులుగారు స్కూలులో చాలాతెలివితేటలుగల విద్యార్థిగా పరిగణింపబడినాట. మెట్రీక్కులేషన్ ముందుతరగతులలో మొదటివాడుగా ఉత్తీర్ణులయ్యారు. ఆయనకు మంచిజ్ఞాపకశక్తికి వుండేది. ఇతరులు చదువుయందగా వింటేవారు, వేతే తాను చదవకుండానే పాఠాలు గుర్తులోవుండేవి. ఆయన తెలుగుసంస్కృతం ఇంగ్లీష్ అధ్యసించారు. ఇంగ్లీషు రాజమండ్రి ప్రభుత్వపాఠశాలలో మెట్రీక్ వరకు చదివారు. అప్పట్లో అక్కడంతవరకే వుండేది. అదికూడా అనగా ఇంగ్లీషు చదువుచూడా రాజమండ్రిలో

పంతులుగారికిముందు ఏర్పడలేదు. అసలది ఆరంభముకాకపోయినందుచేత, పంతులుగారు పీఠిబడిలో చదువు ముగిసినతర్వాత రెండేళ్ళపాటుగా చదువు ముగిసినట్లే తాలూకా కచేరీ సొంత నిమిత్తమై ఒకపెద్ద గుమాస్తావద్ద కనిపెట్టుకొని అప్రెంటిసుగా కూడా పనిచేయవలసి వచ్చినది. అంతలో ప్రభుత్వం ఇంగ్లీషుపాఠశాలను 1860లో తెరచింది. పంతులుగారికి ఇంగ్లీషు విద్యాయోగం కలిగింది.

1866 లో 4 వ తరగతి చదువుతున్నారు. అది నేటి నాలుగవ పాఠశాలకు సమానమనవచ్చు. నేటి నాన్ గజెటెడ్ గుమాస్తాగ్రేడుకు సమానమైన Unconventured civil service లో స్కూలు ఉద్యోగానికి కావలసినట్టి జనరల్ టెస్టు ప్యాసుకావలసిన కుమారులం కలిగింది. అందుకు 18 ఏళ్ళు నిండియుండాలనే నిబంధనవున్నందుచేత, తనకా పరీక్షకు దరఖాస్తు చేసేనాటికి 18ఏళ్ళు సమంగా యితా విందరపోవుటచేత, తనకు 19 వ ఏడు జరుగుచున్నట్లు అబద్ధముగా దరఖాస్తుచేసి పరీక్షకు వెళ్ళాడు. దానిని తెలుగు ఇంగ్లీషు ఉభయదాషలలోను వ్రాసి ఉత్తర స్కూల్లో రెండోవారుగా గెలుపొందారు.

అలాంటి అనగా, 1858 నుండి మెట్రిక్ ప్యాసు కాకపోయినప్పటికీ జనరల్ టెస్టులో నెగ్గితే 25 రూపాల నెలతీతం తెచ్చే స్కూలు ఉద్యోగం వచ్చేది. మాతండ్రి దిగవల్లి పెంకటరత్నంగారు కూడా అపరీక్ష పాసైనారు. ఆ పరీక్ష ప్యాస్ కాకుండా స్పెషల్ టెస్టులకు కూర్చుంటుంటున్న వీలులేదు. స్కూలు ఉద్యోగానికి అది కనీస పరీక్ష- ఆరంభ పరీక్ష అన్నమాట. ఆ పరీక్ష 1880లో రద్దయింది.

వయసెక్కువవేసి, 4 వ తరగతిలో వుండగానే మెట్రిక్ కు రుల్స్ మైన జనరల్ టెస్టు యిచ్చి విశిష్టస్థానంలో ఉత్తీర్ణులైన పంతులుగారు మెట్రిక్ కొరకు నాలుగేళ్ళు ప్రయత్నించి నారంభే ఆశ్చర్యకరమే. మెట్రిక్ వరకు గల ఐదుతరగతులకు పంతులుగారి కొక దశాబ్దం వట్టింది. దీర్ఘమైన అనాలోగ్యంచేసి మూడవతరగతి పరీక్షకు వెళ్ళుట మూడో సంవత్సరానికిగాని వీలుకాలేదు. వ్యాధి గ్రస్తులైన పెదతండ్రిగారికి సేవజేసి, తన ధనంతో విద్యచెప్పించి సంరక్షణ చేస్తున్న ఆ పెదతండ్రి మరణించగా మెట్రిక్ మొదటి సంవత్సరం తరగతులు హాజరుకాలేక పోయి పరీక్షకే వెళ్ళలేదు. మరు సంవత్సరం స్కూలులో చదివి పరీక్ష వ్రాసారు. కాని తప్పారు. పెదతండ్రిగారి విశంతు భార్య తన భర్త ఆస్తిని ఎలాగో విక్రయించి పుట్టింటికి చేరుకోగా భవిష్యత్తులో విశంతు ప్రీ జనోద్ధారకుడుకాగల పీఠేళింగంగారు ఇరవై ఏళ్ళ ప్రాయంలో విశంతు ఆస్తికి అనంతర కర్తమై తామండగా ఆక్రయం చెల్లదని పెదతల్లి మీద వ్యాజ్యంచేసి కోర్టుల వెంట వడ్డారు. అది తప్పనే స్ఫురణ ఆ సంస్కర్తకు స్వీయ చరిత్రనాటికైనా లేకుండా వ్రాశాడు. పైగా, ఓడిపోయిన

తర్వాత కూడా యింకా గెచ్చుకొనే అవకాశం వుందని, గెలుపు దీర్ఘకాలం మీద గాని సాధ్యంకాదని వదిలేశానని, అదొక గొప్ప క్రింద వ్రాసుకొన్నాడు. మూడవ సంవత్సరం బడికి వెళ్ళలేదు. పరీక్షకూ వెళ్ళలేదు. కోర్టు వ్యాజ్యం మాత్రం ఓడిపోయి ఎదురు తర్పులు కూడా యిచ్చుకోవలసి వచ్చారు. తేను కర్పూరకుగాను భార్య మెడలో వున్న నగ కట్టుకాస్తా నాలుగైదు వందలకు అమ్మివేసి కట్టారు. అది చాలా దుర్దశగా అగుపించును.

చేసేదిలేక బడివదువు చాలించుకొని ఇంగ్లీషురాని గవర్నమెంటు స్టేడరు వద్ద ఇంగ్లీషువారుగా పాఠికూపాయలకు చేరారు. స్టేడరు వృత్తిలో గల రుచి తెలిసింది రిటిరేషన్ మర్యాద వంటబట్టినై. తనకిది స్వాధీనమయ్యేదిగా భావించి. భవిష్యత్తులో తనవల్ల అత్యహత్య చేసుకోవలసి వున్న ఆ స్టేడరుగారి కొలువు బాగా వుండికాని ఆయనగారుచుకొన్న వేళ్ళ అపీసుకే వచ్చి సరస గొప్ప నడుపుట నర్తక నెలకేటం తీసుకొని విరమించారు. ఉద్యోగం విముక్తం రాజమండ్రిలో అదిలాదులుగా వున్న ఇంగ్లీషు దొరలను ఆశ్రయించారు. ప్రభుత్వోద్యోగం యివ్వజాలని వారు తమకు తెలుగు నేర్పమన్నారు. రెండు తెలుగు బ్యూషన్లు సంపాదించుకొని నెలకు 35 రూపాయలు తెచ్చుకోగలిగారు. ఉద్యోగం పంతులుగారి కెంత అవసరమైనదో ఇందువల్ల తెలియుచున్నది.

పంతులుగారి పూర్వీకులు చేశాపాండ్యలైనా, తాళగారొక దివానై అంత పెద్ద భవంతి కట్టించినా, లండ్రులనాటికి స్థితి క్షీణించి, పంతులుగారు ఒక గుమస్తా కుమారుడుగా జన్మించారు. నాలుగేళ్ళప్పుడు తండ్రిగారిని, చదువాకకొరికికి రాక ముందే పెద్దతండ్రిని కోల్పోయిన పంతులుగారు బాల్య యౌవనదశలలో చాలా బడిదుడుకులకు గురి అయినారు. ఎంతో చిన్నతనం నుంచీ జీవికచూచుకోవలసిన అవసరం వెన్నాడింది.

అసలా ముందేదే పంతులుగారు ఉద్యోగవర్వం నడిపి వున్నారు. పెద్ద తండ్రిగారు పోయిన వెంటనే వెనక స్కూలులో తనకు బహుమతి యిచ్చి వున్న న్యాయాధిపతి మారిష్ దొరకు కనిపించుకొని తన గృహవిజ్ఞు చెప్పకొని కోర్టు విలేజరి కొలువు ఇప్పించమని ప్రార్థించారు ఆ దొర వ్యాధానంచేశాడు. కాని దొర వద్ద సీరస్తా దారునిగా వున్న తన బంధువు వేరే లంచం తీసి, ఆ ఉద్యోగంలో మరొకరిని వేయించాడు. ఆ గుమస్తా ప్రవర్తన చూచి కోర్టువారు వుద్యోగానికి వెళ్ళరాదని శనకం చేసుకొన్నారు. తర్వాత స్టేడరు గుమస్తా అయ్యారు. స్టేడరు వృత్తి పట్ల ఆకర్షితులయ్యారే గాని విముఖులుగలేదు.

ఇంగ్లీషు దొరలకు బ్యూషన్లు చెప్పుకొనుచు మెట్రిక్ నాలుగోయేట ప్రైవేటుగా పరీక్షగా కూర్చుండినాడు. ఆ సంవత్సరం అనగా 1879లో మెట్రిక్ లో ఉత్తీ

దైన్యమును వ్రాశారు. కాని ఉత్తరుల జాబితాలో పేరులేదని లియోనార్డువ్రాశారు. పంతులుగారి కథనానంతే అవసరమృతం కలిగి గజెట్టు వెడితాడన్నమాట. ధవళేశ్వరంలో 44 రూ.ల నెలకీరం వదులుకొని రాజమండ్రిలో పాతికరూల సహాయకోపాధ్యాయుడుగా వెళ్ళుమేమిటాయని అనుమానం కలిగింది గజెట్టు మాస్తే లియోనార్డుకు పంతులుగారి పేరుకానరాలేదు. 1873 గజెట్టు దాకా వెలికాదు. కానరాలేదు. కొక్కొండ వెంటిబరిశ్చం పంతులుగారిని లేవగొట్టే మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీకాలేజీ ప్రధానాధికారిగా పాఠ్యాధ్యాయుడుగా 1888లో పెళ్ళి ఏమైనా మెట్రిక్యుల్లేషన్ పరీక్షమా అని బంగోరె 1897 గజెట్టు వెలికాదు. అందులో పేరుంది; కాని రావుసాహెబ్ పంతులు వెనకాముండులేవు. కావున మంత్రివరకై నా ఆ పేరుతోవున్నారా అని నాకు వ్రాశాడు బంగోరె. నాకు తెలిసినంతలో చింతలపూడిలాలాకా తెదెల్లంలో ఆ పేరుగల మాబులుండేవారు. వారు ఇంగ్లీషు చదువులకాద పోలేదనివ్రాశాను. ఇంతలో 1870 గజెటునేమళ్ళీ జాగ్రత్తగా పరిశీలే K. Veresiaingam అని మూడోసారి నం తెచ్చుకున్న ముగ్గురు పేర్లలో చివరిపేరుగా స్పెల్లింగ్ కన్ఫస్ తే. వెరేశలింగం అన్న పేరుంది. పాశ్చాత్యునికదా, అది మరెవరిపేరే అనుకొని ఆరావ్రాశాడు.

చొరలకు యూజ్సు చెప్పుతుండగా తర్వాత తాను చదివిన ప్రొవిన్షియల్ స్కూలులో సహోపాధ్యాయ పదవికంటే బాధిపర్చదినది. పాతిక రూపాయల జీతం మీద అందులో సుమారు 2 సంవత్సరం పనిచేశారు. అందులో అర్హతగలవారిని నియమించగా అర్హతలేని పంతులుగారు విరమించాల్సివచ్చింది. తాత్కాలికోపాధ్యాయుడుగా పనిచేయుతుండగానే అనగా 1871 లోన ప్లేడరు పరీక్ష అయిన క్రిమినల్ హయ్యరు ప్యాసయ్యారు. ఆ సంవత్సరమే కూర్చున్నారో, - రుసంవత్సరమోగాని సివిల్ హయ్యరు ప్రయత్నించి పరీక్ష తప్పారు. ప్రొవిన్షియల్ స్కూలు తాత్కాలికోపాధ్యాయుడై. నిలిచిపోయిన అంతిమాలలోనే కోరంగిలో రిమిటి స్కూలులో హెడ్మాస్టరుపదవిలో ప్రవేశించిరికింది. అక్కడ హెడ్మాస్టరుగా వుంటుండగానే 1872 బ్రాన్సులేజన్ డెస్టుప్యాసైనారు. కోరంగిలో 35 రూపాయల జీతంమీదవుండి 1874 లో ధవళేశ్వరం ఆంగ్లో వర్తాకులలో ప్రైవేట్ స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడుగా 44 రూపాయల జీతంమీద రాజమండ్రి దగ్గరలోకి వచ్చిచేడితున్నారు. ధవళేశ్వరంలో హెడ్మాస్టరుగా వుంటుండగా 1875లో ప్రెసిన్ రైటింగు డెస్టు ప్యాసైనారు. నదీమాజిస్ట్రేటుపదవికి అర్హత సంపాదించినట్లని వ్రాసుకొన్నారు.

అకాలంలో రివెన్యూ హయ్యరు ప్యాసైతే డిప్యూటీ కలెక్టరు ఉద్యోగం వచ్చేదని, అదిలేరికగా ప్యాసైవుండే వాడివని, దాని యుద్దిష్టములేదని, లోగడ ఒకసారి తప్పిన సివిల్ హయ్యరు డెస్టు ప్యాసైతే నదీ జడ్జి ఉద్యోగం పొంద

వచ్చునని, పస్తుగేతు స్త్రీదరు వృత్తి చేసుకోవచ్చని, స్త్రీదరు వృత్తిలో అబద్ధపరి
సాక్ష్యం సృష్టించ వలసి వస్తుందని మిత్రులు చెప్పగా విని అసహించి వెళ్ళలేదని
వ్రాసుకొన్నారు. సద- మాజిస్ట్రేటు వదలికి యోగ్యత సంపాదించుకొని ఘండి, ట్
జడ్జి పదవికి యోగ్యత కొరకు సివిల్ హయ్యరు ప్యాసవుటకు ఎందుకు యత్నించ
లేదో కారణము వ్రాయలేదు.

కాని జనరల్ జెస్టులో గెలుపొందిన పంతులుగారు 1875 దాదా ప్యాసైన
సైన్సర్ జెస్టులను, వారు తప్పిన సివిల్ హయ్యరు, రెండేరెండు పుస్తకాలు చదివితే
పాసైయిందేవాడినన్న రివెన్యూ పరీక్షలను పాసెబాదా మాత్రంద్రి పెంకటరత్నం
గారు కాకినాడ కలెక్టరాఫీసులో గుమాస్తాగా చేరి సదమాజిస్ట్రేటు మాత్రం కాగలిగి
నారనే విషయం యానందరమణుగా చెప్పుటచాలు. అందుచేత ఉపాధ్యాయేతర
ఉద్యోగముల నిమిత్తం పంతులుగారు అయిదేళ్ళపాటు చేసిన విశిష్టపరీక్ష కృషి
అంతా గుమాస్తా ప్రారంభాన్ని తప్పించజాలినవికావు. వారికి అది యిష్టములేదు
వారి యిష్టవృత్తి న్యాయవాది వృత్తి. ఆరోసులో వారు రాణించలేరని మిత్రుల
అభిప్రాయం. 1877 లో టాదా అనగా ప్రొవిన్సియల్ స్కూలు తెలుగుపంతులుగా
చేరిపోయిన తర్వాత టాదా, మీరు స్త్రీదరుగా రాణించజాలరని, ఆవృష్టి మాట్లాడుకో
వలసిందిగా చల్లపల్లి బాపయ్యగారు వ్రాశారు. వారు మొదట్లో వాగ్దాటి లేనివారని,
కాని 1883 నాటికి గొప్ప ఉపన్యాసకర్తలై నందుకు బాపయ్యగారు రాశ్చర్యపోయారని
చెప్పుటకు వారిలేకుండా రెండోతాగంలో యిచ్చివున్నారు.

"The only defect I can find in you is that you are too mild
and that your words are not at all as forcible as your writing and
composition - - - you cannot shine as a pleader"
4th October, 1877, Karempudi.

పంతులుగారిది పెద్దగొంతుకకాదు; ముక్కుతోమాట్లాడటం వారికి ఆలవాటు.
మాట్లాడునప్పుడు తలవంచుకొని, అభినయంలేకుండా మాట్లాడుకుపోయేవారు. ఇవి
స్త్రీదరీక పనికిరావనుకొన్నారు. అవన్నీ 1883 నకిది వదిలిపోయినవి. చుంచి
వాగ్దారణి ఏర్పడింది.

ఇటువంటి పరిస్థితులలో ఉపాధ్యాయపదవిలో ఎందునాలేని స్వేచ్ఛ,
న్యాయాధిపతి పదవిలోకన్న స్వేచ్ఛయున్నదని ఆవృత్తి నెన్నుకొన్నట్లు వ్రాయటం,
ఎన్నెన్నో అవకాశములను తానుగా త్యజించి బడిపంతులువృత్తి స్వీకరించినట్లు
వ్రాసుకొన్నదంతా విజమకాదు. ఆతెలుగుడిచదు పోస్తును మొదట నిరాకరించేశారు
తర్వాత స్వయంగావెళ్ళి అడేకావాలని ప్రార్థించిపొందారు. అది వారేవ్రాశారు.
అవదని సంపాదించుటలో బసవరాజు గవర్రాజుగారి సహాయము, సలహా ఉన్నదని

లియోనార్డు తలచారు. గవర్నరాజుగారు అప్పటికే ప్రొవిన్షియల్ స్కూలు కమిటీ సభ్యులు. మెట్కాల్-గారికి పంతులుగారి పేరు సూచించి వుంటారని లియోనార్డు తలంపు. అంతేకావచ్చు.

పంతులుగారు ఉద్యోగాన్వేషణలో ఏదేళ్ళపాటునుదీర మైన యాత్రచేశారు. చేసి చేసి బయలుదేరిన తావుకన్న దిగువ మెట్టకో సరిమెట్టకో వచ్చి చేరుకోవటమైనది. కాని ఈ యాత్ర మళ్ళిలో ప్రజాసేవ, సంస్కారక వృత్తి వారితెలా శంకెమించి నదో, అద్యంతాలలో సాగిన ఉపాధ్యాయవృత్తి నడుమవచ్చిన ప్రజాసేవ వృత్తికి ఎట్లు ఉపాంగముగా పర్యవసించి పనిచేసినదో కొంత చూడాలి. పంతులుగారు ఇంగ్లీషు విద్యనభ్యసించినప్పటికీ, దాని కనురూపమైన వృత్తి కొరకు వారెంతగా ఆరాటపడినప్పటికీ అది వారికి లభించలేదు. ఇంట్లో చదువుకొన్న సంస్కృతాంధ్రాలే వారిపొలిటికి వృత్తి విద్య అయినది.

ప్రొవిన్షియలు స్కూలు ప్రవాన్-పాఠ్యాయుడైన బాలోబొరగారికి తెలుగు భాష నేర్చుటకుపోయి క్రైస్తవ పత్రికద్వారా పత్రికారచనాభిరుచి పెంచుకొనుటే కాక, ఇంగ్లీషు వ్యాకరణపద్ధతిలో తెలుగువ్యాకరణంచెప్పవలసివున్నందున బొర గారికో కలిగిన చుట్ట చుటాక పలితాన్ని యిచ్చినది. చిన్నయసూరి వ్యాకరణ పద్ధతికి భిన్నముగా ఇంగ్లీషు వ్యాకరణ రీతిలో సంగ్రహాంధ్ర వ్యాకరణాన్ని కోరంగిలో వుండగానే వ్రాసి ముద్రించారు. ఉత్తర సర్కార్ల విద్యాధికారిగావున్న బ్రాహ్మ బొంద్యప్ప నాకర్చించి ఆ సులభవ్యాకరణం స్కూళ్ళలో పాఠ్యపుస్తకమై డబ్బు సంపాదించి పెట్టింది. పాఠ సీతి శతకాలకుమారుగా అధునిక కాలానికి ఆసు గుడమైన సీతులను సులభ శైలిలో గీత పద్యాలలో సీతీధీపిక నొకదానిని రచించగా అప్పుడే అది పాఠ్య గ్రంథమై మరికొన్ని వందల రూపాయలు తెచ్చిపెట్టింది. బాలో బొరగారికి తెలుగు నేర్చే సన్నివేశం పాఠ్యాంశాల విషయం, పాఠ విధానాలు ఎలా వుండాలి పంతులుగారు తెలుసుకొనుటకు కూడా బొంద్యడి వుండనాలి. అంతేగాక, ఇంగ్లీషు అధికారులతో ఎలా మెలగాలో, వారి ఆశ్రయం ఎలా పొందాలో అనే దానిలో కూడా మంచి అనుభవాన్ని కలిగించి ఉల్లేఖిత్రా వారి కెంతో వుపకరించింది. వ్రాసిన పుస్తకాలను మెట్కాల్, మాక్స్ ముల్లర్ మొదలైన బొరలకు అంకితం చేస్తూ వాదాలకు పుకరంబే రచనలు చేసి ఆర్జించే మార్గం చూపించుకొన్నారు.

పురుషార్థ ప్రదాయని మొదటి సంచిక నుంచి చందాదారుగా చేరి ఆ పత్రిక తొక్కుతున్న కొత్తదారులను శ్రద్ధగా కనిపెట్టుతున్నారు. ఆ పత్రిక ఆ పత్రికాధిపతి మంచి ప్రదారం పొంది, గొప్ప ప్రతిష్ఠ కెక్కటం బాగా గమనించారు. పత్రిక చూపుతున్న సంస్కరణలు సూతన విద్యాధికులను ఆకర్షించుటను అవగాహన చేసుకొన్నారు. ధవళేశ్వరం హెడ్మాస్టరైన మూడు నెలలకే ఆ చిన్న పత్నింలో గం

పెద్దలను ఆకర్షించి బాలికా పాఠశాల పెట్టించారు. వూరి పిన్న పెద్దలను చేర్చి ఒక స్థిర సమాజం ఏర్పరచి అదివార ప్రసంగాలు చేస్తూ నీతిమత విషయాలను, దేశ జేమంకరములైన విషయాలను సంస్కరణ వృద్ధితో చెప్పసాగారు. ప్రసంగంలో, అకుమారు వద్యాలు చెప్తూ, అవదానాలు చేసి చూపుతూ పండితుడు కవి సంస్కరణ భావాలిగా పేరొందుతూ మరొక నెలకు వివేక వర్ణిని పత్రికను ప్రారంభించారు. హెడ్కాష్టురుగా 44 రూ॥ల జీతముతోను, పాఠ్య పుస్తకాలు తెచ్చిన కొత్త ఆదాయం తోను పత్రికా స్థాపనకు పూనుకొన్నారు. అప్పట్లో పండితులెందరూ ఇలాగే పత్రికలు స్థాపించేవారు. కొక్కొండ వెంకటరత్నం పంతులుగారితో జరిగిన వివాదంవల్ల తమచేతిలో ఒకపత్రిక వుండాలనుకొన్నారు. పురుషార్థప్రదాయని చొరవలతో దానిని మించిమరపించవలెననే బోటి బుద్ధిగో పత్రికా స్థాపనచేశారు. మరుసంవత్సరమే నీతి చంద్రికలో భాగమైన విగ్రహతంత్రాన్ని తెలిసింది ముద్రించగా అది పండితుల దృష్టిని గొప్పగా ఆకర్షించి పెద్ద పేరులెచ్చి, వెంటనే పాఠ్యమై ఒక్కసారిగా వెయ్యి రూపాయలు కళ్ళ జూపింది. "అన్ని భూభాయ లొక్కసారిగా కిన్నుల బడగానే ఉద్యోగమున కంటే గ్రంథ రత్నవర్ణము వలననే ఎక్కువ సంపాదించ గలుగుదు నేన్న ధైర్యమును, సేవక వృత్తిని విడిచి స్వతంత్ర జీవనము చేయవలెనన్న అభిలాషమును నా మనస్సు నందంతురించెను" అని వ్రాసుకొన్నారు. ధైర్యము మాట విజమేగాని స్వతంత్ర జీవనం కోరి ఉద్యోగం వద్దను కోలేదని మాత్రం చెప్పవచ్చును. ఆ సొమ్ము ముట్టిన తర్వాతనే Precise writing Testకు పంతులుగారు కూర్చున్నారు. చివరకు మరు సంవత్సరం రెండవ తెలుగు టీడరుగా చేరారు.

వివేకవర్ణిని పత్రికనుపెట్టి, పుస్తకంపై ఇంతపెద్ద మొరైన్ని కళ్ళజూచిన తర్వాత వెంటనే పత్రికాకాత ముద్రణాలయం పెట్టాలని తలచారు. చల్లపల్లి బాపయ్యగారి సాయంతో 2100 రూ. ల వాటావనం సేకరించి, (అందులో 350 రూ॥లు తనపెట్టుబడితో) ప్రెస్సుపెట్టి, దానిని నడిపినందుకు ఆదాయములో ఎనిమిదోవంతు జీతముగా పుచ్చుకొనేవారు. ప్రెస్సుపెట్టిన కొత్తలో సప్తమువచ్చేది. అదిచూచి వాటాదార్లు ప్రెస్సువిషయం వదిలేశారు. అనంతరాలలో ప్రెస్సు లాభాలుయిచ్చింది కాని అప్పటికే అది తనకు దాఖలుపడిపోయింది. అప్పట్లోపంతులుగారిని ఎవ్వరూ ఆదగలేదు. శ్రీపునర్వివాహోద్యమం చేపట్టినతర్వాత, ప్రతికక్షలు ప్రెస్సులో వాటాదార్లను రెచ్చగొట్టి వ్యాజ్యించేయించగా 1200 రూపాయలిచ్చి పరిష్కరించుకొన్నారు అందాకా వారికాసొమ్ము యివ్వాలనే భుద్ధి కలగలేదు. 1876 జూలైనెలకే వివేకవర్ణిని పక్షపత్రికగా ఎడిగింది. ఇంగ్లీషు అనుబంధంహోను ఈస్టానుబంధంతో కూడా వెలువడసాగింది. 1876 జనవరిలో ధవళేశ్వరం కమిటీ సభ్యులతో సరిపడక హెడ్కాష్టురు పదవికి రాజీనామాచేసి రాజమండ్రి చేరుకొని ప్రెస్సును పత్రికను అభివృద్ధిపరచుకొన్నారు. ప్రెస్సుపంతులుగారి ఆస్తిగామారినది. అయినప్పటికీ బంధుమిత్రుల హితతోరచొప్పున ప్రభుత్వపాఠశాలలో ఉపాధ్యాయులుగా చేరారు.

కమిటీస్కూలులోకంటె ప్రభుత్వపాఠశాలలో స్వేచ్ఛవెక్కువ. వీరేశలింగం గారివంటి హిందూమతాచారవిమర్శకునికి సంస్కర్తకు తెల్లదొరతనపు స్కూలులో మరింత ఎక్కువ. వారి ఉపాధ్యాయత్వం ఎలాసాగిందో వల్లారు సూర్యనారాయణ రావుగారి వ్రాతలవల్ల తెలుస్తున్నది. పాఠప్రబంధాలమీద, పూర్వాచారాలమీద అవ హేళనలు విమర్శలతోనే సరిపోయేదిగాని పాఠాలు సరిగా చెప్పేవారుకాదట. సంస్కరణ, విప్లవతత్వంకల ఉపాధ్యాయులు తరగతులనే తమ భావప్రచారవేదికగా మార్చి, దంజప్పటికీ కనిపిస్తున్న సత్యమే. వీరేశలింగంగారూ అంతే. ఉపాధ్యాయవృత్తి, విద్యార్థులనుంచి తనసంస్కరణాభిమానులను సంస్కరణ సైన్యాన్ని తయారుచేసుకొనుటకు మంచి సమీకరణ స్థానంగా వుపకరించింది. పాఠ్యపుస్తకాలుగా వుపకరించే రచనలు చేయటానికి, వానిని అలా ఎన్నికచేయించుకొనుటకు అవకాశాలు ఏర్పడుటకు, తద్వారా ధనార్జనకు ఉపాధ్యాయవదలి మంచిసాధనమైనది. పాఠ్యమైన గ్రంథాలు వాదచాలవల్లనేమీ, సంస్కార ప్రచారకమైన సాహిత్యసృష్టివల్లనేమీ పంతులుగారెంతో ధనమార్జించారు. అప్పటికీ యిప్పటికీ ఆంధ్రరచయితలలో ఎవ్వరూకూడా రచనావాసనంగంపిద పంతులుగారర్జించినంత అర్జించినవారులేరు. రచనలమీద పంతులుగారు ధనవంతులయ్యారు. మద్రాసు, బెంగళూరు, రాజమహేంద్రవరంలోను సొంతబివంతులు కట్టుకొన్నారు. ప్రజోపయోగములైన బివంతులు నాలుగై దింటిని కట్టించి సంఘములకిచ్చారు. తన ఆర్జనను సంస్కరణల కొరకు తన పేరుకొరకు వట్టుదలకొరకు రెక్కలేకుండా కట్టుపెట్టారు. డబ్బును వడ్డీలకు తిప్పేవారంటే ఆశ్చర్యం కలుగవచ్చు. పంతులుగారి డె రీలే అందుకు సాక్షిభూత మవుతున్నది. వారి నెరిగియున్న రాజమండ్రిపొరులెందరికో ఆనంగతి తెలుసు. ఎలా ఆర్జించాడో అలా కట్టించేవారు. సంతానంలేనందుకు ఆత్మాగబుద్ధి నిరంతరాయంగా సాగింది. అట్లైన ఆత్మాగము లేకపోతే వీరేశలింగంగారు సంస్కర్తగా నిలచాడుకొనేవారే భావనవచ్చు.

వివేకవర్ధని తొలిసంవత్సరాలు :

పంతులుగారు తమ వివేకవర్ధని తొలిసంవత్సరాలలో ఈక్రింది విషయాలకు ప్రాధాన్యమిచ్చారు. 1874 అక్టోబరు: ప్రథమసంచికి అస్త్రీకృము. నవంబరు సత్యము. డిసెంబరు : అహింస. 1875 జనవరి : చదువుచేరు, సద్గుణమువేరు. ఫిబ్రవరి : శ్రీవిద్య. మార్చి: దయ్యములు మే : వైద్యులు. జూన్ : వైద్యులు జూలై : ఐక్యమత్యము సెప్టెంబరు : దయ్యములు అక్టోబరు : ప్రయాణవిచారము, యధార్థజ్ఞానము. డిసెంబరు : ఆత్మ. 1876 మార్చి. ఏప్రిల్, మే : భగవద్గణము. జూన్ : బ్రాహ్మణులు, వాణివృత్తులు. సెప్టెంబరు : దయ్యములు. డిసెంబరు : సుగుణదుర్గుణములు. 1876 వ సంవత్సరాంతమువరకు ఇటువంటి అంశాలను గూర్చి వ్రాసిన వివేకవర్ధనిని, దానికి ముందుకాలాన వెలువడి, సుమారిరవై ఏడు

నదచి పంతులుగారికి నవ్యదృక్పథమును కలిగించి వారికిదృశ్యమములకు దారిచూపించి, వారి పత్రికకు మాతృక మూలవిరాట్టు అయివున్న పురుషార్థ ప్రదాయని యొక్క ప్రథమ సంవత్సర సంచికలలోగల విషయాలతో తులనాత్మక పరిశీలన చేసి వివృత ఎంతగా ఆంధ్రజాతి ఆధునికీకరణకు కృషిచేసినదో విర్ణయించుట మంచిది.

“పురుషార్థ ప్రదాయని” 1872 సంచికలు

1872 జనవరి నుండి పంతులుగారు దీనికి చందాదారు.

జనవరి సంచిక : లంచమిచ్చే ప్రయత్నం చేశాడని శిరస్తాదారు తన క్రింది యుద్ధోగిపైన ఫిర్యాదు చేశాడు. పాము కాటుకు చికిత్స, నీతి ధర్మ బోధ శ్లోకాలు వున్నాయి.

ఫిబ్రవరి : బెంగాలులో హోలీసు వారి దార్శన్యము. జాత్యంతర వివాహము. విధవా పునర్వివాహము. మహమ్మదీయ మతము పుచ్చు కొని వివాహ మామట వ్యభిచార జీవనమున కన్న మంచిది. సృష్టి-స్థితి-లయ నిరూపణము. మత విషయములు. దేహోరోగ్య విషయము. వైద్య విద్యా మంజరి. సామెతలు. సమస్యలు. పంఠలు. వినోదములు.

మార్చి : వార్తా పత్రికల స్థితి. మద్రాసు, బొంబాయి నగరాలలో చాలా పత్రిక లున్నవి. పత్రికా ప్రచురిత వలన లాభములు- మన ఈ పత్రిక- దేశస్థులు. మచిలీబందరు గొప్ప పట్నము. విద్యావంతులు, ధనవంతు లున్నారు; వర్తకులున్నారు. ఒక పత్రికను పోషించలేరా? లంచములు : గోదావరి నది పైన ప్రయాణము.

ఏప్రిల్ : శిరస్తాదారు లంచము కేసు ఆబద్ధము, అనత్యము- ఆయనను నస్పెందు చేసిరి. హిందూ మతము. బ్రాహ్మణులలో ఐకమత్యము లేదు. కుల భేద ముల విభజన.

మే నెం : మత విషయము- అర్థ మత సంఘము- శ్రీపరవస్తు వెంకట రంగాచార్యులుగారు. మొహరం వేసాలు. వీర్ల పండుగ. గుండము త్రొక్కుట. స్త్రీ విద్య- దేశాభివృద్ధి.

జూన్ : జాన పడుల కంటే నాగరికులు వివేకులు. పీఠేశలింగమగారు తమ వ్యాసమును విమర్శించిన పరపస్తు వెంకట రంగాచార్యులు గారికి జవాబు లేఖ. “తప్పు లేన్ను వారు తమ తప్పు లేదుగదయ” అను వేడుక పద్యము. Article on Astronomy సూర్య సిద్ధాంతము. మత ప్రశంస. అర్థ దొడ్లు నిలుపు దొడ్లు పెట్రెర్ (Satire) “ఉమా పుత్రుడు”

జులై : ఆంధ్రము నందుండ వలసిన ఆవశ్యక విషయము. సైను శాస్త్ర విషయములు. చరిత్ర యితర విషయములను గూర్చి వచన రచనలు అవసరము. 'ఆంధ్ర భాషా సంజీవని' ప్రకాశన. కొక్కొండ వెంకట రత్నముగారి 'నీతి చంద్రిక' 'శ్రీ రంగరాజు చరిత్ర' నవల సమీక్ష. వర్ణ భేదము-కులములు వ్యాసము-సంపాదకుని అభిప్రాయము. వీరేశలింగము గారి 'కుద్దాంధ్రోత్తర రామాయణ' భాగము. భూచిమందిచారి 'రసిక జన మనో రంజనము' న్యాయ కథ.

అగష్టు : ధర్మ పురుషార్థము, అర్థ పురుషార్థము. కులాచారములు- శాస్త్ర మొక విధము, వాని ప్రవర్తన యింకొక విధముగా రచింపబడున్నది. కామ పురుషార్థము- వేశ్యావృత్తి. గుంటూరుభోగము నాంధ్రు Querry-profession of Harlots విమర్శ వ్యాసము. Administration of local funds-wastage in P.W.D state of education ఇంగ్లీషు పరిపాలన. అధికారుల డాబు దర్పములు. తాళీల్దారులు. Dancing girls. బుట్టయ్యపేట రాడీలు.

సెప్టెంబరు : అర్థపురుషార్థము, కామపురుషార్థము. జన్మసంగ్రహము. సంభావన. 'కుద్దాంధ్రోత్తర రామాయణము' (కం. పీ.) Curious widow marriage సంపాదకునికి లేఖ-శూద్రులనగా ఎవరు! ఇందులో చాలాజాతులున్నవి. సంపాదకుడు పుర్రజాతుల వారు మాత్రమే కూడ్రులని 'పరాశర మధవీయము'లో నున్నదని, అయితే, ఇప్పుడు పై మూడు వర్ణముల వారు అందరినీ కూడ్రులని అంటున్నారని జవాబు వ్రాశారు.

అక్టోబరు: ధర్మ సంగ్రహము- పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులుగారు విధవా వివాహము శాస్త్ర సమ్మతమనుట. Pages 7-16. good article refers to the book of Eswara chandra Vidya Sagar quotes శాస్త్రములు మహారాత్రము. P. 16. వేదము. చతుర్వర్గ సముదాయము. Page 18-22 భాషోత్పత్తి (origin of languages etc) కుద్దాంధ్రోత్తరరామాయణము భాగము. Lunar Hallow in chicago, rains taidai waves destruction and relief. Page 31-32 Correspondence, Missionarie & Conversiones tec. P. 33 about Hindu widows Remarrying Notice: వివేకసంగ్రహము useful for Children - గజైల రామానుజులు నాయుడుగారు

నవంబరు: పురుషార్థము, దేవ నాగర లిపిని గూర్చి. Some more journals to be Started P. 12. Question of Widow remmriage in India refer to the book of Vidyasagar by నం. రి. దీ. (దీక్షితులు)

Editors Note. It says the Controversy & discussionis dersirable. It will publish written in December Criticising the view that the widow marriage is desirable

P. 19-22 Article in favour of female education It Criticises the view in Andhra Bhasha sangivani N:B. The opinion of the editor the female education should compraise subjeucts like domestic economy etc. P. 22-27 వీరేశలింగంగారి వ్యాకరణాన్ని విమర్శించిన రంగాచార్యులగారి జవాబు. P. 27. Text Books criticizad. P.33. municipal administration P.34-37. Cristianity- preaching paraiahs being converted, paraiah crsitian and Brahmin cristian P.40. English letter to the editor about the Journal at Masilipatnam The Madrassee arrogancee. Letter of Veeresalingam Dated 28-11-1872 from Korangi. Rejoinder toరంగాచార్యులు. letter of appreciation of the journal in Telugu.

దీశంబరు : శరీరాలోగ్యము. రామ పురుషార్థము. విధవా వివాహము ధర్మశాస్త్ర విరుద్ధంబు- Telugu article Page 5-15, 26. 11. 1872 నియోగి.

P. 15-23 విధవా వివాహభంగము Against widow marrage చె. శి. శా. Religious trinity, ఆగష్టు నెల కొరత. Girls school at masilipatnam- 7-12-1872 Missionary school

పురుషార్థ ప్రదాయని తొలి సంవత్సరమే చేసిన కృషికి ఆ తర్వాత రెండున్నరేళ్ళ పిమ్మట ఇట్టి రెండేళ్ళ వ్యవధిలో వివేక వర్షాని చేసిన కృషికి తారతమ్య మెంత వున్నదో పాఠకుల కిప్పటికీ అర్థమైవుంటుంది. స్థానిక ప్రభుత్వోద్యోగుల లంచగొండి తనముపై దండెత్తుట, వేశ్యావృత్తి, భోగము మేళములను నిరసించి మాన్పించుట అన్నవి పంతులుగారు ఉద్యమములుగా నడిపి యున్నారు. వారికి ముందే ఉమా రంగనాయకులు నాయుడుగారు పురుషార్థ ప్రదాయని ద్వారా ఆవని చేసియున్నారు. ఇంగ్లీషు వారి పరిపాలనను విమర్శించుట పంతులుగారు ఏ మాత్రము చెయ్యజాలని పని. అట్టి పనిని పురుషార్థ ప్రదాయని, నాయుడుగారు చేశారు. నాయుడుగారు పత్రికా నిర్వహణలో అర్థిక యిబ్బందులు పడ్డారు. విధవా వివాహము హిందూ ధర్మశాస్త్ర సమ్మతమని చెప్పి నిరూపించిన విద్యాసాగరుల వాదం అందులో వెలువరించారు. పంతులుగారదంతా చదివి వున్నారని తెలియుచున్నది. దానిని తాముచూడలేదని వ్రాశారు. పురుషార్థప్రదాయని ఒక చర్చాపేడికగా నడచుకొని ఒక

సక్ష్మప్రదాయమును నెలకొల్పినది- పంతులుగారి పత్రిక ఏకపక్షవాదము చేసిన పత్రిక. విజ్ఞాన శాస్త్ర విషయములకు పురుషార్థ ప్రదాయని ఎప్పుడో ప్రాధాన్య మిచ్చినది. వచనరచన కావాలని చెప్పింది.

"Chiefly intended to be a concise Telugu Record of Science, Art, Antiquities, Agri- Horti- Flori Culture, Folklore, Literature, e ligion, Natural Theology, Medicine, Morality, Mythology Merchandise, Manufactures, Handicrafts, Natural History, Biogr- aphy, Law, History' Curiosities, Rarities, Recreations & C" అని పురుషార్థ ప్రదాయని తొలి సంచికలో తన ప్రచురణప్రణాళికను వివరించినది. అట్లే అది నడచినది.

పంతులుగారి పత్రికకు సమకాలికముగా స్థాపించబడి గూడూరి వెంకట్రావు గారిచే ప్రకాశితమగుచుండే సకల విద్యాభివృద్ధిని పత్రిక రూపా ఇట్టి అంశాలను గూర్చే సంస్కార విషయాలను గూర్చే వ్రాస్తుండేది.

వివేకవర్ధని - బ్రాహ్మణ విమర్శ

'వివేకవర్ధని' 1876 జూన్ 5 సంచికలో పంతులుగారు, బ్రాహ్మణులు- వారి వృత్తులు అనేవ్యాసం వ్రాశారు. దాని సారాంశం ఈదిగువ విస్తున్నాను.

పూర్వకాలములో బ్రాహ్మణులు తమ విద్యుత్త ధర్మములను చేసుకొంటూ ఇతరులిచ్చిన దానములను స్వీకరించేవారు. ఇటీవల బ్రాహ్మణులు తమ విద్యుత్త ధర్మములను జరుపకుండా యాదననే వృత్తిగా పెట్టుకొని జీవిస్తున్నారు.

ఈయాదన లనేరవిధములుగా చేస్తున్నారు. అన్నవస్త్రాలను, ధనమును ఇలాగ సంపాదిస్తారు. అనేక వేషాలువేసి భవ జీవనం గడుపుకొంటూనే తమకు అన్నంలేదు, కట్టుబట్టలులేవని, త్రాగడానికి చెంబులేదని నట్టిస్తూ అనేక విధాలుగా సంపాదిస్తున్నారు. బ్రాహ్మణపురోహితులు మొదలైనవారు కర్మలపేరుతో తమకు కావలసిన వస్తుసంభారములను, వస్తుఖండములను తీసుకుంటారు. దక్షిణలనేపేరుతో డబ్బు పుచ్చుకుంటారు.

వివాహాలలో, ఆవరకర్మాలలో యజమానిని పీర్చిపిప్పిచేస్తారు. యజ్ఞాలు చేస్తామని చందాలు పోగుచేస్తారు. గుళ్ళు కట్టిస్తున్నామని చందాలు పోగుచేస్తారు. ఇలా అనేకవిధాలుగా ధర్మకార్యాలకని సొమ్ము పోగుచేస్తారు. దానిని న్యస్తయోజనాలకు వినియోగించుకుంటారు మద్యపాన దుకాణాల లెక్కలచూస్తే అందులో త్రాగేవారిలో బ్రాహ్మణులే అధిక సంఖ్యాకులుగా కనబడతారు.

ఇక పీఠాపివతులు, ఆచార్య పురుషులు చేసే దుర్మార్గాలకు మితిలేదు. వేద శాస్త్రాన్ని గాని, మత గ్రంథాలుగాని వీరు చదవదు, ఇవటలకు దోహదపరు. వెండి కంచాలలో దోహదము చేస్తారు. ఏనుగులు, గుడ్డలు, పల్లకీలు, పరివారముతో దోగ విలాసాలు అనుభవిస్తారు.

వీరేశలింగముగారు “రాజకేళి చరిత్ర”ను “వివేకవర్ధని”లో ప్రకటించారు. అందులో బ్రాహ్మణులు చేసే దుర్మార్గాలు వర్ణించారు.

బ్రాహ్మణులను దూషించడం ఆ రోజులలో క్రైస్తవ మిషనరీలకు పరిపాటిగా వుండేది. బ్రహ్మసమాజ నాయకులైన కేశవ చంద్రసేను గారు కూడా బ్రాహ్మణులను విమర్శించారు. మద్రాసు సంఘ సంస్థాన నాయకుల కిది ఇష్టం లేదు. Letter from J. Harrison to Secretary, Madras Corresponding C. M. S. January 22-1862 Bezawada - CMS (Leonard)

బ్రాహ్మణులు వారి వృత్తులు

Published 5-6-1876 issue of Vivekavardhani is the 1st sustained attack on Brahmins Condemning for adopting profession of beggars. Although in ancient times the acquisition of property by begging was acceptable, under catastrophic conditions (అపధర్మం), in modern times this was prohibited according to the sayings of Madhava. “Some Brahmins put on costumes and do sacrifices and then collect money for their own pleasures” He attacked Brahmins both in the ancient and in the present. Veerasalingam continued listing many deceptions practiced by brahmins on an unwary society.

(వీరేశలింగ కవివృత్తులు Vol. viii-428-438)

He ended by saying that the Gurus were even more degraded than the ordinary Brahmins.

Some of them without attending to their duties, go around the villages, with elephants, horses, followers. When villagers accompany them the Gurus say they will recite incantations (Mantras). But devotees must give donations and presents themselves. The Gurus speak lies and terrify these people saying that they will outcaste rich and poor alike unless money is offered.

Attack on Brahmins was a common feature of Christian missionaries, preaching. Such attacks were also made by Brahmo samaj faction that followed Kesava Chandra Sen. (Sen criticised Brahmins for wearing sacred thread.) —Leonard P.84

ఇది పీఠేళలింగంగారి ప్రత్యేకత. బ్రాహ్మణుల మీద దాడికి వారే నాంది పలికారు. బ్రాహ్మణేతరుల దిండులో పంతులుగారు అగ్రతాంబూలం చక్కనివ్వలేదు. మిషనరీల యెప్పుడు కోరి చేసిన పని ఇది. పంతులుగారి యీ చోరజే వారంటే :- పాస్టింగ్ అధిమానాన్ని సంపాదించి పెట్టిన ఒక కారణం అనవచ్చు.

ప్రార్థన సమాజం

పీఠేళలింగంగారి జీవితంలో 1878 చాలా ముఖ్యమైన సంవత్సరం. ఆయన యొక్క ప్రజాసేవకు, పేరు ప్రతిష్ఠలకు కారణమైన ఆ సేవ సమయము జరిగి నది. పీఠేళలింగంగారి జీవితం "విచేక వర్షిని" స్థాపనతో ప్రారంభమైనది.

ప్రార్థన సమాజ స్థాపన చాలా ముఖ్యమైన విషయం. రాజమహేంద్రవరం లో కలకత్తా, బొంబాయి మొదలైన పట్టణాలలో వరే స్రావరము వైవ ప్రార్థన చేసే సమాజమిది వరకులేదు. పీఠేళలింగంగారి మిత్రులైన బుర్రా రాజలింగంగారు మన ఊరిలో కూడా ఒక ప్రార్థన సమాజం స్థాపించాలని ప్రతిపాదించగా పంతులుగారు తమ మిత్రులతో కలిసి 1878లో తమ గృహంలోనే ప్రార్థన సమాజం స్థాపించి ప్రతి ఆదివారము ప్రాతఃకాలమున వైవ ప్రార్థన చేసుకోవడం ప్రారంభించి ఇతరులు పరిహసిస్తారని తలుపులు పేనుకొని ప్రార్థనలు జరిపించేవారు. 1879లో సమాజమును బహిరంగముగా విజయనగరం మహారాజావారి బాలికా పాఠశాలకు మార్చినారు. పందలకొండి ప్రజలు పార్థాన సాగారు.

ప్రార్థన సమాజంలో పంతులుగారు, బుర్రా రాజలింగంగారు, బసవరాజు గవర్రాజుగారు, ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు, వారి సన్నిహితులైన బియ్యపునేని పెంకట కోగయ్యగారు, రన్నముశెట్టి పార్థసారథినాయుడుగారు మొదటి సభ్యులు. పార్థసారథి నాయుడుగారు కీర్తనలు చదివేవారట. పంతులుగారు భక్త్యోగ్యసన్యాసములు వ్రాసి చదివేవారట ఇవి "విచేక వర్షిని"లో ప్రకటించబడేవి. ఈ ప్రార్థన సమాజ విధానము కలకత్తా బ్రహ్మ సమాజమువారు తేజవ చంద్రసేనుగారి నాయకత్వము క్రింద జరిగే బ్రహ్మోపాసన మాదిరిగా నుండేది. అందులో లిటరరీ క్రైస్తవ చర్చివారి విధానాలుండేవి.

1880-82 మధ్య ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు ప్రార్థన సమాజములో చాలా పలుకుబడిగల సభ్యులుగా వున్నారు. విద్యార్థులు ఆయన చెప్పు చేతులలో వున్నారు. 1881 పెద్దెంబరులో Theistic school స్థాపించారు. మరికొన్ని పాఠశాలలు స్థాపించారు. ప్రార్థన సమాజము ప్రబలమగు చుండుట, విధవా వివాహ సమాజ కృషిని చూచి విజయనగర మహారాజావారి బాలికా పాఠశాల నియ్యక బోయారు. దానితో ప్రార్థన సమాజ సభలు ఏలూరివారి ఆ స్థిక పాఠశాలలోనే జరిపించే

వారు. శివనాథశాస్త్రిగారికి అంతే బస ఏర్పాటు చేసిరి. ప్రార్థనా సమాజము తరపున విద్యార్థులు విజృంభించి పేదల పేటలలో రాత్రి పాఠశాలలు పెట్టి పేదలకు విద్యాదానము చేసిరి. ప్రార్థనా సమాజము పక్షమున పేదల కన్నదాసములు చేసెడివారు. అస్తిర పాఠశాల నిర్వహణలో ఏదారి వారికి పంతులుగారికి త్రోవలు విధేదించినవి. చునన్నర్లు కలిగినవి. ప్రార్థనా సమాజము కూడ కొంది కాలములో చీలిపోయినది. పంతులుగారు ప్రార్థనా సమాజమునకు భవనం నిర్మించారు.

వివేక వర్ణని ద్వారా ప్రచారము

పంతులుగారు అస్తిశ్యము సత్యము అహింసవంటి సాధు బోధరో సాత్వికనీతి ప్రబోధముతో ప్రతికను ప్రార్థించించి స్థానికముగా మొదట నడిపిన ప్రచారోద్యమము చేశ్యాసమస్య. రామున్నదరు గురుస్థాగిరి మూడుకొనుటకు కారణమైన సమస్యమేదేవారు చూడెదరారు. అప్పటి రాజమండ్రిలో న్యాయవ్యవస్థ మొత్తము - న్యాయాధిపతులు, న్యాయవాదులు, స్థితిపరులైన వ్యాజ్యరీర్తులు - చేశ్యావ్యవస్థతో పెనవేసుకొని పోయి పున్నది. ఎక్కడెక్కడ వేశ్యలు రాజమండ్రికి చేరుకొన్నారట. న్యాయవాదుల పేరను, దొరుకుటలపేరను దోగము మేళాలు సమాజములు ఏర్పడివున్నవి. దోగము మేళాలు చేయించి సాని ఆటలైలకు బహుమానాలు వడివిండుట గొప్పగా భావించ బడుతున్నది. సానిపిల్లలకు కన్నెరికిముపెట్టుట గొప్ప. కోట్లలో న్యాయము చేశ్యానుడి సిఫారసులకు లోబడియున్నవరు. 1875 జూన్ నెల లగాయతు ఈ చేశ్యా వ్యతిరేకోద్యమము ఎరుకొన్నారు. అదివానికి చాల వ్యతిరేకతను చెప్పిపెట్టింది. చేశ్యల మేళాలలో కానుక రియ్యరాదని శవభస్మరాలు మిద సంతకాలు చేయించారు. ఈ చేశ్యా వ్యతిరేక ఉద్యమము చాయలేవో భవశేష్యం ఆంగ్లోవర్ణాధ్యక్షులలో మూలు కలసి సభ్యులమిద ప్రసరించి పంతులుగారికి కొంత దాద కలిగించి, అక్కడ వారు చూసుకొన్న కారణంలో ఒకటిగా పున్నదనిపిస్తున్నది. ఇదే పుగ్యమం ప్రచారం 1878 దాకా సాగినది.

వివేక వర్ణని జీవితములో 1878 సంవత్సరం అద్యంతము రాజమండ్రి కోట్ల న్యాయాధికారులపై దండయాత్రా సంవత్సరముగా పాటించిన దనవచ్చును. రాజమండ్రి నది మాజిష్టేలు ఒకరు చీటికిమాటికి దోగము మేళాలు పెట్టించి ఆటకలైలైన వేశ్యలకు కానుకలిప్పించే ఒనగుల వచతి పెట్టి వేశ్యలకు ఆకానుకలలో కొద్దిభాగమిచ్చి, మిగత పెద్దమొత్తమును తాను పొందుచుండగా, ఒనుగుల నివ్వరాదని వేశ్యా వృత్తిని పోత్సహించరాదని వ్యాసములు వ్రాసి ఒనగులు మాన్పించు కట్టడ జేసి మేజిష్టేలు దుష్టార్థనకు అర్థపడి సఫలీకృతులయ్యారు వేశ్యాపాఠశాలలు మూతపడ్డాయి.

ఆ పిమ్మట పెంటనే జిల్లా మునసబుగా వచ్చిన పోలారి శ్రీ రాములుగారి మీద చైత్ర మాస పృతికలో ఆయన లంచములు పుచ్చుకొనుట సూచనచేశారు. 'మద్రాసు న్యూస్ పేపర్' అనే పత్రిక మే నెల సంచికలో రాజమండ్రి జిల్లా మునసబు పోలారి శ్రీ రాములుగారు రెండు తేసు లొకేసారి ఒకటి తాను, ఇంకొకటి తన గుమస్తా విచారిస్తున్నాడని 'వివేకవర్ధని' చేసిన విమర్శను ఉల్లేఖించినది.

రాజమండ్రిలోని కొందరు న్యాయవాదులు శ్రీరాములు గారిని గూర్చి జిల్లా జడ్జి వారెన గారికి రిపోర్టులు చేశారు. పీఠేళలింగంగారికి స్టేటుమెంటు వ్రాసి యిచ్చారు. శ్రీరాములుగారు తన నియోగితుడైన వకీలు చిత్రపు కామరాజుగారి ద్వారా లంచాలు పుచ్చుకుంటున్నాడని ఫిర్యాదు చేశారు. ఆ ఫిర్యాదులో బసవరాజు గవరాజుగారు కూడా పున్నారు. గవరాజుగారు కామరాజుగారి తోడల్లుడు. శ్రీరాములు గారు కామరాజుగారి చేర తీర్పులు వ్రాయించుకుంటాడని కూడా ఫిర్యాదు. కామరాజు గారి దస్తూరిలో నున్న చింపిడిన రాగితం ముక్కల తీర్పు లొనివి. జిల్లా జడ్జికి సమర్పించగా, వాటిని శిబిరదారు ఆఫీసులో మార్చివేశారు. దీనిని గూర్చి విచారణ జరిగింది. "మద్రాసు స్టాండర్డు" పత్రిక 1878 అక్టోబరు 30 వ తేదీన దీనిని గూర్చిన వివరాలు ఇచ్చింది. ఈ వ్యవహారంలో పీఠేళలింగంగారు ప్రముఖ పాత్ర వహించారు. తీర్పు ముక్కలు అంటించిన మరియొక తీర్పు కాగితమును జడ్జి కివ్వగా నేరం యజుపైనది. చిత్రపు కామరాజుగారు విషం పుచ్చుకొని చనిపోయిరి. శ్రీరాములుగారు అకస్మికంగా చనిపోయిరి. శిరస్తాదారై న రాజారియాచార, రికార్డు కీపరు పొల్లా న్రగద వెంకన్న ఉద్యోగములు కోల్పోయిరి. జిల్లా మునసబు, గవర్న మెంటు వకీలు చచ్చిపోగా, అప్పటి కోర్టు ఉద్యోగులంతా నాశనమైనట్లయింది. పంతులుగారికి ఇదెంతో అద్భుతమైన విజయం. అఖండమైన విజయం. శత్రువు లాయనంటే వణికిపోయారు. వివేకవర్ధని అధికారులకు గర్హనిర్భేదకమైపోయింది. పంతులుగారికి తిరుగు లేక పోయింది.

1878 డిసెంబరు 'వివేక వర్ధని'లో జిల్లా జడ్జి వారెనగారు పరీక్షలో కృతార్థులు కాని వారికి రమ్మ శిరస్తాదారు గుమస్తాలు నిషేధమును బట్టి పట్టాలివ్వడ మును గూర్చి విమర్శించిరి. 1879లో విచారణ జరిపించి హైకోర్టువారు ఆ పట్టాలు రద్దు చేశారు. (ఎం. ఎన్. ఎన్. ఆర్. జనవరి 1879.) 1879 ఏప్రిల్ 29 వ తేదీన 'మద్రాసు స్టాండర్డు' దీనిని గూర్చి వ్రాసినది. కృష్ణాజిల్లా జడ్జి తెల్సాలో విచారణ చేశారు. స్లీడరుపట్టాల రద్దు ఎంతో సంచలనంకలిగించింది. రాజమండ్రి కోర్టువ్యవస్థ పంతులుగారికి తలవంచింది.

పైవిధంగా 'వివేక వర్ధని' ద్వారా వివేళలింగముగారు జర్నలిస్టు హోదాలో ప్రజాసేవ చేశారు. (లియోనార్డు) పీఠేళలింగంగారికి గొప్ప కీర్తి వచ్చినది.

సంస్కరణ సమాజం :

కోట్టు వ్యవస్థపై చాచి నడుపుతూనే వేరొక ప్రక్క 1878 సెప్టెంబరు 8న సంఘ సంస్కార సమాజమును స్థాపించి తొలి యువన్యాస మిచ్చారు 22-9-78న రెండవ ఉపన్యాసము నాటికి లగ్ని మరణించారు. సంస్కరణ సమాజముచిన్న చిన్న వనులెత్తుకొన్నది. పెండ్లి సమయాలలో గృహ యజమాని ప్రత్యక్షముగ బంధుమిత్రుల ఇళ్ళకు వెళ్ళి భోజనమునకు అహ్వానము ప్రత్యేకముగా చేయవలసి యుండేది. అయితే కుభలేఖలను పంపించితే చాలని ప్రయాస తీసుకొని స్వయంగా పిలిచే ఆచారాన్ని మాన్పటానికి సవిలు చేశారు. ఆ మార్పు తెచ్చారు. చనిపోయిన వారి శవాలను మోసి రీసుకు వెళ్ళే పద్ధతి మృతులకు గౌరవచాయముగా లేదని శవ వాహర వృత్తి సవలంబించే వారిచే మోయించుట కూడ దాగులేదని, వారికిగే రుసుము చిన్న కుటుంబాలు భరింకలేనివిగా పున్నవని, సభలు చేశారు. శవము పైంట శ్మశానమునకు పై దిక్కులు, నిమోగులు అందటను కలిసి వెళ్ళవలెనని సభ జెప్పారు. శవపేటిరల నువయోగించటాన్ని ప్రవేశపెట్టారు. తామే శవాలను మోయ బూసుకొని రుసుములు పడగొట్టారు. ఇట్టి చిట్టి చిట్టి సంస్కరణలతో ప్రారంభించిన సమాజం, ప్రార్థన సమాజం చాలా వేరొక ప్రక్క పలుకుబడిని పెంచుకొంటూ వచ్చినది. అంతట చల్లపరి దాజయ్యగారు విలంబ వివాహాలకు సమాజము పూను కోవాలని పడే పడే ప్రతిపాడించ జొచ్చారు. దాజయ్యగారు సంస్కృతంవచ్చినవారు శాస్త్ర సంగతులు తెలిసినవారు. విలంబ వివాహం గూర్చి పంటలుగారి ఉపన్యాస రచనలకు బాగా తోడ్పడిన వారని స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు. వారు పట్టుబట్టగా పంతులుగారు విలంబ వివాహ ఉద్యమాన్ని తలపెట్టవలసి వచ్చినది.

శ్రీ పునర్వివాహ ఉద్యమము

వీరేశలింగం పంతులుగారు శ్రీ పునర్వివాహ ఉద్యమమునకు 1879లోనే అంకురారోపణ జరిగిందని "స్వీయ చరిత్రము"లోను రాజమహేంద్రవర శ్రీ పునర్వివాహ సమాజ చరిత్రలోను వ్రాసి యున్నారు.

ఈ ఉద్యమారంభమును గూర్చి వ్రాస్తూ మొదట చిన్న చిన్న సంస్కరణలు చేస్తూ తరువాత పెద్ద సంస్కరణలు చేద్దామనిరామాలోచించినామని, కానిచల్లపల్లివా య్యగారును, బసవరాజు గవర్రాజుగారును చిన్నతనంలో విలంబపుర్రే స శ్రీలకు పునర్వివాహము చేయు సంస్కరణలు చేద్దామని ప్రోత్సహించినారని, అందులోని చిక్కులను వారికి చెప్పి దానికి వారు సంసిద్ధురైతేనే అది ప్రారంభించాలని తాము, తమ మిత్రులు శ్రీ పునర్వివాహ సమాజమునేర్పచితి మని, అందులో 16 మంది సభ్యులని, అందరు ఉత్సాహపరులని ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు చాలా ఉత్సాహం చూపిరని వ్రాసిరి.

పంతులుగారి తీర్మానాన్ని మేర:- ప్రకటన

జూన్ 1878 జూలై ఏడవ తేదీ వరలో మొట్టమొదట శ్రీ పునర్వివాహమును గూర్చి చేసిన ఉపన్యాస పందర్బము వివరించిరి. అయితే, లియోనార్డు ఏడు "స్వీయ క్రొత్త" వ్రాసిన అంశములను విమర్శించి 1879లో ఉపన్యాసాలు జరిగి తీసిగొని తర్వాత రెండున్నర ఏళ్ళ వరకు అనగా 1881 ఏప్రిల్ వరకు కూడా అది తర్వాతరీత రూపం దాల్చలేదని విమర్శించాడు. వితంతు వివాహ సమన్వయ ఈశ్వర దొరగారి ఏడాది పాగడం 1855 జనవరిలో తీసుకొని 1856 జూలై 18 నాటికల్లా రాజ శాసనం చేయించి, 1856 డిసెంబరు 7 వ తేదీ వరకి మొదటి వితంతు వివాహం చేయించియున్నారు. 1879 ఆగస్టు, సెప్టెంబరు నెలలలో రెండవమూడవ ఉపన్యాసాలు జరిగినవి. పంతులుగారు మొదటి యుపన్యాసములోనే వితంతు వివాహము కాత్రు సమ్యక్మని నిరూపించినట్లు వ్రాసుకొన్నది విజం కాదని మూడవ ఉపన్యాసములోనే కాత్రు చర్య జరిగినదని లియోనార్డు వ్రాశాడు.

1878 ఆగస్టు 3 వ తేదీన రెండవ ఉపన్యాసము చేశారు.

శ్రీ పునర్వివాహ సభా వాటకము (అసంపూర్ణము)

పంతులుగారు వ్రాసిన "శ్రీ పునర్వివాహ సభా నాటకము" (అసంపూర్ణము) 1878 ఆగస్టు నెల "వివేక వర్షి"లో ప్రథమాంకము ప్రకటించబడినది. "స్వీయ చరిత్ర"లో దీని ప్రశంస లేదు. తోలేటి సుబ్బారావుగారి "పీఠేశలింగకవి చరిత్ర"లో దీనిని గూర్చిన కొన్ని వివరములు, అందరి కొన్ని పద్యములు ఉదహరించబడినవి.

ఈ ప్రథమాంకములో చిన్నతన మందే భర్తృ విహీనలైన కాంతల దయ నీయమైన సీతి వివరించబడినది. ఆసియా ఖండములోని పదహారు దేశములలోను హిందూ దేశమునందే శ్రీ పునర్వివాహము లేదని, దానివల్ల అనర్థములు కలుగు చున్నవని శ్రీ పునర్వివాహము కాత్రు సమ్యక్మనియు, విజ్ఞులు పూనుకొని శ్రీల దుష్టితి దాపవలెనని నాటకమున ప్రబోధించినారు. (రమావతి రావుగారి "పీఠేశలింగం పరిశీలన" పుటలు : 94-95.)

1879 సెప్టెంబరులో మూడవ ఉపన్యాసము జరిగినది.

రాజమహేంద్ర వరములోని ననాతన ధర్మవాదులైన పండితులు పంతులు గారిని ప్రతిఘటించిరి. అల్లరి చేయుటకు ప్రయత్నించిరి.

"వివేక దీపిక" (అసంపూర్ణ వాటకము)

పంతులుగారు 1880 సంవత్సరములో వ్రాసిన నాటకము "వివేక దీపిక" మూడంకములు మాత్రమే రచించబడి ప్రకటించబడినది. చిన్నప్పడే విగత భర్తృకలైన శ్రీల దాదలు వర్ణించిరి. శ్రీ పునర్వివాహముల అవశ్యకత నిరూపించును. ఈ నాటకములో రెండు, మూడు అంకములలో శ్రీ పునర్వివాహము కాత్రు సమ్యక్మనా కాదా అను చర్చలున్నవి. కథయేమీ లేదు.

సీతారామయ్య సుభద్రమ్మగార్ల అయిదుగురు కుమార్తెలలో ముగ్గురు చిన్న కన్యమందే విశ్వకర్మపుత్ర పుట్టింబ చేరిరి. తల్లిదండ్రులు తల్లిడి కూతుళ్లు, కల్లి కూతుళ్లు సంధ్యవారిలో వితంతువుల దృష్టి వర్ణింపబడినది.

ఈ నాటికము ప్రదర్శన యోగ్యము కాదు. దీర్ఘములై న స్వగతములలో ప్రీతి పునర్వివాహోపన్యాసములు దాని కదా గమనము కాదు. పంతులుగారి అభిప్రాయములు పాత్రల నోట చెప్పిస్తారు. పాత్రలు తమ స్థాయికి మించిన విషయములను గూర్చిన స్వగతములలో కాత్ర విషయములు ప్రసంగించి ఉపన్యసింతురు. 18 సంవత్సరముల వ్రాయుముగల క్యామరాంబ ప్రీతి పునర్వివాహమును గూర్చి స్వగతములో కాత్ర విషయము ప్రసంగించును.

తృతీయాంక ప్రథమ రంగమున ప్రతిపక్షములు న్యాయవాదులను జయించుట కై ఆలోచనలు చేయుట వర్ణింపబడినది. వీరరాఘవరావు అంతులి న్యాయవాది. శ్రీరాఘవ పండితుడు ప్రతిపక్షవాది. వీరరాఘవరావుగారి ప్రసంగము ఆరు పుటలున్నది. తృతీయాంకమున కాత్ర చర్చ జరుగును. నాటికము నిలిచిపోయినది.

వ్యవహారము, ట్రాణ హత్యలు, లేచిపోవుటలు, అక్లింములై న ప్రసంగములు, జుగుప్సాకరములై న సన్నివేశములు నాటికము నిండా యున్నవి. ప్రతి చిన్న విషయములోను భరించలేనంత అసహ్యంగా చిత్రించినారు. (రమావతిరావు "పీఠేశలింగం పరిశీలన" పుట : 103) వితంతువాడైన నమస్కృత పంతులుగారు వ్రాసిన నాటకాలు ఆసంపూర్ణాలుగానే మిగిలిపోయాయి. ఒక్కటి పూర్తికాలేదు.

మధ్యలో దృష్టి మళ్ళించి

1880 సంవత్సరములో పంతులుగారు తమ దృష్టిని వితంతు వివాహ సంస్కరణ నుండి ఇతర సంస్కరణలపై పునకు మరలించారు. వితంతు వివాహ ప్రచారమునకు 1880 సంవత్సరము సెలవు సంవత్సరమన వచ్చును. (ఆయన "వివేక వర్ణి"లో హిందువుల సంఘ దురాచారాలను గూర్చి వ్రాయడం ప్రారంభించారు. జంతు బలిని గూర్చి, మద్యపానమును గూర్చి, యాచనను గూర్చి, మనుష్యులు కాలమును నిరుపయోగముగా పరచుటను గూర్చి వ్యాసాలు వ్రాశారు. ప్రీతి విద్యను గూర్చి, కన్యాశుల్క దురాచార వివరణను గూర్చి వ్రాశారు. సంఘ దురాచారాలు నిర్మూలించడానికి విద్యను నీతిని ప్రబోధించాలని వ్రాశారు. 1880లో పీఠేశలింగంగాడు రాజమహేంద్రవరం పురపాలకుడ్య పరిశీలనను గూర్చి వ్రాశారు. అయితే, పూర్వం వలె వ్యక్తులను పురస్కరించుకొనిగాక స్థితిగతులను, ఆదారములను గూర్చి వ్రాశారు. రాజమహేంద్రవరములోని అంగ్లేయ ఉద్యోగుల, విద్యావంతుల మెప్పుకోరి అలా వ్రాశారని లియోనార్డు వ్రాశారు.

1880 వ సంవత్సరంలో పీఠేలింగంగారు ప్రారంభ సమాజంలో హిందూ మతమును గూర్చి రెండు ఉపన్యాసా లిచ్చారు. అది శంకరాచార్యుల అద్వైతము నిరీశ్వర వాదమునకు దగ్గరగా యున్నదని విమర్శించారు. హిందువుల కులములను గూర్చి ఉపన్యసిస్తూ పాశ్చాత్యులు విమర్శించే రీతిగానే అది (Primitive) అనగరిక మన్నారు. జనసామాన్యము తమ ఎదుట ఒక అస్పృశ్యుడు వడిపోయినా రక్షింపరని విమర్శించారు. ("స్వీయచరిత్ర"లో ఒక అస్పృశ్యుని తమ తార్య రక్షించిన సంగతి వ్రాశారు.) మళ్ళీ దృష్టి పెట్టారు-టీక్షణహించారు. 1881 జనవరిలో పంతులుగారు కాకినాడకు వెళ్ళి వింజయ వివాహముపైన ఉపన్యసించారు.

1881 మార్చి నెలలో విజయ వివాహములను అంగీకరించవలసినదని పీఠేలింగంగారొక అర్జీని తయారు చేసి శంకరాచార్యులవారికి అంకజేశారు. వారి తరపున అద్వైతర్థి కృష్ణశాస్త్రి అత్యధిక సంఖ్యాకులు కావాలంటే అంగీకరిస్తారని జవాబు చెప్పి తప్పు కొన్నారు.

పండిత శివనాథ శాస్త్రిగారివరక

1881 ఏప్రిల్ లో శ్రీ పునర్వివాహ అంబలంగికి సమాజాన్ని స్థాపించి కార్యదరణకు ప్రయత్నించారు. సాధారణ బ్రహ్మసమాజ ప్రధాన ప్రచారకులైన పండిత శివనాథ శాస్త్రిగారు రాజమండ్రివద్దకి యిచ్చి, ఉత్తేజముతో విద్యార్థులు రాత్రి పాఠశాలలు పెట్టి కార్యకారులైనట్లే, 1870లో మొదలు పెట్టిన వివాహ వివాహ ప్రధానము కార్యకామము దరింపనిట్లు యత్నించవలెనన్న దృఢ టీక్షకూడా శ్రీ పునర్వివాహ సమాజములో కలిగినది.

1881 ఏప్రిల్ నెలలో వంగదేశ బ్రహ్మసమాజ నాయకులైన పండిత శివనాథ శాస్త్రిగారు రాజమండ్రివరక వచ్చి ఉపన్యాసాలిచ్చారు. అప్పుడు ప్రార్థనా సమాజనాయకులే ఇక్కడి బ్రహ్మసమాజ నాయకులు అందులో ప్రముఖులు పీఠేలింగంగారు, ఏయితి రక్షింపరనిపించాడు, అట్లాగి రక్షింపరనిపించాడు. అత్యుద్ధివారు ఏప్రిల్ లోనే శిల్లాముననలు హోదాలో మళ్ళీ రాజమండ్రికి చేరుకున్నారు. ఆయన బంధువు వైద్యుడు. గ్రామ్యుడేటు, లా చదివారు. స్త్రీదరుగా ప్రాక్టీసుచేసి శిల్లా ముననలు వదలిపొందారు. ఆయనపైన కాకినాడలోని పైదా రామకృష్ణయ్యగారికి వైద్యులైనందున చాలా అభిమానము సమృద్ధము. శివనాథ శాస్త్రిగారి ఉపన్యాసాలు విద్యార్థులలో చాలా ఉత్సాహము ఆవేశము కలిగించినవి. శివనాథ శాస్త్రిగారు కులదేవలు కులాచారాలు పాటించరు. ఈ వూరిలోని ముగ్గురు నాయకులు వాటిని పాటించడం చూచి ఆశ్చర్యపడ్డారు. ఆయనను బాధరన్ మిషనరీ స్కూలువారు విండు కాహ్వనించగా ఆయన వెళ్ళారు. పట్టణంలో బ్రహ్మ

సమాజ ఉద్యమం పెట్టెరింటుంచని ముగ్గురు నాయకులు ఆయనను వారించారేగాని తమ యిళ్ళవద్ద బస ఏర్పరచలేకపోయారు. భోజనం పెట్టలేకపోయారు. ఆయనకు విజయనగరం చుట్టరాజావారి చారిక పాఠశాలలో బస ఏర్పరచి భోజనం పంపే చారు. ఈ సంగతులు శివనాథశాస్త్రిగారు వ్రాశారు.

1881 ఏప్రిలులో శ్రీ పునర్వివాహ ఆంధ్రరంగిక సమాజం ఏర్పరచారు. అందులో ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు, వీరేశలింగంగారు, బసవరాజు గవ్వరాజుగారు, కొమ్మూరామలింగశాస్త్రి, న్యాయతి సుబ్బారావుగారు సభ్యులు. ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిని చేర్పలేదు. అప్పటికి వారిలో టైటికి విరోధించలేదు. 1879లో వారెంలో ఉద్వాహం చూపినట్లు వ్రాశారు. శివనాథశాస్త్రిగారి దృష్టిలో ఏలూరివారు కూడా స్థానిక బ్రహ్మసమాజ నాయకుడుగా ప్రాచీనస్యం వహించియున్నకాలమేమరి. ఇది ఆలోచించార్చిన సంగతి.

ఈ రహస్యసంఘము ఏర్పాటైన తరువాత పెండ్లికూతుళ్ళకోసం అన్వేషణ ప్రారంభించారు. ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు తమ కొద్దు ఉద్యోగిని పంపించారు. సోమంచి వీరుళంకరంగారనే వారేడి విద్యార్థి తిరువూరునుంచి పెండ్లికూతుర్ని తెచ్చారు. వరునికోసం అన్వేషించారు. ఇదివరకు విలంతుపులను పెండ్లూరుతామన్న ముప్పదిమంది విద్యార్థులు వెనుకకులేగారు. అంతలో వీరేశలింగం పంతులుగారు లోగడ తమ ఇంటిలోపుండి తమ ప్రెస్సులో పనిచేసివున్న గోగులపాటి శ్రీరాములుగారి మొదటి వివాహం 1881 డిశంబరు 11వ తేదీన జరిపించారు.

తొలి వితంతు వివాహాలు - వావిరూపు రేఖలు

తొలి వితంతు వివాహపు వహవయలు కృష్ణామండలంవారే. వయలు గోగులపాటి శ్రీరాములు. స్వగ్రామం బంకంపగర మల్లవోలు. చిన్నతనంలోనే ఇల్లు విడిచిపెట్టాడు. రాజమండ్రికి చేరుకొని పంతులుగారింట్లో ప్రవేశం సంపాదించాడు. 1876లో మెట్రిక్ పాస్య్యాడు. వివేకవర్ధనిపెన్సులో అరుహపాయిల జీతం మీద వసిచేసేవాడు. పంతులుగారి తల్లికి ప్రేమపాత్రుడయ్యాడు. 1879 లో విశాఖ పట్నంలో పోలీసుడిపాట్లమెండులో నెలకు 15 రూ.ల ఉద్యోగమయింది. వివాహం చేసుకొన్నాడు. 1881 నవంబరు 9వ తేదీన పదినెలల పిల్లవాణ్ణి దిగవించి అమె మరణించింది.

1881 నవంబరు 25 తేదీకి తొలివితంతు వివాహపు వయపును తిరుపూరు దగ్గరి రేపూడినుంచి రహస్యంగా రాజమండ్రికి చేర్చాడు. వితంతువివాహం మేము చేసుకొంటామంటే మేము చేసుకొంటామని ముందుకువచ్చి పేర్లెచ్చిన ముప్పది మంది విద్యార్థివీరుల్లో ఏదొక్కరూ రీరా నిలబడ్డారురాదు. అంతాజూబొన్నాడు. అప్పుడే మృతురాలికి అనంతర్యలు ముగించుకొని పున్న గోగులపాటి శ్రీరాములు పంతులుగారి మనసులో మెదిలాడు. చిన్నతమ్మునివంటి శ్రీరాములు పంతులుగారి మాట దక్కించడానికి సమయానికి చొరికాడు. అతణ్ణి బప్పించి, రాజమండ్రి రప్పించి, మొదటితార్యా సంతానాన్ని సాటటానికి తాము పూడివడి, తిరుపూరు వితంతుకన్యనిచ్చి 1881 డిసెంబరు 11 వ తేదీన పెళ్ళిచేశారు. మగశిశువును రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు పెంచసాగారు. శ్రీరాములు అపిల్లవానికి వీరేశలింగమని పేరుపెట్టాడు. (ఆ పిల్లవానికి పంతులుగారే చి. ఏ. చాళా చెప్పించారు. విభవావిహం చేయాలని చూశారు కాని అదిన్న వీరేశలింగం తప్పకొని సామాన్య వివాహం చేసుకొని వేరే స్థిరపడ్డాడు.)

వీరేశలింగముగారు మొట్టమొదటి వితంతు వివాహమును తమ ఇంట్లో మహా వైభవంగా జరిపించారు. వితంతు వివాహానికి వెనుకంజ వేసినా, వితంతు వివాహ రక్షణకు మాత్రం 500 మంది విద్యార్థులు లాతీలకో ముందు పీఠీన నిలబడ్డారు. విద్యార్థులు, పోలీసులు పంతులుగారికి అంగరక్షకులు. పోలీసులూ దొరగారు పంతులుగారికి అవసరమైన సహాయం పోలీసు వారు చేయవలసినదని, ఉత్తర్యు చేయగా, ఇంటిబట్టూ మహమ్మదీయులు, క్రైస్తవమతస్థులు అయిన పోలీసులతో ప్రత్యేక బందోబస్తు ఏర్పరచారు. జిల్లా మునసబు అత్యూరి వారు వితంతువును తెచ్చి వివాహము జరిగే వరకూ సంగతి అతి రహస్యంగా వుంచి సహాయ పడ్డారు.

పంతులుగారింత వరకూ భోగము మేళములనెవ్వరూ పెట్ట గూడదని, భోగము మేళములను చూడగూడదని నడచించి రాము ప్రతిజ్ఞా పత్రము మీద సంతకము చేయుచేత తమ మిత్రులు కొందరిచేత సంతకములు చేయించిరి.

“ఈ స్థితి 11-12-1881 వ తేదీన జరిగిన మొదటి వితంతు వివాహ వ్యయమునకై పైరా రామకృష్ణయ్యగారు వెయ్యి రూపాయలు పంపిరి. మొదటిపై న ఈ వివాహము మహాపైదవముగా జరుపవలెనని మా సంఘ సంస్కార పక్షమువారి అభిప్రాయము. భోగము మేళములేక వివాహమునకు శోభరావని పైరా రామకృష్ణయ్య గారు మొదలైన వారందరూ తలచి యుండిరి. నేనును గవరాజుగారును మాత్రము దిన్నాభిప్రాయములు యుంటిమి. మా పక్షము వారిలో ఎక్కువ సంఖ్యగల వారి అభిప్రాయమును బట్టి భోగము మేళమును పెట్ట నిశ్చయించుకొంటిమిందుగా కొంత సొమ్ము బహూదాగా ఈయబడినది. వివాహము జరుగవలసిన స్థలము మా యిట్లు. సృత్య గానములు నలుపుటపై వేళ్ళాంగనలను మా ఇంటి లోనలి రమిగిడనియ్యనని నేను వట్టుబట్టితిని. అందువల్ల మా వా రూలేగింపు సమయమున భోగము మేళమును పెండ్లి పల్లకి ముందు పెట్టుటకు నిశ్చయించి అట్లుగావించిరి. (“స్వయంవర” 1, పుటలు 112-114.)

“అల్లరి జరుగకుండు మా ఇంటిచుట్టు 10 మంది పోలీసులుండిరి. జిల్లా సూర్యులెందఱు అద పోలీసు స్వయముగ వచ్చి తగిన ఏర్పాటులు చేయుమనెను. జాయింట్ మాజిస్ట్రేటు హాజరుగా నుంచెను. మేము పిచ్చలవిడిగా ధన వ్యయముచేసి ప్రతిపక్షం క్రియలకు ప్రతిక్రియలు చేయుమంటిమి.

ఈలోని మంగలివాండ్ర నందరిని దాజానాయకులకు పిలిచితిమి. చాలా సొమ్మునిచ్చి వంటద్రాహ్మణులను నీళ్ళ ద్రాహ్మణులను సంపాదించుకో గలిగినాము.

ఎంతోమంది యాజకులను ప్రతిపక్షం దెలిపించి రానివ్వలేదు. నూరు రూపాయలచ్చి మంత్రములు చెప్పట కొకయాజకుని సంపాదించగలిగినాము. (174)

మావంట ద్రాహ్మణులలో నొకడు మరునాడు పారిపోగా పోలీసువారతనిని పట్టితెచ్చి పెండ్లి నాలుగు దినములలోను వంటయు భోజనములును కాగానే వారిని (వంట ద్రాహ్మణులను) తమ యధీనములో నుంచుకొని మాకెంతో ఖర్చు పడిరి. (174.)

మొదటి వివాహము 11-12-1881 రాత్రి 11 గంటలకు నిర్విఘ్నముగా జరిగెను. అదిపైన నాలుగవ దినముననే రెండవ వివాహము జరిగినది. మరునాడు దయము శుభవార్తలు తెలుపుతూ వార్తాపత్రికలకు, మిత్రులకు బహుస్థలములకు తంత్రివార్తలు పంపితిమి. (175.)

మొదటి వివాహమైన 4వదినమున 12 ఏళ్ళ బాలవితంతువును ఆమెగొప్ప పెంబబెట్టుకొనివచ్చింది. పెంబనే మొట్టికపరీక్షకు పెళ్ళుతున్న విద్యార్థిని దారిలో నిలిపి, వితంతువివాహానికి ఒప్పించి పెంబనే పెళ్ళిచేయించారు. రెండుపెళ్ళిళ్ళ వంశ తులను సంస్థానాధికారుల వివాహములందుకూడ అలాగనంత మహావైభవంగా జరిపించారు. యూరోపియన్లు, ఆ న్యాయాధికారులు, అరవైమంది పోలీసు బందోబస్తులో వేడుకచూడవచ్చిన జనసమూహాన్ని యూరడియన్ పోలీసు అధికారి ఆమెను చేయించుచు వల్లకులపెంబ నడవగా ఊరేగింపు చేయించారు.

మూడవ వివాహము 1882 అక్టోబరు 22 వ తేదీన జరిగినది. పంతులుగారి కాపలాలో బహిర్భూమి వంకచెప్పి చొక్కాలరహితగా ఉత్తరీయం పంతులుగారి వద్ద ఉంచి వరుడు బయటికిపోవ నెలవండి రప్పించుకొని పారిపోగా, మళ్ళీ పట్టరెచ్చి పలాయనంకాకుండా పంతులువారీగా పెండ్లిచాలమచూతా కాపలాలు రాయించి పెళ్ళి జరిగించారు. అతని అన్నయరీర్పినందున అరనిష్ట సంపూర్ణమైన అవినాశములు వితంతువివాహ సంఘమువారికి సంక్రమించి, వరుణ్ణి సంఘం క్రయంబొందినట్లుగా ప్రవర్తించింది. ఈవివాహాల్లో వరుసకుల వరస్తురేవళ్ళ, ఆనుకూల్యముపండి విషయా లేపి చొటుచేసుకోలేదని చెప్పనక్కరలేదనుకొంటాను మాకు మొదటి వివాహము కంటే పదిరెట్లు ప్రయాసకలిగినది. మొదటిదానివలెనే ఒక్కడగురక్షితభటులు మాబట్లు కావలెదాయవలసినవచ్చెను. మొదటి దానికంటెను అధివ్యయము చేయవలసినవచ్చింది. ఊరేగింపు సమయమున ఆయుధపాణులయిన రక్షితభటులు వల్లకి చుట్టు నుండినను దుష్టులు రాళ్ళు విసిరిరి." దీగము మేళమును మూలం పంతులుగారు చీసి చేయించారు. ప్రథమవివాహ దాంపత్యంలో చొరిసంవచ్చుకంటేనే కంటే లాభం ఉన్నది. సర్వలేక హతమయ్యారు. కడపటిదాంపత్యం ఉగ్రమయింది. శ్రీరాములుపాపం త్రైస్తవుల్లో కలిసిపోయాడు. అనలది చేయదగిన మనుషురారు.

వితంతు వివాహ ప్రయాసకలో పంతులుగారు విచిత్రమైన పద్ధతులు అవలంబించేవారు. వితంతువులను వారిబంధువులే యింద్లనుండి రప్పించడానికి ఆతిథహస్య వివాహములు, మామోఫాయములు అవలంబించేవారు. వివాహము మ్యేవరికు వారి బంధువుల కెవ్వరికీ తెలియనివ్వరు. వివాహం జరిగేటప్పుడు శాంతిభద్రతలు కాపాడడానికి లాఠీకర్రలతో విద్యార్థులూ పోలీసులూ కాపలాలోనే వారు. పోలీసులలోకూడ మహమ్మదీయ పోలీసులనే రప్పించేవారు. పెండ్లి ఒక్కంటికి వెయ్యిరూపాయలు వ్యయించేవారు. అనగా ఆరొజుల్లో పదిపన్నెండు ఎకరాలభీరుపెట్టి నగలుచేయించి బట్టలుపెట్టి, అయిదురోజుల పెళ్ళిళ్ళు చేయించేవారు. అలా అంతవ్యయముతో మొదటి పన్నెండు పెళ్ళిళ్ళు జరిపించారు. తర్వాత పంతులుగారిక్కరే ధనం సమ కూర్చవలసినవారై వివాహవ్యయాన్ని నూరురూపాయలకు తెచ్చారు. క్రమంగా పాతికరూపాయలకు మిగలకుండా చేస్తూవచ్చారు. ధనసహాయం అవసరం

పోగొట్టారు 1904 నాటికి వికవాపునర్వివాహాలు అంతరకు జరిగినట్లు పంతులుగారు తెలిపారు.

ఒకటి తెంతు సందర్భాలలో వికంతుపుల బంధువులను కాళ్ల చేతులు వట్టు కొని చచ్చిన ఉవాహులము (స్వీ. చ. II పు 91), వారి వట్ల దొడ్లనగము చేసిన ఉవాహులములు వున్నవి. పంతులుగారు తన కార్యసాధన కోసం మిషనరీ దొరలతో, క్రైస్తవ్యద్యోగులైన దొరలతో, కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు మొదలైన దొరలతో, ఉద్యోగేతరులైన దొరలతో స్నేహము చేసేవారు. పై అధికారుల తోడ్పాటుతో, ప్రభుత్వశాఖలలోని ఉద్యోగులందరి సహాయమును, బోలీసువారి సహాయమును పొందేవారు.

శ్రీ పునర్వివాహ దంపతుల తల్లి

అడిభట్ల నారాయణదాసుగారు పరీక్షలంగం పంతులు గారిని "విచిత్ర వివాహ భర్త" అని తమ "స్వీయ చరిత్ర"లో వర్ణించారు. దీనికి కారణం లేకపోలేదు. పంతులుగారు శ్రీ పునర్వివాహములు శాస్త్ర సమ్మతములని వాదించి, కాము జరిగించిన వివాహాలను శాస్త్రోక్తియుగా యదావిధిగా బ్రాహ్మణ పురోహితుల చేత జరిగించే వారు. చిట్టకొండలో లోకం లేకుండా చూసేవారు. మంగళమాత్రదారణము, హోమాలు, సత్సాది అన్న అయిదురోజులపాటు జరిగించేవారు. వివాహవిధి పైడికి విధే. ఇది సంఘ సంస్కార వివాహాలు కావు. మొరటి వివాహ దంపతులు ఉరియూని యెరిగి కావారే. తెండవ వివాహమునకు శాఖభేదం లేదుగాని గోత్రం చిక్కు వచ్చింది. వికంతుపు మొదటి భర్త గోత్రము తెండవ భర్త గోత్రము ఒకటి అయినది. అంతట పంతులుగారు తమ గోత్రంలో విన్యసిదార పోశారు. ఈ సంగతి శంకరాచార్యులవారి కేసులో హైకోర్టువారు చెప్పి ఇది శాస్త్రీయం కాదన్నారు. I.L.R 6 Madras-319. పంతులుగారు తరువాత కొన్ని శాఖ భేద వివాహాలు చేశారుగాని వర్ణాంతర వివాహాలు చేయలేదు. వారందరికీ విముఖులని బావింపవచ్చు. విధాతులకు కూడా విముఖులనుకోవచ్చు. అందుకే శ్రీరాములు క్రైస్తవంలో చేరవలసి వచ్చింది.

పంతులుగారు జరిగించిన వికంతు వివాహ దంపతులు బ్రాహ్మణాచారాలనే పాటించేవారు. పంతులుగారిని వారి భార్యను శంకరాచార్యులవారు పెరిపేసినా పంతులు గారు 1906 వ సంవత్సరము వరకు జండాము విసర్జించలేదు. దానికి కారణము కాము తలపెట్టిన శ్రీ పునర్వివాహ ఉద్యమానికి చెచ్చితగులుతుందని మాత్రమేనని స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు.

ఈ వివాహ దంపతుల కుటుంబానికి బ్రాహ్మణ సంఘముగా నుండేవారు. ప్రతాలు జరిపేవారు. బ్రాహ్మణాచారాలు పాటించేవారు. పాపము పీరిని ఉరిలోని

ప్రామాణ్యము తక్కువగా చూసేవారు. వీరికి సామాన్య పురోహితులు కుళాకుళాలలో మంత్రం చెప్పేవారు కాదు. ఎవరో ధబ్బు తక్కువైన వాళ్లు వచ్చేవారు. వారు దేవాద్యాలలోకి దేవుని అర్పించడానికి వెడితే అర్చకులు వీరిని ప్రామాణ్యముగా పరిగణించక తరతమ్యం చూసేవారు. ఈ దాతలు పదలేక ఈ వివాహ దంపతులు కొందరు శంకరాచార్యులపైన, అర్చకులపైన కోర్టులో దావాలు దాఖలు చేశారు. శాస్త్ర మొప్పుదు గనుక లాభ ముందదని పంతులుగారు చెప్పినా వినలేదట. 1888 ఏప్రిలు నెలలో గోదావరి జిల్లా ఇద్దీ కోర్టు వారు వారి కేసులు కొట్టేశారు. "మద్రాసు మెయిర్" 22-5-1888. వారు హైకోర్టుకు అప్పలుచేయగా ఆకోర్టువారు కేసులు పరిహరించారు.

ఈ దంపతులకు ప్రథమంలో జీవనాచారం నిమిత్తం శ్రీ పునర్వివాహ సమాజంవారు పైదా రామకృష్ణయ్యగారి దొచార్యం వల్ల చన సహాయం చేసేవారు. 2,3 వందల రూపాయల బంగారు నగలు చేయించేవారు. వితంతువు తల్లిదండ్రులకు కూడా ధనసహాయం చేసేవారు మూడు వందల రూపాయల విలువగల ఇంటి నిచ్చేవారు. లూథరన్ మిషనరీలు వివాహం చేసుకొన్న వరులకు తమ పాఠశాలలో ఉద్యోగ మిచ్చేవారు ఇంటిలో నొఖరు నిచ్చేవారు. వైద్యపు ఖర్చు లిచ్చేవారు. పురోహితుని ఏర్పరచి జీతమిచ్చేవారు. వితంతువివాహంచేసుకొంటామన్న పూచీబత్తుతీసుకొనివారికి పెట్టుబడిపెట్టి చదువులు చెప్పించేవారు. వితంతువుల దృష్టిలోకూడా తమ పెళ్ళితమకు అవసరమైనంతకన్నా పంతులుగారికే ప్రాణావసరమైనట్టుగా కనిపించేది. త్వరగా తమకు పెళ్ళి చేయకపోతే, తాము పెళ్ళిపోతామని ఔవరించితే పెళ్ళిచేసేసిన యోగ్యతాయోగ్యతలు విచారించకుండాచేయించేవారు. లాటరీలాగినట్లు జరిపించేవారు తొందరపెట్టి కష్టాలపాలయ్యామని తర్వాత వ్రాశారట. (స్వీ. చ. రెండో భాగం పుటలు 242) తొలివివాహ దంపతులు సమాజమిచ్చే ధబ్బు దాలదం లేదనివాళ్ళు రామకృష్ణయ్యగారివల్ల ఇంకా కొంతసామ్మూ పుచ్చుకునేవారు. కొత్తవివాహాలు చేసి పేరుపొందాలనే ఉత్సాహమేగాని పంతులుగారు పాతదంపతులక్షేమాన్ని ఆలోచించ దంలేదనే అసంతృప్తి వ్యాపించింది. వారుచేసే అల్లరినిగూర్చి పంతులుగారు "స్వయవరిత్ర"లో వ్రాశారు.

పంతులుగారిపైన వితంతువివాహం చేసుకొన్నవారి అసంతృప్తి క్రమ క్రమంగా వృద్ధియైనది. ఆయనపైన ఆఝూరి లక్ష్మీనరసింహంగారికి, ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారికి చాదీలు చెప్పేవారు. ఈనాయకులలో స్వర్ణలు, విరోచాలు పెరిగినవి.

తుదకు 1893 వ సంవత్సరములో పంతులుగారికి కొత్త వివాహాలు చేసి పేరు సంపాదించే తృప్తి తప్ప పాత దంపతుల గతి ఆలోచించరని నిందిస్తూ, వితంతు వివాహ సమాజ ధనములో నుంచి ముందుగా తమ క్షేమ లాభాల కోసం

ఏతర్యంతంగం - మొట్టమొదట

అర్చు పెట్టాలని పంతులుగారి మీద ఆరోపణలతో ఒక పిటిషన్ వంపించారు. దానిని గూర్చి లియోనార్డు తన గ్రంథంలో వ్రాశారు (పుట: 220.)

పైదా రామకృష్ణయ్యగారు నజీవులై వుండగానే 1886 మే నెలలో సమాజం వారు పండ్లకోసం ప్రతికరలో అటు ప్రకటించారు. అందులో వితంతు వివాహాలు జరిగించడానికి చాలా ధనం కావలసివస్తున్నదని, నిత్యకృత్యానికేగాక దంపతులకు ప్రతి నెలా సహాయం క్రింద, జీతం క్రింద, వంట బ్రాహ్మణుల జీతం క్రింద సామ్యు కావాలని, కొత్త వివాహాలు చెయ్యాలంటే దంపతులకు నివసించడానికి ఇండ్ల వసతి కల్పించాలని, ఏ విధమైన లంచము లిచ్చి వివాహాలు చేయడం తమ ఉద్దేశం కాదని, అయితే, దేశ పరిస్థితులను బట్టి దంపతులకు కొంత సహాయం చేస్తేనేగాని వివాహాలు కావనిన్నీ అందులో వ్రాశారు. ('మద్రాసు మెయిలు' 18-6-1886.)

1886 మార్చి 28 వ రేదీన వితంతు వివాహ మహారాజ పోషకులైన పైదా రామకృష్ణయ్యగారు చనిపోయారు. ఆయన వితంతు వివాహ సమాజానికి పదివేల రూపాయలు విరాళం యిస్తు, దానికి ఆత్మూరి వారిని బ్రష్టిగా ఏర్పాటు చేస్తూ మరణ శాసనం వ్రాశారు. ఆ సామ్యు వినియోగం విషయంలో పాత దంపతులకు ముందుగా సహాయం చెయ్యాలని ఆత్మూరి వారన్నారు. కొత్త వివాహాలను చేయించడానికి అర్చు పెట్టాలని పంతులుగారి ఆదేశప్రాయం.

వీల్పాచూ వ్రాసేముందటి రోజుల్లో పైదా రామకృష్ణయ్యగారు పంతులు గారికి వ్రాసిన లేఖలను స్వీయచరిత్రలో యిచ్చారు. వానిని చూచినట్లయితే పైదావారి ఆదేశప్రాయాన్నే ఆత్మూరి లక్ష్యపరచుకుంటూ అమలుజరిపారని తోస్తుంది.

ఇలా గొప్ప ఆర్థికసహాయం చూపి విధవావివాహాలు చేయవలసిన పరిస్థితులు క్రమంగా తొలగినవి. అలాగై నా 1904 నాటికి ఆంధ్రదేశంలో జరిగినవి అరవై వివాహలే. కాని వితంతువివాహమంటే వీలులేదనే విషేదం తొలగిపోయింది. దేశందృష్టి మారిపోయింది. అదిచాలా గొప్పవిషయం. కాని అనాడు పేలకొడగని సంఖ్యలోవుండే వితంతుకన్యలు వితంతువులుగానే కాలంచేశారుగాని, వివాహజీవితం దుచిచూడలేకపోయారు.

బాల్యవివాహాలు క్రమంగా తగ్గిపోయి, యుక్తవయస్సు వచ్చినతర్వాత పెళ్లి చేయడం పెచ్చినందుననే వితంతు కన్యా పునర్వివాహ సమస్య సమసిపోయిందని గుర్తించుట అవసరం. రజస్వలా వివాహప్రచారం, ఉద్యమం వ్యాపించి శారదా శాసనం ఏర్పడిన పరిస్థితి మన సంఘములో ప్రేరణమయ్యకు మంచి పరిష్కారమై వుంది.

పీరేశలింగంగారి వితంతు పునర్వివాహమంటే బాలవితంతువులకే (వితంతు కన్యలకే) గాని, కాపురంచేసి వితంతువులై నవారికి పునర్వివాహముకాదు. అప్పట్లో చాని ఆకలిరకవి కలపెట్టలేదు. అది అసాధ్యం అనుకొన్నాడు. వితంతు కనాన పునర్వివాహోద్యమంగా తమ ఉద్యమాన్ని ప్రారంభించారు. వారి జీవితాంతరము, అనగా మూడవ వర్స దశాబ్దాలుపైగా, దానికే కట్టుబడివున్నారు. సంతానం కలగక ముందే వితంతువులైన యువకులకు మాత్రం ఇప్పట్లో పునర్వివాహయోగం దాగానే కలిగింది. అయితే అందులో యువకులు ఆదర్శంకన్నా ఆర్థికలబ్ధికి ఆకర్షితులు కావటం హెచ్చుగావున్నది. పిల్లకల్లులైన వితంతుయువకులు పునర్వివాహానికి తలవదటంగాని, వారు తలవడితే వారిని పెండ్లాడేందుకు పురుషులు సిద్ధపడటంగాని చాలా అప్పుదాపుగావుందిగాని అటువంటి సన్నివేశాన్ని సంఘం బహిష్కారదృష్టితో చూడటంలేదుగాని అంతగా హర్షణీయంగా చూడకున్నది.

కామరాజు హనుమంతరావుగారి వివాహం

కామరాజు హనుమంతరావుగారు దేశరాజు పెరబాసయ్యగారి సవతితల్లికి సోదరుడు, సుగుణసంపదగల యువకుడు. బందరులో రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడుగారియొద్ద చదువుకొని ఆయన సిద్ధాంతాలను ఒంటబట్టినవాడు. ఆనుష్ఠానిక బ్రాహ్మసమాజము నడుపుడైనాడు. ఆతడు ప్రవేశపరీక్షలో కృతార్థుడై రాజమండ్రి చోదనాథ్వనన కళాశాలలో ప్రైయినింగు అగుచుండెను. ఆయన బిఏస్ చంద్రపాలు 1907లో రాజమండ్రిలో ఉపన్యసించినప్పుడు వందేమాతరం జాతీయోద్యేకంవల్ల చదువు మానివేశాడు. పీరేశలింగంగారికి విద్వలులేరు. అంతకుముందాతనిపైన చాలా దయకలిగి తమమిత్రులైన కనుపర్తి యోగానందంగారి కుమార్తె బాలాతిపుర సుందరమ్మ యను బాలవితంతువునిచ్చి అతనికి వివాహము చేయుటకు నిశ్చయించి యుండిరి. వివాహము బ్రాహ్మధర్మము ప్రకారము 1908 ఆక్టోబరు 18వతేదీన జరుపుటకు నిశ్చయించిరి. ప్రిన్స్ పాలును థిక్కరించినాడని పంతులుగారికి ఇతనిపైన కోపమువచ్చి ఆ వివాహమును అపివేసి కొన్నిషరతులు పెట్టిరి. హనుమంతరావు గారు సుందరమ్మగారి ఇష్టములేకుండా తమయింటి కేయతిధిని తీసుకురావూడదు. వందేమాతరం ఉద్యమంలో కోరిక కలగజేసికొనవూడదు. ఆమెయిష్టానుసారము సొమ్ములర్చు చేయవలెను. ఈషరతులు చూట చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహుగారు విని ఇది బాగాలేదని, ఇటువంటి షరతుల వివాహం చేసుకొనుట వల్ల సంసారం పొత్తు పడదని, మానుకొనుట మేలని అన్నారు. ఈ సంగతి పీరేశలింగంగారికి వినిపించగా ఆయనకు కోపము వచ్చి లక్ష్మీనరసింహుగారింటికి రావడము మాని వేసిరి. (చి. ల. స్వ. చ. పు : 274-76.)

అదృష్టవశమువల్ల కొంతకాలానికి హనుమంతరావుగారు వందేమాతరం రాజకీయోద్యమంలో పాల్గొనడము విరమించి బందరులో సంఘ సంస్కార ఉద్యమములో పనిచేయసాగినాడు. తుదకు పంతులుగారు దయచంది తమ పట్టు వదలి 25-7-1909 తేదీన వీరి వివాహము జరిగించిరి .

హనుమంతరావుగారు వీరేశలింగం స్మారకసంచికలో “మధురవృత్తులు” అనుశీర్షికతో పంతులుగారికి మారుమాట చెప్పినచో యంతమాత్రము అంగీకరింపరని వారి యొత్తరువులు పాటించనందుననే కాను తీవ్రమైన అగ్రహమునకు గురియైతి నని, తనతార్క విషయమునగూడ వట్లే జరిగినప్పటి, పంతులుగారు తమయిద్దరిని క్రమక్రమంగా దూరముచేయుచు తుదకు వదిలిండుకొన జూచిరని, వారి యాహ్వా నముపైన వారిద్దరగర పనిచేయుటకు వచ్చి వివరమునోరడులై వెళ్ళిపోయిన పి. రామచంద్రరావుగారును వారి సతీమణి, ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణగారు వారి తార్కగారును వదిన యిద్దరులు నాకర్థమైనవి” అని వ్రాసిరి (పుట, 164.)

పంతులుగారి తథనం : హనుమంతరావుగారి ఖండవ

కామరాజు హనుమంతరావుగారు 1938 అగస్టు 14 వ తేదీన ప్రదురించిన తమ “స్వీయచరిత్ర” సమీక్షలో పంతులుగారి చర్యనుగూర్చి కొంత వివరంగా వ్రాశారు.

“1908 సం॥ అగస్టుమాసంలో మావివాహము పరిశుద్ధాస్తిక విశ్వానముల కనుగుణముగా జరుపుటకు పంతులుగారు నిశ్చయించిరి. అందులకై ఏర్పాటులు ప్రారంభించిరి. మంగళసూత్రమునకు తాళిచేయించవలెనని నాతోచెప్పిరి. అంతకు పూర్వము పరిశుద్ధాస్తిక ధర్మానుసారము ఆంధ్రదేశములో వివాహములు జరుగలేదు. మాదే ప్రథమవివాహము గాన అవివాహవిధానము వివరములు తెలిసికొనవలసి యుంటిని. కాన మంగళసూత్రము-తాళి-వీటి యుద్దేశమేమిటి అని వారిని అడిగితిని. అదితెలుపక, అని వాదవలసి యుండుననిమాత్రము బసులుచెప్పిరి.

రెండురోజుల తరువాత వారు నావద్దకు మరలవచ్చి వివాహమున కాహ్వా నింపవలసినవారి నామములను వ్రాసియమ్మచికోరిరి. వ్రాసియచ్చితిని. అందులో ఒకపేరుచూపి వారెవరిని నన్ను ప్రశ్నించిరి. నోటురకాలేజీలో చదువుకొన్న నాత్తై ప్రవచితులని చెప్పితిని. వారి నాహ్వానింప వద్దనిరి. అచటి మిత్రులతోపాటు ఆయననుకూడా పిలుచుట యవసరమని నేను చెప్పగానే కోపముతో నావద్దనుండి లేచిపోయిరి. అంతటితో నేను వారికి విదేయుడనై యుండువాడనుగానని వారికి తోచినది. సుందరవృద్ధ్యారా నాకాసంగతి తెలిసినది. వారు నాతో మాట్లాడుట మాని వేసిరి. నెలదినే జరుగవలసిన వివాహము ఆగిపోయినది. రఘుపతి వెంకటరత్నము నాయుడుగారు, వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు మొదలైనవారందరు పంతులుగారికిని నాకును సమాధానము కుదుర్చుటకు ప్రయత్నించిరి. లాభములేకపోయినది. నేను పంతులుగారికి అంతకోపము వచ్చునట్లుగా నేమియు మాట్లాడియుండలేదు. అది

వారికెవరు నచ్చజెప్పలేదు. తమకుకలిగిన యభిప్రాయమును మార్చుకొనరైరి. నేను రాజమహేంద్రవరమువదలి కొంతకాలం కాకినాడలోనుండి, మచిలీపట్టణము చేరితిని. తరువాత నేను సుందరమ్మ అభిప్రాయమును తెలిసికొని ఆమె విప్పటికిని వివాహము చేసికొనుటకు సిద్ధముగా నున్నానని పంతులుగారి కొర ఉత్తరమువ్రాసి ముట్నూరు కృష్ణారావుగారికి, వేమూరి రామకృష్ణారావుగారికి చూపి పోష్టుద్వారా పంపితిని. దానికివారు 1908 మేనెల ఏడవతేదీన జవాబువ్రాసిరి.

1909 జూలై 25 వ తేదీన మా వివాహము జరిపిరి. ముహూర్తమునకు వెంకటరత్నం నాయుడుగారు, వేమూరి రామకృష్ణారావుగారు, చిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహంగారు, పిళ్ళారిశెట్టి సీతారామయ్యగారు మొదలైన సంస్కరణాధిమానులు వచ్చిరి.

వివాహనంతరము సుందరమ్మ శరణాలయము పనులను, నేను లోటపనులను నొకరులద్వారా జాగ్రత్తగానే చేయించుచుంటిమి. హితకారిణి స్కూలులెక్కలను వ్రాయుట మొదలైన పనులను చేయుచుంటినిగాని పంతులుగారికి ఏదో అనుమానము. పంతులుగారి తత్వమున కనుగుణముగా నడచుటకు మే ముభయాలము ప్రయత్నించి, తుదకు 1910 సెప్టెంబరులో సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళితిమి. సుందరమ్మ గర్భవతి. నాయుడుగారి సహాయముతో పితాపురం ఆసుపత్రిలో పురుడుపోసుకొన్నాము.

తరువాత హనుమంతరావుగారు కౌతరం ఆంధ్రలక్ష్మి కార్యాలయంలో పని చేశారు. 1913 నుండి 1918 వరకు కాకినాడ బ్రహ్మసాధనాశ్రమములోను, బ్రహ్మ సమాజము కార్యవర్గిగాను పనిచేశారు. “ధర్మసాధని” పక్షపత్రిక నడపసాగిరి.

“మా వివాహమైన ఆరుసంవత్సరములకు పంతులుగారు ప్రమరించిన “స్వీయచరిత్ర”లో మా వివాహమునుగూర్చి కొన్నివిషయములు విపరీతముగా వ్రాసిరి. అవి సత్యదూరములై యుండెను. కావున యథార్థాలు వెల్లడిచేయుటకు విమర్శనాపూర్వకముగా నొకవ్యాసము వ్రాసి ముట్నూరు కృష్ణారావుగారి “కృష్ణా వత్రిక”లోను, 1915 ఆక్టోబరు 15వతేదీన వెలువడిన “ధర్మసాధని”లోను ప్రకటించి సందికలను పంతులుగారికి పంపితిని. వారుదానికి జవాబునిచ్చియుండలేదు.” అని హనుమంతరావుగారు వ్రాసిరి. (స్వీ. చ. 112-126.)

* కామరాజు హనుమంతరావుగారు పెద్దమనిషి. వారి వివాహము విషయములో పంతులుగారుచేసిన విచిత్రచర్యలను, పెట్టిన షరతులను చెప్పలేదు. ఇందుశిచ్చిన షరతులు చిలకమర్తివారి స్వీయ చరిత్రలోనివని గమనించవలెను.

గ్రంథచౌర్యము

పంతులుగారు ప్రచారంచేసినట్టి భావాలుకాని, సాధింప తలపెట్టిన సంస్కరణలుకాని స్వకీయప్రతిభాజన్యములుకావని, ఆయితేవారు అవన్నీ స్వోపజ్ఞములే అనుకొనునట్లుగా వ్రాశారని ఇంతకుముందే తెలిపియున్నాము. ముద్దు నరసింహంనాయుడుగారి 'హితసూచని' వ్యాససంపుటినుంచి వారు ఏమేమి ఎలా సంగ్రహించినదీ విపులంగా లోగడే చెప్పియున్నాము. 'పురుషార్థప్రదాయని' పత్రిక వారి 'వివేకవర్ధిని' పత్రికకు ఎలా మార్గదర్శకమైఉన్నదీ తెలియజేసి యున్నాము. పంతులుగారు తెలుగులో ఇచ్చిద్రప్రాప్తమ్యము తమదేఅని చాటిచెప్పినది యథార్థముకావని చాలకాలమువ్రిందచే నే చెప్పినదానినికూడ ఈగ్రంథారంభములోనే తెలిపియున్నాము. అంతరన్నా మరెకొన్ని పూర్వరచనలనుండి ప్రత్యక్షముగా గ్రంథచౌర్యముచేసిన ఉదంతములను నవి స్తరముగా చెబుపవలసి యున్నది.

విశంతువివాహమును హిందూశాస్త్రసమ్మతమని తాము సొంతముగా, స్వోపజ్ఞముగా నిరూపిస్తూ, తొలి యువన్యాసము చేసినట్లు సాక్షాత్తుగా చెప్పికొన్నారు. అంతకిన్నా సాహసం ఏముంటుంది. 1879 ఆగష్టు మూడవతేదీన విశంతువివాహమునుగూర్చి మొదటి యువన్యాస మిచ్చునప్పటికి పంతులుగారికి ప్రీపునర్వివాహమునుగూర్చి ఏమిగ్రంథము లున్నవో తెలియదట. ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరుల వారి గ్రంథమున్నట్లు తెలియునుగాని యది లభ్యముకాలేదట. మను, యాజ్ఞవల్క్య స్మృతులు తమవద్ద నున్నవట 'రిట్రబ్టోదీని' లో ప్రకటించబడిన ఉపన్యాస మొకటియు, 'పురుషార్థప్రదాయని'లో ప్రకటించబడిన ఉపన్యాస మొకటియు లభ్యమైనవట. (స్వ. చ. పు. 136)

ప్రీతకాకల్లోలిని :

గ్రంథకర్త శ్రీ జీయ్యరుసూరి. వారు బెంగుళూరులోని సైనికపటాలం పాఠశాలలో ప్రధానఅంధ్రోపాధ్యాయులు. 1875 లో ఇది ప్రకటించబడినది. ఇది ప్రీవిద్యనుగూర్చిన గ్రంథము. అరవములో నుంచి తెలుగులోకి తర్జుమా చేయబడినది.

దీని సమీక్ష 1875 మేనెం "వివేకవర్ధిని"లో ప్రకటిస్తూ, "ఇది అరవము నుండి తెలుగులో కొంత ద్విసదగాను కొంత వచనముగాను వ్రాయబడిన"దనివ్రాసి, మే మిపు స్తకము గొంతకొంత చదివి చూచితిమి. కైరి మిక్కిలి మధురముగాను.

విషయము సర్వజన శ్లాఘనీయముగాను రసబడుచున్నది. గ్రంథము త్రీలు చదువుటకు తగినంత సులభముగానే వ్రాయబడినది" అని పంతులుగారు వ్రాసిరి. (ఆక్కిరాజు రమాపతిరావుగారి 'పీఠేశలింగముగారి సమగ్రచరిత్ర' పుట 387.)

రమాపతిరావుగారు ఈ గ్రంథమునుగూర్చిన వివరములు 238-9 పుటలలో వ్రాశారు. ఇందులో తీర్మానములున్నవని, ఈవ్యాసములన్నియు ప్రీషిడాబివృద్ధికిని, విజ్ఞానమునకును సంబంధించినవని వ్రాసిరి. త్రీలు చదివితేని పురుషులకు సహాయము 63-64. దిద్దలకు సహాయము 65-67. పాతివ్రత్యంబునకు రక్షణ 10.-105

పీఠేశలింగముగారు 'సశీహితబోధిని' లో ప్రీవిద్యనుగూర్చి వ్రాసినదానిలో ఈవ్యాసముల ననుసరించిరి. పురుషుడు ప్రీని ప్రసర్తింప చేయవలసినప్రకారము 224-31, ప్రీధనము 231-34, వితంతు నిర్భాగ్యము 234-42 అనువ్యాసములలోని భావములనుసంగ్రహించిరి.

పంతులుగారు ప్రకటించిన భర్తకు భార్యా విషయమై సడవలసిన ధర్మములు 1881 పెప్టెంబరు 'వివేకవర్ధని', కన్యాశుల్కము 1880 మేనెం 'వివేకవర్ధని' అతి బాల్యవివాహములు నిర్బంధపై ధవ్యము 1884 పెప్టెంబరు, 1885 నవంబరు, 1886 ఆప్టెంబరు 'వివేకవర్ధని'లో పూర్తిగా సంగ్రహించి ప్రకటించిరి. పంతులుగారు జియ్యరు సూరిగారినిగాని, వారి గ్రంథమునుగాని పేర్కొనలేదని రమాపతిరావుగారు వ్రాయకపోవడం పంతులుగారిపట్ల పక్షపాతము గౌరవము వల్లనే!

1875లో జియ్యరుసూరిగారు ప్రచురించిన ప్రీకాకర్ణోనిపై వివేకవర్ధనిలో పంతులుగారు సముక్షవాచారు అనేసంగతిని పైనే చూపియున్నాము.

పంతులుగారి అత్రమచర్యలు - ప్రజ్ఞాప్రభాకరము

"కవులచరిత్ర" పునర్ముద్రణ సంవత్సరంలో శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పంతులుగారికి ఎంకోనహాయముచేయగా, ఆయన చాలాతేలికగా వ్రాశారని, కృతజ్ఞత అనేది చూపలేదని చూనవల్ల రామకృష్ణకవిగారినిగూర్చి అసహ్యంగా వ్రాశారని వ్రాశారు. దీని పూర్తిపాఠము వేరే పుస్తకములో నున్నది.

ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకాలకు పదే పదే నందు దొరకి నప్పుడెల్ల పెళ్లుచు అక్కడి గ్రంథములు, అముద్రితములు పరిశీలిండుచు, లోకర రికార్డుల నెల్ల చదువుచు, అపూర్వాంశముల గుర్తించుచు, గుర్తించిన వానిని మిత్రుల ఉత్తరముల

ద్వారా తెలుపుచు, తన్మయుడనై విద్యావ్యాసంగము చేయుచుంటిని. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలావ్యతిలు ఒక తూరి లైబ్రరరీ వచ్చి లైబ్రరీయన్ ద్వారా నా విషయములు తెలుసుకొనిరి. తెలుగు పుస్తకములకు కేటలాగు వ్రాయుచున్న గుమాస్తా సెలవు పెట్టగా తోచినాస్థానమున నన్ను నియోగించిరి.

అనాళ్లలో పావులూరి మల్లన కవిని గూర్చి నామూలమున చర్చరేగెను. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చరిత్రలో వ్రాసిన తీరుసరికాదని, పావులూరి మల్లన్న సన్నయ నాటి మల్లన మనుచుదని నేను లైబ్రరీలోని వ్రాత పుస్తకముల పరిశీలించి వ్రతీరిల ద్వారా నిరూపింప యత్నించితిని. వీరేశలింగము పంతులుగారి తరపున నిలిచి అనేకులు నాపై చెలరేగిరి. వీరావేశముతో చిలుకూరి వీరభద్రరావు గారు లైబ్రరీ పుస్తకములను నేను పసి కుంకను జేరిచుబుద్ధి తో మార్చివేయుచుంటి నని, నేను వ్రాసినట్లు వ్రాత ప్రచురలో లేదని, గవర్నమెంటువారు నన్నక్కడ నుంచరాదని బాహుళముగా వాసములు వ్రాయసాగిరి. ఇంతెందరెందరో అటు తిరిగి నన్ను కలుపుగా మంచలింపసాగిరి. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారి పేరు ప్రతీష్ఠలట్టిది కనుక, వారి యాంధ్రసాహిత్య సేవ యంత మహనీయమయినది గనుక వారెల్లరు నట్లుదిక్కులయిరి. వారిందరు సత్యమేదియని పరిశీలించక వ్రాసినవారే. ఒక్క వీరభద్రరావుగారే సత్యము స్పష్టముగా గుర్తింప దగియున్నను, లైబ్రరీ పుస్తకములు నేనేమి కార్యము చేయుచున్నను స్వర్ణా బుద్ధితో సత్య దూరముగా వ్రాత సాగించిరి.

అనాళ్లలో ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో మహాపీఠాచార్యుని గణితసార సంగ్రహమును బ్రొఫెసరు రంగాచార్యులుగారు ముద్రించుచుండిరి. మల్లనగణితము దానికి డెలుగుగుట నేను గుర్తించి, రంగాచార్యులుగారి కెరిగించితిని. అప్పుడు వీరభద్రరావుగారి వ్రాతలనుగూడ వారికి చెరిపితిని. అప్పుడు మా వివాదమును హెక్టార్లుకేసు రికార్డులను పరిశీలించినట్లు పరిశీలించి వేసా రామేశముగారు నావాదము సత్యమయినదని, వ్రతీవాదము శ్రుతిమించి సత్యదూరముగా నున్నదని గుర్తించిరి. నా నొకరీతి కీడుచేజూచుచున్నవారి దురుద్రేబమునకు తోసిశ్రీచ.స. శర్మగారితో ముచ్చటించిరి. నారభయము చెప్పిరి. నామీదనిందను దొలగించుమువారికి తెలుపునం తటి స్థితికివచ్చినది.

ఇంతజరిగిన తరువాత తొక్కచెదరి యందాక నాకు ప్రతిహాలముగా నున్న వారొకరు లైబ్రరీ వ్రాతప్రతులు పాఠములనెల్ల శకలేఖ పత్రికలో ప్రకటించిరి అవి నాప్రకటించినరీతునే నిరూపించెను. కాకినాడలో కర్పేర్ల శ్రీనివాసరావుగారు వారు పావులూరి గణితపు తాలాకుప్రతులు సంపాదించి యందలి పాఠములను శ్రీ పోలవరం రాజుగారు, దురిశేటి శేషగిరిరావుగారు వగైరాల సంకలనములలో ప్రక టించిరి. అదిమెల్లనేకెప్పినట్లే యుండెను. అంతలో నావివాద మణగారెను.

శ్రీ పీఠేశలింగముగారు పరమహంజ్ఞులు. మహానీయులు నయ్యనహమిక మమకారము నధికముగాగలవారని తర్వాత తెలుపనయ్యెను.

శ్రీలక్ష్మణరావుగారు పీఠేశలింగము పంతులుగారి నొకనాడు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలకు గొనివచ్చి-వారప్పుడు కవులచరిత్రను సంస్కరించి ప్రకటింప బానియున్నారగాన వారి కస్యదాదుల సహాయము లభింపజేయుటకై జతనము సాగించుటలో నన్నెఱుకపఱచిరి. పావులూరి మల్లనచరిత్ర విషయములు పీఠేశలింగముగారి దగ్గఱ, నాదగ్గఱ చర్చించి తత్త్వము నిర్ణయింప నభిలషించిరి. అన్ని ప్రాతప్రతులను జూపి నావాదమెరింగించితిని. పీఠేశలింగముగారికి వేటువిధముగా, పూర్వము తామువ్రాసినదీరుగా నమర్చింపనయితగాదయ్యెను. లక్ష్మణరావుగారు తొగ్గతగా నెల్లవిషయము మరల ననువదించి వివరించి “మిరిరినిట్లు మార్పుకోవలసివచ్చే. మీరు తొలుతవ్రాసినదియు, మిమ్ము నమర్చింపబాని ఇతరులు వ్రాసినదియు సరికాదని స్పష్టపడినది. అనిరి. పంతులుగారు నాదగ్గఱ ప్రాతప్రతియేదో ఉండుట బట్టియే యట్లు వ్రాయబయ్యెను. రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళి నాదగ్గఱ గ్రంథము లనుబట్టి మరల పర్యాయించి నిర్ణయింతును” అనిరి. లక్ష్మణరావుగారు “ఇన్ని ప్రతులలో నున్నదానికి విరుద్ధముగా మిప్రతప్రతియుంచును. ఉండినదో నసిగా నమర్చుముగా మివివాదము నిర్లహించుకోవలసియుండును; అనిరి. పంతులుగారి పట్టుదలను పరిభావింపచో పీఠేశలింగముగారికి మనమంచలము సహాయము చేయదము. వారిచేతనే కవుల చరిత్రసంస్కరణము జరపింపము. అని లక్ష్మణరావుగారు చెప్పిరి. నాచేతనయినంత కోర్కెలు జరుపుదునంటిని. వారిద్వరు నింటికి వెళ్ళిరి.

అట నుండి పీఠేశలింగము పంతులుగారు డెంగుళూరు కొలది దినములకే వెళ్ళిరి. కవుల చరిత్ర ప్రథమ భాగమున మాత్రము చేయవలసిన సంస్కరణములు నేనెఱిగి నంత వరకు డెంగుళూరుకి వ్రాసి పంపితిని. అదియొక పెద్దకట్ట. పంతులుగారు వాని నుపయోగించుకొనిరి. కాని వాని నాయా పట్టులందు పేర్కొననే లేదు సరికదా. గ్రంథ పీఠికలో శాస్త్రుగారును తమ గ్రంథాలయములో నున్న పుస్తక భాగములను పద్యములను నేను కోరిన వానిని వ్రాసి నాకెంకో రోడువదిరి. అని వ్రాసిరి. వారికే యే విషయములు కావలసి యుండునో వానిని నేనే తెలిపి, లిస్టు వ్రాసి, సంస్కరింపవలసిన చేర్చవలసిన విధానములు, పద్యములు వ్రాసి పంపగా ఆ విషయము నిట్లా న్మరించుట: ఈ సంస్కరణమున ఫలాని ఫలాని పద్యములను, గ్రంథములను వ్రాసి పంపవలసినదిగా వారుకోరగా నన్యదాదులము వ్రాసి పంపినట్లు లభ్యమగును. ఇంతే కాక తమకు చిరమిత్రులయిన శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారిని గూడ తెనకిరి. ప్రబంధ రత్నావళిని గూర్చి అకారణముగ వారి కవుల చరిత్ర పీఠికలో మరల నన్నును చెనకిరి. వాని నెల్ల వివరిండుట రోత. నేను జాబులు వ్రాయగా జారి జారిగా వానికి బదులు

వ్రాసిరి. ఆ జాబుల నిటీవల నేను చించివేయబోగా తాము జాగ్రత్తగా నుంచుకొందుమని నా మిత్రులు గయ్యకొనిం.

(వే. ప్ర. శాప్త)

పంతులుగారి “కవులచరిత్ర” పునర్ముద్రణ పీఠికలో మానవల్లిశ్రీ రామకృష్ణ కవిగారినిగూర్చి వ్యంగ్యంగా (సెటైర్) వ్రాసి, ప్రధాకరశాస్త్రిగారు తాముకోరిన భాగాలు పంపించినట్లు వ్రాశారు.

పంతులుగారు చెంగులూరునుంచి పంగూరి సుద్ధారావుగారికి 1-5-1918 తేదీనవ్రాసినలేఖలో ప్రధాకరశాస్త్రిగారు, మానవల్లి రామకృష్ణయ్యగారు నాకు ఇంకను సహాయముచేయలేదు. చేయుదురోలేదో తెలియదు. ఎవరుచేయకపోయినను నా చేతనై నంతవరకు పుస్తకమును సవరించి ముద్రింపించెదను” అనివ్రాసిరి.

ప్రధాకరశాస్త్రిగారును, మానవల్లి రామకృష్ణయ్యగారును నాకింకను సాయ మేమియు చేయలేదు. చేయుదురో చేయరో తెలియదు. 1-5-1917

మానవల్లి రామకృష్ణయ్యగారుగాని, ప్రధాకరశాస్త్రిగారుగాని, యేమియు సాయముచేయనిట్లు రసపడదు. వారు నేనడిగిన యంశములను తెలుపకపోవుటయే గాక నాయుత్తరములకు బ్రహ్మచర మిచ్చుటపైతము మానినారు. తమకుతెలిసినది ఇతరులమూలమున లోపమునకు తెలియుట వారి కిష్టములేదుకాబోలు.” అని పంగూరి సుద్ధారావుగారికి 30-6-1917) వ్రాశారు.

పంగూరి సుద్ధారావుగారికి మొత్తం 16 పుత్తరాలు వ్రాశారు. మొదటవారు చేస్తూవున్న సహాయానికి కృతజ్ఞత తెలిపారు. తుదకు 24-12-1917 తేదీపుత్తరంలో వారిని విడిచిపెట్టా (సెటైర్) వ్రాశారు. ఆయనకు ఎందువల్ల కోపంవచ్చిందో తెలియదు. (పి. లిం లేఖలు : 142-43)

“ముద్రణము విమిత్రమై కాగితములను గొనుటకయి కావలసినంత సొమ్ము అయాచితముగా నమకూరినను నా విమిత్రమున మీరు లోకావకారకమయిన మీ పుస్తకము ముద్రణము మానుకొంటిరని ప్రకటించబడుటను చూచినప్పుడు నాకెంతో చింత కలిగినది. మీ పుస్తకమును శీఘ్రముగా ప్రకటించి యాంధ్ర లోకమునకు వలె నాకునుదానివలన లాభముకలిగెద. భాగ్యమును కలిగింపుడు. మీరు చేసెడు సాహాయ్య లేకమునకు నహితము కృతజ్ఞతనయి యుండును.” 24-12-1917.

పంతులుగారు కవుల చరిత్రను సవరించుతూ చాలా మంది కవుల విషయమై పంగూరికి వ్రాసి నమాచారమును పొంది పొంది, యింకా యింకా అడుగుతూ పోతుండగా ఇక తాము వ్రాసి ప్రకటించుటకు మిగిలేదే ముంటుందనుకొని, పంతులుగారి రచన వెలువడిన తరువాతే వెలువరించవలెననుకొని ఆగిపోయినట్లున్నారు.

అదితల్లువారి ఈసపు నీతికథలు

క్రమదక్షాద అదితల్లు వారాయణదాసుగారు 1955లో "ఆంధ్రపత్రిక"లో ప్రకటించిన "స్వీయచరిత్ర" ప్రకారం దాసుగారు 1893 సంవత్సరంలో రాజమహేంద్రవరములో న్యాయతి నుద్వారావు పంతులుగారికి అతిథి. దాసుగారు ఈనటు నీతికథలను పద్యరూపమున రచించారు. ప్రతికథకు చివరను దానినీతినిగూర్చిన పద్యము వ్రాసి పిరేళలింగముగారి ముద్రాక్షరశాలలో అచ్చుకిచ్చారు. దానిని వారు ముద్రించక అవ్రాతపతి యెక్కడనో గైర్విలియా అయినదని పంతులుగారు చెప్పారట. అయితే, పిరేళలింగముగారాసమయముననే 1893-94 లో ఈనటు నీతికథలను పదపములో రచించి ప్రతికథ చివరకు నీతిపద్యము వ్రాసి ప్రకటించారు. అది రెండుభాగములుగా "నీతికథామంజరి" అనేపేరుతో ముద్రింపబడినది. దాసుగారు రాజమహేంద్రవరములో న్యాయతి నుద్వారావు పంతులుగారి అతిథిగానుండగా పిరేళలింగముగారాయనతో "అతడు వేళ్ళాలంపడుడు" అతనితో మీకు ప్నేహమేమిటి; అని అన్నారట. కాని నుద్వారావుపంతులుగారు దాసుగారి ప్నేహముపదలలేదు. పంతులుగారును అటువంటివారిని శిష్యులుగా చెప్పుకొంటూ సహాయము స్వీకరింపకా మానలేదు.

రంగరాజచరిత్ర : రాజశేఖరచరిత్ర

పంతులుగారి "రాజశేఖర చరిత్ర" వివేకవర్ధనిలో 1878 లో భాగములుగా (నీతియల్) ప్రకటించి 1880 లో గ్రంథరూపముగా ప్రకటించారు. అంతకుపూర్వము 1872లో ముద్రింపబడిన "శ్రీరంగరాజ చరిత్ర" అనే నవలలో ఒకనన్నివేళమును పంతులుగారు యదాతథంగా "రాజశేఖరచరిత్ర"లో వ్రాశారు. 1872 సం॥ జూలై నెల పురుషార్థ ప్రవాయిని సంచికలో నరహరిపెట్టి గోపాలకృష్ణమపెట్టి వ్రాసిన ఈశ్రీరంగరాజచరిత్ర నవలపై సమీక్ష వున్నది. పిరేళలింగంగారు అదిచూచి దానిని తెప్పించి చదివారనేమాట నిస్సందేహం. ఆగ్రంథము వారి స్వీయగ్రంథాలయ గ్రంథ సంపుటములో నున్నది. పంతులుగారు దానిని Acknowledge చేయలేదు. (కొత్తపల్లి పీఠభద్రరావుగారి (Influence of English on Telugu).

హితసూచని :

1882 లో ప్రకటించబడిన సామినేని ముద్దు నరసింహులు నాయుడుగారి "హితసూచని" పంతులుగారి గ్రంథసంకలనములో నున్నది. అది ఇప్పుడు గౌతమి గ్రంథాలయములో నున్నది. అందులో "దయ్యములు" అనేవ్యాసాన్ని పంతులుగారు యథాతథంగా దొంగిలించి తమ 'వివేకవర్ధని'లో 1876 మార్చినెలలో

1875 సెప్టెంబరు లేక 1876 సెప్టెంబరు) ప్రకటించాడు, దానిని తమవ్యాసాలలో ముద్రించుకొన్నాడు. (వీరేశలింగకృత గ్రంథములు ఎనిమిదవ సంపుటము. పుటలు : 388, 89, 90.) ఈ సంగతి రాక్షసు కొత్తవల్లి పీఠభద్రరావు పైన పేర్కొన్న తమ గ్రంథములో వ్రాశారు. (పుట : 367) పంతులుగారు అనేక ఇంగ్లీషు గ్రంథాలలో నుంచి తీసి ప్రచురణములు రచించినారుగాని వాటిని సరిగ్గా ఎకనాలెడ్డి చేయలేదని శ్రీ పీఠభద్రరావుగారి తీసివేపల్ల తెలుస్తుంది.

వీరేశలింగం. గురజాడ అప్పారావు

Mr. Apparao was born on 21.9.1862 and was younger than veeresalingam by 14 years. He has parodied in his incomplete drama 'కొండుభట్టియం' written in 1906 Mr. K.V. Ramana Reddy wrote in Mahodayam P. 414.

“మాధవయ్యపాత్రకు కేవలరాయదుపాత్రకు విజీవితంలో వీరేశలింగం కోటి వెంకటరత్నం నాయుడుకోటి చాలా బోలికలున్నట్లు రచయితవదలిన సూచన లనుబట్టి ఇప్పుడే నిర్ధారణచేయవచ్చు. మాధవయ్యకున్న “రావులహద్దరు” విడుదల, బ్రహ్మనమాజంలో పుంటూరుగా రాస్తోన్న కృష్ణదత్తంలో హైందవాచారాలకు అనుగుణంగానే సంస్కరణ వివాహాలను జరిపిస్తున్నాడని రాజారాం కేవలరాయయ్య మాధవయ్యమీదికి ఎగదోలడం, మాధవయ్య ఎన్నోగ్రంథాలు రాసినట్లుగా, వాటిలో ఉపదేశాత్మక లఘురచనలూ, హాసాత్మక గ్రంథాలూ, అందనాత్మకమైనవి ఎక్కువగా నున్నట్లుగా ప్రస్తావనరావడం - ఒక్కసారి (Solid) యత్నానా ఉంటే ఒట్టు; పట్టకథలూ పదికకథలూ, తిట్లూ, “మాధవయ్యగారిది వైదికపురస్తా, అందులో వేగినాటి వన్యసం ఆయనకు దేశాన్నివట్టి అప్పించి” వగైరామాటలు, ఇవన్నీ వీరేశలింగం మొక్కలే. వీరేశలింగంగారు తమ “స్వీయచరిత్ర”లో విరంతు వివాహం సంస్కారము చెడునని కడచిన ఇరువదయిదు సంవత్సరములనుండి ఈశ్వరవంచకుడనయి, అనుష్ఠాన బ్రాహ్మణులను విడిచి వారిలాగనే ద్రమలలో చిక్కుకుని, మతవిషయములైన నా విశ్వాసములను కొన్నింటిని కార్యములలో చూపక యాత్మవంచకుడనయితి” (పుటలు: 284 మహోదయం)

రాజారాం.... చూడండి, నాయుడుగారూ! మన మాధవయ్యగారున్నారు. వారి యోగ్యత. ఆంధ్రపాండిత్యమూ, కవిశాసామర్థ్యమూ మన దేశమునకెల్ల నలంకార భూషితములయి యున్నవే. వారు బ్రహ్మనమాజ మతము నెన్నాకనుందీయో అవలం దించి ఆమతమునకు, మొనగాండ్లయివున్నారు. విధవావివాహములు అచరించవలసి

వచ్చివచ్చుదు, రీజన్ కాగినవారు బ్రహ్మసమాజముయొక్క మార్గమువదలి హిందూ శాస్త్రవ్రతారం ఆచరిస్తారు. అది యేమనవచ్చును?

తేజవ : నిజమే: గాని మాధవయ్యగారు సవయూరిన ప్రశ్న చేసిననూ మళ్ళిం చదము శక్యముకాదు. కాని, తాము విధవావివాహమును పట్టకాని, యెగినెప్పుగాని పుస్తకము కానరాదు:

రాజా : మాధవయ్యగారు గొప్ప గ్రంథకర్తలు, సంఘసంస్కార నిర్వాహకులు; వారికి మనమందరము పూజచేయవలసినదే! వారిపేరిట చంద్రకాంత శిలా పతిమవకటి నిలవనగు; గాని లభ్యత్రోవను మనల నీడ్చుకుపోయి హాస్యాదులనుగా చేసినవచ్చుదు నేనయిన నేమిచేతును? పెళ్ళిచేసుకునే కుర్రవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్తుడై నప్పుడు సమాజమందిరములో సమాజ సద్వర్తనకారం పెళ్ళిచేయించుదును. మాధవయ్యగారేమి చేయుదురు?

రాజారాం : ఈ పటుపటాంగములో మెవరు గెలుస్తారంటారు?

శాస్త్ర : తాము దివాన్ బహద్దరు; మాధవ అయ్యగారు రావుబహద్దరు. ఇద్దరి తారతమ్యము కంపెనీవారు యెంచేవుంచారు. తాము సార్వకనములగు మంత్రులు. మాధవయ్యగారిది వైదీకపురస్తా. అంగులో వేగినట్టి నిన్యాసం. జరుగుచూ మన మంతా అన్యమతస్తులకు హాస్యాస్పదం కావడం నీకు మనస్కరించియున్నదా? పెళ్ళాడేకుర్రవాడు బ్రహ్మసమాజ మతస్తుడై నప్పుడు హిందూ శాస్త్రాన్నిగా పెళ్ళి చెయ్యడం నీకు యుక్తమనే తోచిందా?

రాజా : మనలో ప్తీలు అజానులు; అన్యతంత్రులున్ను. వాళ్ళి “గతానుగతి కోలోకః” అన్నట్లు ఆచరిచేగాని మతమంటూ వరటున్నదీ! ఉమంగా అపిల్లభర్త మతం అవలంబిస్తుంది; ఇన్ యాంటిసిపేషన్, మనం అందులో చేర్చవచ్చును.

గిరీ : కిరస్తానులు, తురకలూ, విధవావివాహం చేసుకుంటే హిందూసంఘ సంస్కారానికి ఎంతలాభమో బ్రహ్మసమాజంవారు చేస్తే అంతేలాభము. యింక కంటే నవరలు, కోమిలు, గదబలు మొదలయిన కొండజాతుల ఆచారప్రకారం వివాహం కొంత వింతగానైనా వుంటుంది. చొరలు సంకోషించడంకద మీకు రావలసినదీ? కొండజాతుల ఆచారాలంటే తెల్లవాళ్ళు చెవికోసుకుంటారు. పేపర్లలో వ్రాసినా చదవతగివుంటుంది.

మాధవయ్య, తేజవరాయుడు ఇద్దరూ బ్రహ్మసామాజికులే, ఇద్దరూ విద్యా సంస్థలకు సంబంధించినవారే. వెంకటరత్నం నాయుడు విధవా వివాహాలను మొత్తంగా ఒప్పేసుకోకపోయినట్లే వీరేశలింగం వేళ్ళావృత్తి నిరూలన విషయంలో విశ్వాసం కనబరచలేకపోయాడు (415 మహోదయం)

నమకాలిక మహోద్యమాలలో మతవిషయాలు, సంఘ సంస్కరణ విషయాలు దూర చిత్పరిచింగా సంస్కరణోద్యమం 1907 తర్వాత ముగిసింది పోయినమాట చరిత్రసత్యమే." శ్రీ కె. వి. రమణారెడ్డి "మహోదయం."

పంచులుగారి చివరిలో ప్రహసనాలను మెచ్చుకొన్నారంటూ గురిజాడ అప్పారావుగారి ఆచ్యువాచ్యాలను పరిశోధకులు ఉదాహరిస్తున్నారేగాని, పంచులుగారి చివరినింటినిగూర్చి తీవ్రాన్ని స్వభావాన్ని ఉద్యమాన్నిగూర్చి గురిజాడవారు గొప్పలాగా వ్రాసివున్న అమూల్యమైన సర్వవిషయ విమర్శసంగతిని వెల్లడించుకొన్నారు. అందుచేత పంచులుగారిపై గురిజాడ సమగ్రాధిపత్యాన్ని యిస్తున్నాను.

CRITICISM OF GURAZADA

Sri Gurazada Appa Rao Pantulu garu wrote in his diary under date 7-4-1895. Lionizing has done much harm to Southern India. Some fellow of indifferant character or attainments is made much of and the conviction grows upon him and his admirers that he is perfect. He cares no longer to improve himself, and his followers copy his imperfections. Mr. Viresalingam is an example to the point."

This statement clearly shows that Mr. Appa Rao knew all about Mr. Viresalingam, his life, character and career and about his followers.

The following are some of the important points of criticism made by Sri Gurazada Appa Rao in his works.

(1) The practices of Pantulu garu and his followers are not in consonance with principles of Brahma samaj which they professed.

(2) Their views and behaviour in the matter of pro-nautch anti-nautch controversy of those days are contradictory.

(3) Advocating ban on Dancing girls without solving their problems.

(4) Questionable methods followed in social reform movement and widow marriages.

(5) Giving houses and money and making inducements for Promoting widow marriages.

(6) The leadership of Viresalingam his domination, arrogance, love of publicity. his contempt for his colleagues and enimity with his equals.

(7) Obtaining titles from the Government and currying the favour of authorities.

(8) Criticism of literary activities.

(i) No substantial contribution to Literature. no solid work only satires, Farces and silly stories.

(ii) No originality.

(iii) Condemning the erotic critical works of old poets but himself producing such works.

(iv) Translation from English dramas, full of kissing and embracing and unnatural settings.

Mr. Gurazada Apparao criticised Mr. Pantulu and his followers that they did not improve in life, and caricatured them.

After the conferment of the title of Rao Bahadur on Viresalingam pantulu garu, Mr. Toleti Venkata Subba Rao of Rajahmundry who was employed in the Chintamani press of Viresalingam Pantulu published his biography in April 1894 in which he decribed the life and work of Pantulu garu in high eulogistic terms and it is reasonable to believe that Sri Gurazada Apparao Pantulu had read it and felt disgusted.

There is reason to believe that Mr. Gurazada Apparao knew the story of Mr. Viresalingam from 1878 to 1894 and criticised him directly and indirectly. The rivalries between Mr. Viresalingam and his colleagues in Prarthana Samaj, Social reforms movement and municipal affairs was mentioned by Mr. Leonard in his thesis on the life of Mr. Viresalingam. He also gave some interesting facts but he did not deal with the criticisms of Mr. Gurazada Appa Rao. It is reasonable to believe that Mr. Gurazada Appa Rao, was fully imformed about the rivalry, enmity between Mr. Viresalingam Pantulu and Eluri Lakshminarasimham and read Vivekavardhani edited by Pantulu and Godavari News edited by Eluri Lakshminarasimham. It is also reasonable to think that he was told about the

Mr. Gurazada Appa Rao has written a lengthy note about the three parts of the History of Andhra Poets published by Mr. Viresalingam Pantulu in 1890, which was first published in Vivekavardhani between the years 1887 and 1890.

Andhra Kavula Charitram (History of Andhra Poets)

In his Note about the above book, Apparao wrote "This book is neither fish, nor flesh nor redherring. It is not lives of the

poets in any sense of the term because in no case is there any life to write or a semblance of one, no estimate of the work is attempted, no connection traced between authors. Any idea that the work resembles works known as Lives of poets in English, not to speak of such classical works like Johnson's, would be highly misleading. It is not an anthology but an indifferent medley of all. It must be a misnomer to give the name of history to these determinations of the times of the poets which are arrived at by methods most unscientific. It would be equally absurd to call it criticism, the application of an epithet or two showing little discrimination and carrying hardly any meaning to the style of an author. Even the specimen verses quoted are not selected on any principle and are isolated. It would have been his foetal material of great value if he had published all the historical portions of Telugu poems and oriental scholars would have lain under great obligation to him, if he had translated them into English. He could have rendered great service to the Telugu reading public if he had given a choice selection of extracts from classical writers with a reviewing analysis of the plots, of the poems, to help to proper appreciation of the extracts. But historical or critical work is not his domain and his work in this direction would not merely disappoint but disgust one that has the slightest idea of what history or criticism is.

వీరేశలింగంగారు - విద్యార్థులు

వీరేశలింగం పంతులుగారు 1876 నవంబరు ఒకటవతేదీన ధవళేశ్వరము పాతశాలవద్దలి రాజమహేంద్రవర ప్రభుత్వ పాతశాలలో నెల కిరువదైదు రూపాయల జీతముగల రెండవ ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగా ప్రవేశించారు. ఆయన 1874లోనే “వివేకవరని” పత్రికాసాహితీ హిందూజన సంఘములోని దురాచారములనుగురించి తీవ్రవిమర్శలు చేస్తూ వ్యాసాలువ్రాయడం ప్రారంభించారు. బ్రాహ్మణులను క్రైస్తవ మిషనరీలవలెనే దూషించడం ప్రారంభించారు.

పంతులుగారి దగ్గర విద్యార్థులుగా నున్న చాక్లరు ఆచంట లక్ష్మీపతి గారు, శ్రీవల్లూరి సూర్యనారాయణ పంతులుగారు, చాను విష్ణురావు పంతులుగారుకూడా వారు క్లాసులో సరిగా పాఠాలుచెప్పేవారుకావని, సంఘ సంస్కారం చేయుటనుగురించి విమర్శిస్తూ కాలముపుచ్చేవారనివ్రాశారు. పంతులుగారి బోధలవల్ల విద్యార్థులలో సంఘ సంస్కారభావాలు తలకెక్కినవి. వీరు, పంతులు గారికి అంగరక్షకులుగా నుండేవారు. అయిదు వందలమంది విద్యార్థులు లాటేలు పుచ్చుకొని పంతులుగారి విఠంతువివాహ ఉద్యమానికి తోడ్పడి కొన్ని దౌర్జన్యాలు కూడా జరిగించారు. మామూరి పురుషోత్తంగారి పెళ్ళిసందర్భంలో పెళ్ళికూతురి యక్క పెళ్ళిపీటలమీదనుండి పెళ్ళికూతురిని యిడ్చుకుపోవడాడగా “నాయాజ్ఞమీద విద్యార్థు లద్దపడి కాళ్ళొక్కరును చేతులొక్కరునుబట్టి, మెత్తుకొనిపోయి యరచు చుండగా నామెను వీధిలో నిసుకలో గూలవేసిరి.” స్త్రీపైస్త్రులు కలుగజేసుకొనునట్లు గాకుండా, పురుషవిద్యార్థులచేత స్త్రీలను కాలుచేరులుపట్టి బైటవేయించటాన్ని పంతులుగారుగాక ఎవరుచేయించగలుగుతారు? పైగా అపోహనకార్యముగా వారు గాకమరెవరు సగర్వంగా వ్రాసుకొంటారు. విద్యార్థులఅల్లరిని మితిమీరిన చేష్టలను వారు అదుపుచేపేడముండి? పంతులుగారు తమ “స్వీయచరిత్ర” మొదటిభాగంలో విద్యార్థులనుగూర్చి 93, 143, 145, 151, 152, 153, 191, 196 పుటలలో వ్రాశారు. రెండవభాగంలో 90, 91 పుటలలో వ్రాశారు. ఇటీవల కాంగ్రెసువారు, కమ్యూనిస్టులు మొదలైన రాజకీయ నాయకులు తమ ఉద్యమాలలో విద్యార్థుల నుపయోగించుకొన్నట్లే పంతులుగారు అప్పుడేవారి నుపయోగించుకొన్నాడు.

ప్రతిదినము పాఠములు చెప్పేటప్పుడు రెండువద్యములు చదవడముతదవుగా ఏదో ఒకసాంఘిక విషయమై చర్చకుదిగదమో, ఉపన్యాసం ప్రారంభించదమో

తరగతి గంటకొద్దేవరకు జరుగుతూ వుండేదని ఆచంట లక్ష్మీపతిగారు వీరేశలింగ స్మారకోత్సవ పంచికలో వ్రాశారు.

శ్రీదాసు విష్ణురావు పంతులుగారు 1881 లో రాజమహేంద్రవరములో చదివాడు. ఈయన తమ “స్వీయచరిత్ర”లో (ఆముద్రితము) : “వీరేశలింగముగారు తెలుగుపాఠములు చెప్పవారుకారు. సంఘ సంస్కార విషయములు మాట్లాడుదుంటుంటి, వారి పుస్తకములు వ్రాసుకొనుట, పూవులు దిద్దుకొనుటయే వీరు చ్చానులో చేయుననుట. ఆయనకు వ్యతిరేకముగా మాట్లాడువారినందరిని “పూర్” పూర్, అనిచెప్పుట వారిరలవాటు.” అనివ్రాశారు.

శ్రీ వల్లూరి సూర్యనారాయణరావు

బందరులో న్యాయవాదిగానుండి సంఘ సంస్కర్తగా పేరుపొంది దానవర్మాలు చేసిన శ్రీవల్లూరి సూర్యనారాయణరావు పంతులుగారు “సూర్యనారాయణీయము” అను తమ “స్వీయచరిత్ర”లో వీరేశలింగము పంతులుగారినిగూర్చి ఇట్లువ్రాసిరి.

“1878 లో నేను రాజమహేంద్రవరము గవర్నమెంటు కాలేజీలో నాలుగవ ఛానరులో చేరినప్పటినుండియు రెండుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు మా కుపాధ్యాయులుగా నుండి ఒకతెలుగేగాక మరికొన్ని గ్రంథములనుకూడా పాఠము చెప్పుచుండిరి. ఈయన మెట్రిక్యులేషను ప్యాస్సె ధవళేశ్వరం స్కూలులో హెచ్చి మాస్టరుగానుండి కాలేజీకి ఉపాధ్యాయులుగా అప్పదేవచ్చిరి. ఈయన యలవాటునుబట్టియు చేయు పాఠములను సరిగా వల్లించకపోబట్టియు చ్చానులోయేవియో లోకాధిరామాయణములతో నింపేవారము. చూకోమలమైనచునన్నులకు నాటునట్లు చూకు ఉగ్గుపాలతో సంఘ సంస్కరణను గురించియు, సాంఘిక మూఢవిశ్వాసములను గురించియు చిత్రవిచిత్రముగ యాయన యుపదేశించుచుండిరి. పూర్వపు రాతిదొడ్డులనన్నింటిని బ్రష్టులకొట్టుచే యాయన పరమావధి. ఆంధ్రరవుల అతిశయోక్తులు, అలంకారములు యాయన తలకెక్కవు. వానినెల్లప్పుడు యీనడించేవారు. సంస్కృత నాటకమును యాంధ్రీకరణముచేసి చూకు వినిపించేవారు. స్వకపోలకల్పితమగు స్త్రీదళ నాటకము మొదలైనవి మాచేత లడించేవారు. ఈయన కలమునకు అర్దులగిలేవారు లేరబోయిరి. ప్రతివారము వివేకవర్ధనిలో నిరాఘాటముగా సాంఘికాచారములను ప్రహసనముల మూలమున విమర్శించేవారు.

“1881 లో విఠంతు వివాహములు శాస్త్రసమ్మతములుకాదని ఆనేరమంది గొప్ప పండితులు ఎందరో ఈనిరుపమానఆంధ్రనండితుని యందుండు గౌరవము చేతనే యాయనను ఒప్పించుటకు విజయనగరం మహారాజావారి దారికాపాఠశాలలో సమావేశమై యాయనతో ప్రతివారము బహిరంగసభలలో చర్చలుజరిపిరి.(పంతులు గారికథనం ఇందుకు లిన్నంగావుంది.)

“మా పంతులుగారి మాట కెన్నటికిని అట్లు చెప్పక ఆకాశములోనున్న మేము 500మంది విద్యార్థులము ప్రతిపేపిలోను నందులోను ఆయనపెట్టి పోనియే కలుగ కుండలాటికర్రంతో జాగరణ చేసితిమి. మే మా పునర్వివాహములో అక్కడ భోజనముచేసినను, తాంబూలము పుచ్చుకొన్నను మమ్మును పెరిచేయుటకు సావ్య నడకపోవుటచే పెద్దలు చేయునదేమియులేక మిన్నకుంటిరి. పెదబుమొదట ఆయనతో చేరిరిగాని ఒక్క బసవరాజు గవరాజుగారుతప్ప తక్కినవారు ప్రాయశ్చిత్తము చేయించుకొనిరి.”

“మాలో కొందరము కాలేజీలో రోడ్డునక్కనున్న చెట్లకొమ్మలకుమాయజ్ఞోప వీరములను లగిరించి మార్గస్థులను వృధాగా కవిండుదు మానంపు సంస్కరణాది లాషను ప్రకటించుచుండిమిగాని యింగితజ్ఞానముతో, శాస్త్రపరిశోధన చేసెదాము. మా చిన్నతనపు ధిహాలకును చేష్టలకును మోకప్పము సుప్రసిద్ధమైయుండును. మా లనల్లెలో రావురముండుటకు ప్రయత్నించితిమి. పండిత శివనాథశాస్త్రిగారు వర్ణములనుగూరించి తన వాగ్దాలమును కురిపించగా, యింట్లో యెవ్వరితోను చెప్పక కలలెత్తట ఆయనతో ప్రయాణములాగా ఆయనే మమ్ము వారింజెను.”

“మేమందరము అనుష్ఠానములో కాలనిడుటచే సమమువలకుండ సంస్కరణములను ప్రవేశపెట్టవలయునని యభిప్రాయపడజొచ్చితిమి. నేను చెన్నపట్టణము వెళ్ళినతరువాత పంతులుగారు (అనుష్ఠాన) బ్రాహ్మణములను పుచ్చుకొని యజ్ఞోప వీరమును, హైందవరిక్కరాండను త్యజించి తమ్ము గుంటావములో నివాసించుచున్న పునర్వివాహ సంఘమువారి నందరిని ప్రోసిపుచ్చుట మాలో బహుమంది సంఘసంస్కరణ వాదులకు పెగటుగ రోచినమాట వాస్తవము. గుంటావశాధికారి అన్యమతమును స్వీకరించుటవలన యీ పునర్వివాహ దంపతులు చెట్టులేనిపక్షిలవలె యెవ్వరియజ్ఞమువచ్చినట్లు వారు ప్రవర్తించవలసి వచ్చెను తమ పూర్వపు సంఘములో వీరికి స్థానము లేకపోయెను. సూతన సంఘమును హైందవార్యులిలో యేర్పాటుచేసికొనలేక పోయిరి. రిక్తులనుపట్టుకొని వీకులొడువారు కొందరు, రిక్తులను విసర్జించిచే సెదమని కొందరు, త్రిశంకుస్వర్గములో కొందరు యుండిరి. వీరికొక సాంఘిక వివాసము కలుగజేసినవారు లేకపోయిరి.”

శ్రీ సూర్యనారాయణరావు పంతులుగారి విమర్శన్యాయమైనది. వీరేశలింగం పంతులుగారు వితంతు వివాహోద్యమమును బ్రహ్మసమాజ మతపునాదిపైన నడప లేదు. వితంతువివాహములు హిందూధర్మశాస్త్ర సమ్మతమనివాదించారు. ఆ ప్రకారమే బ్రాహ్మణపూజారులను పెట్టి వివాహములు జరిగించారు. వితంతువివాహములు చేసి కొన్న దంపతులు బ్రాహ్మసమాజమతమును స్వీకరింపలేదు. వారు హిందూ సంఘాచారాలనే అనుసరించారు. పంతులుగారు 1906 వరకు జనదెము విసర్జించకపోవుటకు కారణములను చెప్పుచూ ఈసంగతినే వివరించారు.

విలంతువివాహాలు చేసుకొన్నవారు తమకులాచారాలను అనుసరిస్తూ బ్రాహ్మణులచేత వైదికకర్మలు చేయించుకోవాలని, దేవాలయాలలో దేవుళ్ళను ఆర్చించాలని ప్రయత్నించారని, సివిలుదావలుకూడా చాటుచేశారని గుర్తుంచుకోవాలి.

“Teachers in Government college (Provencial School, Rajahmundry) like Basavaraju Govarraju, Eluri Lakshmi Narasimham Challapalli Bapaiah, Veeresalingam spent most of their time with, college faculty members, talking with students about social reform and their duty to improve the conditions in Andhra Leonard gives authority of Rayasam Venkata Sivudu in Veeresalinga Smrutulu, Guntur 1931 (see Leonard P. 120)

ఏలూరు లక్ష్మీనర్సింహంగారు ప్రార్థనా సమాజబోధనలు చేసే అస్థిక పాఠశాలను స్థాపించడానికి రాత్రి పాఠశాలలు స్థాపించి విద్యార్థులవ్వారా సంఘసంస్కార కార్యక్రమాలు జరగడానికి గొప్పకృషిచేశారు. వారికి బి.వి. పరీక్షరత్నాత ఉద్యోగాలిస్తామని ఆశపెట్టారు. లక్ష్మీనరసింహంగారు విద్యార్థులను చేదదీసి ప్రార్థన సమాజంలో బలవంతులుకావడం పంతులుగారికి గిట్టలేదు. అధిపాయచేదాలు కలిగాయి. పంతులుగారు పగబట్టారు. శ్రీ పునర్వివాహ ఆంధరంగిక సమాజంలోకి లక్ష్మీనరసింహంగారిని చేర్చలేదు. పీరిద్దరిమధ్య rivalry ని గూర్చి రియోనార్డు చాలావివరాలిచ్చాడు.

వివేకవర్ధనిలో ప్రకటించబడిన బ్రాహ్మవివాహం లేక పెద్దయ్యగారిపెండ్లి విద్యార్థులు చదివాడు. వ్యవహారభర్తతో థిని లేవీ ప్లేడరు నాటకము విద్యార్థులను ఆకర్షించింది.

పంతులుగారు చారిమిత్రులు విద్యార్థులుకలసి 1830లో విజయనగరం రాజాచారికా పాఠశాలలో వ్యవహారభర్తతోలివి నాటకమును ప్రదర్శించిరి. అందు న్యాయాధికారి, న్యాయవాదులు పరిహసించబడిరి. కొందరికి జావరలిగినను చాలామంది ఆనందించిరి. వందలకొలది ప్రేక్షకులువచ్చిరి.

విద్యార్థులతో ఒకనాటక సమాజం స్థాపిస్తే సంఘసంస్కార ప్రచారం బాగా సాగుతుందని తోచినది. 1881 కడపటిభాగమున ఒకనాటక సమాజం స్థాపించితిమి. అప్పుడు చార్వాకంపెనీవారు నాటకములాడిన పాఠకులు బాగానుంచెను. అందులో చమత్కారరత్నావళి అనునాటకము లాడించిరి. అవిప్రజలనాకర్షించెను. విద్యార్థులలో నాటక ప్రరంభములందు అభిరుచికలిగెను. పిల్లలలో చదువు పైనే శ్రద్ధపోతున్నదని కొందరు నిందించిరి. (సీ. చ. పుట 154)

1881లో విద్యార్థుల సంఘ సంస్కరణ సమాజము అభివృద్ధి అయినది. విద్యార్థులు అత్యుత్సాహముతో పనిచేయుచుండిరి. పంతులుగారు విద్యార్థికాశపోయినా సమాజములో నడులుగా నుండిరి. పెద్దిబొట్ల వెంకటప్పయ్యగారు కార్యదర్శి. ఇందులోచేరినవారు బోగమట్టలు కాల్రరాడు. బోగము మేకములకు వాడలకు బోగూడదు. సచుస్త సంఘసంస్కరణములకు తోడ్పడుటకు ప్రతిజ్ఞలు గైకొనిరి. (154.)

పంతులుగారు స్వీయచరిత్ర 2 వ భాగంలో వ్రాసిన ఒక్కసంగతివల్ల అసలు రహస్యం బయల్పడుతున్నది. 1897 సం॥ నుంచి 1904 సం. వరకూ పంతులుగారు చెన్నపట్నంలో వెసిదెస్సె కాలేజీలో పండితుడుగా పనిచేసివచ్చినతరువాత తమ సంఘసంస్కార విశంతువివాహ ఉచ్యమాలు సరిగా సాగకపోవడానికి కారణం చెప్పతూ "ఏదెనిమిదిసంవత్సరాలు చెన్నపట్టణంలో పుండివచ్చుచేత రాజమహేంద్ర వరం నాకు కొత్తదిగా కనబడెను. మునుపటివలె నాకు పాఠశాల విద్యార్థుల సహాయములేదు. నేనున్నకాలముననుండిన విద్యార్థురిప్పుడెవ్వరూలేరు. ఉన్నవారు నన్నెరుగని కొత్తవారు. వారు నాబోధనలు విననివారగుటచేత వారిలో సాంఘికసంస్కారోత్సాహములేదు. పురములోని పెద్దమనుష్యులకు కొంత సంస్కారోత్సాహము తగ్గిపోయినది. విద్యార్థికులలో హిందూసమాజము మొక్క ప్రాబల్యముచేత రెండువర్గము లేర్పడినవి. సంఘసంస్కారము సందనాచరించు గలవారి సంఖ్య అధికమైనది."

(స్వీ. చ. 2వ భాగం పు. 240)

అత్యూరివారితో విరోధం

విధవా పునర్వివాహోద్యమానికి మహారాజ పోషకులైన పైదారామకృష్ణయ్య గారు తొలివిఠంతువివాహాలు జయ్యనడంగా జరిగేనంతే ఉప్పొంగిపోతూ వీరేశలింగం గారు చరిత్రలో శాశ్వతులౌతున్నారంటూ ఒక అభినందనలేఖ వ్రాశారు. స్వీయ చరిత్రలో పంతులుగారు ఉద్దేశించిన ఆ అంగలేఖలోనే అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహం గారిపాత్ర ప్రాచాన్యం ఎటువంటిదో స్పష్టంగా చెప్పారు.

"You and Gavarraju garu (the little men) have succeeded a monstrous thing fighting against the current with the aid of the shield of our admirably bold friend, B.A.B.L.A. Lakshminara simham garu"

పొందికలేని యీ యింగ్లీషులేఖలో ప్రసక్తిమైన పంతులుగారు, గవర్రాజు గారు, అత్యూరివారు - లేఖవాసిన పైదావారు - నిజానికి ఈనలుగురి సమిష్టికృషే విధవావివాహోద్యమం. అత్యూరివారిపై ఏమేమి వ్రాసి ఎంతగా వారి ప్రాచాన్యాన్ని తక్కువపరుచుటకు పంతులుగారు యత్నించినప్పటికీ, వారుద్దేశించిన యీ పుత్తర మొక్కచే విధవావివాహోద్యమ కృత్యాద్యపస్థలో అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారి కీలకపాత్రను చాటుతున్నది.

1879 నుంచి రెండేళ్ళపాటు విఠంతువివాహోద్యమం ఉపన్యాస విన్యాస మూతంగాను, అసంపూర్ణప్రమాసన చివనావిలాసంగానూ కొటికట్టపోయివుండగా శివనాథశాస్త్రి వచ్చి పుర్రేజమిచ్చి అంతరంగిక సమాజం ఏర్పరచడానికి నిమిత్త కారణమై పున్నప్పటికీ, అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిపప్పటికీ జిల్లా న్యాయాధికారిగా రాజమండ్రికి బదిలీపైవచ్చి, అంతరంగిక సమాజంలో చేరివుండకపోయి నట్లయితే, శివనాథశాస్త్రి యిచ్చినపుర్రేజము, ఏర్పడిన అంతరంగిక సమాజము నిస్తేజమై ఎంతకాలం నిష్క్రమోదాసరింగా పుండవలసివచ్చేదో చెప్పలేము. పైదారామకృష్ణయ్యగారి నిదిలేదోలే అన్నట్లో విఠంతువివాహోద్యమం లేదనుకొంటే అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు అసమాజంలో లేదోలే అనిరిసాదా లేదన్నమాట ప్రధమం.

అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు పైదారామకృష్ణయ్యగారి కులస్థులు. అనగా పైక్కులు. అప్పటి పైక్కుల్లో వారే B.A.B.L. ప్యాసైనవారు. జిల్లా న్యాయాధికారిగా వున్నారు. 1880 నుండి అమలాపురంలో జడ్జిగా వుంటూ కాకినాడలో ప్రెజ్డెన్సీ మేన్ దాల్లుగా వ్యక్తిలోవున్న పైదారామకృష్ణయ్యగారి గౌరవాధిమానాలకు పాత్రులై

పున్నారు. పైగా ఆత్మగీర్వాణ పండితులు-సంస్కృతం దండిగా వచ్చినవారు. బ్రహ్మ సమాజ సంస్కరణాధిపత్యాలను ప్రచారంలో పెట్టుతున్నవారు. పంతులుగారికి 1868లో ఆత్మగీర్వాణ పరిచయం కలిగింది. పీఠేయని లోగడే తెలిపి యున్నాము. ఆత్మగీర్వాణ లక్ష్యసరసింహంగారంటే ఎంతగొప్ప అభిప్రాయం పైగా రామకృష్ణయ్యగారికున్నదో పైపుల్లరమే చాటుతున్నది. రామకృష్ణయ్యగారిలో సంస్కరణాధిపత్యాలు నెలకొని ఉన్నవడటానికి లక్ష్యసరసింహంగారి పాత్ర ఉన్నది. పెళ్ళిపెళ్ళికి పెయ్యెసిరూపాయిలదొప్పన పైగావారు పంపిన చందాదనం లక్ష్యసరసింహంగారి చేతులమీదగానే వాదన జరిగేది. పైగావారితో పీఠేయింగంపంతులుగారికి దారు రాజారావుగారిద్వారానే ప్రతమసరియం లభించి వుండవచ్చుగాని, ముప్పదివేల నిదివ్యానంగాని, దానివాదనంగాని లక్ష్యసరసింహంగారిద్వారానే సాధ్యమయింది. 1879లోనే పైగావారు ముప్పదివేల వ్యానం చేసినట్లుగా అర్థంవచ్చునట్లు, లక్ష్యసరసింహంగారిలో నిమిత్తంలేకుండా తమకే వ్యానం చేసినట్లు అర్థమయ్యేట్లుగా, "ఈ వ్యానమువలన మాకు మరింత యుత్సాహముకలిగి ద్విగుణ ధైర్యముతో బనిచేయవలయును, రెండుసంవత్సరములకు పిమ్మట ప్రతమవివాహముగు వరకును పట్టిన సమస్తవ్యయములను నేనేవహించినాడను" అని స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు. "అంతరంగిక సమాజ మేర్పరుటకు ముందు రెండేళ్ళనుండికూడా విభవా వివాహం చేసుకోగలమని వ్యానం చేయించుకొని కొందరు విద్యార్థులకు పాఠశాల ఊతములు కట్టినట్లు, నాద్యుచ్చి మధ్యమనుష్యులచే బాలవిశంతువులను పెళ్ళికి నమకూర్చి ప్రయత్నము రెండేళ్ళుగా చేస్తూయున్నట్లు వ్రాశారు. కాని యథార్థంగా అంతరంగిక సమాజం ఏర్పరచుకొనేవరకు పంతులుగారు నడిపింది ప్రచారపర్యమే గాని ఉద్యోగసర్వం కానేకాదని మరిచిపోరాదు. ఇవ్రాత అదాత తమవ్యానాన్ని నెరవేర్చడంలో రెండేళ్ళ ఆలస్యం చేశారన్న నిందాధిని నిండావుంది.

మళ్ళీ 1884లో విశంతు వివరణా సమాజాన్ని వునర్వ్యవస్థీకరించి పైగా రామకృష్ణయ్యగారిని సభ్యులనుగా తీసుకొన్నప్పుడు ఆసంఘానికి కోశాధిపతిగా ఆత్మగీర్వాణ లక్ష్యసరసింహంగారినే చేశారు. పైగా రామకృష్ణయ్యగారు 1886 మార్చి 28 వ తేదీవ మరణించారు. మరణించేముందు ఆత్మగీర్వాణ లక్ష్యసరసింహంగారిని విశంతువివాహసమాజం తరపున బ్రహ్మచర్యం పడివేలచూపాయల మూలనిధి ఏర్పరచి దానిని వ్యయపరచకుండా దానిపైవచ్చే వడ్డీనిమాత్రమే వివాహిత విశంతుసంతేమం కొరకును, విశంతువివాహాల నిమిత్తమున్నూ రామకృష్ణయ్యగారికే మరణశాసనం వ్రాశారు.

ఆత్మగీర్వాణ లక్ష్యసరసింహంగారు ఆనిదికి ఏ కైకవ్యకర్తలై అర్థికాధికారం సర్వం వారి హస్తగతముకావడం పంతులుగారికి ఇష్టంలేకపోయింది. దానితో రామకృష్ణయ్యగారి ఆపరక్రియలు ముగియకమునుపే, ఆనగా వారు చనిపోయిన

మూడవనాటికే, 1886 మార్చి 31 వరేదీ వివేకవర్ణని సంచికలో ఆత్మూరి లక్ష్మీ నరసింహంగారిపై దండాచార్య విలసిల్లెనుని పేరుంచి ఒక ప్రహసనం ప్రారంభించి వరుసగా ప్రకటించసాగాడు. దేర్ఘప్రస్థాన లక్ష్మీనరసింహంగారికి అనిధిపైచిక్కిన అశ్రుతిహతాధికారాన్ని తగ్గించి విలంబవివాహ సమాజం అవిల్లు రిజిస్టరు చేయించ దానికి, మరికొందరిని బ్రష్టియగా చేర్చడానికి ప్రయత్నాలుచేశారు. దండాచార్య విలసింసం లక్ష్మీనరసింహంగారినిగూర్చే నన్నవిషయం బహిరంగమైపోవటంతో లక్ష్మీనరసింహంగారికి పంతులుగారిపై అగ్రహం కలిగింది. పూర్వోక్తముకువేయించి వివేకవర్ణనిప్రతులు నడిపితిలో దగ్గం చేయించారు. పంతులుగారి ప్రహసన ప్రచురణ నిరూపించడాని పరాక్షరచర్యగా లక్ష్మీనరసింహంగారు చేయించిన పత్రికాదహనం ప్రత్యక్షమైన బహిరంగచర్య. అత్మూరిపైని వివేకవర్ణని తరువునపరుపునష్టం నోటీసు ఇప్పించారు పంతులుగారు. అత్మూరి తమచర్యలోని దౌర్బల్యాన్నిగుర్తించారు. జడి తారు. తగ్గి తమపాపబ్రాతారు. తమూగద ప్రచురించకుండా రొక్కపట్టండి విలంబ వివాహ సమాజచార్యవర్గం. కొన్నితీర్మానాలుచేసి ఆయనచేత అమలుజరిపించారు. ఆలర్నాడే తమూగద ప్రచురించి దాని నంగీకరించామన్నారు. అంతటితో లక్ష్మీ నరసింహంగారికి పరువునష్టం చావాదయం తీరింది.

1886 ఆక్టోబరు అయిదవరేదీన విధవావివాహం చేసుకున్న వరుల పక్షాన జరిగిన శేషయ్య, నల్లగొండ కోదండరామయ్యగార్లను తనతోపాటు అడిషనలు బ్రష్టియగా ఆత్మూరివారు కోల్పో చేశారు. రామచంద్రయ్యగారి విరాళం నామ్మ విలంబవివాహాలను ప్రోత్సహించడానికి వినియోగించాలనే విలంబవివాహ సమాజ కమిటీవారి తీర్మానాన్ని ఆత్మూరివారు తృటికరించారు. ఈసందర్భంలో విలంబ వివాహం చేసుకున్నవారి అధిప్తాయాల ప్రతిటన పత్రిక జారిచేశారు. ఒక్క గోగుల పాటి శ్రీరాములుగారు మాత్రమే విలంబవివాహములను ప్రోత్సహించడానికి పైదా వారిధనం వినియోగించాలని వ్రాశారు.

అనామ్మ ఆత్మూరివారిపక్షమంచి రాబట్టడంకోసం పంతులుగారు చాలా తంటులు చేశారుగాని ప్రయోజనం లేదోయింది. అత్మూరివారు 1887 జనవరి 22 వ రేదీన గుత్తిరి బదిలీమై పెళ్ళిపోయారు. అనామ్మను ద్వారాకులో పేరామని చెప్పి, దానిమీద వచ్చేవద్దీఅని కొండనామ్మ పాలనివాదా వంతులకు పంపించారు. తరువాత ఆయన చనిపోవడంతో అది అంతమయింది. దానినిగూర్చి పంతులుగారు "స్వయవరిత్ర"లో వ్రాశారు.

స్వీయచరిత్ర కథనం విజంకాదు :

రామచంద్రయ్యగారి పురణమునకు నాలుగుదినములముందు తమనమ్ముఖమున నుండి ఆత్మూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిని సమాజపక్షన ధర్మకర్తను చేశారని,

వారక్కడ అప్పుదులేకుండా తమ్ముగాని మరొకరినిగాని ఏర్పరచేవారన్నట్లుగా పంతులుగారు వ్రాసింది యధార్థంకాదు. విల్లువ్రాసిన తేదీ మార్చి 18. అంతకుముందే ఈయేర్పాటునుగూర్చి లక్ష్మీనరసింహంగారితో రామకృష్ణయ్యగారు మాట్లాడారు. ఆలాగని మార్చి 17 వతేదీన వారు పంతులుగారికి కడపటి పుత్రరం వ్రాశారు. అందులో పంతులుగారిని అత్యురితోరలసి తాము మాట్లాడిన విషయాలు తెలుసుకొమ్మన్నారు. తామట్లు కలుసుకొని తెలుసుకొన్నదీ లేనిదీ పంతులుగారు వ్రాయలేదు కాని ఆపుత్రరం అందిన రెండుమూడుదినాలలోనే రామకృష్ణయ్యగారు చనిపోయారని వ్రాశారు. అనగా, మార్చి 17 నాటిపుత్రరం 25, 26 తేదీలదాకా తమ కందలేదని వ్రాశారు. రామకృష్ణయ్యగారి మరణానికి నాలుగుదినములుముందు మరణశాసనంవ్రాశారని, అత్యురి సమ్ముఖముననుండగా వారిని ధర్మకర్తగా వ్రాశారని పంతులుగారు వ్రాసింది వాస్తవసమాచారంకాదు. అత్యురివారెదుటవుండగా వ్రాసిన పీల్చామాతాకపోవుటచేతనే అత్యురివారు విల్లులోపల చురే ధర్మకర్తలుగానుండియని యున్నచోట స్పష్టముగా అత్యురి లక్ష్మీనరసింహంగారే ధర్మకర్తలుగానుండి అని వుండేటట్లు నవరింపవలసిందిగా రామకృష్ణయ్యగారికి లేఖ వ్రాయవలసివచ్చింది. వారేదగ్గరుండి వ్రాయించుకొన్నట్లయితే మరణశాసనం తమ అవీష్టంమేరకు చాలా వకడ్చుందీగా వుండివుండేవని చెప్పనక్కరలేదు. పదివేల నిధి ఏర్పరచిన మరణశాసనాన్ని అదీనుంచి రిజిష్టరు కానివ్వరాదనేతలంపు లక్ష్మీనరసింహంగారికున్న దన్నమాట యధార్థంగా తొడదు. అదంతా పంతులుగారి చలువ. వారి ప్రవర్తనా పర్యవసానం. దంధాధార్య విలసనం చదువుకొన్నతర్వాత మూన్నాళ్ళకు అమరణ శాసనాన్నికూడా సమాజంముందుంచారు. అవిషయాన్ని మరచిపోలేము. మిరిగిగీ పైచా రామకృష్ణయ్యగారి మరణశాసనం పట్టి అందులో అత్యురి లక్ష్మీనరసింహంగారు ఏకైక ధర్మకర్తలుగా ఏర్పరచబడిన తర్వాతనే వారిలో ఎప్పటినుంచో వుండున్న లంచగొండితనంమీద పంతులుగారి భృత్యులైనదంలొ సాంతకారణాలు స్పష్టంగా కనిపిస్తున్నాయి. రామకృష్ణయ్యగారి నిధిపై లక్ష్మీనరసింహంగారికి అచార మేర్పడటమే పంతులుగారికి కలమికంటుండుయింది. అత్యురివారు 1882 లోనే వైష్ణవం పుచ్చుకొన్నారు. అన్నటినుంచే ద్వారాకోర్కె పుండ్రాలుపెట్టుకొన్నారు. గండభేటం దండుపంచెలు కట్టుకొనేవారు. చేదపాతశాలపెట్టారు. వైదికముద్రాయంత్రముపెట్టారు బ్రహ్మసమాజం మాతెన్నచో విడిచిపెట్టి వైదికమతప్రవిష్టలయ్యారు. అటువంటి పరమవైష్ణవుల సహాయసహకారాలు నాలుగేళ్ళుగాపొంది తమవింతకు వివాహోద్యమానికి కోశాధికారిగా పెట్టుకొన్నారు. రామకృష్ణయ్యగారి నిధివిషయంలో తమ ప్రాధాన్యం పోయేసరికే వారిలోని లంచగొండితనాన్ని, వారి వైష్ణవత్వాన్ని రచ్చకీడ్చారు.

బ్రహ్మసమాజం పేరుచెప్పి ప్రార్థనాసమాజం పెట్టిన పంతులుగారు తాము జందెం తీసిపేయలేకపోయారు. తమబ్రాహ్మణత్వాన్ని మరచిపోలేకపోయారు. వైదిక

వివాహవిధివాప్సన పెళ్ళిళ్ళుచేశారేగాని తమమతమైన బ్రాహ్మవద్దతిలో పెళ్ళిళ్ళు చేయలేకపోయారు వివేకవర్ధని ప్రెస్సులోని తాగస్యాముల ఆస్తిని ఏదేశాపాటుగా అనుభవిస్తూ దావా మీదకులెచ్చుకొన్నారు. అదంతామరచిపోయి, కప్పిపెట్టుకొని నహ చదుల ప్రాచార్యం దుస్సహమైనప్పుడు వారిలోటుపాటులపై ధ్వజమెత్తి వారిని ఉద్యమంనుంచి దూరంచేసుకొన్నారు.

అయ్యారి, ఏలూరివారిలో విరోధాలు పెంచుకొని పైచా రామకృష్ణయ్యగారి నిది తమవాదకంక్రిందికి రాకపోయేసరికి 1886 నుండి 1889 వరకుగల కాలంలో పంతులుగారు ఒక్క వితంతువివాహమైనా చేయించలేకపోయారు. 1888 లో వారు చేసినపెళ్ళి 1886లో రామకృష్ణయ్యగారి నిధిలోనే జరగవలసినదానినిరామకృష్ణయ్యగారి అభిప్రాయానికి వ్యతిరేకంగా అనాడు పంతులుగారే పేదీపెట్టి నిలిపివేశారు. దాన్నే 1888లో చేయించారు. అది విడిస్తే 1892లోగాగల ఐదేళ్ళలో పంతులుగారు ఒక్క వివాహంమాత్రమే చేయించగలిగారు. ఈకాలంలో పంతులుగారి ప్రవర్తనే వితంతు వివాహాద్యమంలో విరోధాలు తెచ్చి ఉద్యమాన్ని చెబ్బిగొట్టింది.

ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిలో విరోధం ప్రత్యేకంగా చెప్పవలసినట్టిది. అయ్యారి లక్ష్మీనరసింహంగారు పంతులుగారిలో విడిపోయినపిదప చాలా ప్రతిభ జూపి రావించారు. వారు జర్నలిస్టువడనేర్చి మాక్సుముల్లరు దృష్టికెక్కారు. అనంద గజపతిగారి మన్ననలెక్కారు. విజయనగరంలో 1890 నుండి 93 వరకు మూడేళ్ళు జడ్జిగావుండి అనందగజపతికి సన్నిహితులయ్యారు. మాక్సుముల్లరు అనందగజపతికి సన్నిహితులయ్యారు. మాక్సుముల్లరు అనందగజపతికి ప్రాసినలేఖలో వేదభాష్య విషయంలో లక్ష్మీనరసింహంగారిపేరు సూచించారని ప్రసిద్ధివుంది. మైసూరు మహారాజా ఇంగ్లాండు వెళ్ళాలనుకొంటే సముద్రయానం శాస్త్రవిరుద్ధమని అస్తాన పండితమండలిచెప్పగా, అనందగజపతిగారి అస్తానంవారి అభిప్రాయం రనుగొనమని కోరారట. లక్ష్మీనరసింహంగారు సముద్రయానం శాస్త్రసమ్యక్తమని ఆకారాలు చూపించారు. దానుశ్రీరాములుగారంతటి పండితుల్లే ఆరట్టుకొని పైళ్ళునీ యాజ్ఞాధి కారమున్నదని చాటి యజ్ఞుడేసి సోమయాజిననిపించుకొన్నారు. వారు 1901 లోనే చనిపోయారు. పైళ్ళులు వారిపేరబందరులో బ్రస్తునిర్మించారు. ధవసం నిర్మించారు. హిందూసమాజంలో సంస్కృతగా తుదివరకూ నిలిచారు. వితంతువివాహాలను వారు చివరంటూ బలవరచారు.

అయ్యారి లక్ష్మీనరసింహంగారి జీవితంలో హిందూమత పీఠాధిపతులలో చేసిన పోరాటం చారిత్రాత్మకమైనది. తొలి వితంతు వివాహం జరిపించినవెంటనే వీరేశలింగం, గవరాజుగారలతోపాటుగా పీరినికూడ వెలిపేస్తూ విరూపాక్ష పీఠాధి పతులు బహిష్కార పత్రికను జారీచేశారు. అప్పుడే వీరు ప్రైవేట్వచక్రాంకితాలు వేయించుకొని వైష్ణవమతం పుచ్చుకొన్నారు. విరూపాక్ష పీఠాధిపతులు తమపై బహి

ష్కారవర్య తీసుకొన్నందుకు, వారికి అధికారంలేదని దావాపేశారు. అదావాదిగువ కోర్టులో ఓడిపోయింది. అమీద మద్రాసు హైకోర్టువారికి అప్పీలుపెట్టారు. ఆ అప్పీలులో పీఠాధిపతులకు అధికారమైతే పుండిగాని బహిరంగమైన ఒక కారు మీద బహిష్కారపత్రిక వంపడంవల్ల వరువునష్టం జరిపించారని అలాచేసినందుకు మాత్రం రెండువందల రూపాయల జరిమానా ఆపీఠాధిపతులకు విధిస్తూ హైకోర్టు తీర్పుచ్చింది. పీఠాధిపతులు అజరిమానాను రద్దుకోలే తప్పిందికాదు. అయ్యారి లక్ష్మీ నరసింహంగారికి పీఠాధిపతులకే జరిమానా చేయించారన్నటువంటి గొప్పపేరు ప్రతిష్ఠలు అభించినవి. పంతులుగారిలో విడిపోయినదియట్లుగానూ శృంగేరి పీఠాధిపతులలో ఆంధ్ర ప్రైక్యలకు, యజ్ఞాధికారము, వేదాధ్యయనాధికారము కలదనే విషయమై వివాదం ఏర్పడింది. శృంగేరిపీఠాధిపతులు మళ్ళీ బహిష్కారపత్రిక జారీ చేశారు. కుంభకోణంలోవున్న కోమల్లకు పెరిగివిధులు అక్కడి బ్రాహ్మణులు జరిపించరాదని ఉద్ధిర్లు జారీచేశారు. కాని బ్రాహ్మణులచేతనే తమ వివాహాది శాల కర్మలను విజయవంతంగా జరిపించేటట్లు చేయగలిగారు. ప్రైక్యపులై న తమపై ఏవర్య తీసుకోవటానికి శృంగేరివారికి అధికారంలేదని సమాచారమిచ్చారు. ప్రైక్యవసీతలు ప్రైక్యం వేదాధ్యయనాధికారాన్ని కాదనకుండా అనుమతించినవి. కదకు 1897వ సంవత్సరములో రాయలసీమ, కోస్తా ఆంధ్రము రెండింటినుండి ఎంతోగొప్ప వేదపండితులను సమీకరించి స్వస్థలమైన బందరులో పెద్దయజ్ఞాన్ని యజ్ఞకర్తలుగా తాము జరిపించి సోమయాజి అనిపించుకొని లక్ష్మీనరసింహసోమయాజులు అనేపేరు వహించిరి. వారితర్వాత మరికొందరు ప్రైక్యపములునుకూడ యజ్ఞాలు చేయించారు. వేదాధికారం వహించారు. ఇంక పెద్దతిరుగుదలు, కూర్పులు తాము క్షత్రియులమని వేదవిధులందు తమకధికారమున్నదని ఉద్యమించటానికి పూర్వమే ఆంధ్రప్రైక్యలచే అటువంటి ఉద్యమాన్ని లక్ష్మీనరసింహంగారు సాగించారు. లక్ష్మీనరసింహంగారు చనిపోయినతరువాత వారి ఆర్యవైశ్యసమాజం వితంతువివాహాలను అంగీకరిస్తూ వారి ప్రధానంవల్లనే లక్ష్మీనరసింహంగారి జీవితచరిత్రనుకూడ ఆసంఘమువారు ప్రకటించి యున్నారు.

ఏలూరివారితో విరోధం

పంతులుగారు ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారి విషయంలో జరిగించిన అన్యాయము ఇంతింతయని చెప్పవీలులేదు. ఆయన తమకు బాల్యస్నేహితులు చాలా తెలిపై నవారు, తమకన్న పెద్దచదువు చదివినవారు, పట్టభద్రులు, సామాన్యఉపాధ్యాయులుగాక కృషిచేసేవాళ్ళుగా పనిచేసినవారు, న్యాయవాదిగా కూడా ఉన్నారు. ప్రజలగౌరవానికి పాత్రులై, మునిసిపలు డెయిరీనుగా చాలాకాలము పనిచేసి, ప్రకాశం పంతులుగారన్నట్టు పట్టణానికి కిరీటంలేని రాజుగా నుండేవారు. పైగా పంతులుగారితోపాటు సమానశక్తియుక్తులు గలవారు. 1878 సం॥లో ప్రార్థన సమాజం స్థాపించినవారు. పంతులుగారికి, మొదటినుండి అన్ని కార్యకలాపాలలో కుడిబుజుగా నున్నవారు. వివేకవర్ణని నిర్వహణలో తోడ్పడుతూ, ఇంగ్లీషువిద్యాగములో వ్రాసేవారు. అందరికన్నా ఉత్సాహముతో పనిచేసారని పంతులుగారే ఒకచోట ప్రశంసించినవారు. ఇంతటి ప్రాముఖ్యముగల మహాపురుషునిగూర్చి పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో సరిగా వ్రాయకపోగా, వారి జీవితవివరములను ఒకవరుస క్రమంగా నైనా వివరించక, ఆయనలోగల సుగుణములు, ఆయనచేసిన మంచిపనులు చెప్పక, ఆయన గౌరవానికి భంగంకలిగించే సంగతులుమాత్రం వివరంగా వ్రాసి ఆయన నొక దుర్మార్గునిగా చిత్రించారు. పంతులుగారి స్వీయచరిత్రలో ప్రతిపుట లోనూ, ఆయనపట్లగల అసూయ, ద్వేషము కనబడుతాయి. అంతగా సందర్భభృతి లేకుండా, తన సంఘసంస్కరణకు అంబరాయంగానిపట్ల ఏదో సందర్భం కల్పించు కొని flash back చేసి, లక్ష్మీనరసింహంగారి తేనువిషయము తీరపుటలలో విస్తరించి వ్రాశారు. అయితే లియోనార్డు (Leonard) ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారి జీవితవివేషాలను చక్కగా నివరించారు. ఆయన నొక మహాపురుషునిగా వర్ణించారు.

ఈ విరోధానికి కారణాలను పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో చాలా చిత్రంగా వ్రాసి తమ రచనాప్రావీణ్యం ప్రదర్శించారు. “నాకు బాల్యమిత్రుడై యుండిన ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు నాపైన నిర్దితపట్ల అభియోగము నేల తెచ్చించుచురని కొండలకుగవచ్చును. అస్థిక పాతశాలాధాపనమునకు తరువాతస్వల్పకాలము వరకును మేమిరువురము కలిసి పనిచేయుచు వచ్చినను, ఆపాతశాల విషయమున నాతడు దనుననించుచు వచ్చినమార్గమును, రాత్రి పాతశాలా విషయమున నాతడు త్రొక్కినత్రోవయు, ఇతరవిషయము లందఱు ఆవలంబించినపద్ధతులును నింద్యము

లుగా నాకు కనబడినందున పూర్వ మిత్రభావమునుబట్టి నేనప్పుడప్పుడు మందలించుచుండుటయు వివేకవర్ణనిలో వ్రాయుచుండుటయు, తటస్థించువచ్చెను. అతడును తాను ప్రచురించెడు “గోదావరి వృత్తాంతము” (Godavari News) అనుపత్రికలో నాకు వ్యతిరేకముగా వ్రాయదొడగెను. ఇది యిట్లుండగా, అతడు రాజమహేంద్రవరలోన్నత పాఠశాలకు ప్రధానోపాధ్యాయుడును, పురపాలకద్య విచారణ సంఘమున కధ్యక్షుడును అగుట తటస్థించెను.” అని పంతులుగారు చెప్పి ఒక తగవులో తాము మధ్యవర్తిగానుండి ఆయనను మందలించిన సందర్భమును చాలా విపులముగా వ్రాశారు.

రాజమహేంద్రవరములో ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహముగారి శిష్టరచణములకులమువారైన పదవల ఇజాదా వ్యాపారముచేసి సంపన్నులైన కొండుమహంతి చిన్నస్వామిగారి మేడకు ఎదురుగా కాపురముందు నెప్పల్లి రామబ్రహ్మంగారి అల్లుడు అల్లరచిల్లరగా తిరుగుచున్న వానిని లక్ష్మీనరసింహంగారు చేరదీసి సత్రములో భోజనము పెట్టించుచు అతని సేవింగ్నుట్లాంకు బుక్కును తమదగ్గర నుంచుకొనుట, నెప్పల్లివారిపిల్లను సంపించవలసినదని అతడు వారిని ఒత్తిడిచేయుట, ఇదంతయు లక్ష్మీనరసింహముగారేడో దురుద్దేశముతో చేస్తున్నారని అందరిలోను చెప్పడం ప్రారంభించినారని, అందుపైన లక్ష్మీనరసింహముగారు నెప్పల్లివారి ఇంటిపైన రాళ్ళువేయించుచున్నారని వారు పీఠేశరింగముగారితో మొఱపెట్టుకొనగా, ఆయన మధ్యవర్తిగావచ్చి కల్పించుకొని నెప్పల్లివారింటిపైన పడిన రాళ్ళవంటివే, చిన్నస్వామిగారి మేడమీద నుండగాచూసి వారిని మందలించగా, లక్ష్మీనరసింహులగారి దారితవ్వలు బహిరంగంగానే రాళ్ళువేస్తూవుండే మమ్ములను నిందిస్తారేమిటి అన్నారని, అంతట పంతులుగారు లక్ష్మీనరసింహంగారి మిత్రులైన బయ్యపునీడి వెంకటజోగయ్యగారి మ్రోడుట లక్ష్మీనరసింహంగారిని తగాదాపరచినట్లున్ను, ఆయన సరిపైన సమాచారం చెప్పకపోగా మందలించారని పంతులుగారు వ్రాశారు. అటు కరువార పంతులుగారు యిక్కపైన రాళ్ళువేయించుచున్నవారు పెద్దమనుష్యులుగా పరిగణింపబడుచున్నారని వివేకవర్ణనిలో ఒకవ్యాసమును ప్రకటించారు. ఇంతే కాదు, పంతులుగారు మునిసిపలు రాజకీయాలలో లక్ష్మీనరసింహముగారి ప్రత్యర్థియైనన్యాయతి సుబ్బారావు పంతులుగారి పక్షమున చేరి లక్ష్మీనరసింహంగారి చెయిర్యను పదవిని గూర్చి వ్యంగ్యముగా “మహారణ్యపురాధిపత్య” మనే గొప్ప ప్రహసనమును పంతులుగారు రచించి 1889 సంవత్సరములోనే వివేకవర్ణనిలో ప్రచురించారు. ఇది గాక పంతులుగారు వివేకవర్ణనిలో ప్రచురించిన “తిర్యగ్విద్యన్యూహనభ” అను ఇంకొక ప్రహసనములో కూడా వివిధ జంతువులుగా వర్ణింపబడిన పురజనులలోని కొండ్లచేసే సంభాషణలలో లక్ష్మీనరసింహంగారినిగూర్చి వ్యంగ్యముగా వ్రాశారు. రాజమహేంద్రవరములో అక్షరజ్ఞానమున్న చదువరులకు లక్ష్మీనరసింహముగారి నీతినిజాయితీలను గురించి ప్రవర్తననుగూర్చి అనుమానము కలిగేవిధంగా అనేక

అసక్తి కరమైన సంగతులు స్ఫురించేవిధంగా పంతులుగారు తమ వ్యంగరచన సాగించారు.

అంతట లక్ష్మీనరసింహముగారిమీద పరువునష్టము చేసిననేరానికి రెండుక్రిమి నలు కేసులు, ఒక పిలిచిదావాను దాఖలుచేశారు. పూర్వం అనేక వ్యవహారాలలో గొప్ప అడికాట్లు, స్టేషన్లు వగైరాలి లండన్ గొందీతనము దుర్మార్గాలను విహారంగ పరచి కోర్టు వ్యవహారములలో ఆరితేరిన వీరేశలింగముగారు తమవకీలు న్యాయతి సుద్ధారావుపంతులుగారి సలహాతో లక్ష్మీనరసింహముగారు దాఖలుచేసిన క్రిమినలు కేసులో "Justification plea" పెట్టి, ఆయన నిర్దోషించే పాతకాల వ్యవహార ములలో ఇతర వ్యవహారములలో భారీచెయ్యిగా తిరుగుపెట్టతూ జమాఖర్చులతో ఉద్ధరప్రత్యుత్తరాలలో అజాగ్రత్తగా నుండేవారని ఎరిగిన పంతులుగారు అవిషయ ములలోని లోటుపాట్లు తెలుసగల సాక్ష్యసాధనాలు సంపాదించి లక్ష్మీనర సింహం గారిని తమస్థిరదగూరించే పీటినిగూర్చి ప్రశ్నింపిస్తే, ఆయన సమర్థించుకోలేదని అంతట ఆయన ప్రవర్తనపైనే కేసుపెడించే మేజిస్ట్రేటుకు అనుమానంకలిగి తాముచేసిన వ్యంగ్యాపొహలను కేవల విచార్యగావించి కేసుకొట్టివేయగలదని ఎరిగినవారై సందుపల్ల పంతులుగారాప్రకారం కేసు నడిపించారు. అంతట మేజిస్ట్రేటు లక్ష్మీనరసింహంగారి వాద్యాలములోని పరస్పర విరుద్ధములైన జవాబులు గమనించి, పంతులుగారు నెరవేయలేదని కేసు కొట్టివేశారు. శ్రీ ఆంధ్రకేసరి ప్రకాశంగారు తమస్వీయదరిత్రలో ఈవిషయాన్నిగూర్చి వ్రాస్తూ లక్ష్మీనరసింహము గారికి కొండెము త్రీవాంప వున్నమాటనిజమేగాని ఆయన లోకులసామ్మ చూరించే మనిషికాదని వ్రాశారు.

పంతులుగారు ప్రత్యక్షంగా చేళ్ళను ఇండిలోపెట్టుకొన్న శిష్యులతోను, స్త్రీరాలుటగా పేరుపడ్డ పెద్దమనుష్యులలోను చెలిమిపాటించి వారిని బండించకుండా ప్రశంసిస్తూ స్వీయదరిత్రలో వ్రాశారు. స్వతంత్రాధిప్రాయాలు కలిగి, వారిలో కార్య విలాసములలో భేదించినవారినిమాత్రం కరుణలుగా చూస్తూ వారినిగూర్చి అన్యాయంగా వ్రాశారు.

ప్రకాశంగారి మాటల్లో :

ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారే మొదటి నానపిషయర్ చైర్మన్, మునిసిపాలిటీలో ఆయన కిరీటములేని రాజులాగ చలామణిఅయ్యాడు. అప్పటికే (న్యాయతి) సుద్ధారావుపంతులుగారు, ములుకుట్ల అచ్యుతరామయ్యగారు, నేతి సోమయాజులు గారు మొదలైనవారు, పురప్రముఖులై, ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారిని ఓడించడానికి అవకాశం వచ్చినప్పుడల్లా ఏదోవిధంగా ప్రయత్నిస్తూనే ఉండేవారు. ఆయన మీద ఏవో రకరకాల పన్నాగాలు వచ్చేవారు. సుద్ధారావుపంతులుగారు ప్రసిద్ధరాజ

కీయ నాయకులై ఆశరవాత 'అంధ్రభీష్మ' విరుదం పొందగలిగారు, కాని, అప్పట్లో స్థానికరాజకీయాల్లో బహుశాక్షులు. తమ వెనకాలవుండి తమ ముఖ్యకీషులచేత తమాషాగా నాటకమాలించేవారు. ఆయనకి ఆచారవిలాసం! ఇతరులమీద బహు నేర్పుగా చెప్పి తీస్తూ ఉండేవారు! కాని ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు మాత్రము లొంగేవారుకాదు. మెరకపిడి "తెలగాలు, షాహాకార్లుకొందరు, ఆయనకివట్టుగా ఉండి సుబ్బారావు పంతులు ప్రభృతులుచేసే ఎత్తులు అన్నీ భగ్నముచేసేవారు.

లక్ష్మీనరసింహంగారిమీద అనేకరకాల నిందలుపడ్డాయి. ఆయనకి శ్రీలోల త్వము ఉండేది. కాని ప్రజలసామ్య సద్వినియోగం చేసుకొనే మనిషిమాత్రముకాదు. కాని చాలాకాలానికి సుబ్బారావుపంతులు ప్రభృతులు ఆయనమీద ఎత్తినదండయాత్ర లకి లొంగిపోయాడు. సుబ్బారావుపంతులు ప్రభృతులకు పీఠేళింగము పంతులు గారు, ఆయన వివేకవర్ధనీ పత్రికకూడ తోడయ్యాయి. ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహం గారిమీద ఆపత్రికలో వ్యంగ్యంగా అనేక చిత్రమైన కథలు వ్రాసేవారు. అందుమీద లక్ష్మీనరసింహంగారు, పరువునష్టండావా వేశారు. ఆ దావాలో జస్టిఫికేషన్ ప్లేస్టెట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారిని అనేక సాక్ష్యాలతోటి, సంపన్నాలతోటి బాగా ఆల్లరిపెట్టారు. అందుచేత ఆయన నిస్సృహచెంది ఈరాజకీయాల్లో నిదమర్తి దుర్లయ్యగారిని తన స్థానే ప్రవేశపెట్టారు." (నాణీవిలయాత్ర, పుటలు. 85-86)

పంతులుగారు నేర్పరియైన గ్రంథకర్తగనుక, తమ స్వీయచరిత్రలో లక్ష్మీ నరసింహంగారిని నిందిస్తూ మేజిస్ట్రేటు వ్రాసినతీర్పుయొక్క- ఇంగ్లీషు, తెలుగు పాతాలను పూర్తిగా ముద్రించి దానికి వక్రభాష్యం చేశారు. సివిలుదావా విచారణ రెండేళ్ళు వాయిదాలుపడినది. దానివిచారణలో రాజమహేంద్రవరములోగల ప్రముఖులనేకులు సాక్ష్యమిచ్చారని, అదిచాలా సందలనం కలిగించినదని చిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహంగారు తమ స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు. అదా విచారిచిన న్యాయాధిపతి ఉభయపక్షాల సాక్షి సాధనాలను జాగ్రత్తగా గమనించి, పంతులుగారు లక్ష్మీనర సింహంగారిపైన చేసినఆరోపణలు, వ్రాసినవ్రాతలు పరువునష్టము కలిగించినమాట నిజమే అని తీర్మానిస్తూనష్టపరిహారమును నిర్ణయించడములోమాత్రము దయదలచి నిమిత్తమాత్రముగా ఒక అడాడిక్రీ ఇచ్చారు.

ఈకేసులోని సంగతులనుగూర్చిన వివరాలుగాని న్యాయాధిపతితీర్పును గాని పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో నుదాహరించకుండా దాటవేశారు. దానికి కారణము అందులో లక్ష్మీనరసింహముగారినిగూర్చి మాత్రమేగాక తమనుగూర్చికూడ అనేకవిషయాలుండడంవల్ల, తమ నీతినిజాయితిలకు భంగముకలుగుతుందనే భయము వల్లనే ముద్రించలేదు.

చిలమి ర్తివారి మాటల్లో :

లక్ష్మీనరసింహుగారిని గూర్చి చిలమి ర్తివారుకూడ తమ స్వీయచరిత్రలో వ్రాస్తూ, ఆయనను కొందరు విమర్శిస్తూ దుర్మార్గునిగా చిత్రించేవారని, కొందరు ఆయన అవద్యాంధపుడని, నర్వజనసులగుడని మెచ్చుకొనేవారని వ్రాసి ఆయనలో కూడా కొన్ని సుగుణములున్నవని, ఆయన తమ స్నేహితుడని, తాము వారింటికి వెళ్ళేవారిమనికూడా వ్రాశారు. చిలమి ర్తివారు పంతులుగారి వక్షమువారని, తనకు వ్యతిరేకంగా పనిచేస్తున్నారని తెలిసికూడా వారితో విరోధము పూనక స్నేహంగానే లక్ష్మీనరసింహంగారు ఉండేవారు.

అంతేకేనరి ప్రకాశంగానూ, చిలమి ర్తివారు వ్రాసినదానికి విరుద్ధముగా వీరేశలింగంగారు, లక్ష్మీనరసింహంగారిని ఒకదుర్మార్గునిగా చిత్రిస్తూ అందు రిసుగుణములైన సంగతులు వ్రాశారు.

పంతులుగారిలాగ వ్రాయడానికి కారణములేకపోలేదు. తమ ఇద్దరిమధ్య శత్రుత్వం ఏర్పడగా లక్ష్మీనరసింహుగారు తమతోసమానమైన ప్రతిదాకారియైనందువల్ల ఆయన తమకు రింబుకుడైనందువల్ల సహించక ఇలాగ వ్రాసినట్లెంచవచ్చును.

“కంటికి నిద్రపచ్చునె? సుఖంబుననే రితిరేఖి జిహ్వాకున్
వంటక మిందునే యితరపై భవముల్ పదివేలు మానసం
బంటునె? మానుషంబుగల యట్టి మనుష్యున తెన్నుచేనియన్
గంటకుడైనె కాత్రపువొరించు దసంతటి పాడుగ్గనన్”

అని శ్రీనాథమహర్షి కాశీఖండంలో వింవ్యసుగూర్చి వ్రాసిన పద్యం అక్షరాల నిజం.

వీరేశలింగం పంతులుగారి స్వీయ చరిత్రలో ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహుగారిని గూర్చి వ్రాసిన సంగతులేగాక అత్యూరి లక్ష్మీనరసింహుగారిని గూర్చి వ్రాసిన సంగతులు కూడా చదువరులకు అశ్చర్యము కలిగించేటట్లుగా నుంటాయి. అవి ఒక వరుస శ్రవణములో నుండవు. పంతులుగారు తమ రచనాపాటవ నైపుణ్యమువల్ల బ్రహ్మిని తిమ్మినిగా చేయగల శక్తి గలవారు. దానిని తలచిందలు చేయగలరు. అందువల్ల దానిని గూర్చి వ్రాసేటప్పుడు తమమంచితనము, గొప్పతనము, వారి చెరుతనము, అల్పత్వము ప్రకటింపబడేటట్లు వ్రాయగలరు. వారి స్వీయచరిత్రను ఈ దృష్టితో పరిశీలించాలి.

1889 సంవత్సరంలో ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహుగారితో నెన్నులి వారి ఇంటిపైన రాళ్ళువేయించారని పంతులుగారు మధ్యవర్తుల దగ్గర తగవుపెట్టగా, పెద్దమనుష్యులు చేరి లక్ష్మీనరసింహంగారిని మందలించారని, వారిలో వారి మిత్రుడు బయ్యపునీడి వెంకటజోగయ్య గారుకూడా ఉన్నారని పంతులుగారు వ్రాశారు. లక్ష్మీనరసింహంగారు

మొగము చిన్నదిచేసుకొనివెళ్ళిపోయారట. అప్పుడక్కడనున్న దామరాజు నాగరాజు గారు, లక్ష్మీనరసింహగారి మీద పిర్యాదు దాఖలు చేస్తామన్నారట; అంతట పంతులు గారు సామాన్యులకు గొప్పవారికి మధ్య తగాదా వచ్చినపుడు సామాన్యులుగా దండ విధాయకుని (మేజిస్ట్రేటు) వద్ద, ముఖ్యముగా స్వదేశీయ దండ విధాయకుల యొద్ద న్యాయము దొరకదని, పిర్యాదు చేయవద్దని అన్నారు. అయినప్పటికీ నాగరాజుగారు దాఖలుచేశారట. అసలు నెప్పల్లివారు తేనుపెట్టలేదు. పంతులుగారిని, మాదిరెడ్డి వీర స్వామి నాయుడుగారిని సాక్షులుగా వేశారట. ఆతేనువిధారించే సమయేజిస్ట్రేటు తిప్పి తిప్పి తుదకు కొట్టవేశాడని పంతులుగారు, తమ స్వీయదరిత్రలో వ్రాశారు. (చూడుడు పుట 22) పైన తెల్పినసంగతులవల్ల లక్ష్మీనరసింహముగారిపై న యుద్దమారంభించి నది పంతులుగారే అని తెలుస్తుంది. ఒక మధ్యమనిషిచేత ఆతేను పెట్టించినవారు పంతులుగారే ననడంలో సందేహము అవసరములేదు.

గవర్నమెంటు కాలేజీ ప్రిన్సిపాలు మెట్కాఫు చొరగారు లక్ష్మీనరసింహం గారికి, పంతులుగారికి రాజీ చెయ్యడానికి ప్రయత్నించారుగాని పంతులుగారువినలేదు. మీరు క్షమాపణ చెప్పనక్కరలేదు. లక్ష్మీనరసింహంగారి ప్రవర్తన మంచిదికాదని ఇతరులన్నమాటలు వమ్మి నేను అలాగవ్రాశాను ఇప్పుడాయనప్రవర్తన మంచిదే యని కొందరంటున్నారు గనుక నా అభిప్రాయాలను మార్చుకుంటున్నాను అంటే చాలున్నాను. అంతట పంతులుగారు ఆలాగ అంగీకరించను. ఆయన ప్రవర్తన మంచిదికాదనే ఇప్పటికీ నేను నమ్ముతున్నాను అన్నారు.

పైదావారి బ్రహ్మసామ్య విషయమై ఆత్మూరివారిలో పంతులుగారు నిర్మాణించి గుత్తికి బదిలీయై వెళ్ళినతర్వాత వారి నాశ్రయించినవారు ఏలూరివారిని ఆశ్రయించడము ప్రారంభించినారు. నల్లగొండ కోదండరామయ్యగారికి బార్యావియోగము కలిగినది. మళ్ళీ ఒకవిధంతు వివాహము చేసుకోవలచినాడు, కాని పంతులు గారు వట్టిందుకోలేదు. పంతులుగారికి అతను వ్యతిరేకముగా పనిచేశాడు. అతనంటే పంతులుగారికి పగ. అంతట అతడు ఏలూరివారిని ఆశ్రయించాడు. అంతట ఆయన అవివాహినికి కావలసినఖచ్చునంతా తామేపించి, 18-10-1888తేదీన అవివాహము జరిగించారు. అదే లక్ష్మీనరసింహంగారిపై పంతులుగారి పగకు పెద్దకారణమయినది. అవివాహినికి పంతులుగారు వెళ్ళలేదునరసింహ దానినిగూర్చి స్వీయదరిత్రలో వ్రాయనైనారు.

విధంతువివాహము చేసుకున్న దంపతులు వీరేశలింగము పంతులుగారికి కొత్తవిధంతువివాహము జరిపి పేరుపొందాలనే ఉత్సాహము ఉన్నదేగాని పాత దంపతుల కష్టములనుగురించి ఆలోచించి వారికి సహాయము చేయడములేదని 1893 సం॥ లో విధంతువివాహ సంఘమునకొక అర్థినీచ్చారు. ఈవిషయము లియోనార్డుగారు వ్రాస్తూ 1893 జూన్ 23వతేదీ గల MEP MRO రికార్డును ఆధార పత్రముగా ఉదాహరించారు.

మున్నిపాల్వీలో పంతులు గారు :

రాజమహేంద్రవరము మునిసిపలు సంఘ వ్యవహారములనుగూర్చి లియోనార్డు దాగా పరిశోధించి మరియొక గ్రంథమును రచించాడు. పంతులుగారు మునిసిపలు సంఘసభ్యత్వమును తమ దారికా పాఠశాలకు గ్రాంట్లు సంపాదించడానికి, తమ సంఘసంస్కరణోద్యమానికి వ్యతిరేకులైన నవారిపైన కక్ష పాదించడానికి ఉపయోగించుకున్నారని స్పష్టముగా వ్రాశాడు. దీనివల్ల పంతులుగారి నీతినిజాయితీలు పూర్తిగా చెబ్బితిన్నవి. లక్ష్మీనరసింహంగారు చేశారన్నవనినే వీరు చేశారు. ఆకాలములో మునిసిపాలిటీలకు సభ్యులనెన్నుకునేసద్దర్శితేదు. ప్రభుత్వమువారు కలెక్టరు సిఫారసునుబట్టి కొందరిని సభ్యులుగా నియమించేవారు. అందులో ప్రభుత్వ ఉద్యోగులే హెచ్చుసంఖ్యలో నుండేవారు. కొందరు రాజభక్తి కలవారిని, అధికారుల ప్రావళం సంపాదించినవారిని, సభ్యులుగా నియమించేవారు. ప్రారంభంలో కలెక్టరే చెయ్యవలసిగా నుండేవారు. అటుతరువాత పెద్ద ఉద్యోగాలు చేసేవారలను, దేశీయులను చెయ్యవలసిగా నియమించేవారు. అటుతరువాత ఎన్నికలసద్దర్శి వచ్చింది. ఎన్నికలవ్వారా ఎన్నికైన రొరిచ్చెర్లన్ ఏయారి లక్ష్మీనరసింహముగారే.

1881 సం॥ సెప్టెంబరు నెలలో రాజమహేంద్రవరము మునిసిపలుకొన్నింటలో సభ్యులుగా నియమించబడినవారు ప్రభుత్వస్కూళ్ళు ఇనస్పెక్టరయిన మునోదార గారు, స్కూళ్ళు డిప్యూటీఇనస్పెక్టరయిన సి. నాగోజీరావు పంతులుగారు, కాలేజీ ప్రెసిపాలు పెట్రాన్ వారగారు, కాలేజీలో తెలుగుసంఘిచ్చిన వీరేశలింగం పంతులుగారు, ఉపాధ్యాయులైన ఏయారి లక్ష్మీనరసింహంగారు, ఊరిలోని పర్తిక ప్రముఖులైన సరిపల్లి కృష్ణమృగాడు, స్తీదలైన చిత్రాహారి యగ్గెన్న శాస్త్రిగారు. ఊరిలో చివరివారు వీరేశలింగంగారి సంఘసంస్కరణ, విశంభువివాహ ఉద్యమా లకు వ్యతిరేకులైన పూర్వాచార పక్షియులు. వారి అభిమానిగా నుండేవారు.

ఆస్పష్టో మునిసిపాలిటీలో అవినీతి ప్రబలియుండేదని, దానిని నివారించడానికి రాము కట్టనదీ పనిచేశామని, మునిసిపలు స్థలాల అక్రమణ లొంగించడానికి చైర్యంతో పనిచేశామని, పన్నులవిధింపులలోని వ్యత్యాసాలనుగూర్చి పనిచేశామని, ఇంకా చాలా ఘనకార్యాలు చేశామని పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో వ్రాశారు. అయితే వారి జీవితచరిత్రను పరిశోధించిన అమెరికా దేశీయులైన లియోనార్డు, పంతులుగారు తమ సభ్యత్వము నుపయోగించుకొని, తమ దారికాపాఠశాలకు గ్రాంట్లు సంపాదించుకొన్నారని, తమ సంఘసంస్కరణకు వ్యతిరేకులైన నవారిపైన కక్ష పాదించేవర్యలు జరిపారని చాలసమాచారము యిచ్చాడు.

1882 సం॥ లో తమపాఠశాలకు పదిరూపాయల గ్రాంటును 1884 సం॥ లో ఇరవై రూపాయలకు పెంపుచేయించుకోగలిగారని, అటుతరువాత నాగోజీరావుపంతులు గారు చెయ్యవలసిగానుండగా గ్రాంట్లు మునిసిపలు ఫండునుండి ఇచ్చేదానినిబదులుగా

గారు పీఠేళింగంగారితోపాటు ప్రధానపాత్ర వహించారు. ఇంతేకాదు. ఆసమాజాల నిర్వహణలో కష్టపడినదేసి కార్యాలు సాధించేవారు. వారిసలహాసహాయాలు లేనిదే పీఠేళింగంగారు ఏపని చేయలేదనేసంగతి స్వీయచరిత్రవల్లనే తెలుస్తుంది.

తొలి వితంతు వివాహసంతరం వెలిపేయ బడ్డారు. ప్రాయశ్చిత్తం చేయించుకోకుండా నిలబడ్డారు. తనకు తోడియల్లుడైన చిత్రరామరాజుగారిపై తెచ్చిన అధియోగంలో పంతులుగారితో విలిచారు.

పీఠేళింగంగారు ముక్కోపి. వారు చెప్పినదానివలె నా వ్యతిరేకంగా మాట్లాడితే సహించేవారుకాదు. వారిపై పగబట్టేవారు. వారిని సాధించేవారు. అనేక మంది మిత్రులను విరోధులుగాచేసికొన్నారు. గవర్రాజుగారు పంతులుగారు లొందర పడకుండామంచి సలహాలనిచ్చి అనేక సందర్భాలలో తగాదాలురాకుండా కాపాడారు. ఏలూరిలక్ష్మీనరసింహంగారికో విరోధం పెట్టుకొనవద్దని పంతులుగారికి సలహా యిచ్చారు. 1888 సం॥లో గవర్రాజుగారు చనిపోయిన తరువాతనే స్నేహితులతో పంతులుగారి విరోధాలు మొదలయ్యాయి. పీఠేళింగం పంతులుగారు ఏలూరి లక్ష్మీ నరసింహంగారితో, అయ్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారితోనూ విరోధము పెంచుకొని కోట్లు వ్యవహారాలలో దిగి చాలాచిక్కులకు లోనైనారు. అటుతర్వాత వారికి మంచి సలహాలిచ్చేవారు లేనందువల్లనే పంతులుగారు న్యాయతి నుద్ధారాధ్యుగారిరోజుకాదా విరోధించారు. అందువల్లనే పంతులుగారు అనేక అపరిచివకపనులుచేసి అప్రతిష్టపాలై నారనే దానిలో సందేహంలేదు.

నిజానికి పంతులుగారికి వచ్చిన పేరుప్రతిష్టలకు అయ్యూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు, గవర్రాజుగారు అరంభించిన కార్యాలు ముఖ్యకారణములని చెప్పవచ్చునుగాని అంతా తమ ప్రయోజకత్వమేయని పంతులుగారిహాసా. పంతులుగారికి 1898సం॥లో రావుబహదరు విరుదురావడంతో అహంభావము పెరిగిపోయినది. ఈసంగతి లియొనార్డు ప్రాసియున్నాడు. నిజానికి అంతకుముందే, అనగా 1885 లో రావుసాహెబ్ వచ్చిననాటినుండే అహంకరించారు.

పంతులుగారు గవర్రాజుగారి జీవితచరిత్రను ప్రత్యేకంగాకూడా వ్రాసేటగాని ప్రతినందర్పములోను తమ ప్రాధాన్యతను గొప్పదనాన్ని ప్రకటిస్తూ వచ్చారేగాని గవర్రాజుగారి మార్గదర్శకత్వమును గూర్చి వివరించలేదు. గవర్రాజుగారు నిగర్వి. ఆయన ఎంతగొప్ప కార్యమును సాధించినా దానినిగూర్చి ఎక్కువగా చెప్పరు. ప్రతివిషయంలోను పంతులుగారికే ప్రాముఖ్యమునిస్తారు జాగ్రత్తగా పరిశీలిస్తే పీఠేళింగంగంగారుచేసిన స్వార్థత్వాగంకంటె గవర్రాజుగారు చేసిన స్వీయప్రాధాన్యత్వాగమే చాలాగొప్పదనకరస్పదు. గవర్రాజుగారి జీవితమునుగూర్చి ప్రత్యేకముగా పరిశోధించి ఒకగ్రంథమును రచించడం అవసరమని నా అభిప్రాయం.

మంగమ్మ కథ

వీరేశలింగం సంతకులగారి సరీసుటి రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు 1910, ఆగస్టు 12వ తేదీన చనిపోయారు. ఆమె మరణానంతరం సంతకులగారి జీవితం అల్లరిపారి యింది. పరువునష్టంకేసులో కోర్టుపాలయింది. అదంతా మంగమ్మకథగా లోకప్రసిద్ధమయింది. అప్పారాధాన్ని స్వీయకథలో సంతకులగారు సరిగా వ్రాయలేదు.

“శ్రీమతి మంగమ్మ విలంబుకరదాలయములో నుండినవారిలోనెల్ల నాధార్య రిభిక్షియురాలు. అందుచేతనే నాథాసారియాయన నాధార్య (1910 ఏప్రిల్ లో) (చెంబుహరికి) వెంటనొనివచ్చినది. నాధార్యకాయయందు పుత్రికావాత్సల్యము. ఆమె నును నాధార్యయందు మాతృస్నేహము. ఆమె విలంబుకరదాలయములోనే యుండి నను తరుమగా మాయండివచ్చి నాధార్యకు నమస్తోపచారములను జేసిపోవుచుండెడిది. నాధార్య నాలో మన మంగమ్మను వివాహముచేసి పంపివేయవలదనియు, పెండ్లి చేసి, మనయొద్దనే యుంచుకొందమనియు పలుమారు చెప్పుచుండెను.”

మంగమ్మకు ఆమె అన్నగారంపిన పదిహేపాయలలో మద్రాసులో ఆమెకొక చీరకొని యిచ్చినప్పుడు, తమ నామ్మలోనే కొనయియ్యవలసినదని రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు ఊచించియుండగా, ఆమెగారు దొండాయివెళ్ళినప్పుడు కొన్న పండ్లెండు హేపాయల చీరను ఆమెమరణించినవెంటనే సంతకులగారు మంగమ్మకు యిచ్చినట్లు స్వీయచరిత్రలో చెప్పారు.

“నాధార్యకు ప్రియతమురాలైన మంగమ్మ యామె నిమిత్తము పెంగపెట్టుకొని లోకపడెను. నేనామెకు మందులప్పించుచు వచ్చితినిగాని మనోవ్యాధికి మందు లేదన్నట్లు చిరకాలమునకుగాని యామెస్వస్థపడినదికాదు” అని స్వీ. చ. లో వ్రాశారు.

తమ దుఃఖముమాత్రము “ఓయీ! దుఃఖపడదోకుము. ఇది మీ యుభయుల మేలుకొరకే జరిగినది” అని భగవద్వాణిగా రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు చనిపోయిన తెల్లవారుజాముననే వినిపించినంతనే తనకున్న విచారమంతయు శబ్దములో నదృశ్యమైన మనస్సు విర్యుదయి విర్విచారమయ్యె”నని వ్రాసుకొన్నారు. మానసికంగా వెంటనే వారు తేరుకొన్నారేమో తెలియదుగాని వారి ఆరోగ్యముమాత్రము దెబ్బతిన్నది. అన్నసమపాయము కుదరక ఆరోగ్యము కుదుటపడలేదని వ్రాసుకొన్నారు. మంగమ్మ

మాత్రము ప్రైవేట్ గానున్నను ఆయెగరివిషయమై దెంగపెట్టుకొనగా మంపు రిప్పింపవలసివచ్చినదట.

— తమదార్య బోయినతరువాత తమకుకలిగిన అసౌకర్యములను పీఠేళలింగం గారు “స్వీయచరిత్ర”లో వివరించారు. పులవర్తి సుబ్బారావుగారింట బోజనం సరి పడలేదు. ఒక్కనాడైనా అభ్యంగవస్నానములేదు. 1910 నవంబరులో ఆయన దుఃస్వస్థుడైనా సుంగమ్మ, జానకమ్మ తమ తలంట్లకిచ్చిన సూనె, నలుగురింటి టిగిర్చియుంచి, వేదీసీబ్బకాచి, పంతులుగారు వద్దనిఅంటూపున్నా తలంటిపోసినారు. దార్యబోయిన నాలుగునెలల కీడే మొదటితలంటు. (స్వీ. చ. 111) పంతులుగారికి అన్నహితపు పోయినది. దెంగుటారుకు పడునేనుదినములకు ప్రయాణమనగా మళ్ళి రెండవపూతి అన్నముతినసాగిరి.

పులవర్తి సుబ్బారావింటిలో పంతులుగారికి బోజనసదుపాయమునకు చేటు పట్టగా, వితంతువులలో ఎవరైనా వివాహముచేసుకుని తమవద్దనుండి సంరక్షణచేసే యెడల వెయ్యిరూపాయల నిచ్చెదమని పంతులుగారు చెప్పిరి. అందుకు ముగ్గురు వితంతువులు ముందుకువచ్చిరి. వారిలో మంగమ్మమాటలను విశ్వసించి ఆమె సం రక్షణలో నుండుటకు నిశ్చయించుకొన్నారు. దెంగుటారు వెళ్ళుటకు మూడురోజు లకుముందునుండి ఆమె వంటచేసిపెట్ట నారంభించినది. ఆమెను వివాహమాదుటకు పోతరాజు, సూర్యప్రకాశరావుకు చూపింది అతడు ఇష్టపడగా దెంగుటారునుంచి తిరిగివచ్చినపిమ్మట పెండ్లిచేసెదమని చెప్పి 27-2-1911 వతేదీన పంతులుగారు మంగమ్మతో దెంగుటారువెళ్ళిరి. ఆమె పెండ్లి నిశ్చయించిననాటినుంచికాక, దెంగుటారువెళ్ళుటకు మూడురోజులు ముందునుండిమాత్రమే ఆమె వంటచేసి పెట్ట నారంభించినదట.

34-6-1911వతేదీ పంతులుగారి దైరివివరణవల్ల దెంగుటారునుండి ఆయన మైసూరు వెళ్ళినారని, అక్కడ మహారాజువారి కళాశాల, వితంతుశరణాలయం ఆగస్టోహన రాజభవనము ఇంద్రస్మియర్ స్కూలుచూశారని, సాయంత్రం దివా నును దర్శించారని తెలుస్తున్నది. మైసూరువిశేషాలను మంగమ్మకుకూడా చూపించా రని ఎంచవచ్చును.

1-7-1911 : పంతులుగారు దెంగుటారుఇంటికి క్రయస్తావేజులు రిశిష్టరు చేశారు. అనగా ఇల్లు అమ్మివేశారు.

12-8-1911 : రాజ్యలక్ష్మమ్మగారి సంవత్సరీకం రాజమండ్రిలో జరిగినది. స్నేహితులందరూవచ్చారు.

3-9-1911 : స్కూలుకమిటీ మీటింగుకువెళ్ళిరి.

8-10-1911 : మంగమ్మను పోలరాజు సూర్యప్రకాశరావు కీర్తి బ్రహ్మ సమాజవిదులప్రకారం వివాహం జరిపించారు. అదనిరాజు అలస్యమై నందుననే పెండ్లి అంత అలస్యముగా జరిగినది. మార్చినెలనుండి పెండ్లివరకుగల ఈతొమ్మిదినెలల కాలము మంగమ్మయే వంటచేసి పెట్టినది. మంగమ్మ పెండ్లిపిమ్మట ఆమె బ్రతికి యున్నంతకాలమూ పంతులుగారికి ఆమెయే వంటచేసి పెట్టినదిదా.

1911 డిశంబరు చివర : రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయకుగారు చూడ వచ్చిరి. పంతులుగారాయనతో తిరిగినందున జ్వరంవచ్చినది.

1912 జనవరి మూడవతేదీన పంతులుగారికి స్పృశితవ్వినిది. ఆరాతి కుంచూరి వెంకటరత్నంగారు, గంగన్నగారు సాయముగా పయండిరి. లేవలేనిస్థితి పడినది.

1912 జనవరి 24 వ తేదీవరకు మంగమ్మఆమెభర్త మేడమిద పరుండుడు వచ్చిరి.

చిలకమర్తివారు మంగమ్మ ఒకలే రాత్రియు మేడమిద పరుండి పంతులు గారికి ఉపచరాలు చేసేవనివ్రాయగా, పంతులుగారుమాత్రం ఇలావ్రాశారు.

1913 ఏప్రిలవరి 14 వతేదీనాటికి కొంచలలము వచ్చినది. గర్భవతియులు యున్న తనభార్యనుపదారమునకలు వెంటగొని ముందుగానే పోవలసినదనియు, ఎండాకాలపు పెరిపులియ్యగానే తానువచ్చి మమ్ము గలిసికొనెదననియు మార్చినెల మధ్యనుండియు త్వరపెట్టుచూ వచ్చినందున" 1912ఏప్రిలు మూడవతేదీన పంతులు గారు మంగమ్మకలిసి బెంగుళూరుబెళ్ళగా, చేసంగిపెరిపులిచ్చినతరువాత సూర్య ప్రకాశరావు ఏప్రిలు 27 వతేదీన బెంగుళూరు చేరుకొన్నారు.

21-4-1912 : బెంగుళూరునుండి పంతులుగారు కుంచూరి వెంకటరత్నం గారికి వ్రాసినఉత్తరంలో జయంతిగంగన్నగారు వితంతు శుభదాలయ వ్యవహారము లలో శ్రమరీసికొనినందులకు వందనములు పంపిరి.

18.6.1912 : బెంగుళూరునుండి రెడ్డాప్రగడ పాపయ్యగారికి వ్రాసిన ఉత్తరంలో 22వతేదీన జయలుదేరి చెన్నపట్నంవచ్చి, 25వతేదీ ఉదయం రాజ మహేంద్రవరం చేరుతామనివ్రాసిరి.

1912 ఏప్రిలునుండి 1916 వరకు పంతులుగారు డైరీవ్రాస్తూనే వున్నారు. 1917 వరకూ ఉత్తరములు వ్రాస్తూవచ్చారుగాని "స్వీయ చరిత్ర" రెండవభాగమును 1912 ఏప్రిలుతోనే ముగించివేశారు.

12-8-1912 : గవర్నరు గార్డెన్ పార్టీకివెళ్ళిరి.

24-11-1912 : గ్రామభాషకు అసమ్మతి తెల్పుచూ చుద్రాసు పచ్చయ్యవ్వ హాలులో మీటింగుకు ఆద్యక్షత వహించిరి.

26-2-1913 బనగానివల్ల రాజ్యలక్ష్మిబాయమ్మ వితంతువివాహం. మంగమ్యను తీసుకుని బెంగుళూరు శ్రీరాములుగారు వెళ్ళారు.

4-3-1913 : “భట్టిప్రోలు శరభయ్య నాళం కృష్ణారావు వగైరాల ప్రోత్సాహంతో నాపైన కుండూరి వెంకటరత్నం, గంగన్నగార్లపైన రాజమండ్రి డివిజినల్ మేజిస్ట్రేటుదగ్గర క్రిమినలు కేసు దాఖలుచేసినాడు.” అని పంతులుగారి రైరీలో వున్నది.

ఈశరభయ్య రాజేశ్వరిని వివాహంచేసుకున్నాడు. పీఠరథ పంతులుగారి “స్వీయచరిత్ర” 237-39 పుటలలో, చిలరమర్తివారి “స్వీయచరిత్ర” 205 వ పుటలో వున్నది. భర్తనువదలి రాజేశ్వరి పీఠేశలింగంస్కూలులో చదువుచున్నది. ఆకాలంలో ఆమెతో గంగన్నగారికి సంబంధమున్నట్లు పుకారులుండేవి. ఒక ప్రహసనంకూడా అల్లి ప్రదర్శించారు. గంగన్నగారు అస్కూలుకు హెచ్చాష్టరుగా వున్నాడు.

11-4-1913 : పంతులుగారు బెంగుళూరునుండి కుండూరి వెంకటరత్నం గారికి వ్రాసిన ఉత్తరం “నేనీరోజున నిచ్చటికి వచ్చినాను. బడలికవల్ల నాకు జలుబు చేసినది. మీరు వితంతుశరణాలయములోని వారిక్షేమము తెలుసుకొనుచున్నారని నమ్మెదను. తక్కినవ్యవహారము లెట్లునడచుచున్నవి. అవసరసమయములందు స్వార్థపరాయణులైన మిత్రులు నన్ను వీరవచ్చుగాని సర్వేశ్వరుడు నన్ను విడనాడవని నానమ్మకము.”

15-4-1913 : బెంగుళూరునుండి డి.బో.వారికి ఉత్తరం: ‘నేనెల్లసమయములందును సర్వేశ్వరునిపొట్టిననే నమ్మియున్నందున నాచునెప్పుడో నేనివరైన ఆంధోళ నము కలుగుటలేదు. నాకు పరమమిత్రులనియెంచబడినవా రేనయమునునైన నన్ను వదలివేయవచ్చునుగాని సర్వేశ్వరుడు నన్నెన్నడును విడువడు. రాజమహేంద్రవరం సమాచారములు మీరునాకు తెలియచేయగలరని నేనాశించుచున్నాను.’

22-4-1913 : బెంగుళూరునుండి డి.బో.వారికిలేఖ : ఈరోజున నాకు కొంచము నయముగానున్నది. నాదగ్గుదాన భగ్గుడున్నది. నాకు రుచిగనుండునట్లు వంట చేయలేరు. నాకుగత్యంతరంలేదు. క్రమముగా ఈవంటకు నేనలవాటు పడియెదను. నేనువ్రాసినలేఖలో నా అప్రమితులుగూడ నన్ను వదలివేయవచ్చునవిగాని సర్వేశ్వరుడు నన్ను విడవదని వ్రాసినప్పుడు నేను ప్రత్యేకముగా నెవరి నుద్దేశించి

వ్రాయలేదు. ఈ ప్రపంచమున నేనేకాకిగానుంటినని, ప్రాపంచికచోరణి కలిగిన మన ప్నేహితులు నన్ను వదిలివేసినని నేనప్పుడప్పుడనుకొనుచుందును. నావృద్ధాప్యములో ఇప్పటి నా ఆనందాయస్థితిలో నర్వేళ్ళరుచు నాకు శాంతి (Comfort) నొసగుచున్నాడు. ఈ విషయములు, అనవదముల నడుచునాకు మనశ్శాంతి నీకృతవహనగియున్నాడు. ఈ ప్రపంచమున నేను చేయవలసినవని ముప్పాతిక మువ్వీసము ముగిసినదని నేనెంచుచున్నాను. స్వర్ణలోజగత్పితము, శ్రేష్ఠమిత్రుడు (Friend and father) నగు నర్వేళ్ళరుచి నేను కలిసికొనవలసియున్నది. నేనెప్పుడును ఈశ్వరునిపై ఆచారపడియున్నాను. ఈశ్వరపాలితమైన ఈ ప్రపంచమున సత్యమే జయించితిరును. మన యువ్యమును ధర్మముపై నను సత్యముపై నను ఆచారపడియున్నది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిశత్సభ వార్షికోత్సవము ఈసరికి చాలవరకు ముగిసియుంచును. పితాపురం మహారాజాగారి సభకు వచ్చినారా?

3-5-1913 : చెంగుళూరునుండి కుంభూరి చెంకటరత్నంగారికి ఉత్తరం : మనపాతశాల పరిశిష్యులతములు మొత్తముమీద బాగుగానే యున్నవనుకొందును.... చెవానుగ్రహమువలన నా ఆరోగ్యము బాగుపడుచున్నది....

10-5-1913 : చెంగుళూరునుండి టి.బో.వారికి : ఏనుక్రీస్తు జీవితమును వ్రాయుట ముగించినాను

12-5-1913 : చెంగుళూరునుండి టి.బో.వారికి : ఆపత్రిక (Carlylean) యొక్క మూడుగుంచితలు నెనిక్కడికి వచ్చినవరకు వారేకరినవి. అటువంటి.... వ్రాతలను రెక్కచేయుట రెలిదితక్కువ. పుర్కలు మనలజూచి మొరగిన మొరగినీయింపి. మన జీవితాంతమువరకు భూషణభూషణముల బరిగణించక మనవిద్యుత్ ధర్మమును చేయుచును సర్వేశ్వరుడొక్కడే మంచిచెడ్డల నిర్ణయింపగలడు.

15-5-1913 : చెంగుళూరునుండి టి.బో.వారికి లేఖ : బారమంతయు దేవునిపై నుంచి ప్నేహితులవద్దనుండిగాని విరోధులువద్దనుండిగాని కలుగు ప్రతిఘటనను, అనవదములను రెక్కచేయక మనము రిజ్జపడి కృషిచేయవలసియున్నది. అట్లుంపైనచో సర్వేశ్వరుడు మనకు తోడ్పడునుగార.

19-6-1913 : చెంగుళూరునుండి టి.బో.వారికి పంతులుగారు చాలాపెద్ద పుత్తరమేవ్రాశారు. అందులోని ముఖ్యవిషయము : నా స్వీయచరిత్రములో రెండవ భాగమున వందపుటలు వ్రాయగలిగినాను, నా స్వీయచరిత్రము చాలావరకుగాని పూర్తిగాగాని వ్రాయుటకు వీరుగునట్లు ఈమాసాంతమువరకు నేనిచ్చటనే యుండదలచినాను. భగవంతుడు తప్పక నాపక్షముననున్నాడు.

4-7-1913 : స్కూలుకు, ఆనుపత్రికి పెళ్ళినట్లు పంతులుగారు తమదైరీలో వ్రాసినారు.

5-7-1913 : (తైరి) జాయింటు మేజిస్ట్రేటు కోర్టుకు వెళ్ళినాను. కరభయ్య మాపై నలెచ్చిన క్రిమినల్ కేసు విచారించి "Frivolous" అని డిస్మిసుచేశారు. కాంపెన్సేషను ఇప్పించిరి.

24-7-1913: పంతులుగారు కాకినాడలో శ్రీ దుగ్గిరాల సూర్యప్రకాశరావు గారికి వ్రాసిన ఉత్తరంలో పైన చెప్పిన కేసు డిస్మిసు చేసిన సంగతి వ్రాసి:..... అదిదప్పు సాక్షము నిలువనేరదు. సత్యము జయించి తీరును..... ఈ పట్టణమున ఇప్పటి తరము వారిలో నాకు పరిచయములేదు. నాకు శత్రువులు కూడా వున్నారు. ఇచ్చటనాకు సమ్మతమైన స్నేహితులు చాలా తక్కువగా వున్నారు. అందువలన వారి వద్దనుండి ఎక్కువ లాభము కలుగునని నేనాశించుటలేదు. నా పూర్వపు విద్యార్థులు, స్నేహితులునగు మీమంటి వారిపై నేను సాయము కొరకు ఆధారపడవలసి యున్నది అని వ్రాసిరి.

1913 జూలై లో పంతులుగారిక వ్యాసమును వ్రాసి "చేశమాత"కు పంపిరి. అది ప్రకటింపబడగా, అది తనను క్షేపించి వ్రాసినట్లు టంగుటూరి శ్రీరాములుగారు తలచి పంతులుగారిపైన పరువు నష్టము నేరంతో క్రిమినలు కేసు రాజమండ్రి జాయింటు మేజిస్ట్రేటు కోర్టులో దాఖలు చేసిరి. (చి.స్పి.వ.)

1-10-1913: పంతులుగారు మోచర్ల రామచంద్రరావు ఏలూరి గారికి వ్రాసిన పుత్తరములో శ్రీరాములుగారు దాఖలు చేసిన క్రిమినలు కేసు వేసిరిని వ్రాసిరి.

1913 అక్టోబరులో పంతులుగారు నాళం కృష్ణారావు, సత్యబోలు అప్పారావు ఆయ్యగారి దాఖలాలు, టంగుటూరి శ్రీరాములుగార్లపైన రాజమండ్రి జాయింటు మేజిస్ట్రేటు కోర్టులో సరుపునవం కింద కేసు దాఖలు చేసిరి.

నాళం కృష్ణారావుగారు "మానవసేవ"లో పంతులుగారికి అవమానకరమైన పద్యములు ప్రకటించిరి. శ్రీరాములుగారు "కాగ్గిరియన్" పత్రికలో అవమాన కరమైన వ్రాతలు వ్రాసిరి. పంతులుగారికి నాళం కృష్ణారావుగారికి మధ్యరాజీ చెయ్యడానికి ప్రయత్నము జరిగి విఫలమైనది.

10-11-1913: రాజమండ్రి జాయింటు మేజిస్ట్రేటు జాబ్బువెర్ పంతులుగారి సాక్ష్యంవిని ముద్దాయిలపైన నేర ప్రాపన చేస్తూ చార్జ్స్ ఫ్రేము చేసినాడు. *

* స్థూలార్థాభిముందు ఈ కేసు విచారించిన జాబ్బువెర్ హైకోర్టుజడ్జి ఆయ్యక నేనాకసారి ఆయన్ని కలుసుకోవడం తలపెట్టించింది. అప్పుడు ఆయన (ఈ కేసు) ప్రస్తావన తీసుకువచ్చి "తనమెదుట ముద్దాయి తరపున (అనగా శ్రీరాములుగారి తరపున) కేసు సరిగా చెప్పని కారణంచేతనే చార్జీ చేశాను. అన్నాడు అని ప్రకాశం పంతులుగారు వ్రాశారు. అనగా శ్రీరాములుగారు కేసు నడిపిన తీరులో లాయరు లోపవల్లనే ఆలా చేశానేగాని కేసులో పటుత్వమును బట్టి కాదని చెప్పినట్టవుచున్నది.

అంతట నాళం కృష్ణారావుగారు క్షమాపణకోరారు. ఇంతలో బిల్లువెర్కి బ్రాన్సు నరు అయినది. ఎఫ్. ప్ల్యూ. స్టీవార్టు అనేదొర ఇంగ్లండునుంచివచ్చి జాయింటు మేజిస్ట్రేటుగా దాక్షిణ్యుడున్నాడు. బంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగారు అప్పుడే ఇంగ్లండునుండి తిరిగివచ్చి ముద్దాయిల తరపున కోర్టుకు హాజరై కేసును మొదటి నుండి విచారించాలని Denovo Trial కోరగా స్టీవార్టు అంగీకరించాడు. ప్రకాశం గారు పంతులుగారిని అయిదురోజులు క్రాస్ఎక్షచేసి వారికేసుకు భంగము కలిగించే అనేకసంగతులు చెప్పించారు. మంగమ్మ పంతులుగారు కలిసి పెరిండు క్లాసుకుపేలో ప్రయాణించేసి బంగుటూరులో మూడునెలలు ఒకేగదిలో ఉండేవారిని ఆమెవీపును ఆయన నిమిరేవారిని ఒప్పించారు.

10-1-1914 : జాయింటు మేజిస్ట్రేటు స్టీవార్టు పంతులుగారి అవినీతి ప్రవర్తన రుజువై నదని తనతీర్పులో వ్రాసి, కేసు డిస్మిస్చేసారు.

‘Mr. Stewart held that the immoral life of Pantulu is proved under the evidence act. The joint Magistrate dismissed the case making most damaging remarks again my character’ అని పంతులుగారు నాటిదై రీలో వ్రాసుకున్నారు.

శ్రీరాములుగారు తాము పంతులుగారిపై తెచ్చినకేసు ప్రాసీడింగు, పంతులుగారు తమపైన తెచ్చినకేసు ప్రాసీడింగు “కాల్లేలియన్” పత్రికలో ప్రకటించారు.

6-2-1914 : స్టీవార్టు తీర్పుపైన పంతులుగారు జిల్లా మేజిస్ట్రేటు Elwin దొరదగ్గర రివిజను పిటిషన్ దాఖలుచేయగా పాశ్చాత్యనీతిప్రకారము పంతులుగారి ప్రవర్తన అవినీతిరహితమైనది, హిందువులనితనిబట్టికూడా అది అవినీతికరమైనది అనే విషయమునుగూర్చి విచారించవలెనని ఫర్మర్ ఎంర్లయిరి ఉత్తర్వుచేశారు. (1914 ఫిబ్రవరి)

ఈ రివిజను చెల్లదని శ్రీరాములుగారు హైకోర్టులో రివిజనుపిటిషను దాఖలు చేయగా దానిని సదాశివయ్యగారు రివిజను చెల్లదని పంపించారు. పిర్మాగీ ముద్దాయి కూడా పబ్లిక్ గుడ్ నిమిత్తం సనిచేసేవారేకదా, కేసు రాజీచేయమని ప్రకాశంగారిని కోరారు. దీనినిగూర్చి శ్రీరాములుగారు విమర్శిస్తూ “కాల్లేలియన్” పత్రికలో తీవ్రంగావ్రాశారు.(1914 ఏప్రిలు మొదటి రెండువారాల సంచికలు.)

కేసు ముగిసినా జరుగుతున్నదని వ్రాశారు

పంతులుగారు తెచ్చిన వరువునష్టం కేసు రాజమండ్రి జాయింటు మేజిస్ట్రేటు కోర్టునుండి పెద్దాపురం రివిజను మేజిస్ట్రేటుకోర్టుకు బ్రాన్సుపరు అయినది. పంతులు

గారు తమ ప్రిగరుతో పెద్దాపురం వెళ్ళినట్లు, ప్రకాశంగారు పంతులుగారిని 1914 డిసెంబరు 7, 8, 9 తేదీలలో క్రాస్ పరీక్ష చేసినట్లును తేను 7-1-1915 వ తేదీకి వాయిదాపడినట్లుకూడా పంతులుగారు తమదైరీలో వ్రాసుకున్నారు.

3-3-1915 వతేదీన పెద్దాపురంలోని త్రిమినలుకేసును ఉపసంహరించు కున్నట్లు పంతులుగారు దైరీలో వ్రాసుకున్నారు. ప్రకాశంగారి క్రాసుపరీక్షలో చుట్టి పాతనంగతులన్నీ పంతులుగారిచేత ఒప్పించారు గనుక తేను నిలబడదని ప్రిగర్లు సంహరించినందువల్లనే, ఇది జరిగినది. దీని ఫలితంగా స్త్రీవార్డు చేసిన స్త్రీకర్పు మాయనిమచ్చలుగా వుండిపోయినవి.

మార్చి 3వతేదీతో తమకేసును ఉపసంహరించుకొన్న పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్ర లెండవదాగమును ముగించి, 19. 1. 1915 వ తేదీన ఆచంబి లక్ష్మి పతిగారికి పంపించి, 24 ఏప్రిల్, 1915 తేదీనరికి విజ్ఞానచంద్రిక ప్రచురణగా వెలువరించి, "ఆవతారికలో" 1915, ఏప్రిల్ 1 వ తేదీనదానిలో "ఆవతారిక"తో వ్రాసిన ఆత్రిమినర్ కేసు యింక ముగియలేదని, తేను నడచుచుండగా వ్యవహార మధ్యమున ఆచోపణం విషయమై ఎక్కు-వగా వ్రాయరాదని మానుకొన్నామని, మరిముద్రణలో వ్రాయగలనని వ్రాశారు.

1912 వ సంవత్సరము డిసెంబరునెల మొదలుకొని 1913వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలవరకును స్థానికపత్రికలలో రెంటిలో నాకు విరోధముగా కొన్ని ఆలోచనలు చేయబడినందున, ఆవిషయమున నాలుగవ ప్రకరణములో కొంత వ్రాసితినిగాని తిరువాతనే తగ్గవుకలనివిషయమున భర్త స్థానములలో, చందశాలలోను వ్యవహార శాలలోను, కొన్ని యధియోగము లారంభమయినవి. ముద్రింపబడుచుండినప్పుడు ముగియనందున వ్యవహారమధ్యమున దానిని ప్రకటింపట యుచితముకాదని నిలిపి వేయవలసినవాడనైతిని. పుస్తకమంతయు నేకసంపుటముగా ముద్రింపబడునప్పుడు తద్విషయములు మరియొక ప్రకరణము చేర్చబడను-రాజమహేంద్రవరము 1వ ఏప్రిల్ 1915-వ సం.

నాలుగువారములక్రిందనే తాము ఎత్తివేసుకొని ముగించుకొన్న ఆకేసును గూర్చి అధియోగమారంభమైనదని అబద్ధంవ్రాసి, ఆకేసువిషయం ఏమీవ్రాయకుండా తప్పుకొన్నారు. ఆఅధియోగములకువారుకలగ్గినట్లుఅయినది. అధియోగమేనిజంకాక పోయి, తామునిర్దోషులమన్న ఆత్మవిశ్వాసమే వున్నట్లయితే అబద్ధంవ్రాసివుండేవారు కాదు. తమ భార్య దగ్గర అంత చనువుగల మనిషి తమ దగ్గరకూడా కొంత చనువుగా వుండేదని పంతులుగారు వ్రాయక పోవడము ఆశ్చర్యకరమైన విషయము.

తాము అత్యంత ప్రేమాన్నదురాలయిన భార్యపోయి దుఃఖపడుచుండగా, ఆమెకు అత్యంత ప్రేమాన్నదురాలైన మంగమ్మకూ దుఃఖముతో దెంగపెట్టుకున్నదని, తాము మందు ఇచ్చించినా కొన్నాళ్ళవరకు స్వస్థ పడలేదని వ్రాశారు. ఇంత వ్రాసినవారు, తమ దుఃఖావ శమనార్థమై మంగమ్మ ప్రయత్నించినదనిగాని, తాము దిగులుపడి ఒంటరిగానుండగా మేడమిదిరి అప్పుడప్పుడు వచ్చి చేతనైన పరివర్యలు చేసేదనిగాని వ్రాయడపోవడం అంతకంటె అసహజమైన సంగతి. ఆమెకంటె పూట మైనా తరచుగా మేడమిదిరివచ్చి సహాయం చేసేదని, తాము రాత్రిస్నేహముతో దాదలకుతూపుండగా కొంతసేపువుంటి ఉపదారాలు చేసేదని, మరి దాదలకుతూపున్న పుడు మేడమిదనే పుంటుందని వ్రాస్తే కొంపమునుగులుంచా? దానికి భయము ఎవరైనా ఆపార్థం చేసుకుంటారా? చాలా అదేమైనా అసహజమైన విషయమూ? అమాత్రం వ్రాయడానికి ఎందుకు ఖయసపాటు? చిలకమర్తి కొంచెం ఇలాగేదా వ్రాశారు.

మంగమ్మ ఇలాగా భయము తమకు ఉపదారాలు చేస్తుండడము చూచి వితంతుశుభాలములోని కొంచుకుత్తలు అన్యాయంగా అనుమానిపడి అపార్థాలు తీర్చించి అసవాదులు వ్యాపింపజేశారనికూడా పంతులుగారు వ్రాయలేదు. చిలకమర్తి వారు వ్రాసిందికూడా ఇదేదా? అమాత్రము ఆలోచన పంతులుగారిచెలకలగలేదు? ఆయనగారి అత్యవిశ్వాసము, దైర్ఘ్యసాహసాలు, ధర్మనిష్ఠ అనుగంటిపోయినవన్న మాట.

వీరేశలింగంగారికి సర్వవిచారా అనుబాలవతియైన భార్యపోయినది అమితదుఃఖము తీరిగినది. ఆయనకు ఎవరితోడను చనువులేదు; ఆయనను దూర్చి గలవాలులేదు. ఆయనకు మొదటినుండి భవనములకాను చేసికొను ఆలవాటులేదు, అన్నీ దార్యఅమర్చిపెట్టేది, ఇప్పుడి వార్తాత్వములో ఏవనియుచేసికొనిలేక అసహాయ స్థితిలోనున్నారు. పులవర్తి సుద్ధారావుగారింట నాలుగుమెరుకులుతీసి కాలక్షేపము చేయుట ప్రారంభించిరి అభినవాద్య గయ్యాని. మిదుమిక్కిలి ఆమెకు పంతులుగారి పట్ల వానుహితీలేదు. వీరేశలింగంగారికి భార్యపోయినదల్లాట భలంబులేదు. నాలుగుచెలకలు దుర్గమ్మ మంగమ్మ జాలినది, నూనె నలుగుడింటిమిగిల్చి తలంటి నారు. ఆయన మొదటవద్దన్నాడు. దాని భయపడ పోయిండుకున్నారు. వద్దిమంగలి చేతకాకుండా ఆడవారిచేత భలంటిండుకొవడం వింతగానే యున్నది::

ఇలా వ్రాయకూడదా?

వీరేశలింగంగారికి దగ్గుదాద హెచ్చినది. వర్షాకాలములో రాత్రిళ్ళు ఒంటరిగా మేండుక దాదలకుతూపున్నపుడు మంగమ్మచెళ్ళి కొంతసేపుంటి ఆయనకు ఉపదారాలు చేసినవచ్చేదని, మరి దగ్గువిక్కువగా ఉన్నపుడు అక్కడేపరుండేదని ఊహించుట అసమంజసముకాదు. ఈసంగతులను వీరేశలింగంపంతులుగారు స్వయం

దరితలో వ్రాయలేదు. కాని ఇలాజరిగివుండడంలో సందేహంలేదు. పీఠేళింగం గారికో, వారిదార్యకో ఎంతోచనువుగాఉండే మంగమ్యగారు ఆయన అసహాయ దళలో ఏకాకిగా బాధపడుతుండగా చూస్తూ వూరుకుంటుందా? ఆయనను ఓదార్చడానికి, ఆయనకు సహాయం చేయడానికి ప్రయత్నించదా? ఇట్టిస్థితిలో ఆమె మేడ మీదికి తరచువెళ్ళడంలో ఆశ్చర్యమేమున్నది? నీవెందులు వస్తున్నావని పంతులు గారనరుకదా? ఈవిషయాలేమి పంతులుగారు తమ స్వీయచరిత్రలో వ్రాయకపోవడానికి కారణమేమిటి? పులపర్తి సుబ్బారావుగారింట భోజనసౌకర్యాదులేవీలేవని మంగమ్య ఎరుగదా? ఎరిగినా ఆమె ఎందుకు సహాయముచేయలేదు? ఆయన ఆమె సహాయమును ఎందుకుపొందలేదు? మంగమ్యను సుబ్బారావుగారి దార్యకు వంట నేర్పమని చెప్పినపంతులుగారు, ఆమెనే వంటచేసిపెట్టమని కోరవచ్చునుకదా? పీఠేళింగంగారికి అన్నం నయించకపోవడం, విలేదనాలువెళ్ళడం, జావత్రాగుతూ వుండడం, ఇవన్నీచూసికూడా ఆమె కల్పించుకొనలేదా? ఈసంగతి సందర్భాలను గురించి పంతులుగారు స్వీయచరిత్రలో ప్రస్తావనేచేయలేదు, బహుశః ఇవన్నీవ్రాస్తే అనుమానాలకు అపార్థాలకు తావేర్పడుతుందని కాబోలు-వ్రాయకుండా తప్పించారు.

ఈస్థితిలో పంతులుగారు తమ సంక్షణకోసం ఎవరైనా విలంబితులైతే చాటుకొని తమదగ్గరవుంటే వెయ్యిరూపాయలిస్తామనిచెప్పగా ముగ్గురు విళంతువులు ముందుకువచ్చారు. అందులో మంగమ్యహృదయపూర్వకముగాఅందుకు అంగీకరించి నట్లునమ్మి ఆయన ఆమెసంరక్షణలో నుండుటకు నిశ్చయించుకొనినారు. అంతట మంగమ్య వంటచేసిపెట్టుట కారంభించినది. అపైన అంతవరకూ ఆమె పంతులు గారికి సాయపడలేదు.

మంగమ్యనుగూర్చిన అపవాదాల విషయము పంతులుగారి పుత్రులవల్లనే వెల్లడవుతుందిగాని, ఆయనను వారు స్వీయచరిత్రలో ఈవిషయమే ప్రస్తావించలేదు. స్వీయచరిత్ర 2 వ సంపుటమునకు 1915 మార్చిలో చివర పీఠికవ్రాయునప్పటికి క్రిమినలు కేసులన్నీ అయిపోయినవి. కానివానినిగురించేమియు పంతులుగారు వ్రాయ లేదు.

అన్నిటికంటే ఆశ్చర్యమేమనగా, మంగమ్య క్రిమినలుకేసుల మధ్య చనిపోగా, ఆమె చనిపోయిన విషయము పంతులుగారుజైరీలో కూడా వ్రాయకపోవుట! మంగమ్యను తాము అభిమాన పుత్రులుగా చూచేవారమని పంతులుగారు వ్రాసినారుకదా! ఆమె తమకుచేసిన సేవాలవరాలుకూడా ఉన్నది ఉన్నట్లుగావ్రాసివుంటే చాలమంది విశ్వసించేవారుకూడా. చిలకమర్తివారివలె సరిపెట్టుకొనియింటేవారు. అలాచేయక దీనినిగూర్చి పంతులుగారు ఏమి వ్రాయకపోవుట వల్లకూడా అనేక అనుమానాలు ప్రబలినవి. 1913 మార్చినాటికి గర్భవతిగా నున్న న్న మంగమ్య ప్రసవించలేదు - తల్లికాలేదు.

నిజానికి స్వీయచరిత్ర 2 వ సంపుటములో పంతులుగారు మంగమ్మ విషయంలోనేకాక, అనేక ఇతర విషయాలలోకూడా తమ ప్రవర్తనను సమర్థింపకోవడానికి కొన్ని అనస్తరవిషయాలు అనంగతాలువ్రాశారు. ఈసంగతి “లియోనార్డు” సూచించాడు.

ఇంకకును ఒకవేళ మంగమ్మతో వీరేశలింగంగానికి సంబంధం ఉన్నదనుకొన్నను అదిఆయన ఆంధ్రదేశానికి, ఆంధ్రరాష్ట్రకూ వాయచేసిన సేవకు భంగముకలిగిస్తుందా? ఆయన జీవితచరిత్రవ్రాసినవారు ఆయనవలెనే నిష్పారణముగా భయపడి ఈపుట్టమునువ్రాయుటకు ఇంకుతున్నాడు. పైగా ఆయనపైన అపవాదులు నమ్మినవారిని గర్హిస్తున్నాడు!!

పంతులుగారు 1919 సం॥ మేనెల 27వరేదీన చనిపోయారు. ఈలోపుగా వారు తమ స్వీయచరిత్ర శేషమును వ్రాయలేదు సరికదా ఈమంగమ్మకథనుగూర్చి ఒక బహిరంగ ప్రకటన అయినాచేయలేదు.

మంగమ్మమగని రెండో పెళ్ళికంతు

క్రిమినలుకేసుల మధ్యలో మంగమ్మ చనిపోయినది. పోలీసులు సూర్య ప్రకాశరావు మళ్ళీ పెళ్ళిచేసుకోవలసివచ్చింది. మంగమ్మను పెళ్ళిచేసుకొన్నప్పుడు ఇంద్రము తీసివేసి బ్రహ్మసమాజపద్ధతినే చేసుకున్నాడు. ఇప్పుడు మళ్ళీ ఇంద్రము ధరించి విలంతు శరణాలయములోని ఒకవిలంతువును హిందూశాస్త్రప్రకారం తనకువివాహం జరిగించమని పంతులుగారిని కోరాడు. పంతులుగారు అంగీకరించారు. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారు, కుండాది వెంకటరెడ్డింగారు ఇందుకు అనమ్మతీసుచరంగా పెళ్ళినుండిపెళ్ళిపోయారు. 18-8-1915వరేదీన “ధర్మసాధని” అనే కాకినాడ బ్రహ్మసమాజ పక్షపాతి పంతులుగారి ప్రవర్తనను తీవ్రంగాభిహేళించి పంతులుగారి పరువునష్టం చేసువల్ల ప్రజలలో గౌరవం తగ్గిపోయినదని, వారిని పబ్లికలై వనుండి తొలగివలసినదని కోరినది. శ్రీరాములుగారు “ధర్మసాధని” వ్యాసమును తమ “కార్నేలియస్” పెన్షెంటరు మొదటిరెండుసంచికలలో ప్రకటించారు. 24-8-1915 వ తేదీ డైరీలో తాము చేసిన వివాహమునుగూర్చి “కార్నేలియస్”లో శ్రీరాములుగారునిమిర్పించారని డైరీలో పంతులుగారు వ్రాసుకున్నారు.

సూర్యప్రకాశరావు కోరినట్లుగా శరణాలయంలో ఒక విలంతువును హిందూ శాస్త్రప్రకారం వివాహం జరిపించడంలో పంతులుగారికి చూరాలొనగలేకపోలేదు. అతడికోరిక చెల్లించకపోతే అతడు ఎదురుతిరిగి, తమకు వ్యతిరేకంగా తమ విరోధులతోకలిసి పనిచేయవచ్చును. ఇంకా ఏమైనా అపవాదులు కల్పించవచ్చును. అందువల్ల అతనిని తమచేతులలో వుండుకొనడానికే అపనిచేశారు. వీరేశలింగం స్కూలు

లోని కొందరు ఉపాధ్యాయులుకూడా పీఠేశలింగముగారికి వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించ తొచ్చిరి. (చి. ల. స్వ. చ. 310) అప్పటికి కొంతకాలం పూర్వం నాళం కృష్ణారావు గారు 'పీఠేశలింగం గ్రంథాలయం' పేరుతోనేసి ప్రజాగ్రంథాలయం (Peoples Library)) అని మార్పించారు. స్త్రీవార్డు తీర్పువల్ల, బవునుహాలులో జూబిలీపతన మందిరములో పీఠేశలింగముగారు సభ్యుడుగా వుండడానికి తగదని, వారిని సభ్యునిగాకూడాతొలగించవలసినదని బంగుటూరిశ్రీరాములుగారు, దామెల్ల వెంకటరమణారావుగారు, వాడేవు శంభులింగంగారు, నాళం కృష్ణారావుగారు, ఎర్రమ్మిళైకామరాజుగారు, మాంచాత కామేశ్వరరావుగారు (ఆరుగురు) పతనమందిర కార్యదర్శికి అర్జీవాసిఇచ్చిరి. దీనినిగూర్చి విచారించడానికి జూబిలీరీడింగురూము జనరల్ కమిటీలో నూరుమంది సభ్యులుగల చుహాసభ సమావేశమనగా, 82 మందిసభ్యులు హాజరైరి. పంతులుగారి సభ్యత్వము తొలగించమని కోరినవానిలో ఇద్దరుమాత్రమే హాజరైరి.

సభకు న్యాయపతి సుద్ధారావు పంతులుగా రధ్యక్షత వహించిరి. చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారును, రణకాల తల్వకాస్త్రాధ్యక్షకులై నను. చక్రవర్తిగారును తొలగించుట న్యాయముకాదనివాదించిరి. త్రాగుబోతులు సభ్యులై యుండగా పంతులుగారే వుండరాదనివాదించారు. పంతులుగారు కట్టించినదానినుండిసిర్కాకనే వెలివేయటమా అన్నది అన్యాయ మనిపించింది. ఎనుబదిఇద్దరు సభ్యులలో ఇద్దరుమాత్రము పీఠేశలింగముగారికి వ్యతిరేకంగా వోటునిచ్చిరి. ఇద్దరు తటస్థురైరి. 78 మంది పీఠేశలింగముగారి కనుకూలముగా వోటునిచ్చిరి. పీఠేశలింగముగారి డైరీలో 18-9-1915 వ తేదీన అనభకు 83 మంది హాజరైరిని, సీర్కానానికి ముగ్గురు మాత్రము వ్యతిరేకముగాను, అనుకూలముగా 80 మంది వోటుచేసిననివాతారు. అముగ్గురిలో శ్రీరాములుగారు, నాళం కృష్ణారావుగారు వున్నారని వ్రాశారు. ఈ పరిస్థితులలో 31-7-1915వతేదీన పోతరాజు సూర్యప్రకాశరావు వివాహమును పంతులుగారు బ్రాహ్మణవిధులతో చేయించుటలోని దూరదృష్టి తెలియగలదు.

బంగుటూరి సోదరులు - పీఠేశలింగంతెను

మంగమృతీ పంతులుగారి ఆక్రమసంబంధం విషయం పత్రికాప్రచురణజేసి తేసుల్లో చిక్కుకొన్న బంగుటూరి శ్రీరాములుగారి వ్యక్తిత్వం గుణశీలాలు సంస్కరణవాదచరిత్రలెట్లవో తెలియటం చాలాఅవసరం. పంతులుగారి నిండవల్లనపై ధ్యేయమై తినవారు పంతులుగారి విరోధులుకారు, సదాతనపక్షంవారుకారు, సంస్కరిణివిముఖులుకారు-పంతులుగారి శిష్యులు, అనుచరులు, అభిమానులు సంస్కార ప్రక్షులు కుర్తవర్తనులు సత్యవతులు అయిన ఉత్తమచారులు అనేమాట జ్ఞాపకం చేయుట ఎంతైనా అవసరం. ప్రజలలో నీతిమానాన్ని పెంచుటకు దీక్షవహించానని ప్రకటించి, ప్రీవిద్యావిరంతువివాహ సంస్కారవిషయాల్లో తనకు అగ్రవరులో

అనుచరులో, సహచరులో అయివున్నవారి జీవితవిధానం నీతివిధానంగా లేకపోయి నందుకు వారిగుట్టురట్టుజేసి పత్రికలకు కోర్టులకు ఎక్కించి నర్వకోముఖ నీతివిధులుగా తానూ తనసహచరులు అనుచరులూ వుండాలని ప్రబోధిస్తూ వచ్చిన గురుకుంజరుని నడవడి గురితప్పినప్పటికి శిష్యగణంచేసిన తిరుగుబాటే మంగమ్మ విషయంగా పంతులుగారిపై లేచిన అల్లరిఅన్నమాట యథార్థం.

పంతులుగారి లిటిగేషన్ చెబ్బితట్టుకోలేమని జడిసి మధ్యలో ఉమాపతిచెప్పి బైటపడ్డవారుగాని, వ్రాసినవ్రాతనుంచి వెనుదిరుగకుండా రానున్న అవతరతమకొని బేజారెడ్డకుండా దీరోదాతంగా తుదివరకు నిలిచినెగ్గి, నిగ్గరిసిన శ్రీరాములుగారు గాని పంతులుగారు వేరే త్రిమాపడానికి, వామై త్రివిప్పడానికి గుణలోపమేమీలేని వారు. అడిగినట్టుగా అప్పుయివ్వలేదని, ఇచ్చినఅప్పు నిండేసి వసూలుచేసినవారణంగా కసిపూని నాళం కృష్ణారావుగారు తనమీద యీ ఆరోపణచేసి ప్రశ్నార్థనారే గాని అత్యూరి ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహులలో తప్పులెన్ని చూపినట్టుగావీరిలోఏమీ చూప లేకపోయారు. అనాళంవారు సుప్రసిద్ధ దేశభక్తులు. పంతులుగారిపైయు. పంతులుగారి పేర గ్రంథాలయం స్థాపించి నడిపించుచున్నవారు. విలంతువివాహ సంస్కారమే గాకుండా హరిజనవిద్య అస్పృశ్యరానింసనవలయుగల సంస్కారమై కృషిచేసిన వారు. మురుకవి చిరుదండినవారు.

శ్రీరాములుగారి విషయంలోనంటారా, నాళం కృష్ణారావుగారి విషయంలో చూపించినటువంటి వ్యక్తిగతమైన కారణాలను ఉద్దేశాలను పంతులుగారేమీ తమ స్వీయచరిత్రలో ప్రేరేత్తి చూపలేకపోయారు. శ్రీరాములుగారు నాస్తికులని, అస్తికులకుమాత్రమే ప్రవేశంకలిగించిన హితకారిని సమాజ కార్యవర్గమునకు శ్రీరాములు గారెన్నుకోబడినప్పటికీ అనిబంధనలవలన, బానిసందారని, అనిబంధనను నిరసించి దానినుండి తప్పుకొన్నారనిమాత్రం ప్రశ్నలు. అంతరన్నా శీరబోషం చూపలేక పోయారు. హితకారిని కార్యవర్గంనుంచి చూసుకొన్నప్పటికీ పంతులుగారి సంస్కారపక్షంలో ముఱ్ఱులుగా వున్నారు. చిలరీచుర్రివారి స్వీయచరిత్ర శ్రీరాములు గారు పంతులుగారికి గట్టి అనుచరుడని, పంతులుగారు బాపయ్యగారు పిర్పాటుచేసిన సహపంత్రి బోజనాలలో పాల్గొన్నట్టవారిని, అరవవాచాకము ఆడుచేషంలో విలంతు శరణాలయంలో క్రీడించుచున్నట్టుగా బరితెగింపబడ్డవారై తనపత్రికలో ప్రచురించిన వారిపై పెట్టినకేసులో పంతులుగారికి స్పీడరుగా పనిచేసినవారని, చిలరీచుర్రివారో పాటుగా విలంతువివాహ ప్రచారకుడుగా, ఉపన్యాసరంగగా తిరిగినవారుగా కనిపిస్తారు. పంతులుగారివిషయాలదాచి, నాస్తికులనిమాత్రం చెప్పిఆడేదాలు ఆయనను చెబ్బితీయడానికి చాలనుకొన్నారు. కాలెరియన్ అనేఆంగ్లపత్రికను నడిపేవారు. వారు పట్టభద్రులు. న్యాయవాదులు. వారు న్యాయవాదిత్వంలో చూపిన సత్యనిష్ఠ బహు కతనమైనది. అన్నగారైన ప్రభాళంపంతులుగారే అవిషయం చెప్పారు.

1. నాకాళంగారి వాఙ్మూలం :

నాపెదకమ్ముడు శ్రీరాములు చిన్నప్పటినుంచి కొంచెము నెమ్మదైనవాడు.... అతడు రాజమహేంద్రవరంలో ప్రాక్టీసుచేపేరోజుల్లో మంచి బుద్ధిసూక్ష్మమూ, బాదనాశక్తి చూపించాడు. కానికేసుల్లో ఏమాత్రం న్యాయము లేకపోయినా వాటిని విరాకరించడంవల్ల అంతగా న్యాయవాదిగా ప్రయోజకుడుకాలేకపోయాడు. ఒకసారి నేను పూళ్ళోలేనప్పుడు ఒకప్రముఖుడైన క్లయింటు అతనిదగ్గరకువచ్చిఒకకేసులో సాక్షులు ఏమిచెప్పాలో కొంచెంముందుగా చెప్పించమని అడిగాడు. వెంటనే అతను "అది నావనిగాడు. నేను సాక్షుల్ని తయారుచేసే ప్లీడర్ని కాను" అన్నాడు. అదీ అతనితరహా! అతను సంఘసంస్కార ఆందోళనరోజుల్లో పీరేళింగంగారి శిష్యుడయ్యాడు. ఆరోజుల్లో ఆయనకి ముఖ్యులైన వాళ్ళలో ఒకడుగా వుండేవాడు. కాని తరవాత ఆయనకో తగాదాపడినవాళ్ళలో అగ్రగణ్యుడయ్యాడు.... అప్పుడే కార్లీలియన్ ఆసేపత్రిక ఒకటి నడిపించేవాడు. ఆకార్లీలియన్ పత్రికలో భయంఅనేది లేకుండా మంచిజోరుగా వ్రాసేవాడు. ఆపత్రిక అప్పటిప్రజాజీవితంలో ఉండేవాళ్ళకి గుండెబెడురుగా వుండేది." (నాజీవితయాత్ర పుటలు 177-178)

చిలకమర్తివారివ్యాస :

ఒంగుటూరి శ్రీరాములుగారు న్యాయవాదిగానుండి 'కార్లీలియన్' యను పక్షపత్రిక నింగ్లిషు లో నాడినములలో ప్రకటించుచుండిరి. అందలి విమర్శనలు మిక్కిలి కఠినములై జనులమనసులకు మిక్కిలికష్టము కలిగించుచుండెను. పీరేళింగముగారిమీద యపవాదములు నమ్మి యాపత్రికగూడ కఠినవిమర్శన వరములు కురిపించెను. ఆపత్రిక న్యాయపతి సుబ్బారావు పంతులుగారిమీదను, పీరేళింగముగారిమీదను, మరి యితర పురస్థములు మీదను ధ్వజమెత్తి నిపురవిమర్శనములు వ్రాయజొచ్చెను. నాళము కృష్ణారావుగారు లెనుగున ప్రకటించుచున్న మాసపత్రికలోగూడ నిందాగర్భములైన పద్యములు ప్రకటించబడెను. నాళము కృష్ణారావు పీరేళింగముగారియెడ నంతకు పూర్వము మిక్కిలి భక్తులై, వారి పేర పీరేళింగపునక భాండాగారమని యొక భాండాగారము పెట్టి నడుపుచుండిరి. అట్టి వారుగూడ పీరేళింగముగారిమీద ధ్వజమెత్తిరి. పురజనులు బహువిధములుగా నీవిషయమె ప్రసంగింప జొచ్చిరి. పీరేళింగ పాఠశాలలోని యుపాధ్యాయులే కొందరు వారికి వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించ జొచ్చిరి.

చిలకమర్తివారు సైతం శ్రీరాములుగారు దురుద్దేశ పూర్వకంగా వ్రాశారనలేక పోయారు. ఆ పుకారు నమ్మటం పంతులుగారు ఆంధ్రదేశానికి చేసినసేవకు అపవరం చేయటమనుకొని చిలకమర్తివారు సరిపెట్టుకొన్నారు. అంతేగాని మరొకటి కాదు. అది చూడవచ్చు.

“పితృ పుత్రికా సంబంధముకలిగి వీరేశలింగము గారును మంగమ్మయును మెలగుచున్నను, వితంతు కరణాలయములోని కొందరు వితంతువులును, అచ్చటి కొందరు యువకులును ఈర్ష్యగలవారై వారిద్దరిమీదను అవవాదులు పుట్టించిరి. అవి గాలివరె పట్టణములోనికిగూడ ప్రాతెను. ‘ఓవిసంతనే వేగవడక వివరింపదగునా’ అను నీతివాక్యముచురచి, వివగానే దానిని వేదవాక్కుగా గొందరు విశ్వసించిరి. నేను మొదట గొంతసంకయించినవాడనై, ఏమ్మట తార్యమునుండియు వీరేశలింగం గారితో గలసిమెలసి పనిచేసిన రెచ్చావగడ పాపయ్యగారితోను, కనుపర్తి శ్రీరాములు గారితోను, న్యాయతి సుబ్బారావుసంతులుగారితోను మాటాచి నాసంకయములను దీర్చి కొని వీరేశలింగంగారి వయసునుబట్టియు, దేహారోగ్యమునుబట్టియు, నిష్కళంక మైన వారి పూర్వచారిత్రమునుబట్టియు, అటువంటి అపవాదములు విశ్వసించగూడని వనియు, అంధ్రదేశమునకు మహాసకాంతముచేసిన మహానీయునిమీద దిక్కులేని యవస్థలో నిటువంటి అపవాదులువేయుట పాపహేతువనియు వట్టికృతఘ్నతయనియు నిర్ణయించుకొంటిని. నాబుద్ధులైన దామెల్ల వెంకటరమణారావు మొదలగువారు లోకములోని వారుకను నమ్మిరి. టంగుటూరి శ్రీరాములుగారు వీరేశలింగముగారి మీది అపవాదులు నమ్మి అశ్రితరంగూడ రితినిమిట్టిన వర్తము గురిపించెను.”

(- చింతిమర్తి స్త్రీ. చ. 272-273 పుటలు)

మంగమ్మ రే సుగూర్చి ప్రకాశంగారు

వీరేశలింగంగారికి మంగమ్మచేపే కుఱూష అనేరేమైన అపాధారి తాపు ఇచ్చి కొంత అపవాదుకి కాంఠం అయింది. కిలవిషయాన్నిగురించి శ్రీవంగా వ్రావడంచేత వీరేశలింగంగారు శ్రీరాములుమీద జాయంటు మేజిస్ట్రేటు కోర్టులో తిరురేసేటాలు. అప్పుడు నేను ప్రీవీకొన్నియ పనిమీద లండను వెళ్ళాను.

నేను ఇంగ్లాండులో ఉన్నప్పుడు అలాంటిది ఒకరేను జరిగింది. ఒక యువతి ద్రస్సింగ్ గదిలోఉండగా రాస్త వసుప్పుమువిరిన పానీరి అగదిలో కొన్నినిలువలు ఉన్నాడన్న కారణంచేత ఆయనమీద వ్యతిహాసేరం ఆలాపించారు. అది తండ్రివ తండాలుగా ప్రేక్షకుల్ని ఆకరించిన రేను, పాదిరీ తాను ఏవిధమైన అపచారమూ చెయ్యలేదనీ, అడెతో మాట్లాడడానికిమాత్రమే అగదిలోపల ఉన్నాననీ వాదించాడు. కోర్టువారు ఆద్రస్సులో ఒంటరిగా ఉండేటప్పుడు అడెతో ఒకగదిలో ఉండడమే నేరమని నిర్ణయించి అపాదిరీని శిక్షించారు.

వీరేశలింగంగారి రేసుకూడా ఇలాంటిదే. ఆయనమీద అమె ఏకాంతంగా ఉండగా పంతులుగారు అమె పిచ్చినిమురుతూ ఉండేవారనీ, బెంగుళూరు ప్రయాణంలో సెకండుక్లాసుకంపార్టుమెంటులోఉభయూహప్రత్యేకంగా ప్రయాణించేవారనీ, బెంగుళూరులో ఇద్దరూ మూడుమాసాలు ఒకగదిలోనే ఉన్నారనీ నిందాదానణచేసారు.

“మంగమ్యుని నా అభిమానప్రతికగా చూసుకునేవాణ్ణి” అని పీరేశలింగంగారి వాదన. పాపం! పీరేశలింగం పంతులుగారిని సుమారు ఐదురోజులు వ్రాసుకోవడమే ఈ సంగతులన్నీ ఒప్పించాను. ఆ ఇంగ్లీషులేను నాచారంగా చేసుకుని నావాదన అంతా ఆ సద్గురుమీద నడిపించాను.

కార్టోలియన్ వ్రాతక తరువాత అధ్యేపాలం నడవలేదు. దాని పర్యవసానం ఏమయినా, పంతులుగారు చెప్పుకుంటుంటున్నది విని ఈ రేసు పెట్టినందుకు, ఆయన అంటే భక్తిగౌరవాలు ఉన్న నేను ఆయన్ని బోనులో నిలబెట్టి చాలా కష్టమైన ప్రశ్నలతో బాధించాను. అందుకు మాత్రం నామనస్సు చాలా నొచ్చుకుంది. కానీ వృత్తిదర్శం చేత అది తప్పనిసరి అయింది. శ్రీరాములు రాజమహేంద్రవరంలోనే న్యాయంగా వకీలువృత్తి చేసుకుంటూ కాలక్షేపం చేస్తూ వచ్చారు.

(పీరేశలింగం కేసు - నాణివిరయాల - పుటలు 179-181)

తనతమ్ముడు పీరేశలింగంమీద ఆసక్త్యం వ్రాశాడని, వట్టి ఆపనింద వేశాడని ప్రకాశంగారు వ్రాయటంలేదు. పీరేశలింగంచేత కోర్టులో ఒప్పించినట్టి విషయాలు మంగమ్య వీపుకాకి నిమరటం, ఒకే గదిలో వరుండటం అనేవిషయాలు వట్టి సంగతులనటంలేదు. పైగా పీరేశలింగంగారే చెప్పుకుంటుంటున్నది తనతమ్ముడిమీద కేసు పెట్టాడంటున్నారు. అయితే అంతసంస్కారం చెప్పిచేసినాడన్న గౌరవంగలవారిని ఇంత నిఘ్రువమైన సత్యాలనుగూర్చి నిగ్గదీసి కష్టపెట్టక తప్పలేదన్న అమాట ఒక పెద్ద వాణ్ణి తానవలసివచ్చినచో అన్నమాటకన్న లేనివిషయమై నిలదీసి తికమకపెట్టి Forced Confersion ఒకటి అన్యాయంగా రాబట్టినవటంలేదు. ఈ విషయాలు కానకుండా, పీరేశలింగంగారిని ఒక అసత్యాలోపణను అంగీకరింపజేసినందుకు పశ్చాత్తాపపడినట్లుగా కొందరు అర్థంచేసుకోవటం ప్రచారంచేయటం అన్యాయంగా ఉంది. కష్టమైన ప్రశ్నలన్నీగాని అసత్యాలోపణలు, ప్రశ్నలు చేసినందుకు బాధపడలేదు అని స్పష్టంగా గ్రహించాలి.

శ్రీ రాములుగారి భవనం

వావిళ్ళ వెంకటేశ్వరశాస్త్రి షష్టిపూర్తి సమ్మానసంచికలో శ్రీరాములుగారే న్యాయంగా ఈ రేసు విషయమై ఒక ఇంగ్లీషు వ్యాసాన్ని వ్రాశారు. అది శ్రీరాములుగారు చనిపోయినది 1952లో ప్రచురితమైంది. దానిలో కొన్ని భాగాలను వేరుగా యిస్తున్నాను. అందులో చాలా ఆసక్తికరమైన విశేషాలున్నవి. ప్రకాశంగారు కేసు రాజీ చేయజూచారని పీరేశలింగంగారే రాజీ తప్పిడిరించారని, బేషరతు క్షమాపణ తప్ప మరొక విధంగా లేదని వట్టుబట్టి, ప్రకాశంగారి నిర్దాక్షిణ్యమైన ప్రశ్నలతో తన అప్రతిష్టాకరమైన అక్రమవర్తనను ఒప్పేసుకోవాల్సివచ్చి గప్పదున్నగా కేసుని తివేసుకొని నింద్యవర్తన ఒప్పుకొన్నట్టు చేసుకొన్నాడని, అది చాలక మళ్ళీ 1915 ఆగస్టులో Malicious Prosecution చేయించినందుకు హామేజెన్ కు కేసు వేశాడని, అది కోర్టుయారని తెలుస్తుంది. ఈ విషయాలు ప్రకాశంగారు తమ ఆత్మకథలో వ్రాయమరచారు.

A Sensational Case of Defamation

Mr. Viresalingam first wrote an article attributing motives to his critic Mr. Sriramulu who there upon filed a libel case against him. Mr. Viresalingam Pantulu in his turn filed a Libel case against Mr. Sriramulu and Nalam Krishna Rao and others for imputing immorality. The cases created a sensation not only in Rajamundry but in the whole of the country.

"The Hindu of Madras published a report on this case under the Caption 'A Sensational Case of Defamation'. It did not however publish the proceedings or even the statement of Mr. Viresalingam which contained facts enough to prove that he was a fallen man. (పరిపాదం)

It appears that Sri Kasturi Ranga Iyengar, the Editor of The Hindu, wrote a letter to Mr. Ganti Lakshmana, (Rajahmundry) the Hindu Correspondent that he did not like a partisan view.

"The Indian Patriot" published three-fourths of the deposition but omitted the rest. It appears that Bodapati Ramalingam the Correspondent, did not like its publication.

Mr. Mocherla Ramachandra Rao tried to effect a compromise but Mr. Nalam Krishna Rao did not agree at first. He however, apologised on 10-12-1913 after charge was framed by Mr. Bardswell. It seems that Mr. Dinavahi Hanumantha Rao who read the deposition published in the Indian patriot said he was not able to tolerate it and asked Mr. Prakasam to get the case compromised somehow. Mr. F. W. Stewart passed his Judgment on 10-1-1914 discharging the accused after passing strictures against Mr. Viresalingam, the complainant.

The Carlylean published the proceedings of both cases in full and copies were sent to all the news papers in India. No daily paper wrote anything about the cases, "The Social Reform Advocate" of Madras and "The Indian Social Reformer" of Bombay (weeklies) wrote about the cases. Except one Telugu paper others did not write anything about them :

Mr. Baru Srirama Narasimha Rao and Adavicolanu Venkata Gopala Rao tried to effect a compromise but Mr. Sriramulu said there was no scope for a compromise. Mr. Bardswell who first read the case was transferred after he framed charges and the now,

Divisional Magistrate, Mr. F. W. Stewart permitted Denovotrial and Mr. Prakasam, Counsel for the accused who cross-examined Mr. Viresalingam, could elicit many damning admissions and the Magistrate severely criticised the conduct of the complainant, Mr. Viresalingam and passed strictures on his moral character and discharged the accused. Mr. Viresalingam thereafter filed a revision petition before Mr. Elwin, the District Magistrate who ordered further inquiry on 6-1-1914. Thereupon Mr. Sriramulu filed a criminal revision in the High Court against this order.

In February 1914, the matter came up for admission before Mr. Justice Sadasiva Iyer. It was argue that the Judgment of Mr. Stewart should be considered to be an order of acquittal and therefore the order of further enquiry by Mr. Elwin could not be sustained, but Mr. Sadasiva Iyer over-ruled it and admitted the revision and ordered that it should be posted before a Bench. Before passing orders, he advised Mr. Prakasam that it is better if the matter is compromised as both the complainant and the accused were persons working for public good.

Mr. Sriramulu commented in his paper:-

"It is a pity that Mr. Justice Sadasiva Iyer advised like that even after reading the Judgement of Mr. Stewart and the order of Mr. Elwin and understanding the nature of the case."

Mr. Sriramulu in his article in the Carlylean criticised Mr. Justice, Sadasiva Iyer for giving such an advice. He says,

"Mr. Viresalingam's case is that we libelled his private moral character out of spite with a view to enthrone ourselves in his place. We pleaded justification for the public good and non-applicability of the plea alleged to have been raised by him. Both of us cannot be in the right."

"On 10-1-1914 Mr. F. W. Stewart held that his immoral living was proved for the purposes of the evidence Act and that the only evidence more conclusive, one could ask for was that of the girl herself but she was not likely to admit 'immorality'."

"On 6-2-1914 Mr. Elwin ordered futher enquiry on the sole ground that Mr. Viresalingam's conduct" though inexcusable and immoral from English stand point, must be seen if it was so from the Hindu stand-point." As a Hindu, his Lordshlp (Sadasiva Iyer) knows what the Hindu stand-point is in regard to the matter in dispute."

“Under such circumstances, was it proper for him to throw a hint to our counsel who is our elder brother? We are sorry, he went out of his way as a judge. Sadasiva Iyer put a premium on falsehood, hypocrisy and selfishness out of false pity. A social and religious reformer who abuses his trust, misbehaves with a young woman, puts on the mask of a marriage under the auspices of a public-registered-association, gives a social reform-cosmopolitan dinner to which, associates of reform are invited and which they attend and sets the criminal law in motion against those who criticise and expose his conduct with a view to redeem him and the movement which he proposes to lead, what kind of man is he? Is he not a corrupter of public life and public movement and an enemy to progress?”

‘Of course, our Counsel (T. Prakasam) himself was moved not a little by false pity, and magnanimity towards the all round transparent impostor of Rajahmundry and tried to bring about a compromise.’

‘Mr. Viresalingam and his influential supporters refused to accept any terms short of an apology. Mr. Prakasam tried to compromise by reporting that the cases are adjusted out of court. Mr. Sriramulu thanked god that this move fell through.

While the petition for revision was pending in high court the anniversary of Andhra Jateeya Kalasala of Masulipatam was celebrated last year (1914) with Mr. Justice Sadasiva Iyer in the chair. Mr. Viresalingam attended the function and occupied the platform beside or behind Justice Iyer along with Mr. Annie Besant and was garlanded along with them all evidently to show to the Tamil Judge that Andhra Patriotic world did not see anything wrong in the startling facts now known about Viresa lingam’s private character. It seems that the Andhra Patriots are bent upon promoting moral progress of Andhra Desa by white washing the daring and hideous day-light immorality and imposture of its heaven-sent prophet.” Mr. Sriramulu says that he is of the opinion that Viresalingam’s not retiring from public life is having a bad effect on the moral and social reform movements.

He proceeds to say ‘After the publication of this article in Carlylean, there was some searching of hearts among the Brahmo Samaj Circles. ‘Dharma Sadhani, a fortnightly Telugu paper

took courage to request Mr. Viresalingam to retire from public life 'Mr. Sriramulu translated the article and published it in the Carlylean in the first week of September. But the efforts of Dharmasadhani did not fructify.

While the defamation cases were going on, Mangamma died. Prakasa Rao and Mangamma were Brahmins but it was on account of Pursuation of Viresalingam, Prakasa Rao married her according to Brahmo rituals discarding his sacred thread. Now he resumed his sacred thread. Mr. Viresalingam now performed his marriage again to a Brahmin widow according to Hindu Brahminical rituals. This was not palatable to Dharmasadhani and Cocanada Brahmo circles. Dharmasadhani criticised the conduct of Viresalingam about this and said that the public opinion about him is shaken on account of the defamation cases and suggested that he retires from public life in its issue dated 16-8-1915.

Mr. Sriramulu translated this article and published it in Carlylean of September first week. It says 'great good has been done to the country through Mr. Viresalingam Pantulu. Therefore we revere him. Our reverence towards him will always last. But when we review his activities, we cannot but express our opinion of them, though adverse or unpleasant. Although we could not discover if Mr. Prakasa Rao knew English or not, yet we found out that he became a Brahmo and got his first marriage (with Mangamma) performed according to the rites of the Brahmo Samaj. It seems that he has now redonned his sacred thread. Therefore it seems that Mr. Pantulu believed that he had become again a Hindu. So it seems that he allowed his second marriage to be performed according to Hindu rites under his auspices. Oh what a scorn of religion is this? It cannot but strike even those who have the least thinking faculty that Mr. Prakasa Rao is changing his religion for the sake of marriage.

There is nothing strange in Messers Chilakamarthi Lakshmi Narasimham and Kunduri Venkataratnam's thinking that Mr. Prakasa Rao is a fickle minded person and it is not good that Mr. pantulu should lend countenance to his conduct. Both of them went away by way of discountenancing the marriage, without changing their opinion even after hearing the explanation given by Mr. Pantulu.

Marriages like this will spell infinite harm and ruin to the country. They are root-eating worms of Dharma, Righteousness or morality. So it is very reprehensible that Mr. Pantulu should countenance and help them. It is our opinion that Mr. Pantulu doing great harm both to the Brahmo Samaj and to the Hindu Society by his encouraging them.

We have one thing to tell Mr. Pantulu. As those friends who cooperate with him are losing faith in him on account of such strange actions of his as the opinion or feeling of the majority of people is against him as a result of the recent defamation cases, as he grew old, he will do well to understand that it is not good for him to have any more connection with Public movements and so we request him to sever his connection with the same and to take rest and spend his old age in peace.

Mr. Sriramulu refers to the fact that Mr. Chilakamarthi who is a great admirer of Viresalingam and who described him as a great saintly person (పాత్రిక) mentions his despotic and fickle conduct regarding the marriage of Kamaraju Hanumantha Rao with Sundaramma at pages 242 and 243, of his own autobiography. He however continued to admire and obey Viresalingam. It is only when this horrible conduct regarding the marriage of Potharazu Prakasa Rao occurred that Mr. Chilakamarthi opened his eyes and protested.

Mr. Sriramulu commented that the article of Dharma Sadhani exploded the theory of Mr. Elwin that the behaviour of Mr. Pantulu might be harmless and innocent according to Hindu manners and customs.

In 1915, August, Mr. Viresalingam filed a suit for damages for malicious prosecution for the case filed by Sriramulu against him in the District Munsiff's Court. Mr. Prakasam knows a these facts which made me to demand the retirement of Pantulu from public life in Carlylean. But he does not mention the second and third scenes in the first case of Defamation filed by me and the second case of defamation filed by Pantulu. How can we expect him to mention about the great agitation for retirement in Carlylean?

పంతులు గారి తుదివిలాపం :

1913లో ప్రారంభమైన 1915లో ముగిసిన యీ రగడను గూర్చి వ్రాయకుండా తప్పుకోవడానికి యీ వ్యాజ్యం ముగియకుండా ఇంకా కోర్టు విచారణలో వుందని అబద్ధం వ్రాసి, స్వీయజీవిత కథను 1912 ఏప్రిల్ లోనే ముగించేశాడుగాని తమ ద్యుతశీలము రచ్చ తెక్కగా కోర్టుద్వారా పునరుద్ధరించుకొన యత్నించి విఫలమై యీ కోర్టు వృత్తాంతమును దృష్టిలో పెట్టుకొని అన్యాయదేశంగా తుది విలాపం చేయ మానలేదు.

"ఒక రే విషయమున నను పనిచేసి పేరుపొందుచున్నప్పు డిద్దాఁకువులైనవారు కొందరు బయలుదేరి యోర్వలేమిదేత వారిపైన లేనిదోషముల నాపించి వారి పేరు నకు భంగము కలిగింప జూపదుచుందురు. మరికొందరు వారి కీర్తికి మాలిన్యము కలిగించి, వారి నడఁగఁజొక్కుటచేతనే తాము పైకిరావలెనని ప్రయత్నము చేయుదురు."

నీతులే బోధించుట గాక, అచరించుటే తన విశిష్టతయని మంటా మోషము చేసిచేసి కడవటికి దారి తప్పిన గురువరునిపై నుశీతులైన శిష్యులు చేసిన తిరుగు బాటేగాని, సంస్కరణ నాయక పట్టముకొరకై చిర్యచే, ద్వేషముచే, ఇతరులను క్రిందికిడ్చి బురదపూయు ప్రయత్నము కాదని చేరే చెప్పనక్కరలేదు.

ఆభినవ అజామిశో హామ్యానము

గుడిపాటి వెంకటాచలంగారి స్వీయచరిత్ర 1975 సం॥లో ప్రకటింపబడినది. ఆయన జీవిత చరిత్రనుగూర్చిన మూడు పెద్ద సలపటాలను పురాణం సుబ్రహ్మణ్యశర్మ గారు 1983 సం॥లో ప్రకటించారు.

ఆంధ్రదేశ ఆధునిక యుగచరిత్ర రచనకీ గ్రంథాలు తోడ్పడతాయి. పీఠేశ లింగం-వెంకటరత్నం నాయుడుగార్ల నాయకత్వాన పుట్టిపెరిగిన బ్రహ్మసమాజ సంఘ సంస్కరణోద్యమాలు అడుగంటి దోవదానికిగల కారణాలు ఈ గ్రంథాలవలన తెలుస్తాయి. ఇంతేకాదు; ఆంధ్రదేశ చరిత్రలో ప్రాముఖ్యము వహించిన అనేకమంది శ్రీ పురుషుల చిహ్నస్య జీవితాలు పీనిలో బిట్టబయలై నవి.

దాగవత పురాణములోని అజామిశుడు భ్రష్టుడై ముక్తిపొందిన బ్రాహ్మణుడు. ఆభినవ అజామిశుడనరచిన వెంకటాచలంగారు భ్రష్టుడై విరక్తిచెందిన బ్రహ్మసమాజికుడు.

వెంకటాచలంగారు రమణ మహర్షి శిష్యుడని చెప్పుకుంటూ గడ్డంపెంచి తన విచిత్ర నిష్ఠాంతాలను పత్రికలలోను స్వీయచరిత్రలోను ప్రకటించాడు:

“—సర్వస్త్రి గమనం పాపమా; ఇంత ఆనందమైనది పాపమా; ఎందుకు పాపం;

—దాబ్బిలో లేనిపాపం ఇంకోస్త్రిలో పాపం ఏలా అయింది;

—ఈ శృంగారం పాపం అని నిజంగా ఈశ్వరుడు చెప్పాడా;

—అసలీ శృంగారమంటే తెలియని జనులు ఇలాంటి అబద్ధపు నిబంధనలు ఏర్పరచారా;

—ఇవంతా ఒక ఠాబ్బిని కట్టు కోవడం వల్ల వచ్చిందేకదా!”

అని రచనముఖ్య నిష్ఠాంతాన్ని స్వీయచరిత్రలో పెల్లడించారు. (49 పుట)

“నను బి.పి. ఆపగానే డిట్యోగం కోసం ప్రయత్నం చేసుకొంటుండగా, వెంకటరత్నం నాయుడుగారు నన్ను తమ కాలేజీలో ట్యూటరుగా చేరుషుని తెలిగొని యిచ్చారు. ఆయనకు ప్రియ శిష్యుడనైనాను. ఆయన ఎన్ని విచార గొప్పవారో!! ఆయనే నామొదటి ఆచార్య గురువు. ఎట్లా పట్టించో ఆయనకు (పితాపురం) మహారాజాగారిపైన ప్రేమ. అచోక్కుటితప్ప ఆయన జీవితంలో ఎన్నదగిన లోపం కనిపించదు. ఆ ప్రేమ ఆయన్ని లోప టాయిష్టంగా చేసింది. కారీనాడ వెళ్ళగానే ఘర్షితగా బ్రహ్మసమాజంలో చేరాను. నాకు ఘాపిరి, తండ్రి బతుకు అంతా బ్రహ్మసమాజమే అయిపోయింది. “T” (చలంగారి భార్య రంగనాయకమ్మ) నన్ను అనుసరించింది. బ్రహ్మ సమాజం రెండు భాగాలు. 1. ఈశ్వరుడిలో భక్తి 2. మానవ సౌభ్రాతృత్వం ఈ రెండు కార్యాలను గట్టిగా పట్టాను. ఎప్పుడూ ఏకాంతంగా ఊర్చోవటం; దైవం పీదనే మనస్సు నిలవడం, ప్రార్థించడం; నాలో దోషాలున్నా

వాటిని నిర్మూలించడానికి గట్టి ప్రయత్నం చేయడం; నాలోని లోపాలను నిర్మూలించాలని నా జీవిత మంతా గట్టి ప్రయత్నం చేశాను. ఈనాటి వరకు నాలో తీవ్ర యుద్ధం సాగుతూనే ఉన్నది. దీని కోసమే ఈపై సంస్కరణలన్నీ, నేను చేసిన పనులు; నేను వ్రాసిన వ్రాతలన్నీ; ఎవరి సంస్కరణకోసం కాదు. నన్ను నేను సంస్కరించు కోవడానికీ. [పుట 47]

నా ఆశయాలు :- [1] కుల చిహ్నాలు తీసేసుకోవడం.

[2] కుల భేదాలు లేకుండా పోవాలి.

[3] శ్రీ స్వాతంత్ర్యం.

[4] విగ్రహారాధన చేయడం మానుకోవడం [పు. 47]

“బ్రహ్మసమాజంలో స్వర్గ నరకాలు లేవు. చచ్చి పోయినవారైనా మనుషులందరూ ఇక్కడ వారికి సాధ్యంకాని బొన్నత్యాన్ని అందుకోవాలని ప్రయత్నిస్తారు. అంటే Moral and Spiritual Revolution ఉంటుందన్నమాట. ఆ లోకాల్లో కొన్ని పుణ్యపాపాలున్నవి. పుణ్యకార్యాలు మనల్ని ఈశ్వరుడి దగ్గరగా తీసికొని పోతాయి. పాపకార్యాలు దూరం చేస్తాయి. ఈశ్వరుడు ఒక ఆప్రమేయ ఆనందానుభవం. పునర్జన్మనేది లేదు. బ్రహ్మసమాజంలో నున్నన్నాళ్ళు ఈ స్రవంచం పైన ఏ ప్రశ్నారాలేదు. దయామయుడైన ఈశ్వరుడి లోకంలో యిన్ని ఆక్రమాలు ఎందుకున్నాయనే ప్రశ్నరాలేదు నా మనసుకి. ఇప్పుడు నాజీవితంలో నైతిక సమస్యలు యేర్పడేటప్పటికి ఈశ్వరుడిపై ప్రశ్నలు బయలుదేరాయి. ఇన్ని నెలలలో నాకు సహచరుడైన నాప్రియుడైన నాప్రేమలో ఎంతో దగ్గరగా డెలగిన ఈశ్వరుడు నిజంగా ఉన్నాడా? లేదా? అనే ప్రశ్న వచ్చేటప్పటికి చాలా బాధ పట్టుకుంది నన్ను.”

ఇదంతా సృష్టించింది ఈశ్వరుడేనా? ఇంతకన్న లోకాన్ని దాగుచేయడం చేశా లేదా? పుట్టినందుకే కొందరిని అందవికారంగాను క్రూరులుగాను ఎందుకు చేశాడు? కొందరిని ఎందుకు బాధలతో కాలికు తింటాడు జీవితమంతా? ఇలాంటి వెన్నో (పుట 50).

నీకులమేమిటి? అని ఎవరైనా నన్నడిగినప్పుడు ‘నాకు కులంలేదు’ అనేవాణ్ణి ఆ మాట నన్ను ఎన్ని ఇబ్బందులలోనికి తీసుకువెళ్లినదో! దూరంగావుండేది. మనసులోనాలోంచి, భేదాలు పోతే అవి పోవాలని ప్రచారించేస్తే అవి లోకం లోంచే ఓనాటికి పోవడానికే నా ప్రయత్నాలు సాయపడతాయని; ఎవరినీ నేను “నీడకులం?” అని అడుగలేదు.

నేను బ్రహ్మమతంలో ప్రవేశించడంలో అసలు దానికి జీవం పోసినట్లైంది. నేను, [మొక్కపాటి] రామూర్తి, ఇంకా నామిత్రులు అతివాదులమైనా ఆ విధంగా ఆమితమైన ఉత్సాహంతో, గొప్ప సంకోషంతో రెండేళ్లు గడిచాయి! ఎప్పుడూ నాలో తీవ్రమైన Struggle నా స్వభావం”

చలంగారికి మనస్సు చలించింది. శ్రీ వాంఛ ఆసరిమితమైనది. వారు వారి మిత్రులు వావివరుసలు కూడా విస్మరించి స్వేచ్ఛా విహారులైనారు. చలంగారు

“సము, చేపలు తినేవారు. ఇండ్లో వండించేవారు. భార్య చిన్నరంగనాయకమ్మ తిరి పిల్లలను దెబ్బవడలోని తన వదిన దాత్తరు రంగనాయకమ్మ గాతింటిలో కదిలిపెట్టి ఒక వంటరి జాతిప్రీతి కొన్నాళ్ళు కాలక్షేపం చేశారు. పాపం ఆయన భార్య రంగనాయకమ్మగారు మహాయల్లాలు. భర్త చేసే అనర్థంకం పనులన్నీ కహించి కాలక్షేపం చేసేది. ఆయన ప్రోత్సాహంతో పిల్లలుకూడా అవిడ మాటలు వినేవారు. కొంత కాలానికి వైరాగ్యం కలిగి రమణాశ్రమానికి వెళ్ళింది. అక్కడ ఆమెకు మనోవైకల్యం కలిగింది. రమణ మహర్షి జాలినది ఆమెను దెబ్బ వడకు పంపించి వేశారు.

వెంకటచలంగారు కొన్నాళ్ళకు రమణ మహర్షి ఆశ్రమంలో చేరాలని ప్రయత్నించారు. రమణ మహర్షి చేరినప్పుడేమి, అంతట ఆశ్రమానికి కొంతదూరంలో ఒక ఇల్లుకట్టడానికి ‘రమణస్థాన’ అనిపేరుపెట్టారు. చలంగారి హుటు సొరిసెకు వెళ్ళలేదు. అయినా చలంగారి వగ్గర వుండేది. రమణ మహర్షిగారి శిష్యులాలననేది. కొంత కాలానికి తనకు దైవం ప్రత్యక్షమైనాడనేది. అయి నోటవచ్చే మాటలు మహర్షిగారివే అని చలంగారు వ్రాస్తారు.

చలంగారిని గాని, సొరిసెను గాని వారికి సంబంధించిన వారినిగాని రమణ మహర్షి తన ఆశ్రమంలో చేరనివ్వలేకని, చలంగారి ప్రచారం నిజంకాదని దెబ్బ వడలో సుప్రసిద్ధ దాత్తరుగా దాగాకాలము ప్రాప్తీను చేసి ప్రస్తుతం హైదరాబాదులో విశ్రాంతి పొందుచున్న నా మిత్రులు దాత్తరు దాగాటి హైదరాబాదుకూర్చున్నారు నాకు చెప్పారు. పేరు రమణ మహర్షిగారికి కంచి కామకోటి శరణాధారులు చంద్రశేఖరేంద్ర స్వామి వారికి శిష్యులు-కొన్ని గొప్ప గ్రంథాలు రచించారు.

“అబ్బుత్త” విచిత్ర వృత్తాంతము:-

గుడిపాటి వెంకటచలంగారి మేనల్ల-తండ్రి దోచరిని “అబ్బుత్త” అని పిలిచేవారు అయి కథను స్వయంకథలో వ్రాశారు. వెంకటచలంగారు కొమ్మూరి సాంబశివరావుగారి కొమారుడు. మూడున్న న గుడిపాటి వెంకటరామయ్యగారికి దత్తత వెళ్ళినందువల్ల గుడిపాటి వారైనారు వెంకటచలంగారి కుటుంబానికి పీఠేశలింగం పంతులుగారిలో సన్నిహిత సంబంధాలున్నవి. వెంకటచలంగారి జనక తండ్రియైన కొమ్మూరి సాంబశివరావుగారి తండ్రిగారి పేరు వెంకటచలంగారు. ఆయన పీఠేశలింగంగారి సహాధ్యాయులు. కొమ్మూరి వెంకటచలంగారి కొమ్మారై మహాలక్ష్మి చాలా అందమైన పిల్ల. ఆమెను చిన్నప్పుడే కనుకర్తి సంజీవనాయకుగారి కొమారునికిచ్చి పెళ్ళి చేశారు. ఆ పిల్లవాడు కొద్ది కాలానికే చనిపోగా, ఈ బాల వికంతువు పెద తండ్రిగారి ప్రోత్సాహంతో పీఠేశలింగంగారి విళంతు శరణాలయానికి పారిపోయింది. అప్పుడో పీఠేశలింగంగారి కుడిభుజంగా నుండిన

న్యాయతి సుబ్బారావు పంతులుగారిశిష్యుడు, పెద్దప్రభుత్వోద్యోగియైన శేషగిరిరావుగారి భార్య వనిపోయి మళ్ళీ వివాహము చేసుకొనబడి అనుకుంటూ పంతులుగారి వితంతు శరణాలయం చూడటానికి వచ్చి అక్కడనున్న సౌందర్యపరిమితమైన ఈ బాల వితంతువును వరించి వివాహం చేసుకుంటానని అన్నాడు. అయితే ఈ సంగతి తెలిస్తే న్యాయతి సుబ్బారావు పంతులుగారు అంగీకరించరని శేషగిరిరావుగారు పీఠేళలింగం పంతులుగారు దీనిని రహస్యంగా వుంచారు. 26-2-1900 తేదీన వివాహం జరిగింది. అటు తరువాత ఈ సంగతి తెలియగా న్యాయతి సుబ్బారావు గారు పంతులుగారితో మాట్లాడటం మానివేసి బలవద్దీరోడి యైనారు.

న్యాయతి శేషగిరిరావు గారు తమ సూతన వధువైన మహాలక్ష్మి పట్ల చాలా ప్రేమ కలిగి తమతో ఉద్యోగపు డిశ్చిన్నీ తిప్పూ వంటినిండా నగలు పెట్టి సుఖంగా కొన్నాళ్ళు కాపురంచేసి విడివళించేత అకాలమరణమును పొందారు. అంతట చలంగారి అబ్బిత్తమళ్ళీ అనాధ అయింది. అమె సౌందర్యమే అమెకు శత్రువై చాలామంది అమె చుట్టూ తిరగడం ప్రారంభించారు గాని వారిలో నీతి నియమాలు లేక తుదకు అమెను ఒక జమించారునికి అబ్బివేశారట! ఆ కథ అంతా అమె చలంగారికి పూన గ్రుచ్చినట్లు చెప్పగా ఆయన స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు.

అబ్బిత్త అంటుంది:-

"ఇది చూడు నాయనా! ఈ ఉద్యమం ప్రారంభించడం ఒక ఎత్తు. సంఘాన్నంతా ఎదిరించి ఒక బీచరు ఇటువంటి ఉద్యమం ప్రారంభించారంటే, ఆయన చయ, సాహసం ఎంత ఘనమైనవో ఆ ఉద్యమం అప్పుడప్పుడే పాడుకుంటాన్న దన్న కాలంలో, ఒక అభాగిని వివాహం కోసం తనకున్న ఒక్క Suppoter ని తన ప్రిన్సిపుల్ కోసం వదులుతున్నారంటే ఆయన ఎంత గొప్పవాడో ఆలోచించు. అన్నది అత్తయ్య" (పుట 62)

అబ్బిత్త ఇంకా ఇలా అన్నది:-

"శరణాలయంలో చేరిన వితంతువుని పీఠేళలింగం గారు ఎలా treat చేసే వారో తెలిసిందే కదా! మొగుడో, మొగుడో అంటూ ఇళ్ళనుండి పారిపోయి వచ్చిన ఈ శ్రీలను పెళ్ళి చేసికొనడానికి ఎవరు వస్తారు? వాళ్ళకి ఎక్కడా భార్యలు చొరకని దరిద్రులు, ఎందుకూ కొరగాని వాళ్ళు, వరులరింద తయారయ్యే వారు. అప్పుడు పీఠేళలింగం గారు పురుష స్వయంవరం ఏర్పాటు చేసేవారు. వారు ఇష్ట పడ్డ పిల్లల్ని, అడపిల్లల కిష్టమున్నా లేకపోయినా వరుడికి కట్టి పంపేవారు. అవును నిజమే, కాకపోతే ఆ సంస్కారణోద్యమం ఎట్లా సాగుతుంది? ఆ వరుళ్ళ మొహాలు చూసి ఏ అడది అతనితో వివాహానికి ఒప్పుకుంటుంది? అట్లా చూసుకుంటే, వాస్తూవున్న ఈ శ్రీలు యెంతమందిని అట్టిపెట్టి పోషించగలరు ఎంత దయామయుడైనా! దాంట్లో అర్థ మేముంది? తక్కినకథ జగద్విదితమే. నా అత్తయ్య అదృష్టం

కొద్దీ గొప్ప అపనయ న్యవతి శేషగిరిరావు గారు Homeవర్సింగ వచ్చారు ఈమెను చూసి వరించారు. తక్కినవంశా వీరేశలింగంగారి స్వీయచరిత్రలో వదువ వచ్చు. అని చలంగారు వ్రాసి, వీరేశలింగంగారి ఉద్యమానికి Supp.ter గా నుండిన న్యవతి సుద్ధారావుగారు వీరేశలింగంగారు చేసిన పని భరించలేక ప్రబలి విరోధించారు" అని కూడా 81 వ పుటలో వ్రాశారు. అబ్బిల్ల దురదృష్టం వల్ల శేషగిరిరావు గారు కూడా చనిపోయారు. మళ్ళీ అవిడ అనాదమైనది. అటు తరువాత జరిగిన దివ ఆమె చెప్పింది: చలంగారితో ఆమె అంటుంది:

"ఈ మొగాళ్ళు బాబూ ఎంత ఉత్తములైనా వారి దృష్టి కామినీ కాంచనా లను వొడలెదు. నువ్వూ అట్లా కాబోకు బాబూ. ఆనాడు నా దుట్టూ చేరిన వాళ్ళు నీతివేర్లు, ఎంత గొప్ప నీతి పనులు వొంగలూ త్యాగపరులైనారో తరువాత కాలంలో —ఎందుకులే—వాళ్ళ పేర్లు చెప్పితే నువ్వూ కాదు—ఈ లోకమంతా గురుపదకారు. వాళ్ళలో ఏమీ ఎవర్ని చొంటరిగా వదలరు—నా చక్కటి యుతువు లలో లోడ్లు మద కరడుకున్నట్లు నయం బాబూ" అంది.

ఎట్లానైనా నన్ను ఎవరూ కుంటేనేగాని వాళ్ళకు శాంతిలేదు. చివరకు వాళ్ళతో తిరిగే ఒక మారితోపు జమించారుకు అమ్మచేతారు నన్ను. We do not even know whether she was married to that zamindar Venkata chalam " అని ప్రబలంగా చెప్పాడేవారు నా గురువు గారు. ఒక్కప్పుడు పెళ్ళి అయిందనేది. ఒక్కప్పుడు లేదనేది. మరి అడిగితే చిన్నతనం నాకేం తెలుసు! ఏదో అపనుకు తీసికెళ్ళారు. పంకలు మార్చారు. సంచరించేయమన్నారు, అంతే. సాయంత్రం దిబిల్తా మెయిలులో ఎక్కించారు" అనేది. ఆకసులను కూడా ఒక ప్పుడు కూతురనేది. ఒకప్పుడు కూతురేమిటి నేను పెండుకున్న పిల్లనేది. ఆ జమిం దారు అవిడను ఒక అరణ్యం మధ్యలో ఒక భవనంలో దాచాడు. తనకు అమ్మిన బాళ్ళు వస్తారని వాళ్ళనుండి కాపాడాలని. "అక్కడ నన్ను దాచించి ఉండుండి ఏదో కాగితాలిచ్చి సంతకాలు చేయించారు. ద్రుమంగా నా రెండు అస్తులు—మొదటి యిల్లం భర్తం అస్తులు—ఆతడు హరిస్తున్నాడని తెలిసింది—అటు తరువాత వాడు కమం వెంటబడితే పెద్ద పులిలాగ వాడి మదపడి పీతడాన్ని" అని చెప్పింది. ఆమె తనకు పెళ్ళి చేసిన వారందరికీ పుత్రురాలు వ్రాసినా వలరలేదు. తుదకు వీరేశ లింగం గారికి మొరపెట్టు కున్నాను. కాని ఎవరు డిక్కు."

"వాళ్ళందరి దృష్టిలో నేను బహుపాదిని. నా సౌందర్యమే నా పాలకం' నేను చేసిన జేబుటి: నా మొరటి భర్తను నేను చచ్చిపొమ్మనలేదు; ఆయన చచ్చి పోతే మళ్ళీ పెళ్ళి కావాలని గోం పెట్టలేదు; నారెండ్ భర్తని నేను చచ్చిపొమ్మన లేదు—తరువాత మళ్ళీ పెళ్ళి కావాలని నేను అనలేదు. నా పేరు మెత్తితే మూడవ పెళ్ళి చేసుకున్న 'మంద' అని ప్రతిపాద ఉమ్మి చేస్తున్నారు."

"ఇంతమంది బంధువులలో నువ్వూ తప్ప నన్ను వలరరించేవారులేరు. చివ రికి పాపి అని అనహ్యాయుకోని మహాత్ముడు వెంకటరత్నం నాయుడుగారు

జ్ఞాపకంవచ్చి ఆయనకి పుత్రులాయితాను. ఏమిజరిగిందోఏమో, ఒకరోజురాత్రి District Superintendent of Police సిబ్బందితో వచ్చి నన్ను రైలులో ఎక్కించి నన్ను యిక్కడ (వీరేశలింగంగారి శరణాలయం తోటలో యీ యింటలో) దిందివెళ్ళారు నాయనా! యిది యిల్లైనా? దిక్కుమాలిన శ్రీ యెంతకు లోకు వయింది?" అంది అత్తయ్య!

అబ్బిత్తను కమలను చలంగారు చూచినప్పుడు వారున్నది రాజమహేంద్రవరంలోని వీరేశలింగంగారి వితంతు శరణాలయం తోటలో పాడుబడిన సకపుల సాలి. "అది చాలా పెద్దతోట. వీరేశలింగం గారు ఆ తోటపైన వితంతువులకన్న ఎక్కువ శ్రద్ధ చూపించారు. ఎన్నో రకరకాలైన అపురూపమైన మొక్కలను నాటింది జాగ్రత్తగా పెంచారు. షిరియాల తగెలు, కదంబ వృక్షాలు, లవంగ, యాలక, జాజికాయ, జాపత్రి పొదలు, చందన మొదలైన పూల మొక్కలు ఇంకా ఎన్నో పేర్లవి. ఆరవ్వకమైన పూలు—వాటి నన్నింటినీ వదలి ఇంకో లోకానికి వెళ్ళి పోవడానికి ఎంత బాధపడి పుంటారో ఆయన. మేలైన కట్టు బాటులతో శరణాలయం సడవడానికి సత్రాలు వ్రాళారు కానీ ఈ పుష్పాలు చావకుండా పోషించే యేర్పాటు చేయలేదు. ఈ తోట యజమాని సాధువు. అబ్బిత్త నోటికి దడిసో-జారి పడో నా జోలికి రాలేదు. అబ్బిత్తకు కొన్ని రహస్యాలు తెలుసు—ఆ వితంతు శరణాలయాన్ని గురించి. అందువల్ల ఆమెను కదల్చుటకు భయమను కుంటాను." అని చలంగారు తమ స్వీయ చరిత్రలో వ్రాశారు.

చలంగారు రాజమహేంద్రవరానికి 1919 సం॥లో ఎర్.టి. చదవడానికి వెళ్ళినప్పటి నంగతులివి. వీరేశలింగం గారు చనిపోయి కొద్ది రోజులైనది. చలంగారి స్వీయ చరిత్రలో వీరేశలింగం, వెంకటరత్నం నాయుడుగార్ల నాయకత్వం క్రింద—పితాపురం రాజాగారి ధన బలంతో సాగిన బ్రహ్మ సమాజంలోని శ్రీ పురుషులను గూర్చిన అనేక రహస్య విషయాలున్నవి. అందువల్ల వీరేశలింగంగారి మంచి చెడ్డలను గూర్చిన గ్రంథానికిది అనుబంధముగా జేర్చవలసిన అవసరం కలిగింది. వివరాలు తెలిసికోవలసిన పాఠకులు ఆ పుస్తకాలు చదువవచ్చును.

|బాహ్య మతము చింతించుగారి |బాహ్యజీతము

పంతులుగారు త్రికరణకుద్దిగా సరికట్టిన నుతమైన బ్రహ్మసమాజ సిద్ధాంతముల నెఱుంగించి జీవించిన మహానుభావుడని, తోలిన నుతమైన సత్యవ్రతుడని నీతి ధర్మాలు పాటించినవాడని, ఆయన యుగపురుషుడని పంతులుగారి అంచాదిమానులు సర్వకాల సర్వావస్థలందు డిద్దోషిస్తున్నారు.

ఈశ్వర వంచకుడనైతిని :

అయితే పంతులుగారే “మన విషయములైన నా విశ్వాసములు కొన్నిటిని తార్కాచరణలో జూపక, యాత్యవంచకుడనయి, ఎలలయ వివాహ సంస్కారము చెప్పినది, లిపిచిని యివడియెడు సంవత్సరములనుండి ఈశ్వర వంచకుడనయి ప్రవర్తించినాడను” అని 1908లో ఆయన జంపెము విసర్జించి అనుష్ఠానిక బ్రహ్మ సమాజికుడైన తర్వాత సత్యవాదిని పత్రికలో ఒక పెద్ద లేఖ వ్రాసి, దానిని తమ స్వీయ చరిత్ర రెండవ భాగములో మురిల ముద్రించారు. బ్రహ్మ సమాజము యొక్క ముఖ్య సిద్ధాంతములు రెండనియు, “అందొకటి సర్వలోకాధిపతియైన యీశ్వరుని దొతైక విశేషమున్న విశ్వాసము. రెండవది జాతి మతమత భేదములేక యీశ్వర దృష్టిలోనివారైన సర్వ మానవులు సోదరులులగున్న విశ్వాసము. ఈ రెండును తాననుష్ఠాన పరుడు కాగలిగినను దాతొరక జీవించును....ప్రతి సామాజికుని యొక్క పరిమ భావనలు. కేవల ఈశ్వరదేశమున కంటె తార్కాచరణము క్లామ్యు లింపనుట నిర్వి వాదముగదా: తాను జేసిన యుపదేశము తనకేయాదరణ మునకు పనిరాలని పక్షమున మరి యెవ్వరికి పనిరవచ్చును. అట్టి వందకుని మాటల యందెవ్వరికి విశ్వాసముండును?” అని ప్రారంభించి సత్యవ్రతుని గూర్చి పెద్ద ఉపన్యాసమును పంతులుగారిచ్చారు.

పంతులుగారు గడచిన పాతికేళ్ళలో తమ బ్రాహ్మజీతమును చదరిపెట్టక, ఇతర మతాలవారిలో ఇతరకులాలవారిలో కలిసి బోజనము చేయలేదని 1908 ఫిబ్రవరి 2వ తేదీన చేశరాజు పెనభావయ్యగారింట జరిగిన పిందులో జాతి మత కులభేదము లేకుండా ప్రథమ పర్యాయము బోజనం చేశామని పంతులుగారు వ్రాశారు. ఆ పెంటనే తమకంద్రి యాభిరమము బ్రాహ్మ ధర్మవద్దతిని పెట్టినానని, అందులో సహ పంక్తితమ యింటనే ఏర్పరచినానని, నాడు మొదలు అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మసమాజికుడ నైతినిని, ఏదవ 15 దినాలకు జంపెముతీసి వేశానని వ్రాసుకొన్నారు.

ఇలాగ తాము విశ్వపించిన మత సిద్ధాంతాలను అనుష్ఠించకపోవడానికి కల హేతువులను చెప్పి వశ్చాత్రావమును ప్రకటించుచు తమ ప్రవర్తనను సమర్థించుకొనటానికి స్వీయచరిత్ర రెండవ భాగంలో పంతులుగారు పడినపాట్లు దానిని చదివిన వారిపై సానుభూతి కలుగదు; విశ్వాసము కలుగదు. దానికి కారణం వారి కథనములో వాదములో సమర్థనలలో గల పరస్పర విరుద్ధములైన సంగతులే.

పరిశుద్ధాస్మిక బోధే వివేకవర్ధని ఆశయము!!

స్వీయచరిత్ర మొదటి భాగములో పీరే ఇందుకు విరుద్ధముగా వ్రాసి యున్నారు. “తులసి ద్రుద్రాక్షిణి బాహ్య చిహ్నచారణకంటె సత్ప్రవర్తనము మతమున కధికావశ్యకమని జనులలో కుదురువరకును మతము పరిశుద్ధమై దురాచార నివారకము కానేరదు కాబట్టి పరిశుద్ధాస్మిక మత సిద్ధాంతములను బోధించుట వేరొక యుద్దేశ” మని వివేకవర్ధని పత్రికను స్థాపించుటలో కలదని వ్రాసియున్నారు.... “ఆస్తిక్యము, వివేకము, సత్యము, అహింస మొదలైనవియే (వివేకవర్ధని) మొదటి పత్రికలయందు వెలువడిన, యుపన్యాసములు. నేనన్నటికీ బహుచేవకారాధనము విడచి యేకేశ్వరో పాసనను పూనిన వాడనై యుంటిని.” అని వ్రాసి ఆ పత్రిక తొలి సంచికలలో వ్రాసిన పద్యములు బ్రాహ్మమతమునగల ఏకేశ్వర భావమునే చెప్పినవని, తమరచనలు ఆమతము ననుసరించినవేయని భాష్యము వ్రాశారు.

1874లో స్థాపించి 1890 వరకు నడిపిన వివేకవర్ధనిలో బ్రాహ్మమతమును అనుసరించామని, ప్రచారముచేశామని అనేమాటగాని, 1907లో అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మలైన తర్వాతనే నా పంతులుగారు తమ బ్రాహ్మణీకాన్ని పూర్తిగా వదలుకొన్నామనే మాటగాని నిజంగాదు. 1906లో వ్రాసినవ్రాతే వివేకవర్ధనికాలంలో వారివర్తన బ్రాహ్మణీకంగానే వున్నదని చెప్పుతున్నదిగదా! కాని అమాదొక్కటే వారి యదార్థ స్థితిని తెలుపజాలదు.

బ్రాహ్మమత ప్రచారమే తమ వివేకవర్ధని పత్రిక ఉద్దేశములలో ఒకటైనచో బ్రాహ్మణుండను హూణ భాషనేరేది యందునే ప్రవేశపరిశీ నిచ్చినాడని అంటూ తమ బ్రాహ్మణీకాన్ని చాచిచెప్పడంతో ప్రారంభించగలరా! అలా ప్రారంభించినది బ్రాహ్మమతపత్రికగా మున్నచేళ్ళల్లాత వ్యాఖ్యానించడం దుస్సాహసంకదా!

వివేకవర్ధని మొదటి మూడుపత్రికలనుండియు వరుసగా నొక్కొకటిచొప్పున గైకొనబడిన పద్యములవలన నాపరిశుద్ధాస్మిక భావములేబడవచ్చు”నని యిచ్చిన మూడుసీసపద్యాలలో నూతనమైన తమ బ్రాహ్మమత దైవభావములోని ప్రత్యేకత ఏమైనావున్నదా? అవి సంప్రదాయసిద్ధమైన అద్వైతమతములోని దైవభావానికి భిన్నముగా ఏమైన చెప్పుచున్నవేమో పాఠకులే ఆలోచించవచ్చు.

అత్యుద్ధి బ్రాహ్మేంద్రి యాగోచరుడయి యాద్యస్వరూపుడై
యలరుచాడు

సచరాచరంబైన సర్వసృష్టికి నాదికారణుండయి

చాలగ్రాలువాడు

నుష్టశిక్షణమును శిష్టరక్షణమును నాశ్మకృత్యములుగ

సమయవాడు

నర్వజ్ఞుడైయుండి జనులెందుగావించు సుకృత దుష్కృతముల

జూచువాడు

సిన్యుడీశ్వరుడభవుండు నిర్మలుండు నాదుపత్రికా రత్నంబు

నాదరమున

బ్రబలగాజేసి యెల్లడవాసికెక్క నించుకంతదయ నను

గ్రహించుగా!!

“ఎవ్వని యిచ్చమిన్నెల్ల జగములు గలుగుచు వెలయుచుఁ

బొలియుచుండు

ఎవ్వనియాసతి నించుకైనను మేరమీరక సంద్రముల్

మించినిలుచు

“తనకృపారసవృష్టి దాసులతాపంబు లణగించి నగదించు

ఘనుడెవండు

గీతాపదబింబాలతోను, వీరనామాత్యుని” ఎవ్వనిచేరించు “పద్యవాసనల తోను ‘జగతిపై బడవచ్చు జలరాశిరెరటాం మామూలుమేరకు మడవలేక, వంటి పద్యాలలో ఆధునికకవి-ఆద్యైతిగా వ్రాసినదానికన్న అన్యమైన అధిమైన విరిక్షణ మైన దైవభావమేమైనా యీపద్యాలలో వున్నదా? ఈపద్యరత్నము ఆద్యైతి కానే కాదనటానికి ఇందులో ఏదైనావున్నదా? ఇలా చెప్పడం మనీషాసి మారేడుకాయ చేయడమంటాముగదా!

సంతులుగారు 1874 లోనే బహుదేవతారాధనను విడచిపెట్టి ఏకేశ్వరోపాసన పూనినానన్నమాట గూటకం. 1878లోకూడా వారు తారరసంగ్రహం వ్రాసి ప్రకటించారు ఉత్తరరామాయణంలో శ్రీరామునిఆవతారాన్నివర్ణించారు. తమయింటిలో 1878 వరకు అనగా తమనల్లగారు చనిపోయేవరకు గృహదేవతార్చన-పూజా పురస్కారాలు, మంత్ర తంత్రాలు అనుషించారు. తల్లి గారికి ఉత్తరక్రియలు. వైదిక కర్మకాండననుసరించే చేశారు. 1906వరకు శబ్దినాటకాదైదిక ప్రార్థి పర్వతి లోనే పెట్టారు. ఇకఏకేశ్వరోపాసన చేసినదెప్పుడు? జాతివర్గమత భేదముపాటించ నట్టి సహసంక్తి భోజనముమొక్కటిదప్పు, వికంతు వివాహ దంపతులు వైదిక మత

విశ్వానంకల వాక్యేనందున వివాహవిధి వైదిక పథంలో నడిపించటంతప్ప తక్కిన కర్మకాండలో వైదికాన్ని విడనాడినట్లు వ్యవించినదీ, స్పష్టంగా చెప్పుకొన్నదీ అంతా అబద్ధమే.

అంతేగాదు, 1878 వరకు తామరమయింటిలో ఎటువంటి ప్రార్థన చేసుకొనే వారో, అది ఎటువంటి బ్రాహ్మమత ప్రార్థనో, బ్రాహ్మ ప్రార్థనలు వారు తెలుగులో వ్రాశారా అన్న విషయాలు తెలుపలేదు. వారు బ్రాహ్మ ప్రార్థనలు వ్రాసిన జాడలేదు. తాము, తమ బ్రాహ్మజేతర మిత్రులు కలిసి స్థాపించిన ప్రార్థనా సమాజంలోపాడే కన్నమురెడ్డి ప్రార్థ సారధినాయుడుగారు వేకువవేళ పాడుతూవుండిన కీర్తనలు మన అద్వైతాది మతస్థులు పాడే సాంప్రదాయ కీర్తనలు కాదనివ్రాయలేదు. నాయుడుగారు సరికొత్తగా బ్రాహ్మకీర్తనలు వ్రాసిపాడేవారనలేదు. బహుశా బ్రాహ్మంగారి తత్వాల వంటివి అయివుంటాయి. బ్రాహ్మసమాజ ప్రార్థనలంటూ తెలుగులో అప్పటికేవీలేవు. ప్రతి వారము పరబ్రాహ్మమునుగూర్చి నిర్గుణముగ ప్రార్థనలు చేయజూచిందైన చిరిక మర్రివారు వ్రాశారు.

పంతులుగారు 1874 ఆక్టోబరులో ప్రకటించిన ఆస్తికము అనేవ్యాసము మొదలుకొని 1897 నవంబరులో ప్రకటించిన విగ్రహారాధనమనే వ్యాసమువరకు గల మధ్యకాలంలో వ్రాసిన మత విషయమైన వ్యాసాలలో నూతన ధర్మమును గూర్చి మన ఆచారాలనుగూర్చి అనేక విమర్శలు చేసినప్పటికీ ఉపనిషత్తులు మొదలైనవలెనుండి తమవాదాన్ని సాగించారేగాని ఏవ్యాసంలోనూ బ్రాహ్మసమాజమరమునుగూర్చిగాని, దాని సిద్ధాంతాలనుగూర్చిగాని ప్రసక్తి ప్రస్తావనలేలేదు. అంతేకాదు అసమాజస్థానకులైన రాజారామమోహనరాయలనుగూర్చిగాని, మహర్షి జీవేంద్ర నాథాచార్యులనుగూర్చిగాని తమ బ్రాహ్మసమాజ సిద్ధాంతాలకు కిర్రయైన కేళవచంద్ర పేనునుగూర్చిగాని పంతులుగారు వ్యాసాలుగాని జీవితాలుగాని, బోధనలనిగాని ఏమీ వ్రాయలేదు. జీసస్ చరిత్రనుగూర్చి చూపిన్నిశబ్ద రామమోహనరాయ్ చరిత్రగూర్చి చూపలేదు. జీసస్చరిత్ర పూర్తిచేతరుగాని రామమోహనుని జీవితాన్ని పూర్తిచేయలేదు. విక్టోరియారాణి చరిత్రవ్రాశారు.

పంతులుగారి రచనల ఏదవ సంపుటములో వివేకవర్ణిలో ప్రకటించిన వ్యాసాలు కొన్ని ఎన్నిక చేసి కూర్చారు. 1875 నుంచి 1897 వరకు వ్రాసిన పాఠిక వ్యాసాలు అందులో సంకలితంచేశారు. ఐకమర్శ్యం, శ్రీ పునర్వివాహ విషయంలో ఆరు ప్రసంగాలు, హిందూమతాలు, వర్ణములు, అతిబాల్య వివాహములు, జన్మాంతరము, విద్యాధురీణుల అర్హకృత్యములు, ప్రార్థన, దానములు, ఈశ్వర దత్త పుస్తకములు, ఈశ్వరోపాసనము, చూనుషధర్మము, వేద్యాశాంతలు, విద్యాధకుల ధర్మములు, పరకాయకష్టకర్మము, స్వయంకృషి, వైరాగ్యము, జీవితపరమార్థము-దానిని పొందుదుట్లు, విగ్రహారాధనము, గోదావరిమండలనభిలోప్రసంగము ఈ వ్యాసాలలో బ్రాహ్మమతప్రసక్తి అప్రవక్తల నామప్రసక్తియేలేదు. యథార్థమిది.

రాని, 1881 పెద్దాంబులో ఏలూరి లక్ష్మీనరసింహంగారు స్థాపించిన ఆస్తికపాఠశాలలో ఆరంభంనుండి విద్యార్థులకు పరిశుద్ధాస్తిక సిద్ధాంతాలు బోధించాలని పంతులుగారు కోరగా, అలా చేసినట్లయితే పిల్లల తల్లిదండ్రులు భయపడతారని ఆటోర క్రమక్రమంగా కొంచెంకొంచెముగా చేయాలని ఏలూరివాడు భావించినదవడమే ఏలూరివారితో తమ స్పర్థకు ఆరంభపారణమని స్వీయచరిత్ర రెండవభాగములో వ్రాసినవ్రాత యధార్థముగా తోచదు. తమ వివేకవర్షినిలోనే పరిశుద్ధాస్తిక మతప్రచారము చేయుటకు వెనుకదీసిన పంతులుగారు స్కూలు నడవడంలో ఆమతప్రచార విషయంలోనే వివాదబద్ధమని వ్రాయడం వింతగాపున్నది. అది సమ్యక్గినదిగా లేదు.

స్వీయచరిత్రలో కొక్కొండవారికి ఇంగ్లీషు రానందున మద్రాసు ప్రెసిడెన్సీ కాలేజినుండి రాజమండ్రికి బదిలీచేశారని వ్రాశారు. అగ్ని-రాజు రమాపతిరావుగారు కొక్కొండవారికి ఇంగ్లీషు నచ్చునని అనోళ్ళారేగా విశాఖాంధ్రవాను ఇంగ్లీషు ముద్రించిన స్వీయచరిత్రలో చేర్చారు.

శ్రీ పునర్వివాహము హిందూశాస్త్రసమ్మతమని వాదిస్తూ దర్శకాస్థానిలు పురావచనాలు ఉదాహరిస్తూవచ్చారేగాని బ్రాహ్మసమాజ మతసిద్ధాంతాలపైని ఆ సంస్కారిమును ఆధారపడలేదు.

ఉపనిషత్పండితులైన శ్రీచక్రన్న శ్రైస్తవమైన (దేశవచంప్రసేను) బ్రాహ్మ సమాజమతము పరిశుద్ధాస్తికమతమని పంతులుగారు 1906 నాటికి సమ్మతే సమ్మి వుండవచ్చునుగాని 1874నాటికిగాని వివేకవర్షినిపెట్టిన మరికొంత కాలం పురుగుగాని నమ్మినానన్న మాటమత్రం నిజంబాదని వారి జీవితంవల్ల రచనలవల్ల తెలుస్తూనే వున్నది. ఆనాటికే కాదు బ్రాహ్మమత సిద్ధాంతాల నిమిరించియున్నట్లు స్వీయచరిత్రలో వ్రాసి బ్రాహ్మసామాజికులను గూహిత్యపేత్రలనుబాదా మోసగించజూచుట సాహసమని చెప్పక తప్పదు. బ్రాహ్మసమాజం వారికి ప్రత్యక్ష సంబంధం 1880కి ముందు లేనేలేదు కూడా.

లేనిగొప్పలు-విజముకానిమాటలు

వివేకవర్షిని స్థానసోద్యోగములను చెప్పేచూ ఇంతరన్న ఇంకా పెద్దఅబద్ధాలు వ్రాశారు. ఈపత్రిక ప్రచురణమునందు నాయుద్యోగములు రెండు. భాషావివృద్ధి, దేశాభివృద్ధి అనిచెప్పి, జనులు సీతిమర కులాదారాదులైన సమస్తాంగములయందు సమీక్షముగా నభ్యున్నతి పొందుటమే యభివృద్ధియగుగాని యితరాంగములకు భంగము

కలుగునట్లుగా నొక్కరాజ్యాంగము యందేగాని, ఒక్కచుట్టి ప్రభుత్వమునందేగాని యుత్కర్షమునొందుట కేవలకరమైన దేశాభివృద్ధికావని నాయభిప్రాయము. రాజ్యాంగ విషయమున నెక్కడనో దూరముననున్న పరిపాలకులను వారి శాసనములను దూషించుటకంటె సమీపములోనున్న రాజశాసనమునకుఁబు వారిదోషములను పెల్లడి చేయుట యధికప్రయోజనకరమని నానమ్మకము అని స్వీ. చ . 1 వ భాగంలో వ్రాసారు.

ఈభావములు, భిన్నమార్గముల ఈ సమస్యయము, స్వీయాచరణ సమర్థనము 1807 నాడు వందేమాతరం ఉద్యమమునుగూర్చి పంతులుగారి విమర్శ, దాని ప్రతి విమర్శ, చత్వరసందర్భములో కలిగినవేగాని, ఎప్పుడో 1874 లో వివేకవర్ణని స్థాపనకాలములో తాము పాఠికేశ్వ యువకులుగా భవశ్వరము పాఠశాలలోనుండిగా రలుగలేదని, కాంగ్రెసేపట్టుకున్నప్పుడు రాజ్యాంగమందే దృష్టినిలిపి సాంఘిక సం స్కరణ సక్రమచేయుట అనుమాదే కలుగవీలులేదని, ఇదంతా వందేమాతరం రోజుల్లో తనప్రవర్తనను సమర్థించుకొంటూ జెప్పకొన్న దానిని ముప్పయ్యేళ్ళక్రిందే తమకింత దీర్ఘదృష్టి, దూరదృష్టి, అభిలభారతరంగము మొత్తమును అర్థముజేసు కొను శక్తి ఏర్పడియున్నట్లుగా ఒకపెద్ద అబద్ధం ఆడుతున్నారు. లేనిగొప్పను రెచ్చి అతికించు కొంటున్నారు. ఈశ్వరమునుజూచి సత్యమునే చెప్పబూనుకొన్నానని పదే పదే అదిమధ్యాలములలో ఉద్ఘాటించడమేగాని కల్పలేకుండ కలముసాగించిన జారుకాదు. స్వోచ్ఛర్ష, సహచరావకర్షగాని కథనములేదు.

పంతులుగారు వందేమాతరం ఉద్యమకాలంనుండి రాజకీయస్థానంప్రస సముపార్జనమే ఏకైక వ్యాపకముగా జేసుకొనినందు సంస్కారమును వెనుకబెట్టరాద నుడు రెండింటి అవశ్యకతను చెప్పుతున్నారని అర్థంచేసుకోవలసిందే. ఐనప్పటికీ వారికి స్వరాజ్యరాజకీయాలకూ వేయికోసులమారము అరెండింటిని సమస్యయింది మాత్రము వారునడువలేదు. స్వరాజ్యసమరము వారిభావనకు మించినవని. అందువల్లనే వారొక చిన్నపైజా జస్టిస్ పార్టీయుదుగా ఆపార్టీవారిచే స్మారకాంజలి పట్టించుకొన్నారు ఆ సం గతి బంగోరే కనుగాని తన వేమన-సి.ఆర్.రెడ్డి అనేరచనలో యిచ్చారు.

అంతేకాదు 13-5-1923 ఆదివారంనాడు చెన్నపురి జస్టిస్ ప్రింటింగ్ భవనం లోని 'న్యాయదీపి' కార్యాలయంలో జస్టిస్ పార్టీయులు జరిపిన 'వీరేశలింగం సం స్మరణ సభ'లో మాట్లాడిన వర్తలు డాక్టర్ నరేశ మొదలియార్, పింజల సుబ్ర హ్మణ్యశెట్టి, గాలలరామమూర్తి నాకాటి వీరరాఘవరెడ్డి, నే. ముద్దుకృష్ణనాయుడు, కె.వి. రమణయ్య ప్రభృతులు వీరేశలింగానికి అంజలి పుడిస్తూ (వీరేశలింగం). బ్రాహ్మణేతరుల యందద్భుతమైన వికాసమును కల్గించి యుండిర"నీ, ఆయన "పరి శ్రమ బ్రాహ్మణేతరుల కెక్కుడు సాయపడే"ననీ వీరేశలింగాన్ని చొక చిన్నపైజా జస్టిస్ పార్టీయుణ్ణిగా 'చేసిమాట్లాడినమొదట, ఆ సభకు అధ్యక్షత వహించిన ఆక్కి-

రాజు పుమాకాన విద్యాశేఖరులు వాక religious and philosophical turn
యిచ్చి మాట్లాడిన మాటలు ప్రశ్నేకించి గుర్తించడగ్గవి:

“బ్రాహ్మణుల దోషములను శ్రీవీరేశలింగం పంతులుగారు చూపించిరినిరి. కొందరు బ్రాహ్మణులు శ్రీపంతులుగారి పుస్తకములను అణచివేయ యత్నించినని చెప్పిరి.....అయితే అది అవ్యవస్థమని నేను మిక్కిలి వగచుచున్నాను..... బ్రాహ్మణేతరులు వికాసము తెంది విజ్ఞాన విప్లవాన్నిబట్టి బ్రాహ్మణులతో సమాన ప్రతిపత్తిని సమాన ధర్మములను ఆరాంక్షించు దీనములు ఒకప్పుడురాకున్న ఒకప్పుడు రాగలవని బ్రాహ్మణులెరిగియుంచినను ఎరిగియుంచుకొనినను “ఏకులమైతే ఏమిట బ్రాహ్మణ, నాకులమిగి”వన్న వాక్యములు శ్రీ బ్రాహ్మణమతము నుంచి ఉద్ధరమైన నిమిషము.....వాస్తవముగ గర్వపడదగిన సమయమని నేననుకొనుచున్నాను.....బ్రాహ్మణుగారు, సిద్ధస్య, చేమనయోగి చేసిన బోధలకంటె బ్రాహ్మ సమాజము వినిపించిన నూతన మత సంక్షేమము లేదు. వంగీయ మగుటవలన విదేశీ యమును అసలు ప్రవృత్తి త్రైస్తవమును అగు బ్రాహ్మసమాజమును ప్రాప్తుకొనుట కంటె, శ్రీ బ్రాహ్మము, చేమన ప్రభృతుల పరంపరను అవలంబనముగా గొని ఆ పునాదులమీద మర నంపు బోధలను వినిపించినదో అవి అంధ్ర ప్రజలయందెక్కువ ఫలవంతములై యుండునని అనుకొందును. (అంధ్ర (దిన)పత్రిక రుధిరోద్గారి సంవత్సర వైశాఖమాస బహుళ ౩౧ మంగళవారం సంవిక.)

జండెము తీసినా వదలని బ్రాహ్మణీకం : 1906 లో జండెము తీసేసి

అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మణులై నతరువాతకూడా తమబ్రాహ్మణీకాన్ని పంతులుగారుపూర్తిగా విడనాడ లేదనేదానికి కొన్ని ఉదాహరణలున్నవి. 1998లో కామరాజు హనుమంత రావుగారు తమ వివాహసంకర్యములో మాలవారికోకరిసిలోజనంచెయ్యాలని పట్టుబట్టి నారని అది తార్యా మొకలై నత్తీంకు ఇష్టములేదని తరువాత ఒకరోజున అలాగే మాలవారితో సహపంత్రిని తిండామని చెప్పినప్పటికీ విసలేదని, అందుచేతకూడా అపెండ్రి అప్పడ్లో వాయిదాపేయవలసివచ్చిందని వ్రాసియున్నారు. అమాటబదిధమని కామరాజు హనుమంతరావుగారు వ్రాసియున్నారు. కాని పెండ్లిలో హరిజనులతో సహపంత్రి ఇష్టముకాక, అందుకు సిద్ధపడలేకపోవడమన్న కారణమును కల్పించుకో సిద్ధమైనారంటే కూడా అదివారు పూర్తిగా అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మణమును అమలుపరచలేక పోవటాన్నే తెలుపుచుంది గదా!

పోతరాజు మార్గప్రకాశరావనే మాడ్రిల్లుమాస్టరు లొలుత తమ లొలివికంతు వివాహంలో జండెము తీసేసి బ్రాహ్మణులమైతే మంగమ్యను వివాహంచేసుకొని, ఆమె చనిపోగా వెంటనే మరొక వికంతువును వివాహమాడగోరి, అవివాహాన్ని తాను జండెం వేసుకొని నైదికరితిలో వివాహం చేయించమనగా పంతులుగారు

అలాగే మళ్ళి వైదికవివాహం చేయించాడు. దానితో చిలకమర్రివారు భేదించి ఆ పెళ్ళినుండి లేచివెళ్ళిపోయారు. బ్రాహ్మసమాజంవారు పంతులుగారి ఆచరణను గర్హించారని వ్రాశారు.

1910 లో పంతులుగారి సతీమణి రాజ్యలక్ష్మమ్మగారు చనిపోయినతర్వాత పంతులుగారు వితంతుశరణాలయంలోని పులవర్తి సుబ్బారావునే బ్రాహ్మణుని ఇంటిలోనే భోజనంచేసేవారు. తర్వాత మంగమ్మఅనే బ్రాహ్మణవితంతువుచేతనే పంట చేయించుకొనేవారు. అమె చనిపోయినతర్వాత బ్రాహ్మణత్వీలచేతనే పంటచేయించుకొనేవారు. వారు ప్రయాణాలు చేసేటప్పుడు వారికి బ్రాహ్మణమిత్రులే భోజనం పంపేవారని నాకు స్వయంగా తెలుసును. రఘుపతి వెంకటరెడ్డిని నాయుడుగారింట చేసిన పంటఅయినా తినేవారుకాదు. పంతులుగారు బ్రాహ్మణేతరుల ఇండ్లనుంచి భోజనం తెప్పించుకొనడంగాని వారిళ్ళలో భోజనంచేయడంగానిలేదు. ఈసంగతి వారి శిష్యులందరికీ తెలుసు.

అనుష్ఠానిక బ్రాహ్మలై సతర్వాతకూడా పంతులుగారు తమ బ్రాహ్మణీకాన్ని పూర్తిగా వదలలేదని 1973 లో ప్రచురించిన కామరాజు హనుమంతరావుగారి స్వీయచరిత్ర స్పష్టంగా తెలుపుతున్నది.

లియోనార్డు బంగోరెకు వ్రాసినలేఖలో పంతులుగారు బ్రాహ్మణ సంస్కర్త మాత్రమేనన్నారు. సుబ్రహ్మణ్యతారతియార్ అందుకే పంతులుగారిపై వ్యంగ్యరచన చేశారు.

పంతులుగారు బ్రాహ్మణసంస్కర్త అయినమాట నిజం. బ్రాహ్మణులలోని లోటుపాటు లాయన ఎరుగుదురు. వారిలో ఐకమత్యంలేదని ఎరుగుదురు. వారిని దొరలు మిషనరీలు ద్వేషిస్తారని ఎరుగుదురు. పంతులుగారు మంచి విద్వాంసులు. అద్వైతి. అయితే ఇతర అద్వైత బ్రాహ్మణులాయన నాయకత్వాన్ని అంగీకరించరు. అందువల్ల పరిశుక్తమైన ఉపనిషత్సత్రమును తృణీకరించి ప్రచ్ఛన్నతైత్తిరీ సప్తమైన బ్రాహ్మసామాజిక సిద్ధాంతాన్ని అవలంబించి బ్రాహ్మణులనువిమర్శిస్తే పాశ్చాత్యులలోను ఉత్తరకులాల వారిలోను గొప్ప గౌరవం కలుగుతుందనే అభిప్రాయం కలిగింది. అయినప్పటికీ తమజన్మనుబట్టి సంస్కారమును బట్టి బ్రాహ్మణీకమును వదిలించుకోలేకపోయారు.

వేమన సంస్కరణ

పంతులుగారి పూర్వం వేమనకాలంనాటినుండి బ్రాహ్మణుల ఆధిక్యాన్ని తృణీకరించి, అనలు ఉపనిషత్తులలో షరమాత్యకు ఆత్మకు భేదంలేనప్పుడు జాతి మత కులవ్రతీపురుష తారతమ్యాలెలా కలుగుతాయని ప్రశ్నించి ధర్మసూక్ష్మాన్ని గ్రహించిన వేమనయొగి కులతారతమ్యాలను నిర్మూలించడానికి వేదాంతమతాన్ని

ప్రచారంచేశాడు. వేమనదేవుడు, వేదవేద్యుడుకాడు-వేదాంతవేద్యుడు. వేమన అచల బోధవలెయింపాడు. తర్వాత పోతులూరి వీరబ్రహ్మంగారూపాదా కులతారతమ్యాలను నిరసించాడు. నిట్టచువంత ననుసరించి భారతీయులెందరో కులవ్యత్యాసాలు కూడవని చెప్పారు. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వాలంలోను, ఇంగ్లీషు రాజ్యాలంలోను మళ్ళీ బ్రాహ్మణులు ప్రభుత్వాధికారుల నాశ్రయించి కులాలవ్యత్యం వహించారు.

ఈ తారతమ్యాలను నివ్వాలింది వేదాంతమతం స్థాపించడానికే రామ మోహనసాయలు, దేవేంద్రనాథతాకూరుగారలు ప్రయత్నించారు. ఐతే తేజవచంద్ర సేను ఇంగ్లీషు యూనివర్సిటీయన్ తర్ఫీ సిద్ధాంతాలవల్ల ప్రభావితమై బ్రహ్మసమాజాన్ని ప్రవృత్తి కైస్త్ర ప్రవచుతంగా మార్చుకొందించారు. వికారీయారాజు ముందు ఉపన్యసించివచ్చారు. ఏకేశలింగం పంతులుగారు తేజవచంద్ర సేను సిద్ధాంతాలకు తోనయ్యారు.

పంతులుగారికి నమిరపూర్వకమైన ఆంధ్రప్రముఖులు కులవ్యత్యాసాది నరాల సంఘ సంస్కారములకు ఈశ్రవ్యున్ని కైస్త్ర ప్రవచు నాశ్రయింపక వేదాంతమతాన్నే గ్రహించి ప్రచారించేశారు. పంతులుగారుపుట్టినభార్యమే రాజమహేంద్రవరంలోనే స్వామివీర ముత్తనరసింహం నాయుడుగారి సంఘసంస్కారమును ప్రబోధించి అమేగత ప్రయత్నంకాదా చేశాడు. అవిషయాలు ఇంతకుముందే చదివివున్నాను. బండరులో చెరువారి ఉపాసంగనాయకులు నాయుడుగారును, వారి బ్రాహ్మ వేదర ముద్రులును 1865 లో స్థాపించిన చె వనమాజనం వేదాంతమతమైన ఆర్యైవ రముద్వారా పురుషార్థసాధనకు దృష్టిచేస్తూ 1872 జనవరిలో పురుషార్థప్రదాయని పతిస్థాపించారు. అప్పుడో వారినిచూడే ఏకేశలింగంగారుకూడా మన వేదాంత మతాన్నే అభిమానించి ఏకేశవర్ణంలో ఆర్యైవ సిద్ధాంతాలను ప్రచారంచేయసాగినారు. అయితే క్రమంగా పంతులుగారికి పూర్వసిద్ధాంతాలు రుదించలేదు. వేమన వీరబ్రహ్మల మతం అనుపానుకూలమకు పట్టలేదు. పైగా అవి పామరజనమతాలుగా విద్యావంతులను ఆకర్షించేవిగా కనిపించలేదు. సామనేని చెరకూరివార్ల వేదాంతమతంకూడ ప్రారంభించినా వారు చెప్పిచూపిన సంస్కరణలను కొత్తంత తొక్కిచెప్పితే తమకు ప్రత్యేకత వుంటుందని, కీర్తికలుగుచుందనే భావం వరిగింది. తేజవచంద్ర సేనుల వారు కొత్తదులుపు తిప్పిన బ్రహ్మసమాజమత పంచాంగం అర్చకంగాకనిపించింది. 1864లో తేజవచంద్ర సేనులవారు చెన్నఛట్నంలో ఉపన్యసించిన నాటినుండి అక్కడ వేదనమాజం పేరుతో బ్రహ్మసమాజం ఏర్పడి తర్ఫీబోధిని పత్రిక స్థాపించి బడి గౌరవపాత్రమైవుంది. శ్రీధరనాయుడు మన్నవ బుచ్చయ్య పంతులుగారు దక్షిణ హిందూదేశ బ్రహ్మసమాజమంటూ గొడే గజపతి, జమీన్దారులైన నరసింహరావు గార్ల (విశాఖసూర్యభగ్) తోడ్పాటుతో మద్రాసులో స్థాపించారు. ఇంగ్లీషు విద్యార్థికులకు బ్రహ్మోత్తరకంగావుంది. కైస్త్ర ప్రవచుషనరీర, ఇంగ్లీషు అధికారుల ఆదరాధి మానాలుకూడా దానికున్నవి. అదంతా గమనించిన పంతులుగారు బ్రహ్మసమాజ

ప్రభావంబొందినారు. దానినేపరిశుద్ధాస్థితమతమన్నారు. అనతికాలానికిరముపతి వెంకట రత్నంనాయుడుగారు తోడయ్యారు. పితాపురం రాజాగారి ధనబలంతో ఈ మతం కొన్నాళ్ళు విజృంభించింది. ఈ ముగ్గురిలో ఎవ్వరూకూడా తమ తమ కులాన్ని మరచిపోలేక పోయినవారే. పంతులుగారు బ్రాహ్మణీకాన్ని మరచిపోలేకపోయారని విన్నారు. నాయుడుగారు కాపుజనసంఘ పెద్దలయ్యారు. పితాపురం రాజాపారి వెలమ సంఘం, బ్రాహ్మణేశ్వర సంఘరాజకీయాలు సరేసరి. కేశవచంద్రసేనుగారు రామ కృష్ణ పరమహంస ప్రభావానికి లోనై అర్చితైస్తవ వ్యవహారం మానుకొన్నారన్న మాట పీఠెవ్వరూ తెలుసుకోకుండా అలాగే అనుష్ఠానశుద్ధిలేని బ్రాహ్మనాయకులుగా వుండిపోయారు. ఇందులో చేరిన శ్రీపురుషుల అవినీతివల్ల ప్రజలకు దీనిపై అసహ్యముకలిగి అడుగంటిపోయింది. ఈమతంలో ప్రముఖులైన గుడిపాటి వెంకట చలం, మొక్కపాటి రామమూర్తి, దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రి మొదలైన వారి రహస్య జీవితములు చలంగారి స్వీయచరిత్రలో బట్టబయల్లేయ్యవచ్చి. ఇంతెందరివో చరిత్రలలా వుండేవి. పంతులుగారి సమకాలికుల ఆత్మకథలు, ఇతరరచనలు ఇటీవలవెలువడినందున, లియోనార్డు పరిశోధనలో వెలుగుజూస్తున్న వాస్తవాలవల్లను పంతులుగారి జీవితములో సత్యవ్రతము సిద్ధాంత సంబంధకౌరవదీనట్లుగా చైతవడుతున్నది.

పంతులుగారిని గూర్చి నేను చెప్పగలిగినవన్నీ ఈ పుస్తకంలో చెప్పలేదు. చాలవిషయాలు నోట్సురూపంలో వున్నాయి. అనోట్సుఅంతటికీ వ్యవస్థ ఏర్పరచి పుస్తకరూపం యివ్వటం ఇంత వార్తకృతంలో అసాధ్యమైనవని. అలాగ్యం, ఓపిక దొర్తి గాలేదు. అసక్తిగలవారు నానోట్సులో తలదూర్చవద్దు. అసలు చరిత్ర కావాలి, యధార్థమేకావలనే అన్నీ, పట్టుదల వుండాలేగాని పంతులుగారిని గూర్చి నేనెరుగని విశేషాలెన్నింటినో ప్రవ్వితీసే అవకాశముందని నానమ్మకం. విదేశీపరిశోధకుడే కొద్దికాలంలో ఎన్నోవిషయాలు చైటితీసి చూపేట్టి వెళ్ళిపోయాడు. అది చూచిన వాళ్ళే తక్కువగావున్నారు. అటువంటి పరిశోధన ఒకటి జరిగి, పంతులుగారి స్వీయ చరిత్రలో సత్యాంశ చెబ్బితిన్నదని తెలిసికూడా, ఆపరిశోధనను గమనంలో తీసుకోకుండానే స్వీయచరిత్ర వునట్లుద్రడ, దానికి వివరణలు, జరిగిపోతున్నాయి. ఇదేమి సత్యారాధనో తెలియదంటేదు. అయితే అది చెయ్య తగినవని. స్వీయచరిత్రను లోకం కళ్ళుమూసుకొని చదివి నమ్ముతున్నది. అందులో ఎందరికో అన్యాయం జరిగింది. పంతులుగారి సమాచారిక చరిత్రలేగాకుండా, వారి పూర్వరంగానికి కూడా అన్యాయం జరిగింది. ఆ స్వీయ చరిత్రలో సత్యాసత్యాలను విడదీయడం పెద్దపని-పెద్ద పరిశోధన. అయితే చెయ్యతగిన పని. ఆంధ్ర వికాసోద్యమ చరిత్ర నిర్మాణానికి అదెంతే నా తోడ్పడుతుంది.

29 page